



# کہالات

پیشکش و شرح

## مِرَقَات



تصنیف

مولانا فضل امام صاحب  
خیر آبادی

شاح

مولانا افتخار علی صاحب  
مدرس دارالعلوم دیوبند

مکتبہ رحمانیہ  
091-2550627  
0302-6209815

## حقوق الطبع محفوظہ بحق الناشر:

نام کتاب: کمالات شرح مرقات

مؤلف: مولانا افتخار علی صاحب

ترجمہ: ابو ہلال / عبد الخالق، خَرِیجُ الْجَامِعَةِ إِمْتَادُ الْعُلُومِ الْإِسْلَامِيَّةِ  
پشاور / وفاضل وفاق المدارس العالیہ (ایم اے اسلامیات) رابطہ نمبر  
۰۳۳۳۹۱۲۱۱۹۶

سال اشاعت: ۲۰۱۶

تعداد: ۱۰۰۰

ناشر: مکتبہ رحمانیہ قصہ خوانی پشاور

## فهرست مضامین

صفحه	مضامین	سردر
۱۲	مقدمه الكتاب	(۱)
۱۲	مقدمه العلم	(۲)
۲۱	تصور په دوه قسمه دي	(۳)
۲۵	فصل هر ترتیب صحیح نوي	(۴)
۳۴	د علم منطق حد او تعريف	(۵)
۳۴	د علم منطق موضوع	(۶)
۳۵	بحث د دلالت	(۷)
۳۵	فصل په بیان د دلالت کښي	(۸)
۴۵	فصل: دلالت تضيي او دلالت التزامي	(۹)
۴۶	اقسام د دلالت	(۱۰)
۵۷	دمتکثر المعني ډير اقسام دي	(۱۱)
۶۲	مرکب په دوه قسمه دي	(۱۲)
۶۲	مرکب تام په دوه قسم دي	(۱۳)
۶۵	مرکب ناقص په څو قسمونو دي	(۱۴)
۶۶	دمفهوم بیان	(۱۵)
۶۶	فصل: کي په څو قسمونو سره دي	(۱۶)
۷۱	بیان د نسبت د دوه کلیینو مینځ	(۱۷)

۷۵	دجزئي نوري معاني گاني	(۱۸)
۷۶	فصل: کلیات پینځه دي	(۱۹)
۷۶	نوع دهغه کلي نوم دي چه په ډيرو افرادو باندې صادقيري	(۲۰)
۷۸	بيان د ترتيب د اجناسو	(۲۱)
۷۹	اجناس عاليه لس دي	(۲۲)
۸۲	دانواعو ترتيب	(۲۳)
۸۲	دریم بحث د فصل دے	(۲۴)
۸۶	د عالي هر مقوم مقوم دپاره د سافل	(۲۵)
۸۹	هر فصل چه مقوم وي د سافل دپاره هغه مقوم وي د عالي دپاره هم	(۲۶)
۸۹	خلورم کلي خاصه ده	(۲۷)
۹۲	پينځم قسم د کلیاتو عرض عام دي	(۲۸)
۹۵	خاصه او عرض عام د هر يو دوه دوه قسمونه دي	(۲۹)
۹۶	عرض لازم په دوه قسمه دي	(۳۰)
۹۶	عرض مفارق	(۳۱)
۹۷	فصل دے په بيان د تعريفاتو کښي	(۳۲)
۱۰۰	تعريف کله کله حقيقي وي	(۳۳)
۱۰۰	فصل دي په بيان د قضيو کښي	(۳۴)

۱۰۴	حمله په دوه قسمه ده	(۳۵)
۱۰۴	حمله د دري اجزا نه مرکب ده	(۳۶)
۱۰۵	فصل: د شرطيه.	(۳۷)
۱۰۷	فصل: وَقَدْ تُقَسَّمُ	(۳۸)
۱۰۸	محصورات خلور دي	(۳۹)
۱۰۸	د کلياتو د افرادو مقدار	(۴۰)
۱۱۱	د اهل منطق دا عادت	(۴۱)
۱۱۲	حمل د اهل منطق په اصطلاح کښي	(۴۲)
۱۱۵	د حمله يو بل تقسيم	(۴۳)
۱۱۶	قضيه موجهه په دوه قسمه ده	(۴۴)
۱۱۷	په قضيه کښي د قضيه جهت	(۴۵)
۱۲۵	بيان د مرکباتو	(۴۶)
۱۳۰	لادوام د مطلقه عامه په طرف اشاره ده	(۴۷)
۱۳۱	د شرطياتو بيان	(۴۸)
۱۳۳	شرطيه منفصله په دري قسمه ده	(۴۹)
۱۳۵	منفصله هم په شمول د دري قسمونو په دوه قسمه ده	(۵۰)
۱۳۶	شرطيه هم دوه اقسامو ته تقسيمېږي	(۵۱)
۱۳۸	ذکر د سور د شرطياتو	(۵۲)

۱۳۹	دواړه طرفونه د شرطيه	(۵۳)
۱۴۴	د تناقض بيان	(۵۴)
۱۴۷	التَّائِقُضُ فِي الْمُحْصُورَتَيْنِ	(۵۵)
۱۴۸	د شرطياتو داخډ نقيض	(۵۶)
۱۵۱	عكس مستوي	(۵۷)
۱۵۷	عكس نقيض:	(۵۸)
۱۶۱	حجت په دري قسمه دي	(۵۹)
۱۶۳	د قياس احكام	(۶۰)
۱۶۳	قياس اقتراني	(۶۱)
۱۶۷	اشرف ترين شكل	(۶۲)
۱۷۲	نقشه د تركيبونو داشكال اړيحه صحيح او غير صحيح	(۶۳)
۱۷۶	فصل: د شكل ثاني په نتيجه وركولو كښي	(۶۴)
۱۷۹	د شكل ثالث د نتيجه وركولو شرائط	(۶۵)
۱۸۰	د غلورم شكل د نتيجه شرائط	(۶۶)
۱۸۱	فصل دي په بيان د اقترانياتو	(۶۷)
۱۸۴	بيان د قياس استثنائي	(۶۸)
۱۸۸	فصل: التَّائِقُضُ فِي الْمُحْصُورَتَيْنِ	(۶۹)
۱۹۲	قياس خلف	(۷۰)

(۷۱)	فصل : یثبني	۱۹۴
(۷۲)	بيان دبرهان	۱۹۷
(۷۳)	فصل : برهان	۲۰۶
(۷۴)	قياس جدلي هغه قياس دي	۲۰۹
(۷۵)	قياس خطايي	۲۱۱
(۷۶)	فصل : قياس شعري	۲۱۴
(۷۷)	سفسطي هغه قياس دي	۲۱۹
(۷۸)	فصل : په بيان داسبابو دغلط کښي	۲۲۲
(۷۹)	عدم تمیز په مینځ دشي او دهغي دمشابهاتو	۲۲۳
(۸۰)	خاتمه	۲۴۸
(۸۱)	بيان رؤوس ثمانية	۲۵۳

## بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شروع کوم په نامه دالله چه بخښونکے او مهربانه دے.

زه شروع او اغاذ کوم ددي کتاب په داسي حال کښي چه په شروع او اخر کښي دالله تعالي نوم نه هميشه برکت حاصلوم او دا داسي ذات دي چه په دنيا کښي هر چاته دنعمتونو ورکوونکي دي او مومنانو ته په اخرت کښي هم نعمتونو ورکوونکي دي دشروع نه بسم الله او په اخر کښي الْحَمْدُ لِلَّهِ مصنف خپل کتاب شروع کړي دي او دا په وجه داتباع دقران پاك او اقتداء په حديث درسول الله او دويښه وجه داده چه دتصنيف او تاليف کار دومره اسان نه دي ترڅو پوري چه دمسائلو القاء دالله تعالي دطرفه نه وي شوي نو مصنف هغي پوري څه نشي ليکلي نو ددي دپاره دبنده د طرفه دالله تعالي شكريه اونذرانه پيش کول ضروري دي نو ددي دپاره دبنده شكريه او نذرانه پيش کول دالله تعالي په درگاه کښي ضروري دي او په اخلاص سره الْحَمْدُ لِلَّهِ دزړه نه اووايي ولله الْحَمْدُ اودا اول او اخر او ظاهرا او باطنا .

الْحَمْدُ (۱) لِلَّهِ (۲) الَّذِي أَبَدَعَ (۳) الْآفَاقَ (۴) وَالْأَرْضَيْنِ (۵)

تول ثنا اوصفت هغه الله تعالي لره دي کوم چه اول اسمانونه او زمکي پيدا کړي دي

وَالصَّلَاةُ (۶) وَالسَّلَامُ عَلَي مَنْ كَانَ نَبِيًّا (۷) .

اونزول درحمت دے وي په هغه چاچه نبي او پيغمبر وو .

(۱) قوله الصَّلَاةُ په احمد کښي الف لام دجنس دپاره هم کيدي شي او استغراق دپاره هم کيدي شي او ځنو علماؤ اول ته ترجيح ورکړي ده ځکه چه مطلق دلالت په ماهيت دحمد باندي دلالت کوي په کوم چه انطباق



علي جميع الافراد ملحوظ نه وي همدارنگه د لام جنس نه همدغه متبادر وي او ځنو حضراتو دويم ته ترجيح ورکړي ده ځکه چه دا ټولو افرادو ته شامل ده ځکه چه ټولو افرادو دمدخول ته يي فائده ورکړي د حمد معني الثناء بالجميل علي جهة التعظيم سواء تعلق بالنعمة وَغَيْرَهَا ، ده، يعني دچا صفت بيانول په ژبي سره دهغه خويي بيانول کوم چه اختياري وي مگر تعريف چه دتعظيم دپاره په نعمت پوري متعلق وي او که نه وي او دژبي په قيد سره شکر خارج شو ځکه چه هغه بيا صرف په ژبه سره نه کيږي بلکه دزړه سره هم متعلق وي او دجوارحو سره هم متعلق وي او دااختيارقيدسره داخارج شو ځکه چه هغه کښي اختياري او غير اختياري دواړه برابر دي ددي وجه دا ويل مدحت الؤلؤ علي صفا ټها، وه يعني مادمغلرو صفت ددوي دصفائي په وجه اوکړو ويل کيدي شي او ديته حمد نشي ويل کيدي ځکه چه دملغلرو صفائي دده په اختيار کښي نده ددي تحقيق نه دا معلومه شوه چه مدحه عام ده او حمد خاص دي مگر ځني محققينو ددي سره اختلاف کړي دي دوي دا فرمايلي دي چه دمدح پشان حمد هم غير اختياري سره متعلق کيدي شي لکه دغه شان عسي ان يبعثك ربك مقاما محمودا ، او دا دعا پس داذان نه دي وابعثه مقاما محمودا الَّذِي وَعَدْتَهُ او شکر هغه فعل ته ويل کيږي په کوم چه دمنعم دتعظيم د اظهار په وجه وي برابر ده چه دژبي په فعل سره وي يا دزړه يا دنورو اعضاؤ، ددي نه دا معلومه شوه چه په حمد او شکر کښي عُمُومٌ وَخُصُوصٌ مِنْ وَجْهِ نسبت دي کوم چه مونږ پدي نقشه کښي پيش کوو:

دشارح مطالع په تحقيق حمد د شکر نه عام دي.

اجتماعي ماده	چه کله دچا د احسان په مقابل کښي په ژبه تعريف وي	حمد او شکر دواړه
افتراقي ماده من جهة الشکر	چه کله دکوم احسان په مقابل کښي په جوارحو تعريف وي	صرف شکر
افتراقي ماده من جهة الحمد	چه کله دچا د علم يا شجاعت په ژبه تعريف وي	صرف حمد

(۲) قوله "الله" پدي کښي لام جاره دا اختصاص دپاره دي لکه پدي قول کښي الجبل للفرس او لفظ الله علم دهغه ذات واجب الوجود دي کوم چه دتولو صفات کماله جامع دي او ځني محققين دا وائي چه لفظ الله اسم دي علم نه دي او دا دقاضي بيضاوي رجحان دي چه دا وصف دي مگر پدي علميت غالب شوي دي.

(۳) قوله "ابديع" دا لفظ دابداع نه دصيني په لحاظ ماضي مطلق ده دکوم شي بي مثاله جوړولو ته وائي مگر دا بي لغوي معني ده او په اصطلاح کښي چه يو شي دعدم او بغير دمادي نه وجود ته راوړي دپته ابداع ويل کيږي.

(۴) قوله "الافلاك" دا د فلك جمع ده په معني داسمان پدي عبارت کښي دقران کريم دي ايت ته اشاره ده بديع السماوات والارض، ترجمه الله تعالي هغه ذات دي کوم چه اوه اسمانونه او اوه ځمکي بغير دمادي نه پيدا کړي دي، سموات په منزله دپلرونو دي او الارض په منزله دميندو دي.

(۵) قوله "الارضين" الارضين دارض اسم جمع او ارض اسم جنس دي په اصل کښي رضة دي په په دليل تصغير سره يعني اريضة الارضين جمع بي

رواره څکه چه داسمانونو پشان زمکي هم اوه دي گماقال تعالي الله الٰهني خلق سبع سماوات ومن الارض مثلهن ددي تحقيق په رساله تهذيب الناس کښي موجود دي.

(۶) قوله "والصلاة" صلوة په لغت کښي په معني د دعا دي او رحمت او استغفار او دتعريف په معني سره دي او ددي فرق داسي ظاهريري چه کله ددي نسبت الله تعالي ته وکړي شي نو ددي نه مراد رحمت وي او کله چه دمومنانو بندگانو طرف ته وکړي شي نو دصلوة معني طلب درحمت او دعا ده، او کله چه فرشتو ته منسوب شي نو معني استغفار ده نو دلته په رسول الله دصلوة معني نزول درحمت دي، مطلب داچه نزول دصلوة دي وي په رسول د الله چه کله په عالم ارواح کښي نبي وو، او ادم عَلَيْهِ السلام لا نوو پيدا شوي، او په رسول الله به دالله دطرفه نزول درحمت کامله کيدو،

او په دنيا کښي به ستا ذکر اوچت وو او ستا شريعت به ترقيامته پوري جاري وي او ستا په قيامت کښي دگناکارانو امتيانو دپاره او ددوي د درجو اوچتولو دپاره شفاعت قبلولي شي، او ددوي نيکي په څو چنده زياتولو کښي به ستا شفاعت مقبول وي، امين ثم امين.

(۷) قوله "لهيما" نبي او رسول هغه انسان ته ويل کيږي کوم چه دالله تعالي دطرفه داحکامو رسولو دپاره رالېږل شوي وي ځني حضرات رسول خاص او نبي عام وائي وتفصيله في المطولات.

وَأَدَمُ بَيْنَ (۱) الْمَاءِ وَالطِّينِ، وَعَلَى آلِهِ (۲) وَأَصْحَابِهِ (۳)

کوم وخت کښي چه ادم دازبو اوختي ميتخ کښي وو، او په اهل دده دے وي

أَجْمَعِينَ . أَمَّا بَعْدُ (۴) : فَهَذِهِ (۵) عِدَّةُ فُصُولٍ

او دده په ملگرو دے وي او په ټولو مومنانو دے وي، وروسته ددے نه دا يوڅو فصلونه

فِي عِلْمِ الْمِيزَانِ لَأَبَدٍ مِنْ حِفْظِهَا وَضَبْطِهَا لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَتَذَكَّرَ

دي په باره علم ميزان کښي چه نشته دے خلاصے ددے ديدادولو نه او زده کولو نه

لِأُولِي الْأَذْهَانِ وَعَلَى اللَّهِ (۶) التَّوَكَّلُ وَهُوَ الْمُسْتَعَانُ

څوک چه پند اونصیحت واخلي دذهن خاوندانو نه په الله توکل دے او هغه مددگار دے

مُقَدِّمَةٌ (۷) إِعْلَمَنَّ أَنَّ الْعِلْمَ (۸) يُطْلَقُ عَلَى مَعَانٍ (۹) أَحَدُهَا (۱۰)

دامقدمه ده پدے پوهه شه چه علم اطلاق په څو معناگانو باندے کيږي اولني معني

حُصُولُ صُورَةِ الشَّيْءِ فِي الْعَقْلِ .

په عقل کښي دشي صورت حاصلول.

(۱) قوله "بَلَّتِ الْمَاءُ وَالطِّينَ" په دي کښي درسول دالله دي وينا مبارکي ته

اشاره ده: اني عِنْدَ اللَّهِ مکتوب خاتم النبیین وان ادم منجمل في

طينة (مشکاة: ۵۱۳)، وفي رواية الترمذي كنت نبيا وادم بين الروح والجسد .

(فائده) ددي حديث نه په صفا طور او رښتيا سره معلوميږي چه محمد

دتولو انبياؤ نه اعلي او اوچت دي لکه څنگه چه نمر دنورو ستورو نه اعلي

او اوچت دي همدغه شان درسول الله نبوت دنورو نه اعلي او اوچت دي،

قال تعالى: وَاِذْ اخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ اِلَي قَوْلِهِ

فَاسْقُونِ .

(۲) قوله 'واله' دا په اصل کښي اهل وړ پدي کښي ها په الف بدل شوه

ددي دليل دادي چه دال تصغير اهيل راخي دال او اهل ترمينځ مشهور فرق

دادي چه دال استعمال صرف په اشرافو کښي کيږي لکه ال سيد المرسلين

یا صرف دنیاوی لحاظ سره لکه ال فرعون په خلاف د اهل ددي استعمال په اشرافو او ارزالو دواړو کښي کيږي.

(۳) قوله "واصحابه" دا د صاحب جمع ده په کسره دیا سره او په سکون دحاء سره چه مخفف د صاحب دي لکه نمر وانمار چه د صاحب جمع ده او صحابي هر هغه مسلمان دي چا چه د حضرت محمد ملاقات کړي وي اگر چه د یو ساعت په مقدار سره وي دا د جمهورو اهل حدیثو په نزد دي او ځني دا وائي چه هغه چاته ویل کيږي چا چه در رسول الله نه روایت کړي وي او ځني دا وائي چه در رسول الله سره یی ډیر وخت تیر کړي او ملاقات کښي وخت تیر کړي وي.

(۴) قوله "وبعد" دا د زمانی ظروفو نه دي او د مکان طرف ته مستعار شوي دي او مبني په ضمه سره دي ددي وجه نه ددي مضاف الیه محذوف دي.

(۵) قوله "فهذه" په هذو کښي ستاده هغه مسائلو طرف ته اشاره ده کوم چه په ذهن کښي حاصل او مرتب دي برابره ده چه خطبه ابتدائیه وي او که الخاقي وي.

(۶) قوله "وَعَلَى اللَّهِ التَّوَكُّلُ" زما توکل او اعتماد صرف په الله تعالی باندې دي ځکه چه بغیر د الله تعالی دکومک نه ددي تمامول ناممکن دي ددي وجه نه د الله تعالی نه مدد غوښتل مقدم دي (۷) قوله "مقدمه" دا دمبتداء محذوفه خبر دي يعني هذو مقدمه او لغة قدم د تقدم نه مشتق دي او په اصطلاح کښي مقدمة الجيش يعني دهر لښکر سر لښکر سره مشابهت وځي نه دي شیانو ته ویل هم شوي دي کوم چه د اصل مقصد نه مخکښي لیکل کيږي مقدمه په دوه قسمه ده، یو مقدمة العلم، دویم مقدمة الكتاب مقدمة العلم هغه څه ته ویل کيږي په کوم چه په هغې

باندې د علم په مسائلو پوهیدل موقوف وي مثلاً د علم تعریف ددې موضع او ددې غرض او مقدمه الكتاب هغه ته ویل کیږي کوم چه د مقصود سره ربط لري او مقصود دپاره ددې ذکر نافع وي.

(۸) قوله " العلم " چونکه مؤلف په مقدمو کښي د منطق تعریف او غرض بیانول دي او ددې د غرض او موضوع د علم پېژندل ناممکن دي نو ددې دپاره د هر څه نه مخکښي د منطق علم موضوع او غرض بیانول ضروري وگنړل.

دي دپاره چه د منطق غرض مجهولات تصوريه او تصدیقيه چه فکر کښي د خطا نه بچ کیدل دي تر څو چه تصور او تصدیق معلوم شوي نه وي او بدیهي او نظري معلومات اوپته نه وي نو ترهني پوري د منطق غایت به څنګه معلوم کړي شي.

(۹) قوله " علي معان " په دي دتولو اتفاق دي چه علم دانکشاف دمنشاء نوم دي کوم چه تصور هم وي او تصدیق هم وي بدیهي هم او نظري هم مکتسب هم او کسب کول هم لیکن ددې په یقین کښي ډیر زیات اختلاف دي چه ددې په نتیجه کښي دیارلس مذهبونه جوړ شوي دي مګر پدې کښي شپږ مشهور دي پنځه ورنه مؤلف ذکر کړي دي او شپږم قول دادې چه علم دحالت او اکبر نوم دي مؤلف چه کوم پنځه مذهبونه ذکر کړي دي پدې کښي اولي څلور د حکماء مذهبونه دي او پنځه د بعضو متکلمینو مذهب دي کوم چه دا وائي چه علم د عالم او معلوم ترمینځ داضافت نوم دي د ماتریدیه حضراتو په نزد علم دیو صفت اضافت دي کوم چه دوي په انجلائییه نوم سره مسي کوي.

فائدہ: د ماترید په حضراتو په نزد علم هم دنورو صفاتو پشان لکه څنګه

چه افسان هر وخت په حلم او شجاعت سره متصف وي همدغه شان هر وخت متصف په علم سره هم وي نه دا چه کوم وخت راشي ورته معلوم وي هغه وخت هم ورته دعلم صفت پيدا شوې وي لکه څنگه چه دحکماء دا خيال دي دمثال په طور چه مونږ داسي وگنږو چه کله مونږ ته يو شي معلوم شي نو دي وخت کښي څلور شيان حاصل کړي شي، اول السُّورَةُ الْمُحَاصِلَةُ مِنَ الشَّيْءِ عِنْدَ الْعَقْلِ، دويم حُصُولُ تِلْكَ الصُّورَةِ فِي الْعَقْلِ، دريم قبول النفس لتلك الصورة، څلورم الاضافة الْمُحَاصِلَةُ بَيْنَ الْعَالَمِ وَالْمَعْلُومِ نو حکماء دا وايي چه کله داسي څه شي حاصل کړي شي په همدې وخت دعلم صفت هم پيدا کړي شي کوم چه مخکښي ددي نه معلوم نه وو او ماتريديه حضرات ددي خلاف دي.

تنبیه: کله چه کوم شي په علم کښي راشي او مذکور څلور شيان چه کوم ذکرشول حاصل کړي شي نو دي څلورو کښي يو به ضرور اوڅانځا خوښوي او مستقل مذهب اختياري حاضر عِنْدَ الْمَدْرِكِ خو دبعضو حضراتو دبيان موافق دعلم دويمه معني ده او سيد زاهد هروي فرمائي چه دغه بل حاصل شوې صورت هم دغه اولي وي و التفصيل في الطولات، او دادي هم پته نه وي چه دي اختلاف ته اختلاف نظري وئيل پکار او مناسب ندي بلکه دا يو معنوي اختلاف دي.

(۱۰) قوله " أَحَقُّكَ الْأَوَّلُ حُصُولٌ "، الخ دمعلوم صورت قوت ادراکيه حاصل شوې وي الله تعالي داشياؤ متنقش کولو دپاره دښي پشان په افسان کښي يو قوت ايښي دي کوم ته چه عقلاء عقل وايي چه په ذهن او خاطر ورته تعبير کوي شېشه کښي چه خپل صورت ويني او په قوت ادراکيه کي هغه شي سره بدن قشخصات خارجيه راځي او ښکاره او منکشف کېږي

کچري هغه شيان د خارجيه نه وي .

ثَانِيهَا (۱) الصُّورَةُ الْحَاصِلَةُ مِنَ الشَّيْءِ ثَالِثُهَا (۲)

دويم معني هغه حاصل شوى صورت كوم چه په عقل كښي حاصل شوى ، دريم هغه

الْحَاضِرُ عِنْدَ الْمَذْرُوكِ ، رَابِعُهَا (۳) قُبُولُ النَّفْسِ لِتِلْكَ الصُّورَةِ ،

شي چه دمدرک په نزد حاصل شوى وي ، خلورم چه عقل كوم صورت قبول کړي

خَامِسُهَا (۴) . الْإِضَافَةُ الْحَاصِلَةُ بَيْنَ الْعَالَمِ وَالْمَعْلُومِ (۵)

، پنځمه معني هغه اضافت دى كوم چه د عالم اومعلوم ترمينځ حاصل شوى وي ،

وَيُنْقَسَمُ عَلَى قِسْمَيْنِ أَحَدُهَا يُقَالُ (۶) لَهُ التَّصَوُّرُ وَثَانِيهَا يَعْبُرُ

پس علم په دوه قسه تقسيم دى يوته تصور ويل کيږي او بل نه په

عنه بِالتَّصْدِيقِ أَمَّا التَّصَوُّرُ فَهُوَ الْإِدْرَاكُ (۷) الْخَالِي عَنِ الْحُكْمِ

تصديق تعبير کيږي تصور هغه ادراک دى چه د حکم نه خالي وي

وَالْمُرَادُ (۸) بِالْحُكْمِ نِسْبَةُ أَمْرٍ إِلَى أَمْرٍ آخَرَ إِنْجَابًا وَسَلْبًا وَإِنْ

اودارک د حکم ته نسبت کول ديوا مر نه بل امر ته چه دايجاب اوسلب نه خالي وي

بَشَتْ قُلْتُ إِنْجَابًا (۹) وَإِنْجَابًا وَقَدْ (۱۰) يُفَسِّرُ الْحُكْمُ بَوُقُوعِ

اوکه غواړي اووايه واقع کيدل اوعدم واقع کيدل اوکه کلمه تفسير د حکم کيږي

النِّسْبَةِ أَوْ لَا وَقُوعُهَا كَمَا إِذَا تَصَوَّرْتَ زَيْدًا وَخَدَهُ

په نسبت دوقوع اوعدم سره لکه څنگه چه ته. دزيد تصور وکړي فقط

أَوْ قَائِمًا وَخَدَهُ مِنْ دُونَ أَنْ تَثْبِتَ الْقِيَامَ لِرَزِيدٍ أَوْ تَسْلُبَهُ عَنْهُ ،

اوپا قائم يوازي تصور وکړي، غير ددې نه چه زيد. قيام ثابت کړي اويائي ورته سلب



أَمَّا التَّصْدِيقُ (۱۱) فَهُوَ عَلَى قَوْلِ الْحَكَمَاءِ عِبَارَةٌ عَنِ الْحُكْمِ

کبری، تصدیق په قوله د حکماؤ کښې دهغه حکم نه عبارت دي کوم

الْمُقَارِنِ لِلتَّصَوُّرَاتِ (۱۲) فَالْتَّصَوُّرَاتِ الثَّلَاثَةُ شَرْطُ لَوْجُودِ (۱۳)

چې د تصوراتو سره مقارن او متصل وي پس د تصدیق وجود دپاره درې تصوراتو شرط دي

التَّصْدِيقِ وَمِنْ ثَمَّ لَا يُوجَدُ تَصْدِيقٌ بِلَا تَصَوُّرٍ .

ددې وجه نه تصدیق يعني د تصور نه بغير نه موجودېږي

(۱) قوله "ثَلَاثَةً" يعني هغه معلوم صورت کوم چې په عقل کښې حاصل

شوي دي او دا صورت د ذې صورت سره يعني ماهيت معلوم سره متحد وي

او د تشخص سره مخالف.

(۲) قوله "ثَلَاثَةً الْحَاضِر" يعني درېم هغه حاضر وجود کوم چې دمدرک

سره دي کچري د حاضر ذات معلوم وي او د صورت دي کښې څه واسطه

نوي نو دا علم حضوري دي او که صورت معلوم وي نو دا علم حصولي

دي او دلته مراد هغه اخبرني دي ددې دپاره چې مقسم مصداق تصور او

تصديق بيان کوي او مقسم حصولي وي نه حضوري او په هريو حصولي او

حضوري کښې دوه قسمه هريووي تَقْدِيمُ او حَادِثٌ دَقْدِيمُ مثال لکه د علم

په اعتبار سره د الله تعالي علم دي په ټولو مخلوقاتو باندي او مجرد علم لکه

يعني د ملائکو علم دي دخپل ذات او صفاتو سره او د حضوري او حَادِثٌ

مثال لکه زمونږ علم دي په خپل ذات او صفاتو باندي او حصولي قَدِيمُ

مثال لکه علم بغير ذوات په صفات سره او د حضوري او حَادِثٌ مثال لکه

زمونږ علم دي په خپل ذات او صفات باندي او حصولي قَدِيمُ مثال لکه

علم بغير ذوات په صفات باندي او مثال د حصولي حَادِثٌ لکه علم بغير

دخيل ذات او صفاتو دباري تعالي.

(۳) قوله "تَاجِبُهَا" يعني ناطقه او صورت هم دا قبلوي.

(۴) قوله "غَامِسُهَا" يعني هغه نسبت دي کوم چه دعلم او معلوم ترمنځه حاصل وي او دا مذهب دجمهور متکلمينو په طرف منسوب دي.

(۵) قوله "وَيَنْقَسِمُ" الخ او دا هغه علم دي کوم چه مطلق حصولي يا حصولي حَدِيثُ وي او دي کښي دبدیهي او نظري نه قطع نظر وکړي شي. او دا په دوه قسمونو دي او دا تبائن في الصدق منقسم کيږي کوم چه په يوبل نه صادق کيږي او په دي دواړو قسمونو کښي په اعتبار دتباین تحقق ندي لکه دا تخيل او ازان په قضيه مذعنه کښي جمع کيږي.

(۶) قوله "وَيَقَالُ لَهُ التَّصَوُّرُ" پدي دواړو قسمونو کښي يو ته تصور ويل کيږي او کله کله ددي اطلاق په علم سره هم کيږي او دا په تقديري کښي په علم طرف ته منسوب وي.

(۷) قوله: فَهُوَ الْإِدْرَاكُ الْغَالِي لِيَكُنْ تَصَوُّرُ هُغْه ادراك دي کوم چه دحکم نه خالي وي او دغه ادراك دازعان نه مغائر وي دکوم شي متعلق چه وي تردې چه دخپل قسيم چه تصديق دي دے سره هم متعلق وي چونکه ددي دواړو متعلق مبانيت تحقق اعتباري ندي بلکه في الصدق دي او دمفرد سره هم متعلق دي ليکن چونکه هغه مفرد حساس او تخليل او توهم او تعقل دي او هغه پنځه قسمونه دکومو سره چه اشاره وي په نسبت کښي دي او هغه انشاء او تخيل اوشک او وهم او انکار دي او کله چه دتعريف په مينځ کښي دحکم ذکر راشي نو ددي اطلاق په دي دري معناگانو کيږي اذعان او نسبت خبر او نسبت او تخيل دي.

(۸) قوله "وَالْمَرَادُ بِالْعَلَمِ" دلته مراد دحکم نسبت دي کوم چه ديو شي

نه بل شي په طرف په طريقه داځان سره وي برابره ده ثبوتی وي يا سلبي.  
 قوله (۹) **إِنَّمَا إِيْقَاعُ اِیْجَابِ سَلْبِ اِنْتِزَاعِ اسناد او حکم ددي دواړو نه دهر**  
 يو اطلاق کله په نسبت تامه خبریه باندې وي برابره ده که هغه حمليه وي  
 یا شرطیه یا اعتقادیه وي یا انفصاليه وي او کله علي وجه الاذعان ددي  
 نسبت ادراک ته هم ویل کیږي او دلته مراد هغه اخرنی معنی ده.

(۱۰) قوله **"وَكُنْ يَفْسِرَ" محکبې اول حکم دیوي معنی بیان شوي دي**  
 نسبت امرالي امر اخر ایجابا دتصوراتو حکم هم موندل کیږي او دا تنیه  
 صرف دمتاخرینو په نزد ده ځکه چې ددي دنسبت تقلید په قائل ده کوم ته  
 چې نسبت **بَيْنَ بَيْنَ** هم ویل کیږي.

فائده: دحکم اطلاق په خلورو شيانو باندې کیږي اول محکوم دویم وقوع  
 النسبة اولاقوعها قضیه مِنْ حَيْثُ اشْتَمَا لها علي الربط ادراک وقوع النسبة  
 اولا وقوعها.

(۱۱) قوله **"وَأَمَّا التَّصْدِيقُ"** مصنف صاحب چې کله داول تقسیم نه فارغ  
 شونوددي نه پس د دویم قسم تقسیم ته متوجه شو پدې کښې دامام رازي  
 او دحکماء مینځ اختلاف دي لکه څنگه چې دي باره کښې مؤلف  
 صاحب ښه بیان فرمائي دي او دامام رازي او حکماء ترمینځ په مذهب  
 کښې په دري وجو اختلاف دي.

دحکماؤ په نزد تصدیق بسیط دي او دامام رازي په نزد مرکب دي نسبت  
 او دطرفینو تصور دحکماء په نزد دتصدیق دپاره مشروط دي کوم چې په  
 تصدیق کښې داخل ندي او دامام رازي په نزد دتصدیق جزء دي کوم چې  
 پدې کښې داخل دي دحکماء په نزد همدغه حکم تصدیقي دي او دامام  
 رازي په نزد نفس تصدیق ندي مگر دتصدیق جزء دي.

فأكد: «محققینو رایہ دادہ چہ دحکماؤ مذهب مقبول قایل قبول دی اوحق دی حکمہ چہ تصدیق یو حقیقت واقعہ دی او دامام رازی دمذهب بہ اعتبار سرہ یو اعتباری شی جوہری کوم چہ ددیرو شیانو سرہ یوخای کیری او جوہری».

(۱۲) قوله "وللتصورات" یعنی تصورات ثلاثه ، تصور دمحکوم علیہ، تصور دمحکوم بہ، تصور دنسبت تامہ خبریہ.

قوله "لوجود التصديق" یعنی دا دری تصورات دتصدیق وجود دپارہ شرط دی او شطر (جزء) ندي لهذا بہ دي صورت کني تصديق بسيط شو دامام رازی بہ مذهب مرکب شو.

وَالْإِمَامُ (۱) الرَّازِي يَقُولُ إِنَّهُ عِبَارَةٌ عَنْ تَجْمُوعِ الْحُكْمِ

او امام رازی وائی چہ دا عبارت دے دحکم دمجوعی نہ

وَتَصَوُّرَاتُ الْأَطْرَافِ فَإِذَا قُلْتَ زَيْدٌ قَائِمٌ وَإِذَا عَنَتُ بِقِيَامِ زَيْدٍ

اوتصورات داطرافونوم دی کله چہ تہ اورائی چہ زید قائم دی او دزید دقیام عقیدہ ہم

تَحْصُلُ لَكَ عُلُومٌ ثَلَاثَةٌ أَحَدُهَا عِلْمُ زَيْدٍ وَثَانِيهَا إِدْرَاكُ مَعْنَى

وکری نوناتہ دری علوم حاصلیری یو دزید علم ،دویم دقائم معنی ادراک

قَائِمٌ وَثَالِثُهَا عِلْمُ مَعْنَى الرَّابِطِ الَّذِي يُعَبَّرُ عَنْهُ بِالْفَارِسِيَّةِ بِهَسْتِ

دریم دمعنی رابطی معنی، علم چہ بہ فارسی ورنہ بہ هست

فِي الْإِنْجَابِ وَنِيَسْتِ فِي السَّلْبِ وَنَهِي فِي الْهِنْدِيَّةِ

بہ انجباب کني اونیست بہ سلب کني او بہ هندئ کني هے نهین یعنی دی ندي

وَيُقَالُ (۲) لِهَذَا الْمَعْنَى الْحُكْمُ تَارَةً وَالنِّسْبَةُ الْحِكْمِيَّةُ أُخْرَى

اودغه رابطي معني ته ڪله حكم اوڪله نسبت حڪميه ويل ڪيري،

فَإِذَا اتَّقَنْتَ مَا عَلِمْنَاكَ فَأَعْلَمَ (۳) إِنَّ الْحُكَمَاءَ يَزْعُمُ إِنَّ

ڪله ڇهه تا يقين اوڪرو نو پدي پوهه شه ڇهه حڪماء داواي ڇهه

التَّصْدِيقُ لَيْسَ لِإِدْرَاكِ الْمَعْنَى الرَّابِطِي وَالْإِمَامُ يَزْعُمُ (۴) أَنْ

تصديق ندي مگر دهغه معني ادراك رابطي دي ار امام وائي ڇهه دغه

التَّصْدِيقُ مَجْمُوعُ الْإِدْرَاكَاتِ الثَّلَاثَةِ أَغْنِي تَصَوُّرَ الْمَحْكُومِ عَلَيْهِ

تصديق د ادراڪاتو مجموعو ده يعني تصور دمحكوم عليه

و تَصَوُّرَ الْمَحْكُومِ بِهِ وَإِدْرَاكُ النِّسْبَةِ الْحِكْمِيَّةِ الْمُهَسِّي بِالْحُكْمِ

او دمحكوم به او ادراك نسبت دحڪميه ده ڇهه هني ته حڪم وائي

فصل التَّصَوُّر (۵) قِسْمَانِ أَحَدُهُمَا بَدِيهِي آي حَاصِلٌ بِلَا نَظَرٍ

تصور به دوه قسمه دي يوته بديهي وائي يعني بغير نظر نه ڇهه حاصل شوه وي او بغير

وَكَسْبٍ كَتَصَوُّرِنَا الْحَرَارَةَ وَالْبُرُودَةَ وَيُقَالُ لَهُ الضَّرُورِي أَيْضًا

دتحصيل نه لکه زمونڊ تصور ڪول دحرارت اوبرودت او دي قسم ته ضروري هم وئيل

وَأَنَابِيهَمَا نَظَرِي آي يَحْتَاجُ فِي حُصُولِهِ إِلَى الْفِكْرِ وَالنَّظَرِ

ڪيري، دويم قسم نظري دي يعني ڪوم ڇهه به خپل حصول ڪبي فطر الانظرته محتاج

كَتَصَوُّرِنَا الْحِنِّ وَالْمَلَانِكَةَ فَإِنَّا مُحْتَاجُونَ (۶) فِي أَمْثَالِ هَذِهِ

وي لکه زمونڊ تصور ڪول دحن او دملانڪه خڪه ڇهه مونڊ پداسي قسم تصوراتو

التَّصَوُّرَاتِ إِلَى تَجَسُّمِ فِكْرٍ وَتَرْتِيبِ نَظَرٍ وَيُقَالُ لَهُ الْكَسْبِي أَيْضًا

ڪبي محتاج يو ترتيب دنظر ته اودي قسم ته ترتيب نظري هم ويل ڪيري

والتَّصْدِيقُ أَيْضًا قِسْمَانِ أَحَدُهَا الْبَدِيهِي الْحَاصِلُ مِنْ غَيْرِ فِكْرٍ

او تصدیق هم په دوه قسم دي یو بدیهي دي چه بغیر د فکر اونیظر نه حاصل شوي وي

وَتَانِيهِمَا النَّظَرِي الْمُنْتَقِرُ إِلَيْهِ (۷) مِثَالُ الْأَوَّلِ أَلْكَلُ أَعْظَمُ مِنْ

دویم قسم نظري دي چه د فکر کولو محتاج دي داوول مثال لکه کل دجزه غټ دي

الْجُزْءُ (۸) وَالْإِثْنَانِ نِصْفُ الْأَرْبَعَةِ (۹) وَ مِثَالُ الثَّانِي أَلْعَالَمُ حَادِثٌ

او دوه دخلورو نیم دي او د دویم مثال عالم حادث دي

وَالصَّانِعُ مُوجُودٌ وَغَوْ ذَلِكَ (۱۰) فَائِدَةٌ وَإِذَا عَلِمْتَ مَا ذَكَرْنَا

اوصانع موجود دي اوباددے امثال. کله چه نه هغه څه چه مونږ ذکر کړل په هغې پوهه

ان النَّظَرِيَّاتِ مُطْلَقًا تَصَوُّرِيًّا كَانَتْ أَوْ تَصْدِيقِيًّا مُنْتَقِرَةً إِلَى نَظَرٍ

شوي چه ټول نظرونه چه تصوري وي او که تصديقي د نظر اوفکر محتاج دي نو ستا دپاره د نظر

وَفِكْرٍ فَلَا بُدَّ أَنْ تَعْلَمَ مَعْنَى النَّظَرِ فَأَقُولُ النَّظَرُ فِي إِصْطِلَاحِهِمْ عِبَارَةٌ

اوفکر معني پيژندل لازم دي پس وایم چه نظر دامل معقول په اصطلاح کښي عبارت دي

(۱) قَوْلُهُ "وَالْإِمَامُ الرَّازِي" دده نوم محمد دي او دامام فخرالدين رازي په نوم

مشهور دي دي په اول کښي مفلس وو او کله چه څلور طرفه مشهور شو

او دده دعلم فضل چرچه شوه نو درزق دراوړي ورباندي پراستل شوي ، په

علم تصوف او سلوک پوري هم وابسته وو او علم کلام او فلسفه کښي هم

ماهروو په عربي او فارسي لوي واعظ او خطيب وو اودبدعاتو په رد کښي

لري لاس لرلو او ټکراندي هم په ترديد تليث د دعوي نه يريدل او

يهوديان ورسره په مناظره کښي کمزوري وو.

دي په ۵۴۳ يا ۵۴۲ ه کښي پيدا شوي دي او په هرات کښي دواړه اختر په

ورخ په ۶۰۶ وفات شو. دا دده وصیت دے چه ماطرک کلامیه او فلسفیه ولیدل او دقران په طریقو هم پوهه شوې یم مگر ما چه دقران دطریقو نه څه ولیدل زه به یې دیوې طریقې نورو سره یوځای نکړم ځکه چه دقران خطاب زړونو ته دے او په دې دځان پوهول پکار دي او دمتکلمینو او فلسفه تعلق او خطاب دعلومو سره دي ډوې ته پکار دي چه دقران په نزد خاموش او چپ پاتې شي ځکه چه دې سره اطمینان نه رسیږي (هکذا فی طبقات الشافعیة الکبری).

(۲) قوله "وَيُكَال" ددې مطلب دادې چه درابطې معنی دنسبت تامه خبریه ده کومه چه دَمَوْضُوع او مَحْمُول ترمینځ واسطه وي دوهم اوشک په صورت کښې ددې تصور صرف درابطې په حیثیت وي او دپته نسبت حکمیه وئیل کیږي او په بعضي صورت کښې هغه دامري واقعي حکایت هم کوي ددې وجې نه دپته حکم هم ویل کیږي.

(۳) قوله "فَاعْلَمْ" حکماء فرماني چه دتصدیق نوم دمعنې رابطې دي او دلته دمتاخرونو په نزد تصدیق دنسبت وقوع اولادقوع نسبت ادراک ته ویل کیږي دکوم نه چه مراد اذعان دي.

(۴) قوله "وَالْإِمَامُ يَزْعُمُ" امام زازي فرماني چه تصدیق دادرکات ثلثه دجموعي نوم دي، اول تصور محکوم علیه، دویم تصور محکوم به، دریم ادراک نسبت حکمیه او دي نسبت دادرک نوم حکم دي.

(۵) قوله "التصور قسمان" ددې نه مؤلف دتصور اودتصدیق دتقسیم شروع کوي حاصل یې دادې چه ځني تصور نظري وي او بعضي بدیهي او همدغه اشان تصدیق نظري هم وي او بدیهي هم وي نه هریو تصور بدیهي او نظري دي او نه هر تصدیق بدیهي او نظري دي کچري ټول تصورات او تصدیقات

بدیهی وی نو مونږ ته به دیوشي په باره کښي هم د فکر کونو کوم ضرورت نه وو حالانکه مونږ ته ډیر اشیاء معلوم نه دي او کچري ټول تصورات او تصدیقات نظري وي نو بیا دوام او تسلسل لازم کیدو :- لاندکه دادواړه محال دي والتفصیل فی الصولات.

(۶) قوله فإنا محتاجون دامام فخرالدین رازی په نزد ټول تصورات بدیهی دي دهغه په نزد بعضي تصورات نظري مسلم نه دي پدي وجه مؤلف دده دردکولو دپاره اوویل چه دمثال په طور او گوري چه دفرستو او جناتو تصور بدیهی نه دي او که چري بدیهی وي نو بیا به مونږ بغیر دکوم فکر او غور کولو نه ورباندې پوهیدلي حالانکه داسي نده.

(۷) قوله مثال الاول يعني دا مثال دتصدیق بدیهی دي چه کل داجزاؤ نه غټ دي دا مثال د اولیاتو نه دي دا قول الاثنان نصف الاربعة مثال دظریاتو نه دي او تصدیق بدیهی دي.

(۸) والاثنان نصف الاربعة، دامثال دظریاتو دي او دا تصدیق بدیهی دي.

(۹) قوله ومثال الثاني، يعني دنظري تصدیق مثال العالم حَادِثٌ دالله تعالی غیر ټول حَادِثٌ دي.

(۱۰) قوله ولحد ذلك، لکه النار حارة دا دبدیهی تصدیق مثال دي وکل حیوان جسم دا دنظري تصدیق مثال دي.

عَنْ (۱) تَرْتِيبُ أُمُورٍ مَعْلُومَةٍ يَتَادِي ذَلِكَ التَّرْتِيبُ (۲) إِلَى تَخْصِيلِ

دترتیب امور معلومه نه ددي دپاره چه هغه مجهول ترتیب ته ورسیري

الْمَجْهُولُ كَمَا إِذَا رَتَبْتَ الْمَعْلُومَاتِ الْحَاصِلَةَ لَكَ مِنْ غَيْرِ تَغْيِيرٍ

لکه څنگه چه کوم معلومات تاته حاصل دي مثلاً لکه چه عالم متغیر دي



الْعَالَمِ وَحُدُوثُ كُلِّ مُتَغَيِّرٍ حَادِثٌ فَحَصَلَ لَكَ مِنْ هَذَا النَّظَرِ

او حادث دې احوادث دهرمتغیر درته معلوم شو، اونه وای

وَالترتيب علم قضیه اخري لم یکن حاصلًا لك قبل

نو ددینه تاته دې قضیه علم حاصل شو چه هغه مخکې تاته حاصل نه وو

وهي الْعَالَمُ حَادِثٌ. فصل: إِيَّاكَ (۳) وَأَنْ تَظُنَّ أَنَّ كُلَّ تَرْتِيبٍ

او هغه دا چه عالم حادث دې فصل هر ترتیب صحیح نوي

يَكُونُ صَوَابًا مُوَصَّلًا إِلَى عِلْمٍ صَحِيحٍ كَيْفَ وَلَوْ كَانَ الْأَمْرُ

پخپله خپل خان ددې خیال اوفکر نه خان وساته چه هر ترتیب صحیح اوعلم صحیح نه

كَذَلِكَ مَا وَقَعَ الْإِخْتِلَافُ وَالتَّنَاقُضُ بَيْنَ أَرْبَابِ النَّظَرِ

رسوونکي دې څنګه به لرې ونه ساتي حالانکه که چېرته خبره داسې وې نويه ترتیب

مَعَ إِنَّهُ قَدْ وَقَعَ فَمِنْ قَائِلٍ يَقُولُ

ورکړونکو کې به اختلاف واقع نه وو. حالانکه دا اختلاف واقع دې ځکه بعضي

الْعَالَمُ حَادِثٌ وَدَسْتَدِلُّ بِقَوْلِهِ الْعَالَمُ مُتَغَيِّرٌ وَكُلُّ مُتَغَيِّرٍ

وای چه عالم حادث دې اودخان سره دادلل راوړې چه عالم متغیر دې اوهر متغیر

حَادِثٌ فَالْعَالَمُ حَادِثٌ ، وَمِنْ رَأْعِمِ يَزْعُمُ أَنَّ الْعَالَمَ (۴) قَدِيمٌ

حادث دې پس عالم حادث دې اونور داسې وای چه عالم قدیم دې

غَيْرُ مَسْبُوقٍ بِالْعَدَمِ وَيُبْرَهُنُ عَلَيْهِ بِقَوْلِهِ الْعَالَمُ

دعدم نه وروسته ندې موجود شوي اوبدې داسې دلیل پیش کوي چه عالم دمؤثر نه

مُسْتَفْنٍ عَنِ الْمَوْثِرِ وَكُلُّ مَا هَذَا شَأْنُهُ فَهُوَ قَدِيمٌ وَلَا

مستغنی دي اودهر هغه شي چه داسي شان وي پس هغه قَدِيم دي اوزه په تاباندي پدي

أَظْنُكَ شَاكًا فِي أَحَدِ الْفِكْرَيْنِ صَحِيحٌ حَقٌّ وَالْآخَرُ.

میع گمان نه کووم چه په دغه دوه فکرونو کښي یو صحیح دي او بل (۱) قوله عن تَرْتِيبٍ، تَرْتِيبُ په لغت کښي هر یو شي لره پخپله مرتبه کښي ایځودلو ته وايي او په اصطلاح کښي یوڅو څیزونو لره جوړ ورکولو ته تَرْتِيب وايي، چه یو نامعلوم څیز معلوم شي مثلاً دفرشتو دتصور حاصلولو متعلق داسي وویل شي: جسم لطیف نوراني یتشکل باشکال مختلفة لا يتصف بذکورة ولا انوثة، او یا داسي وویل شي: جسم ناري لطیف یتشکل باشکال مختلفة لا يتصف بالذکورة والانوثة، دا دوه مثالونه دتَرْتِيب تصوري دي او یا مثلاً العالم حَادِثٌ دالله تعالی نه علاوه نور ټول شیان دعدم نه موجود شوي دي نو دعالَم دحدوث تصدیق حاصلولو دپاره داسي ویل کيږي العالم متغیر وکل متغیر حَادِثٌ نه العالم حَادِثٌ و غیر ذلک سوال دا ویل څه ضروري ندي چه د مجهول شي تصور یا تصدیق حاصلولو دپاره خوشیانو ته تَرْتِيب ورکړي کيږي ځکه کله دیو شي معلومولو حاصلولو دپاره دویم شي معلوم کيږي مثلاً صرف خاصه یا صرف خاصه نه دیو شي تعریف کيږي شي اول جواب دا تعریف ناقص دي او زموږ بحث په تعریف کامل کښي دي، بَلْ جواب دادي کوم تعریف چه بِالْمُقَرَّدِي هغه دمشتق صیغې نه کيږي او په مشتق کښي دوه شیان وي یو ذات او بَلْ صفت لِهَذَا هغه تعریف بِالْمُقَرَّد نه دي قلت وَیَنْبَغِي ان یضطلع علیهم الصبیان.

هالده: دا چه کوم ویل کيږي چه تَرْتِيب دیوڅو شیانو یوځای کولو ته

ویل کبیري نو دخو نه مراد دادې چه دیو نه زیات وي اگر چه همدغه دوه هم وي.

(۲) قوله الي تَحْصِيلِ المجهول، يعني دمنطقیانو په اصطلاح کښي دنظر دا معني ده چه یو غو شیان داسي سره یوځای کړي چه نامعلوم او مجهول شي معلوم شي مگر دا خبره دي واضحه وي چه ددغه مجهول شي په وجه دمحکښي نه ددي شي معلومول ضروري دي او که داسي نه شي نو طلب به دمجهول مطلق راشي کوم چه محال دي او دا هم ضروري ده چه دکوم مطلق تصوري یا تصدیقي معلومول وي چه هغه دمحکښي نه بالکل معلوم نه وي او که داسي نه وي نو تَحْصِيلِ دحاصل به راشي او داهم محال دي.

فائده: کوم شخص چه دیو مجهول شي طرف ته توجه وکړي نو دهغه ذهن دهغي معلومات تصوريه یا تصدیقيه طرف ته توجه کوي کوم چه دمحکښي نه دده سره محفوظ وو ددي نه روسته دده معلوماتو کښي انتخاب کوي کوم چه دمجهول مطلوب سره مناسبت لري لِهَذَا کوم چه غیر مناسب وي هغه باید پریښودل شي مثلاً دا تاته معلوم دي چه عالم حَادِث دي یاندي او تادخیلو معلوماتو طرف ته توجه اوکړه او دعالم متعلق امور دي مستحضر کړل چونکه تاته دا معلومه ده چه عالم متغیر وي او دا معلوموو چه کوم شي متغیر وي هغه حَادِث وي نو د اول حرکت وکړي شو ددي نه وروسته تا معلومو اشیاء ته تَرْتِيب ورکړو داسي اوویل چه العالم متغیر وکل متغیر حَادِث نو دا دویم حرکت شو او ددي دواړو حرکتونو نه روسته دا معلوم شو يعني العالم حَادِث مگر دا دي هم پته نه وي چه دهر مطلوب حاصلولو دپاره دواړو حرکتونو تحقق ضروري نه دي مگر که که صرف هر حرکت نه نتیجه معلوم کیدی شي او که صرف دغه دویم حرکت هم کافی کیدی

شي ددي نه روسته پدي پوهه شه چه دمتقدمينو منطقيانو په نزد دواړو حرکتونو مجموعي نوم فکر دي لِهَذَا په کومو ځايونو کښي چه د دواړو حرکتونو ضرورت نه وو هلته بداهت وي او متاخرين وايي چه د دويم حرکت نوم فکر دي چرته چه دويم حرکت وي هلته بداهت وي اولني حرکت وي او که نه مگر دواړه مذهبونه دخطرته خالي ندي ددي تفصيل په لويو کتابونو کښي موجوددي مگر مونږ دلته دومره ضروري وايو چه ديو مجهول حاصلولو دپاره دمعقولاتو په عقل کښي نوم مگر دي برابره ده چه يو حرکت دي يا دويم که چري يو حرکت هم نه وي نو هلته به بداهت وي.

(۳) قوله اياك، په مقدمه کښي مؤلف دمنطق دضرورت دپاره دليل بيانوي او چه کله هم هغه دليل صحيح وي کله چه دا خبره ثابته کړي شي چه هر فکر او هر ترتيب صحيح نتيجه نه وي لِهَذَا دلته دا بيانوي دا دليل چه علم تقسيم کوي چه ددي اقسام نظري او بديهي دي پدي هم دا تقسيم موقوف دي مگر مؤلف ددي ذکر دځنکښي ندي کړي دي.

(۴) قوله ان العالم قديم، ترجمه عالم قديم دي دا عالم دعدم نه وجود ته راغي العالم قديم دا دهغه خلقو مذهب دي کوم چه دوجود صانع نه منکر دي مگر حکماء محققين اگر چه ددي قائل دي چه العالم قديم وايي مگر چونکه بلاسبب او علت دعالم موجوديت بداهت دعقل خلاف گنري او دا ترجيح بلاترجيح گنري کوم چه محال دي ددي وجه دصانع وجود قائل دي.

فَاسِدٌ (۱) غَلَطٌ وَإِذَا كَانَ قَدْ وَقَعَ الْغَلَطُ فِي فِكْرِ الْعُقَلَاءِ فَعَلِمَ

فاسد اوغلط دي او کله چه دعاقلانو په فکر کښي غلطي واقع کيږي نو ددي نه

مِنْ ذَلِكَ إِنَّ الْفِطْرَةَ الْإِنْسَانِيَّةَ غَيْرَ كَافِيَةٍ فِي تَمْيِيزِ الْخَطَايَا

معلومه شوه چه انساني فطرت دخطا نه به صواب کسي اوددي په جدا کولو کسي

مِنْ الصَّوَابِ وَامْتِيَازُ الْقَشْرِ عَنِ اللَّبَابِ فَجَاءَتْ الْحَاجَةُ فِي ذَلِكَ

کافي ندي نو ددي دپاره يوقانون نه ضرورت پيدا شو کوم چه

إِلَى قَانُونٍ (۲) عَاصِمٍ عَنِ الْخَطَا فِي الْفِكْرِ يَتَبَيَّنُ فِيهِ طُرُقُ

دخطا نه بچ کورونکي وي چه په دغه قانون کسي مجهولات دمعلوماتو نه حاصل

اِكْتِسَابِ الْمَجْهُولَاتِ عَنِ الْمَعْلُومَاتِ وَهَذَا الْقَانُونُ (۳) هُوَ

کورونکي وي اودغه قانون همدغه منطق اوميزان دي او ددي نوم وجه داده

الْمَنْطِقُ وَالْمِيزَانُ . أَمَّا تَسْمِيَّتُهُ بِالْمَنْطِقِ فَلِتَأْثِيرِهِ فِي التَّنْظِيقِ

خکه چه دابه خبرو کسي اثر واقع کوي يعني خکه چه دا معارف پدي علم په خبرو

الظَّاهِرِي أَعْنِي التَّكَلُّمَ إِذِ الْعَارِفُ بِهِ يَقْوِي عَلَى التَّكَلُّمِ

کسي قوت ورته ورکوي او جاهل پدي علم په خبرو کسي قوت ورته ورکوي

بِمَا لَا يَقْوِي عَلَيْهِ الْجَاهِلُ وَكَذَافِي الْمَنْطِقِ الْبَاطِنِي أَعْنِي

اوجاهل ته ددي علم داقوت حاصل نه وي اوهمدارنکه په باطني خبرو کسي هم يعني په

الْأَذْرَاكَ لِأَنَّ الْمَنْطِقِيَّ يَعْرِفُ (۱) حَقَائِقُ الْأَشْيَاءِ وَيَعْلَمُ أَجْنَاسَهَا

ادراکاتو کسي خکه چه منطقيان داشياؤ په حقايقو باندې پوهيږي اوداشياؤ جنسونه

وَفُصُولُهَا وَأَنْوَاعُهَا وَلَوَازِمُهَا وَخَوَاصُّهَا بِخِلَافِ الْعَاقِلِ

اوفصلونه اولوازم اوبه خواصو پوهيږي په خلاف دغافل،

عَنْ هَذَا الْعِلْمِ الشَّرِيفِ ، وَأَمَّا تَسْمِيَّتُهُ بِالْمِيزَانِ لِأَنَّهُ قِسْطَاسٌ

ددې وجه د تسمیه په نوم د میزان خکه چه دادعقل دپاره میزان دي خکه چه پدې سره

لِلْعَقْلِ يُوزَنُ بِهِ الْأَفْكَارُ الصَّحِيحَةُ وَيُعْرَفُ بِهِ نُقْصَانُ

عقلونه اوفکرونه تلل کيږي او ورباندې پيژندل کيږي هغه څه چه په فاسدوفکرونو

مَا فِي الْأَفْكَارِ الْفَاسِدَةِ وَاخْتِلَالُ مَا فِي الْأَنْظَارِ الْكَاسِدَةِ

کښي موجود وي اوهغه چه په فاسدو کاسووکښي موجود وي

وَمِنْ ثَمَّ يُقَالُ (٥) لَهُ الْعِلْمُ الْأَلَيْنِي لِكُونِهِ أَلَّهُ لَجَمِيعِ الْعُلُومِ، اِعْلَمْ

او ددې وجه نه دي ته علم اولي ويل کيږي خکه چه دادتولو علومو اله ده

أَنَّ أَرْسَظًا طَالِيئِسَ (٦) الْحَكِيمَ دَوَّنَ هَذَا الْعِلْمَ بِأَمْرِ الْإِسْكَندَرِ

فانغه پدې پوهه شه چه دا علم ارسطاطاليس دسکندر

الرُّومِيِّ وَلِهَذَا يُلَقَّبُ بِالْمُعَلِّمِ الْأَوَّلِ وَ الْفَارَائِي (٧)

رومي په حکم راجع کړيدي دکوم چه لقب اولني موجد دي اوفاراي

هَذَّبَ هَذَا الْعِلْمَ وَهُوَ الْمُعَلِّمُ الثَّانِي وَبَعْدَ إِضَاعَةِ كُتُبِ الْفَارَائِي

دغه فن اسانه کړيدي او دې دوهم معلم دي اودفاراي دکتابونو دضائع کيدو نه

فَصَلَّهِ الشَّيْخُ أَبُو عَلِيٍّ سَيِّئًا (٨).

وروسته شيخ ابو علي سينادغه علم تفصيل سره بيان کړي دي.

(١) قوله وَالْآخَرُ فاسد، ددې دا مطلب دے چه کله دوه فکرونه خپل مينځ

کښي يوځاي کړي نو ددې نه ضرور يو غلط فکر پيدا کيږي خکه چه که

چري دواړه صحيح کړي شي نو اجتماع التقيضي به راشي ۳۳ يا به ارتفاع

دنقيضين لازم کړي شي او دواړه محال دي لهذا يو همدغه صورت به

جوړېږي چه يو به صحيح او بل به غلط شي.

(۲) قوله قالون، دا يو يوناني لفظ دي او يا سرباني دي ددي لفظي معني دكتاب كړسې ده او په اصطلاح كښي يو امر كي ته قانون ويل كيږي كوم چه په خپلو جزئياتو منطق كيږي ددي دپاره چه ددي جزئياتو احكام معلوم شي لكه دنجويانو قانون چه كل فاعل مرفوع دي لهذا ضرب زيد مرفوع دي خكه چه فاعل دي.

(۳) قوله هو منطق، دهر مركب دپاره څلور علتونه وي . يو مادي، دويم صوري، دريم غايي فاعل، څلورم جسي داسي چه دا تحت دلرگي نه جوړ شوي دي تحت ددي دپاره علت مادي دي او دجوړېدو نه وروسته چه كوم صورت حاصل شوي دي دا علت صوري دي او پدي باندې كيناستل علت غايي دي او دا درستوالي علت فاعلي دي همدغه شان منطق هم يو مركب دي دي دپاره ددي هم څلور علتونه دي چنانچه مسائل تصويريه او تصديقيه په خپلو مادو كښي او دخپلو صورتونو كښي او دمنطق علت مادي دي او ددي تصوراتو اجتماع خصوصي صورت حاصل كيږي كوم صورت چه حاصل شوي دي علت صوري دي او دخطا في الفكر نه حفاظت كيدل علت غايي دي او همدغي ته علت فاعلي ويل كيږي دي دپاره ارسطو يابل كوم حكيم ويلي دي او كه داسي نه وي نو فاعل مختار مطلق الله رب العزت دي منطق يا مصدر مبيي دي چه ددي معني ده خبري كول او ددي علم په واسطه كلام ظاهري او كلام باطني حكمي كيږي دي وجه دپته منطق ويل كيږي يادا صيفه دظرف ده چونكه دا علم محل دنطق دي دي وجه نه په منطق مسمي شوي دي.

(۴) قوله يعرف حقائق الاشياء، يعني منطق داشياء حقيقتونه پيژني دا

صرف ددوی خوش فهمی ده ځکه چه داشیاء په حقائقو صرف او صرف الله تعالی پوهیږي او دا شان صرف دالله تعالی دي ځکه چه دا ټول یوازي صرف الله تعالی پیدا کړي دي هو الاول والاخر والظاهر والباطن وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ، حقیقت دادي چه انسان ددي څه دعوي کوي مکر دنه ددیرڅه علم نشته دي او نه ورباندي پوهیږي انسان صرف یوڅو مرضونه او دیر په لږو شیانو پوهیږي او نه انسان دعقل دحقیقت نه خبردي او نه دروح حقیقت نه خبردي ولقد صدق الله جل وعلي شانه ولا یحیطونه بشی من علمه الا بما شاء.

(۵) قوله العِلْمُ الالِي، علم الي هغه علم ته ویل کیږي کوم چه فی نفسه او بذات خود مقصود نه وي بلکه دبل مقصودي شي حاصلولو دپاره اله وي او کوم علم چه بذات خود هغه تصور وي هغه ته غیرالي ویل کیږي دا علم منطق چونکه بذات حقد مقصود ندي او دقوت عاقله او دمطالبه کسبه په مینځ کښي یوه واسطه ده نو دپته علم الي ویل کیږي.

فائدة: اله هغه واسطې ته ویل کیږي دکومي په ذریعه چه تر مفعوله پوري دفاعل اثرورسیږي.

(۶) قوله ارسطوطاليس دي، دا هغه حکیم دي کوم ته چه معلم اول ویل کیږي دده محفف نوم ارسطو دي، دده پیدایش په طاجیراکښي شوي دي کوم چه د مقدونیه ښاردي دغه موصوف په اتلس کلنۍ کښي دافلاطون خواته دعلم حاصلولو دپاره خان اورسولو او بیا د مقدونیه دبادشاه په حکم واپس راغلو او دده زوي اسکندرته به یي تعلیم ورکولو ددینه روسته راثیه ښار ته اورسیدلو هلته یي یوه مدرسه روانه کړه په یونان کښي ددي پشان بله مدرسه ددي برابر نه وه پدي مدرسه کښي درس به د ارسطو



خپله درس گاه وه ده پروزيانو ته شاگردانو ته به يي تدریس کولو دي وجه نه ده ته معلم اول ويل کيږي ځکه چه دي دمنطق علم واضع دي او ده دغه علم دقوت نه فعل ته راوړي دي (الملل والنحل) داهل علم دا خيال دي کچري دارسطو کتابونه نه وي نو منطق او فلسفه به دخپل ځاي نه نه وو خوځيدلي او نه به دا ديو قوم نه بل قوم ته رسيدلي وو موصوف تقريبا په ۶۲ کلن کښي ددي فاني دنيا نه سترگي پټي کړي.

(۷) قوله ، دفارابي کنيت ابونصر دي او دده نوم محمد بن طرхан دي او فارسي الاصل دي او فلسفه په باره کښي يي غټ معلومات لرلو او موسيقي کښي يي هم مقام لرلو او طبيعت يي يوازي والي يي خوښولو گڼو باغونو اوبښکو چينو ته به ډير تللو دته دا فلاطون او ارسطو دعلومو واضح کولو ښه موقع وه او ددي يي ښه وضاحت اوکړو دي وجه دته معلم ثاني ويل کيږي په اتياکلن کښي په سنه ۷۲۹ کښي وفات شو.

(۸) قوله ابن سينا، داد شيخ رئيس په لقب سره مشهور وو او ابو علي کنيت وو او حسين دده نوم او عبدالله يي پلار وو اوسينان يي نيکه وو او شيخ رئيس په علم طب کښي لوي کمال لرلو او په علم فلسفه کښي هم ماهر وو او دعلم ادب اوهندسه يي ښه مطالعه کړي وه او ددي باوجود حافظ قران هم وو په لس کلن کښي ښه جيد حافظ وو داميرمنصور ابن نوح نه يي اجازت واخستلو او دده په کتب خانه کښي داخل شو هلته دهرعلم کتابونو او ضرورت مطابق يي هلته مطالعه کړل چه دده دزمانې خلق ورسره ناشنا وو او دمطالعي نه يي لوي بصيرت حاصل کړ او په اتلس کلنۍ يي لوي مهارت حاصل کړو دي فرماني چه کله به ماته مشکل مخي ته راغلل زه به هغې پسي شوم چه حل يي کړم خو چه کار بڼاونه شو نو ما به

دوه رکعاهه مونځ په ډیر عاجزی سره اوکړو دالله تعالی په دربار کښي مي ښه په عاجزي او ژړا دعا اوکړه په ماباندي به دالله تعالی دطرفه فیضان عطا شو او دهغه حد اوسط معلومات به راته حاصل شو شیخ رئیس دا هم وائي ماتول علوم فلسفه حاصل کړي دي مگر په الهي علم کښي عاجر شوي يم او ماددي تَحْصِيل اونه کړۍ شو تردي پوري چه دفارابي کتاب راته حاصل شو چه ددي نه راته ددي دشاهراه معلومه شوه او دهغه داغراضونه خبر شوم موصوف په مرض دقولنج باندي مبتلا شو په ۶۸ کښي وفات شو او ډیر تصنيفات يي پرېښودل.

### فصل وَلَعَلَّكَ عَلِمْتَ مِمَّا تَلَوْنَا عَلَيْكَ فِي بَيَانِ الْحَاجَةِ

فصل: شاید چه ته ددي مضمون نه کوم چه دمنطق ضرورت متعلق ناته

### حَدَّ الْمَنْطِقِ وَتَعْرِيفِهِ (۱) مِنْ أَنَّهُ عِلْمٌ بِقَوَائِنِ تَعَصُّمِ

واورول شو د علم منطق حد او تعريف پېژندلي وي چه دابه دوه قوانينو علم دي

### مُرَاعَاتُهَا الذَّهْنَ عَنِ الْخَطَا فِي الْفِكْرِ .

چه ددي په مراعات کولو سره ذهن خطا فکري نه شي

### فصل مَوْضُوعُ كُلِّ عِلْمٍ مَا يُبْحَثُ فِيهِ عَنْ عَوَارِضِهِ الدَّائِيَّةِ (۲)

دهر علم موضوع هغه شي ده چه پکښي دهغه علم عوارض ذاتيه بيانېږي

### لَهُ كَبَدِنِ الْإِنْسَانِ لِلطَّبِّ وَالْكَلِمَةُ وَالْكَلَامُ لِعِلْمِ التَّحْوِ فَمَوْضُوعُ

لکه د طب دپاره د انسان بدن او کلمه او کلام دعلم نحو دپاره نو دمنطق علم مَوْضُوع

### الْمَنْطِقِ الْمَعْلُومَاتِ التَّصَوُّرِيَّةِ وَالتَّصْدِيقِيَّةِ لَكِنْ لَا مُظْلَقًا بَلْ

معلومات تصوريه او تصديقيه دي ليکن نه مُظْلَقًا بلکه په دي شان سره چه

(۳) مِنْ حَيْثُ أَنَّهَا مُوصِلَةٌ إِلَى الْمَجْهُولِ التَّصَوُّرِيِّ وَالتَّصْدِيقِيِّ .

رسول کوي مجهول تصوري نه او مجهول تصديقي نه .

فائدة: اعْلَمْ إِنَّ لِكُلِّ عِلْمٍ وَصَنَاعَةٍ (۴) غَايَةً وَلَا لَكَانَ

فائده: په دي بڼه پوهه شه چه دهر علم او صنعت څه غرض وي كجري غرض ونه لري

طَلَبُهُ عَبَثًا وَالْجَدُّ فِيهِ لَفَوًّا وَ غَايَةُ عِلْمِ الْمِيزَانِ (۵)

نو طلب به عبث شي او كوشش به لغو شي او دعلم ميزان غرض

الْإِصَابَةُ فِي الْفِكْرِ وَحَظُّ الرَّايِ عَنِ الْخَطَا فِي النَّظَرِ .

په فكر كښي رسيدل دي او په نظر كولو حفاظت دخطا نه دي.

فصل: لَا شُغْلَ (۶) لِلْمَنْطِقِيِّ مِنْ حَيْثُ (۷) إِنَّهُ مَنْطِقِيٌّ يَبْحَثُ

فصل: دمنطقي دپاره څه شغل نشته په حيثيت دالفاظو څنگه بحث كوي شي دا بحث

الْأَلْفَاظَ كَيْفَ وَهَذَا (۸) الْبَحْثُ بِمَعَزَلٍ عَنْ غَرَضِهِ وَغَايَتِهِ

حالانكه دمنطق دغرض او غايت نه جدادي

وَمَعَ ذَلِكَ فَلَا بُدَّ لَهُ مِنْ بَحْثِ الْأَلْفَاظِ الدَّلَالَةِ عَلَى الْمَعَانِي

ددې باوجود دبحث كولو د داسي الفاظو نه كوم چه په معنا گانو دلالت كوي

لِأَنَّ الْإِفَادَةَ وَالْإِسْتِفَادَةَ مَوْقُوفَةٌ عَلَيْهِ وَلِذَلِكَ يُقَدَّمُ بَحْثُ الدَّلَالَةِ

ځكه چه فائده او استفاده دهمدي الفاظو نه كيري دهمدي وچي نه بحث ددلالت

وَالْأَلْفَاظِ فِي كُتُبِ الْمَنْطِقِ . . فصل فِي الدَّلَالَةِ

او دالفاظو دمنطق په كتابونو كښي مخكښي راځي. فصل : په بيان ددلالت كښي

الدَّلَالَةُ لُغَةً هُوَ الْإِرْشَادُ أَي رَاه نَمُودَن وَفِي الْأَصْطِلَاحِ .

او دلالت په لغت کښې ارشاد (لاره ښودلو) ته وائي او په اصطلاح کښې (۱) قوله "وتعريفه" مؤلف فرمائيل دي چه دتير شوي بيان نه به دے دمنطق تعريف معلوم کړي وي او هغه دادي چه دا د هغه قوانينو نوم دي دکومو په لحاظ کولو سره چه دخطا في الفكر نه محفوظ کيدل کيدې شي درعايت قيد يي ددي دپاره اولرولو ځکه چه ترڅو پوري ددي دقوانينو لحاظ دي نه وي ساتلي ترهني پوري نفس منطق دخطاء في الفكر نه محفوظ کيدې نشي او دفي الفكر قيد يي ځکه اولرولو چه علم نحو علم صرف او بيان ددي نه خارج شي ځکه چه دهني دقواعدو په لحاظ ساتلو دخطا في الفكر نه نشي محفوظ کيدې بلکه دخطا في المقال محفوظ کيدې شي.

(۲) قوله "عن عوارضه الذاتية" عن عوارضه الذاتية، د کوم شي عوارض او يادهني ذات ته عوارض محمول کړي شوي دي يادهني جزء ته ياديو امر خارج کول کوم چه دي معروضاتو سره برابر وي او يا ددي نه عام وي ياددي نه خاص وي يا جدا وي دا شپږ صورتونه شول اول دري صورتونه دي کوم چه عارض شوي وي دپته عوارض ذاتيه ويل کيږي او دي دريونيورته عوارض غريبه ويل کيږي او په علومو کښې دهمدغه عوارض ذاتيه محفوظ کيدې شي.

(۳) قوله "من حيث، الخ" دحيثيت دري اقسام دي، يو حيثيت اطلاقيه، دويم تقيديه يوحثيت تعليليه، حيثيت اطلاقيه دکوم سره چه لږيدلي وي او ددغه ذات او احکام په مقابل کښې نه وي او حيثيت تقيديه دواړو په بدل کښې او حيثيت تعليليه صرف احکام بيانوي او ذات نه بيانوي.

(۴) قوله: صناعته، دلته که چري علم او صناعت په يوه معني کښې راغلي وي نو بيا داعطف تفسيرې دي او که دعلم او صناعت جدا جدا معني

واخلي نو دعلم نه مراد صرف علم وي چه دکوم تعلق دعمل دکيفيت سره نه وي او صناعت دعمل کيفيت سره وي.

(۵) قوله " غايته " غايت شي دشي نه خارج اود تصور نه مقدم او مخکښي وي ځکه چه تر څو پوري دشي غايه معلومه نه وي نو دهغي طلب عبث وي لَهَذَا دعلم منطق طالبانو ته پکار دي چه دمنطق دلوستلو نه مخکښي ددي غايت معلوم کړي لکه څنگه چه مؤلف بيان کړي دے پدي قول کښي الاصابة في الفكر.

(۶) قوله " لا شغل " پدي کښي څلور لغات دي په ضمي دشين او په سکون دغين مشغل بضميتن وشغل په فتحي دشين او سکون دغين شغل بفتحيتين.

(۷) قوله " مِنْ حَيْثُ اِنَّهُ مَنْطِقِي " کله ناکله نحوي هم وي او کله چه دنجوي مسائلو نه بحث کوي نويه حيثيت نحوي سره بحث کوي ددي وجه نه مؤلف مِنْ حَيْثُ اِنَّهُ منطق قيد لبرولي دي.

(۸) قوله " ولهذا البحث " چونکه دمنطق غرض دشارح قول او حجت سره ترلي دي او دجهولو تصوراتو او تصديقاتو معلومولو دپاره دخپلو معلوماتو قائمولو دپاره کار کول وي دي دپاره دالفاظو دبحث کولو نه څه غرض نشته دي مگر په شخصي قول سره دهغي نه لابيدي او خلاصي نه وي چونکه انسان مدني الطبع واقع دي کوم چه دخپل مافي الضمير دنورو مخکښي وړاندي کولو محتاجه وي لَهَذَا دته دالفاظو ضرورت هم وي.

برابر ده که مَنْطِقِي دي او که فلسفي يا نحوي وي يا صرفي لَهَذَا اهل منطق ته هم دالفاظو ضرورت پيدا شو.

كَوْنُ الشَّيْءِ (۱) بِحَيْثُ يَلْزِمُ (۲) مِنَ الْعِلْمِ بِهِ الْعِلْمُ بِشَيْءٍ آخَرَ وَ

شته والی دداسی شی دی چه به داسی طور سره چه ددی به بیژندلو سره بل شی پیژندلی

الدَّلَالَةُ لَهُ قِسْمَانِ لَفْظِيَّةٌ وَ غَيْرُ لَفْظِيَّةٍ وَاللَّفْظِيَّةُ مَا يَكُونُ

شی او دلالت په دوه قسمه دي یو لفظي او بل غیر لفظي لفظي هغه دي چه

الدَّلَالُ فِيهِ اللَّفْظُ ، وَغَيْرُ اللَّفْظِيَّةِ مَا لَا يَكُونُ الدَّلَالُ فِيهِ اللَّفْظُ

دلالت کوونکي پدي لفظ وي او غیر لفظي هغه دي چه پدي دلالت کوونکي غیر

وَكُلُّ مِنْهُمَا عَلَى ثَلَاثَةِ أَنْحَاءٍ أَحَدُهَا اللَّفْظِيَّةُ الْوَضْعِيَّةُ (۳) كَدَلَالَةِ

لفظ وي او هر یو ددوي نه په دري قسمه دي اول دلالت لفظيه وضعيه دي لکه دلالت

لَفْظٍ زَيْدٍ عَلَى مُسَمَّاهُ وَثَانِيهَا اللَّفْظِيَّةُ الطَّبْعِيَّةُ (۴) كَدَلَالَةِ أَح

دلفظ زید په خپل مسي باندې دویم لفظيه طبعيه لکه دلالت داح اح

أَح بِضَمِّ الْهَمْزَةِ وَسُكُونِ الْحَاءِ الْمُهْمَلَةِ وَقِيلَ بِفَتْحِهَا عَلَى وَجَعٍ

د همزي په ضمه او سکون دحا سره او بعضو وئيل په فتحي سره دسپني په درد

الصَّدْرِ فَإِنَّ الطَّبِيعَةَ تَضْطَرُّ بِأَخْذَاتِ هَذَا اللَّفْظِ عِنْدَ عُرُوضِ

خکه چه طبعيت دغه لفظ راپیدا کولو ته محتاجه کوي په وخت دراولاړیدو د درد

الْوَجَعِ فِي الصَّدْرِ وَ ثَالِثُهَا اللَّفْظِيَّةُ الْوَضْعِيَّةُ الْعَقْلِيَّةُ كَدَلَالَةِ

کښي دریم لفظيه عقليه دي لکه دلالت

لَفْظٍ دَبِيرٍ (۵) الْمَسْمُوعِ مِنْ وَرَاءِ الْحِدَارِ عَلَى وَجُودِ اللَّافِظِ

ددیز کوم چه ددیوال دشانه واوریدل شي چه په وجود دلافظ

وَرَابِعُهَا غَيْرُ اللَّفْظِيَّةِ الْوَضْعِيَّةِ كَدَلَالَةِ الدَّوَالِ (۶) الْأَرْبَعِ عَلَى

خلورم غیر لفظیہ وضعیہ دی لکہ دوال اربعہ پہ خپلو مدلولاتو

مَدْلُولَاتِهَا وَخَامِسُهَا غَيْرُ اللَّفْظِيَّةِ الطَّبْعِيَّةِ كَدَلَالَةِ صَهَبِ

بینخم غیر لفظیہ طبعیہ لکہ شہر ارکول

الْفَرَسِ عَلَى طَلَبِ الْمَاءِ وَالْكَلَاءِ وَسَادِسُهَا الْغَيْرُ اللَّفْظِيَّةِ الْعَقْلِيَّةِ

داس دلالت پہ طلب دابو چہ اس تری وی، وری وی، شہر غیر لفظی عقلی

كَدَلَالَةِ الدُّخَانِ عَلَى النَّارِ فَهَذِهِ.

لکہ دلالت دلوری پہ اورباندی .

(۱) قوله " كون الشيء " دا د دلالت اصطلاحی تعریف دی حاصل یی دادی  
چہ دادیو شی ہغہ شان دا دلالت وبل کبری چہ ہغہ شی وپیژنی چہ دہنی  
شی دپیژندلو پہ وجہ سرہ ہغہ بل شی اوپیژندل شی پہ کوم شی سرہ چہ  
پیژندل شوی وی ہغی تہ دال وبل کبری او کوم شی ورباندی پیژندل شوی  
وی ہغی تہ مدلول وبل کبری دلالت مدلول تہ تلل باندی موقوف دی  
خکہ تر خو پوری چہ د مدلول علم نہ وی شوی نو دلالت بہ خنکہ اوشی  
او مدلول بہ پہ دلالت ولی موقوف نہ وی خکہ چہ بغیر د دلالت نہ مدلول  
نشی موجود کیدی لہذا دور بہ لازم شی او ہمدغہ دور یی مثال دی لکہ  
لوہری دال دی او اور مدلول دی تر خو پوری چہ اور تہ نہ وی رسیدی  
ترہنی پوری مونہر دلوری نہ پہ اور نشو پوہیدی ددینہ صفا معلومہ شوہ  
چہ مدلول تہ رسیدل پہ دلالت موقوف دی اوس ددی دویم پلو واخلی چہ  
ددلالت داتعریف شو چہ د دال تہ تللو سرہ مدلول معلومول کبری نو ددی  
نہ صفا معلومہی چہ دمدلول پیژندل د دال پہ پیژندلو موقوف دی او

دلالت په مدلول موقوف دي لِهَذَا دور لازم شو.

جواب: دا صحيح ده چه دمدلول پيژندل په دال باندې موقوف دي مگر دغه توقف علي الاطلاق ندي بلکه د دال نه د حاصلولو په حيثيت سره دي او دلالت کوم چه دمدلول ته تللو موقوف دي نو دا توقف علي الاطلاق دي لِهَذَا دور لازم نشو.

(۲) قوله "يَلْزِمُ" لزوم په دوه قسمه دي ، يو عقلي، دويم عرفي، عقلي هغه دي چه لازم دملزوم نه هيڅکله جدا کيږي نشي لکه څلور دطاقونه څکه هر کله هر چيري چه دڅلورو عددوي نو جفت اوطاق به وي او لزوم عرفي دپته وائي چه عرفا لازم دملزوم نه نشي جدا کيږي اگر چه عقلا دهغوي تلازم نه وي لکه دحاتم سخي کيدل چه عقلا دحاتم اوسخاترمينځ څه تلازم نشته څکه چه دحاتم تصور بغير دسختا تصور نه کيږي شي مگر عرفا داسي ندي .

(۳) قوله الوضعيه وضع په لغت کښي کيښودلو ته ويل کيږي او په اصطلاح کښي دوضع معني ده چه يوشي په داسي شان سره کيښودلي شي چه کله او پيژني په ژبه او وائي نو هغه دويم شي پوهه شي حاصل دا دي چه دلالت وضعيه هغه دي چه دهغي په وضع کښي دواضع دخل وي برابره ده چه کوم شي ديو شي دپاره وضع شوي يا شخص مَوْضُوع دپاره وضع شوي وي لکه زيد خاص کړي شوي دي وضع شوي دي يا يوڅو لفظونه سره يوځاي کړي وي او معني دي نه قائم کړي لکه ضرب زيد چه پدي کښي مجموعه الفاظو د مجموعه معني دپاره ندي وضع شوي بلکه ددي مفردات دالفاظ دمفرداتو معني دپاره مَوْضُوع شوي دي.

(۴) قوله "الطبعيه"، دلالت طبعي هغه دي کوم چه دطبعيت په اقتضاء سره



دي لکه دلالت داح اح دتوخي دپاره او اح په درد دلالت کوي او دا په افسوس دلالت کوي کذا في القاموس مؤلف نه پدي کښي تسامح واقع شوي ده.

فائده: دا مثال د دلالت طبعي لفظي دي او دلالت طبعي غير لفظي لکه داس شنرار کول چه دلوري اويانندي په وخت کښي کوي.  
(۵) قوله "كَدَّالَةٌ لَفْظ ديز" لکه دپته دلالت عقلي پدي وجه ويل کيږي چه پدي کښي دوضع او طبع دخل نه وي.

تنبیه: چیرته چه د دلالت تاثیر وي هغه هم دلالت عقلي وي لکه دلالت دلوري په اور باندي چه دا دلالت اثر په موثر دي او يا داسي دموثر په اثر او داسي دلالت ته مثلاً لکه دلوري په گرمي دي.

(۶) قوله كَدَّالَةُ الدَّوَالِ الاربع، ددي الفاظ نشته مگر دا په دلالت کښي په معلولاتو خپلو وضع شوي دي د دوال اریعه نه مراد خلور شیان دي: یو دلارو نشانات کوم چه د فرسخ په اندازه لږیدلي وي دپته نصب ويل کيږي ، دویم خطوط، دویم اشارات، خلورم عقود يعني دگوتو دجوړونو نه د شمیر معلومولو دپاره وضع شوي وي.

سِتُّ (۱) دَلَالَاتٍ وَالْمَنْطِقِيَّاتِ إِنَّمَا يَبْحَثُ عَنِ الدَّلَالَةِ اللَّفْظِيَّةِ

پس دغه شپږ قسمه دلالتونه دي او منطقیان ددلالت لفظیه وضعیه نه بحث کوي

الْوَضْعِيَّةِ لِأَنَّ الْإِفَادَةَ لِلغَيْرِ وَالْإِسْتِفَادَةَ مِنَ الْغَيْرِ إِنَّمَا يَتَيَسَّرُ بِهِمَا

ځکه فائده او استفاده بل نه په الناظر سره په اسانه حاصلیږي

بِسَهُولَةٍ (۲) بِخِلَافِ غَيْرِهَا فَإِنَّ الْإِفَادَةَ وَالْإِسْتِفَادَةَ بِهَا لَا يَخْلُو

په خلاف دنورو ځکه چه دنورو نه فايده او استفاده دغير نه په سختي سره

عَنْ صَعُوبَةٍ بِهِ ، هَذَا فَضْلٌ وَيَنْبَغِي أَنْ يَعْلَمَ أَنَّ الدَّلَالََةَ اللَّفْظِيَّةَ

حاصلی. فصل: ددی پیزندل ضروری دی چه دلالت لفظیه

الْوَضْعِيَّةُ الَّتِي لَهَا الْعِبْرَةُ فِي الْمَحَاوِرَاتِ (۱) وَالْعُلُومُ عَلَى ثَلَاثَةِ (۵)

وضعیه هغه دی کوم ته چه په محاوراتو کښي اعتبار وای او دا علوم په دري

أَنْحَاءٍ أَحَدُهَا الْمَطَابَقَةُ وَهِيَ أَنْ يَدُلَّ اللَّفْظُ (۶) عَلَى تَمَامِ مَا وَضَعَ

قسه دي اول مطابق دي او دا هغه دي چه لفظ دلالت وكړي په ټول ماضع له

لَهُ ذَلِكَ اللَّفْظُ لَهُ كَدَلَالَةُ الْإِنْسَانِ عَلَى تَجْمُوعِ الْحَيَوَانَ وَالنَّاطِقِ

لكه دلالت دلفظ انسان په تجموع حيوان باندي اوناظر باندي

وَتَانِيهَا التَّضْمِينَةُ وَهِيَ أَنْ يَدُلَّ اللَّفْظُ (۷) عَلَى جُزْءِ الْمَعْنَى

دويم قسم تضميني دي او دا هغه دلالت دي چه لفظ په جزء دماضع له دلالت وكړي

الْمَوْضُوعُ لَهُ كَدَلَالَةُ الْحَيَوَانَ فَقَطْ وَعَلَى النَّاطِقِ فَقَطْ وَثَالِثُهَا

لكه د انسان دلالت په صرف حيوان باندي اويا صرف په ناطق باندي دريم قسم

الدَّلَالَةُ الْإِلْتِزَامِيَّةُ وَهِيَ أَنْ لَا يَدُلَّ اللَّفْظُ عَلَى الْمَوْضُوعِ لَهُ

دلالت التزاميه دي او دا هغه دي کوم چه دلالت ونكړي لفظ په تمام ماضع له

وَلَا عَلَى جُزْئِهِ بَلْ عَلَى مَعْنَى خَارِجٍ لَازِمٍ (۸) لِلْمَوْضُوعِ لَهُ

باندي او نه په جزء بلکه دلالت وكړي په معني خارج لازم موضوع له باندي

وَاللَّازِمُ هُوَ مَا يَنْتَقِلُ الذَّهْنُ مِنَ الْمَوْضُوعِ لَهُ إِلَيْهِ كَدَلَالَةُ

اولازم هغه دي کوم سره چه ذهن موضوع له ته منتقل شي لكه دلالت

# الْإِنْسَانُ عَلَى قَابِلٍ الْعِلْمِ وَصَنْعُهُ الْكِتَابَةِ.

دلفظ انسان به قَابِلِ عالم او صنعت دکتابت.

(۱) قوله "فَهَلْ وَاسْتَدَلَّات"، یعنی دا شېر دالتونه دي مگر دا شېر استقرائي دي عقلي ندي چه ددي نه زيات ياکم کيدلي نشي لکه څنگه چه سيد سند صرف دپنځو قائل دي او دطبعي غير عقلي نه منکر دي کماصرح في حاشية شرح المطالع هغه فرمائي چه دلالت عقلي لفظي او غير لفظي کيدي شي مگر دلالت طبعي صرف لفظي کيدلي شي غالبا ددي بيانولو وجه داده چه کوم ته دلالت طبعي غير لفظي وائي هلته دائر دلالت په مؤثروي لکه دخجالت په وخت کښي درنگ بدليلد او سور کيدل او ياد بري په وخت کښي زړيدل دادمحقق دواني ويناده دا دلالت طبعي دي مگر دا کوم وزني اختلاف ندي ځکه دطبعيت په اقتضاء سره زېروالي لاحق دي وجه همدغه دلالت طبعي دي او چونکه ددي په پيژندلو کښي د عقل دخل هم وي دي وجه نه دپته عقلي ويل کيږي پس لکه څنگه چه دلالت لفظي طبعي کيدي شي همدغه شان دلالت عقلي هم طبعي کيدي شي.

(۲) قوله "بسهولة" ددي دا مطلب دي چه دهمدغه دلالت لفظي وضعي نه ټول کارونه راويستلي شي او په تفصيل سره تعليم او تعلم په اساني سره کيدي شي اگر چه دهر شي دپوهي او پوهولو دپاره د دلالت طبعي يا ددلالت عقلي نه کار واخستل شي نو داغت دقت وي او ترڅوپوري چه متصورنه وي حاصل شوي نو دي دپاره دمنطقي په نظر کښي صرف په دلالت لفظي وضعي باندې وي.

(۳) قوله "هَذَا" داد، فعل محذوف مفعول دي يعني خذْ هَذَا يا احفظْ هَذَا يعني ته دا زه کړه او محفوظ يي کړه او ددي نه يو بل احتمال هم پيدا کيږي اگر

چه رسم خط دانشي تحمل کولي چه صرف يوازي ها په معني دخذ سره اسم فعل وي او زا اسم اشاره ددي مفعول وي.

(۴) قوله "في المحاورات" بعضي دا وائي چه په علومو کښي دلالت تضميني غير معتبر دي.

(۵) قوله "علي ثلاثة ألقاب" دايو عقلي حصر دي په کوم کښي چه دخلورم شق احتمال نشته دي وجه دحصر داده چه لفظ مدلول اگر چه عين موضوع له وي نو دا دلالت مطابقي دي او که چري موضوع نه وي نو دا دلالت تضميني دي او که چري جزء موضوع له دنه خارج وي نو دا دلالت التزامي دي.

(۶) قوله "علي تمام الخ" دلته يو اشکال دي چه مثلا شمس دافتاب دپاره هم موضوع دي او دشعاعودپاره هم موضوع دي کوم چه لازم دي نو پدي صورت کښي تر خوبوري چه دشمس اطلاق په شعاعو لازم کولو حيثيت سره وکړي شي نو دا به دلالت التزامي وي حالانکه دلالت دلته په ټولو ما وضع موجود دي نو ددي جواب دادي چه دغه دلالت اگر چه په ټول ماوضع باندې دي ليکن دا مِنْ حَيْثُ انه لازم دي دِمِنْ حَيْثُ انه تمام ماوضع ندي لِهَذَا که چرته مؤلف دحيثيت قيد لبرولي وي نو بهتر به وو.

(۷) قوله "أَن يَدُلَّ اللَّفْظُ" د دلالت تضميني په باره کښي دوه مذهبونه دي، يو منطقيان هني ته وائي چه هغه کښي جزء موضوع باندې دلالت کول کوي کافي وي اگر چه دهغه قصد هم نه وي. دويم مذهب داهل عربيت دي پدي کښي ددي شرط ندي او درولي فتامل وعن الراجع المرجوح.

(۸) قوله "لازم للموضوع" په دلالت التزامي کښي دممدلول لازم کيدل

دمَوْضُوع دپاره دي دي، دپاره ضروري دي چه لفظ دکومي معني دپاره وضع کړي شوي وي ددي نه بغير په بل کوم امر خارج باندې دده دلالت کولو دپاره دکومي علاقي ضرورت دي لِهَذَا هغه علاقه دلزوم ذهن ده تر څو چه کله دلفظ مَوْضُوع معني تصور وي نو هغه امر خارج تصور به هم وي.

وَلِدَلَالَةٍ (۱) لَفْظِ الْعَنِي عَلَى الْبَصَرِ **فصل** : (۲) الدَّلَالَةُ الْإِلْتِزَامِيَّةُ

او لکه دلالت دعبي په بصرياندي. فصل: دلالت تضي او دلالت التزامي

وَالْتَضَمُّنِيَّةُ لَا تُوجَدَانِ بِدُونِ الْمُطَابَقَةِ وَذَلِكَ لِأَنَّ الْجُزْءَ

بغير دمطابق نه نشي مَوْجُود کيږي او دا ځکه چه جزء

لَا يُتَصَوَّرُ بِدُونِ الْمَلْزُومِ وَالتَّابِعِ لَا يُوجَدُ بِدُونِ الْمَتَّبِعِ

دکل نه بغير نشي مَوْجُود کيږي او همدارنگه لازم بغير دملزوم نه او تابع بغير دمبتوع

وَالْمُطَابَقَةُ قَدْ تُوْجَدُ بِدُونِ هَا لِجَوَازِ أَنْ يُوضَعَ اللَّفْظُ لِمَعْنَى

نه نشي مَوْجُود کيږي او مطابقي کله کله بغير ددوي نه مَوْجُود کيږي شي ځکه چه لفظ

بَسِيطٌ لَا جُزْءَ لَهُ وَلَا لَازِمَ لَهُ فَإِنْ قُلْتَ

دپو بسیطي معني دپاره وضع کيږي شي چه نه دهني جزوې او نه يي لازم وي که ته

لَا تُسَلِّمُ (۳) اِنْ يُوجَدُ مَعْنَى لَا لَازِمَ لَهُ فَإِنْ

داواڼي چه زه دانه تسليمووم چه معني دي موجوده شي او دهني لازم دي نه وي ځکه

لِكُلِّ مَعْنَى لَازِمًا أَلْبَتَّةُ وَأَقْلَهُ إِنَّهُ لَيْسَ غَيْرُهُ قُلْنَا

دهري معني لازم خامخا وي او کم ترين دادي چه بله معني دغير نه وي مونږ جواب

الْمُرَادُ بِاللَّازِمِ هُوَ اللَّازِمُ الْبَيِّنُ الَّذِي يَنْتَقِلُ الذَّهْنُ مِنَ الْمَلْزُومِ

ورکړو مراد دلازم نه لازم بَيِّن دي او دا هغه دي چه ذهن ته دملزوم نه نقل شي

إِلَيْهِ وَقَوْلِكَ لَيْسَ غَيْرُهُ لَيْسَ مِنَ اللَّازِمِ الْبَيِّنَةِ لِأَنَّا كَثِيرًا مَا

او ستا دا وينا چه دغير معني نلري دلازم بين نه نه وي خكه چه دير خله

نَتَصَوَّرُ الْمَعَانِي وَلَا يَخْطُرُ بِأَلَانَا مَعْنَى الْغَيْرِ فَضْلًا عَنْ كَوْنِهِ

مونږ ددي معني تصور زيات کوو او دغير دمعني تصور مونږ نه کوو دلوازم بينه نه ندي

لَيْسَ غَيْرُهُ. فصل: (۴) اللَّفْظُ الدَّالَّةُ إِمَّا مُفْرَدٌ وَإِمَّا

نو دغير موجوديت څه ضروري دي. هغه لفظ چه دلالت کوي يا به مفرد وي يا به

مُرْكَبٌ فَالْمُفْرَدُ (۵) مَا لَا يَقْصُدُ بِجُزْئِهِ الدَّلَالَةَ عَلَى جُزْءٍ مَعْنَاهُ

مرکب وي مفرد هغه لفظ دے چه دمعني په جزء مقصود دمعني جزء نه وي

كَدَلَالَةِ هَمْزَةٍ الْإِسْتِفْهَامَ عَلَى مَعْنَاهُ وَدَلَالَةَ زَيْدٍ عَلَى مُسَمَّاهُ

لکه همزه داستفهام په خپله معني باندې او دلالت دزید په خپله مسي باندې

وَدَلَالَةَ عَبْدُ اللَّهِ عَلَى الْمَعْنَى الْعَلَمِيِّ الْمُرْكَبِ مَا يَقْصُدُ بِجُزْئِهِ

او دلالت دلفظ عبد الله په خپله علمي معني باندې او مرکب هغه دي چه ددي په جزء

الدَّلَالَةَ عَلَى جُزْءٍ مَعْنَاهُ كَدَلَالَةِ زَيْدٍ قَائِمٌ عَلَى مَعْنَاهُ أَوْ

سره دمعني جزء مقصود کيدې شي لکه لفظ دزید قائم په خپله معني باندې او يا

دَلَالَةَ رَامِي السَّهْمِ عَلَى فَخْوَاهُ ثُمَّ الْمُفْرَدُ (۶) عَلَى ثَلَاثَةِ أَنْحَاءٍ لِأَنَّهُ

دلالت د رامي السهم په خپل مفهوم باندې بيا مفرد په درې قسمه دي خكه

إِنْ كَانَ مَعْنَاهُ مُسْتَقِيلًا بِالْمَفْهُومِيَّةِ أَيْ لَمْ يَكُنْ فِي فَهْمِهِ مُحْتَاجًا

کچري دغه لفظ په مفهوميت خپل مستقل وي يعني په خپله معني کښي ضم دغير نه

إِلَى ضَمِّ ضَمِيمَةٍ فَهُوَ إِسْمٌ إِنْ لَمْ يَقْتَرِنْ ذَلِكَ الْمَعْنَى بِزَمَانٍ مِنْ

محتاج نه وي نو دا اسم دي کچري به يو ددري زمانو پوري مقترن نه وي

الْأَزْمِنَةِ الثَّلَاثَةِ وَكَلِمَةُ إِنْ اقْتَرَنَ بِهِ وَإِنْ.

اوکله به وي کچري مقترن وي به زمانو پوري.

(۱) قوله " كَذَلِكَ لَفْظُ الْعَمِي " (سوال) عمي عدم البصر ته ويل کيري پس  
بصر جزء دعي شو لهذا دا مثال د دلالت تضمني دي نه د دلالت التزامي  
(جواب) اوکه چيرته عمي عدم او دبصر مجموعو وي نو اشکال صحيح وو او  
کله چه عمي دعدم بصر نوم دي نو دبصر نفي کوي نو بيا دبصر جزء څنگه  
شو.

(۲) قوله " فصل " پدي فصل کښي مصنف د دري دلالتونو ترمنځه  
نسبتونه بيان کړي دي مگر دا بيان يي ندي کړي چه د دلالت تضمني  
او دلالت التزامي ترمنځ څه نسبت دي لهذا ددي بيانول هم پکار دي چه  
ددوي ترمنځه نسبت دَعْنُومٌ وَخُصُوصٌ مِنْ وَجْهِ دې ځکه چه کله معني  
بسيطة وي او ذهني دپاره لازم ذهن هم وي نو دغه ماده افتراقي من جهة  
التضمن شوه او کله معني مرکبه وي مگر دي دپاره لازم ذهني نه وي نو دا  
ماده افتراقي من جهة التزام شوه او کله په معني مرکب سره وي او ذهني دپاره  
لازم ذهن هم وي نو دا ماده اجتماعي شوه.

(۳) قوله " فَإِنْ قُلْتَ " دا دفخرالدين رازي اعتراض دي چه حاصل يي دادي  
چه مونږ دانه تسليموو چه دلالت مطابقي د دلالت التزامي نه بغير موجود  
کړي شي ځکه چه دهري معني لازم کيدل ضروري وي چه ددي کم نه  
کم درجه داده چه هغه دخپل نه بغير نشي قائم کيدي دا اعتراض صحيح

دي اگر چه ددي په جواب ورکولو کښي کوشش شوي دي مگر دا کوشش بي فائدي دي.

(۴) قوله " فصل " ددي ځاي نه مصنف لفظ دال موضوع دالمطابق تقسيم کوي لکه چه وائي چه لفظ په دوه قسمه دي مفرد مرکب دمفرد مرکب دا تقسيم پدي وجه اوکړو چه معلومه شي چه داد دشارح دقول اجزاء دي او دحجت دپاره دخومرکبونو ضرورت دي.

(۵) قوله "فالمفرد" چونکه مفرد جز دي او مرکب کل دي او مفرد يي ددي وجه نه مخکښي زکر کړو ځکه چه جز په کل مقدم دي.

فائده: دمفرد څلور اقسام دي يو دکوم چه بالکل جزء نه وي لکه همزه، استفهام، دويم جزء وي مگر دهغي دلالت نه وي لکه زيد چه هغي کښي څو څو حروف دي مگر دهغي جدا جدا معني نه وي، دريم جزء وي مگر په جزء دمعني دلالت نه کوي لکه عبدالله چه دچا نوم وي، څلورم جزء هم وي او دجزء په معني هم دلالت کوي مگر هغه دلالت مقصود نه وي لکه حيوان ناطق چه دچا نوم وي.

(۵) قوله " ثم المفرد علي ألحاه " دلته نه مؤلف دمفرد تقسيم کوي او دا بعينه هغه تقسيم دي کوم چه نحويان دکلي کوي مگر فرق صرف دومره دي چه منطقيان دمفرد تقسيم کوي او نحويان دپته کلمه وائي چه دپته منطقيان کلمه وائي او نحويان ورته فعل وائي ددي تقسيم حاصل دادې چه دمفرد معني که چري مستقل بالمفهوميت وي نو ددي دوه صورتونه دي يو هغه دي چه په کوم کښي زمانه موجوده وي دويم صورت دادې چه په هغي کښي زمانه نه وي که اولني صورت وي نو هغه کلمه ده او که دويم صورت وي نو اسم دي او که دمفرد معني مستقل بالمفهوميت نه وي نو هغه ادات



دي چه دي ته نحويان حرف وائي په صبح او شام کښي دزمانې معني .  
 موجوده ده مگر دا کلمه نده لکه اسم دي ليکن دکلي تعريف دخول دغيره  
 مانع نشو او د اسم تعريف خپلو افرادو ته جامع نشو جواب دا صحيح ندي  
 چه په صبح او شام کښي دزمانې معني موجوده ده ځکه چه دا په خپله  
 دزمانې نامي دي نه دا چه ددي بله کومه معني ده او په هغې کښي زمانه  
 موجوده ده.

فائدہ: دا چه مونږ کوم او وويل کوم چه داهل منطق په نزد کلمه ده دنحويانو  
 په نزد فعل دي دا په خپل مينځ کښي لازم او ملزوم نه وي ځکه چه  
 نضرب صيغه دمتکلم مثلاً او نحويانو په نزد فعل دي مگر دمنطقيانو په نزد  
 کلمه نده ځکه چه دپته مفردنه ويل کيږي بلکه مرکب يي گنږي دي دپاره  
 چه ددي جزء لفظ په جز معني دلالت کوي لکه چه نون دمتکلم په معني  
 دلالت کوي او ضرب په مصدري معني په وهلو دلالت کوي.

لَمْ يَكُنْ مَعْنَاهُ مُسْتَقِلًّا فَهُوَ آدَاءٌ فِي عُرْفِ الْمِيزَانَيْنِ

او که ددي مفرد معني مفهوم نه وي نو دا ادات دي داهل منطق په اصطلاح کښي

وَحَرْفٌ فِي إِصْطِلَاحِ التَّخَوِّيْنِ. هَذَا فِصْلٌ: اِعْلَمْ (۱) إِنَّهُ قَدْ ظَنَّ

اود نحويانو په اصطلاح کښي حروف دي. فصل: په دې پوهه شه چه څنو خلقو دا خيال

بَعْضُهُمْ أَنَّ الْكَلِمَةَ عِنْدَ أَهْلِ الْمِيزَانِ هِيَ مَا يُسَمَّى فِي عِلْمِ التَّخَوِّي

کړې دے چه دغه کلمه داهل منطق په نزد هغه ده کوم چه په علم نحو کښي

بِالْفِعْلِ وَلَيْسَ هَذَا الظَّنُّ بِصَوَابٍ فَإِنَّ الْفِعْلَ أَعْمٌ مِنَ الْكَلِمَةِ

په فعل سره مسي دي حالانکه دا خيال درست او صحيح نه دے ځکه فعل دکلي نه

أَلَا تَرَىٰ إِنَّ نَحْوَ أَضْرِبٍ وَنَضْرِبٍ وَأَمَثَالِهِ

ربان عام دے۔ ای مخاطبہ ایا قاتہ دا بہ نظر نہ راخی جہ اضرب او نضرب او مثالونہ ددی

فِعْلٌ عِنْدَ التَّحَاةِ وَلَيْسَ بِكَلِمَةٍ عِنْدَ الْمُنْطَقِيِّينَ لِأَنَّ الْكَلِمَةَ

دعویانو بہ نزد فعلونہ دی او داهل منطق بہ نزد کلمہ ندی خکہ جہ کلمہ

مِنْ أَقْسَامِ الْمُفْرَدِ وَنَحْوِ إِضْرِبٍ لَيْسَ بِمُفْرَدٍ بَلْ هُوَ مُرَكَّبٌ

داقسامو دمفرد نہ دہ لکہ دمثال پہ طور اضرب مفرد ندی بلکہ دا مرکب ندی

لِدَلَالَةِ جُزْءِ اللَّفْظِ عَلَى جُزْءِ الْمَعْنَى فَإِنَّ الْهَمْزَةَ تَدُلُّ عَلَى الْمُتَكَلِّمِ

لہ وجہ د دلالت دجزء دلفظ پہ جزء دمعنی باندی خکہ جہ همزہ دلالت پہ متکلم کوی

وَضَرْبٌ عَلَى الْمَعْنَى الْحَدَثِ. **فصل:** (۲) قَدْ يُقَسَّمُ (۳) الْمُفْرَدُ

او ض ، ر ، ب پہ معنی دحدث دلالت کوی۔ کلمہ کلمہ مفرد پہ بل قسم تقسیمیری

بِتَقْسِيمِ آخَرَ وَهُوَ أَنَّ الْمُفْرَدَ إمَّا أَنْ يَكُونَ مَعْنَاهُ وَاحِدًا أَوْ

او ہفہ دادی جہ یابہ دمفرد معنی یوہ وی او یابہ دواحد نہ

يَكُونُ كَثِيرًا وَالَّذِي لَهُ مَعْنَى وَاحِدٌ عَلَى ثَلَاثَةِ أَضْرِبٍ لِأَنَّهُ لَا

بہ زیانہ معنی دلالت کوی دا بہ درے قسمہ دی خکہ دابہ

يَخْلُو إمَّا أَنْ يَكُونَ ذَلِكَ الْمَعْنَى مُتَعَيَّنًا مُشَخَّصًا أَوْ لَمْ يَكُنْ

خالہ نہ وی یا بہ دغہ معنی متعینہ مشخصہ وی اویابہ نہ وی

وَالْأَوَّلُ يُسَمَّى عِلْمًا كَزَيْدٍ وَهَذَا وَهُوَ الْأَوَّلِي (۱) أَنْ يُسَمَّى هَذَا

اولی پہ علم مسی دی لکہ زید او ہذا او ہو بہترہ دادہ جہ دا قسم پہ جزئی حقیقی سرہ

الْقِسْمُ بِالْجُزْئِي الْحَقِيقِي وَالثَّانِي أَنِي مَا لَا يَكُونُ مَعْنَاهُ الْوَاحِدُ

مسي کړي شي ، دويم قسم هغه دي چه يوه معي يي نه وي مشخصه

مُشَخَّصَاتِلْ يَكُونُ لَهُ أَفْرَادٌ كَثِيرَةٌ هُوَ ضَرْبَانِ أَحَدُهَا أَنْ يَكُونَ

بلکه ددې افراد کثیر وي او دا به دوه قسم دي يو قسم دادې چه

صِدْقٌ ذَلِكَ الْمَعْنَى عَلَى سَائِرِ أَفْرَادِهِ عَلَى سَبِيلِ الْإِسْتِثَاءِ.

يا به په ټولو افرادو صادق وي په برابري سره بغير دفرق نه په اوليت وي په برابر سره.

(۱) قوله "إِعْلَمَ" پدې فعل کښي مؤلف ديوي غلط فهمي ازاله کوي او

هغه غلط فهمي داده چه ځني اصحاب دا گنړي چه منطقيان کوم ته فعل

وايي بعينه هغه دځويانو په نزد کلمه ده دا صرف دنوم فرق دي نو همدغه

دواړه يوشي دي په کوم کښي چه خپل مينځ کښي دنسبت تساوي نه

مصنف ترديد کوي چه حاصل يي دادې چه د دواړو ترمنځه دتساوي

نسبت گنړل صحيح ندي بلکه دعموم او خصوص مطلق نسبت دي دي نه

فعل عام دي او کلمه (منطقي) خاص ده دمثال په طور داسي گنړي چه مثلا

اضرب دځويانو په نزد فعل (صيغه واحد متکلم مضارع معروف) ده

مگر دمنطقيانو په نزد کلمه نده ځکه چه دي سره کلمه هم داقسامو دمفرد

ځني دي او اضرب دمنطقيانو په نزد مفرد ندي ځکه چه جزو لفظ په جزء د

معني دلالت کوي دي دپاره دهمزي دلالت په متکلم کوي او دضرب دلالت

معني مصدري باندې دي او دا اختلاف وجه داده چه دځويانو په نزد بحث

بالقصد الفاظ نه ندي او دمعني دطرفه بالتبع متوجه وي نو چونکه په

نضرب او اضرب کښي هم ديضرب پشان لفظي تصرفات وي دي وجه نه

چه دافعل په همدې کښي داخل وي او چونکه دمنطقيانو بحث دمعني

گانو نه دي دي وجه نه دوي چه معني گانو ته وکتل نو معني دمركب

راووتله لِهَذَا او مرکب کولو په اعتبار دمفرد اقسامو نه خارج کړل  
 همدارنگه داضرب او ضرب او تضرب دقضيه معني راکوي ځکه په دې  
 کښي احتمال دصدق او کذب موجود دې نو پس کله قضيه شوه نو بيا مفرد  
 څنگه کيدې شي.

تنبيه: يضرب (صيغه واحد مذکر غائب) او تضرب صيغه واحد مؤنث غائب  
 دمنطقيانو په نزد هم کلي ندي دې دپاره چه تر څو پوري دې مسند اليه  
 ذکر نه وي شوي مجله نه جوړيږي خلاف اضرب او ضرب او تضرب (صيغه  
 واحد مذکر حاضر) چه پدې کښي مسند اليه موجود ده ددې صاف  
 اوښکاره دليل دادي چه کښي دنا او ضرب کښي نحن او تضرب کښي انت  
 مستفاد شوي دې پس که چري ضمير مرفوع منفصل (يعني انا انت او  
 نحن) دذکر نه مخکښي په اصل کلمه کښي مسند اليه نه وي نو بيا به تاکيد  
 معني به مستناد شوي نه وي.

(۲) قوله "فصل" پدې نصل کښي مؤلف دمفرد دويم تقسيم بيانوي اولي  
 تقسيم استقلال دمعني او عدم استتلال معني او اقتران بالزمان او عدم  
 لحاظ نه دې او دا تقسيم په لحاظ دوحدت معني او تعدد معني سره دې پدې  
 فصل کښي او ددې نه روستني فصل کښي مصنف دمفرداتو اوه قسمونه  
 بيانوي، اول جزئي حقيقي، دويم مشكك، دريم متوسطي، څلورم مشترك،  
 پنځم منقول، شپږم حقيقيه، اوم مجاز ددې اقسامو، تقسيم څه شي دې ايا  
 مفرد مطلق يا ددې کوم خاص قسم دې، پدې باره کښي اختلاف دې ځني  
 دا وايي چه دکلي جزئي متوسطي مشكك مقسم صرف اسم دې او دمشترك  
 منقول حقيقت او مجاز تقسيم مطلق مفرد دې. او همدا مشهور قول دې او  
 دصاحب سلم بهاري صاحب دا ويناده چه مجاز بالذات صرف همدغه اسم

کیدی شي اوفعل او نور مشتقات همدارنگه صرف بالتبع متصف بالمجاز کیدی شي.

(۳) قوله "وَكَلَّيْقِسْم" مؤلف پدي فصل کښي دمفرد دوه قسم بيان کړي دي او بيايي دهر يو قسم تقسيم کړي دي اولني قسه دادي چه دمفرد يوه معني ده او دا په دري قسه دي، اول جزئي، دويم متواطي، دريم مشکک او دويم قسم دادي چه دمفرد معني کثير ده او ددي خلور قسه دي، اول مشترک دويم منقول، دريم حقيقت، خلورم مجاز ددي تعريفات مؤلف په واضحه ډول بيان کړي دي مگر اوس يو نوي فائده درته بيانوي او هغه داده چه پدي دوه تقسيماتو کښي ديو تقسيم افراد د دويم تقسيم دافرادو سره جمع کيدي شي مثلا جزئي مشترک او منقول کيدي شي مگر ديو تقسيم يو فرد د دويم فرد سره نشي جمع کيدي مثلا جزئي متواطي او مشکک نشي کيدي.

(۴) قوله "والاولي" يعني دمفرد کوم قسم ته چه علم ويل کيږي نو دپته جزئي حقيقي ويل بهتر دي دي دپاره چه اسماء اشارات او ضمائر کوم چه پدي قسم کښي داخل دي هغه ددي نه خارج نشي دي دپاره چه پدي کښي همدغه وضع عام او موضوع خاص ده، ځکه چه دا دهر يو لکل واحد من الجزئيات دپاره موضوع ده پس که چري دقسم مذکوره نوم علم کيښودلي شي نو اسماء اشارات او ضمائرو ته به دانوم شامل نه وي ځکه چه اصطلاحا دا دواړه اعلام ندي.

مِنْ غَيْرِ (۱) أَنْ يَتَفَاوَتْ بَأُولَیِّهِ أَوْ أَوْلَوِیَّةٍ أَوْ أَشَدِّیَّةٍ أَوْ أَرْیَدِیَّةٍ (۲)

بغیر دفرق نه به اولویت او یا سخت اولویت

وَيُسَمِّي هَذَا الْقِسْمَ بِالْمُتَوَاطِنِ لِتَوَاطُؤِ أَفْرَادِهِ وَتَوَافُقِهَا فِي تَصَادُقِ

او دا به متواطی سره مسی دی دوجی دبراری او موافقت به تولو معنی گانو سره

ذَلِكَ الْمَعْنَى الْعَامِ كَالْإِنْسَانِ بِالنِّسْبَةِ إِلَى زَيْدٍ وَعَمْرٍو وَيَكْرُرُ

لكه انسان په نسبت سره زید ، عمرو، نصرته

وَتَأْنِيهِمَا أَنْ لَا يَكُونُ صِدْقُ ذَلِكَ الْمَعْنَى الْعَامِ فِي جَمِيعِ أَفْرَادِهِ

دویم قسم دی چه په تولو به استواء سره صدق نه کیري

عَلَى وَجْهِ الْأَسْتِوَاءِ بَلْ يَكُونُ صِدْقُ ذَلِكَ الْمَعْنَى عَلَى بَعْضِ

بلکه په بعضی افرادو په اولویت سره صادق کیري او په بعضو په غیر اولویت سره

الْأَفْرَادِ بِالْأَوْلَوِیَّةِ أَوْ الْأَشَدِّیَّةِ أَوْ الْأَوْلَوِیَّةِ وَصِدْقِ هُمَا عَلَى

په افرادو په اولویت او اشذیت او اولیت او صدق ددوی په

الْبَعْضِ الْآخَرُ بِاصْطِدَادِ ذَلِكَ كَالْوُجُودِ (۳) بِالنِّسْبَةِ إِلَى الْوَاجِبِ

بعضو نورو او په اضدادو ددی سره لکه وجود په نسبت سره واجب جل مجده ته

جَلَّ مَجْدُهُ وَبِالنِّسْبَةِ إِلَى الْمُمْكِنِ وَكَالْبَيَاضِ بِالنِّسْبَةِ إِلَى الْقَلْبِ

او په نسبت سره ممکن ته او یا لکه بیاض په نسبت سره واورې ته

وَالْعَاجِ وَيُسَمِّي (۴) هَذَا الْقِسْمَ مُشْكِكًا لِأَنَّهُ (۵) يُوقِعُ النَّاطِرَ.

او عاج ته او مسی کولی شي دا قسم په مشکک ځکه چه کنونکي په شک کښي واقع کوي

(۱) کوله "من غیر ان يتفاوت بأولیة" د اولیت دا مطلب دی چه دکل دیو

فرد دپاره ثابتول د دویم فرد ثابتولو دپاره علت وي لکه وجود يو کلي دي نو دپلار دثبوت دپاره دزوي دوجي دثبوت علت دي او داوولبت دا مطلب دي چه دکلي ثبوت بعضي افراد ياد نفس ذات دپاره بالذات وي او دبعضي دپاره بالغیروي لکه همدغه رنرا نمر دپاره ددي ثبوت بالذات وي او دخمکي دپاره بالغیر دنمر په واسطه سره دي او د اشدیه مطلب دادې چه دیو کلي مقابله کښي دده افرادمقابله کړي نو دعقل دپاره دا ممکن دي چه دیو فرد نه بل فرد ډیر امثال خارج کولي شي کوم چه غیر ممایزفي الوضع وي او ددي ضد اضعفیت دي مثلاً سپینوالي که چري دواوري یا خیرنو جامو اوکړي او دخپل غاښونو مقابله وکړي شي نو نفس سپینوالي دي په واوره کښي موجود دي چه دعقل دا حکم دي چه په دومره مقدار موجود دي چه درخت او کپري سپینوالي دهرې درجي برابر دي او په واوره کښي سپینوالي اشد دي او دفیل دغاښونو سپینوالي اضعف دي.

(۲) قوله "او ازیديته" د ازیديت دا مطلب دي چه دکلي د دوه افرادو په مقابل کښي شي نو دعقل دپاره دا ممکن دي چه دیو فرد نه بل فرد دغه شان ډیر افراد خارج کړي شي مگر دا امثال ممایز في الوضع وي مثلاً یوگز او خلور گزه دي خلورو گزو کښي یوگز فرد موجود دي.

فائده: دمشائینو دا مذهب دي چه شدت مختص بالکیف او زیادت په بالکم دي مگر اشراقین ددي فرق قائل ندي.

فائده: دشدت مقابل ضعف دي او دزیات مقابل نقصان دي.

(۳) قوله "کالوجود" او د اولیت وجود مشکک مثال کیدی شي ځکه چه ددي ثبوت دواجب تعالی دپاره او مثلاً بالذات دي او دممكن دپاره بالغیر دي چه دواجب تعالی دعنایت نه پیدا شوي دي.

فائدہ: تشکیک فی الوجود پہ شدت او ضعف کسبی نشی کیدی خکہ چہ اشد او اضعف دوه متبائن او مختلف قسمونه دي پس کہ چري دوجود او دوجود اضعف دپاره وجود مطلق قرار ورکړي شي نو فصل ته به هم ضرورت پیدا کړي شي لہذا د دواړو مرکب کیدل به لازم شي ولیس الامر کذلک خکہ چہ کہ چري ددي مرکب کیدل تسلیم کړي شي نو ضرور به وجود اشد دواجب تعالی دپاره تسلیم کړي شي لہذا دواجب تعالی مرکب کیدل به واقع شي او دا محال دي او کہ دوجود اشد او اوجود اضعف دپاره مطلق وجود عرض کیدل تسلیم کړي نو ددي حقیقت به غیر دوجود مطلق شي نو ددي نه به دا لازم شي چہ وجود اشد او وجود اضعف کوم چہ دوجود مطلق تسلیم کړي وو هغه به په خپل تقسیم کسبی مختلف فی الحقیقت شي او دا بنکاره باطل دي لہذا دا متعین شوه چہ په وجود کسبی تشکیک نشی کیدی.

(۴) قوله "ولهذا القسم" مشککا دمشکک بحث دیر پیچیده دي اهل قلم دي کسبی ددیر وضاحت نه کار اخستی دي او دوي دیر خہ ویلي دي مگر په طریقہ د اجمال سره مونږ ددي بنودل غواړو چہ داشراقینو او مشائینو ترمنځه دي کسبی اختلاف دي چہ په ماهیاتو او ذاتیاتو کسبی تشکیک کیدی شي او کہ نه؟ یعنی دیو ماهیت افراد بغیر د التفات نه عوارضو ته التفات فی الشدت والضعف فی التقدم والتاخر فی الزیاده والنقصان وفي الاولیة وضدها کیدی شي او کہ نه، مذهب دمشائینو دادی چہ په ماهیاتو کسبی تشکیک نشته دي نه په ماهیت جوهریه او نه په ماهیت عرضیه کسبی مثلاً نفس جسم او نفس سواد کسبی تشکیک نشته دي بلکه تشکیک په افرادو کسبی دي چہ ددي موصوف کیدل بالعرض وي یعنی په



اسود کښي تشکيک وي مگر په اسود او جسم کښي تشکيک نشته دي او اشراقين وايي چه نفس جسم او نفس جوهر او نفس ماهيت کښي هم تشکيک شته ددوي په نزد په جسم انسان جسم دښل او دماهي جسم کښي تشکيک شته.

(۵) قوله "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْوَاقِعُ النَّاطِقُ" دادمشکک وجه تسميه ده يعني دپته مشکک په دي وجه وايي چه ددي اصل افراد په معني کښي مشترک دي مگر په شدت او ضعف او په زبادت او په نقصان کښي تفاوت دي پس که چري ته په نظر سره ورته اوگوري نو ددي دمتواطي او مشکک کيدو فيصله نشي کيدي او که چري اصل معني ته نظر وکړي نو دتواطي فتوي ورکوي او دشدت او ضعف په لحاظ سره اوگوري نو تشکيک مخي ته راځي نو دي وجه نه کتونکي دمتواطي او مشکک کيدو فيصلي کولو ته حيران پاتي کېږي.

فِي الشَّكِّ فِي كَوْنِهِ مُتَوَاطِيًا وَمُشْتَرَكًا. فصل : اَلْمُتَكَاثِرُ (۱) اَلْمَعْنَى

په وجه دمتواطي او مشترک کيدو سره فصل : دمتکثر المعني ډير اقسام دي

لَهُ أَقْسَامٌ عِدِيدَةٌ عَلَى وَجْهِ الْحَضَرِ إِنَّ اللَّفْظَ الَّذِي كَثُرَ مَعْنَاهُ

دحضر وجه داده ځکه چه هغه لفظ چه ډيري معني کاني وي کچري

إِنَّ وَضْعَ ذَلِكَ اللَّفْظَ لِكُلِّ مَعْنَى ابْتِدَاءً بِأَوْضَاعٍ مُتَعَدِّدَةٍ عَلَى حِدَةٍ

جدا جدا ډير څو اوضاعو دپاره وضع شوي وي نو دهني نوم

يُسَمَّى مُشْتَرَكًا (۲) كَالْعَيْنِ وَضِعَ ثَارَةً لِلذَّهَبِ وَثَارَةً لِلْبَاصِرَةِ وَثَارَةً

مشترک کېځودله شوه لکه عين لفظ دي که دذهب او که دباصري او که

لِلرَّكْبَةِ وَإِنْ لَمْ يُوضَعْ لِكُلِّ ابْتِدَاءً بَلْ وَضِعَ أَوَّلًا لِمَعْنَى

درکب دباره وضع شوي دي او کجري ابتداء وضع شوي نه وي بلکه ابتداء ديوي معني

ثُمَّ أُسْتَعْمِلَ فِي مَعْنَى ثَانٍ لِأَجْلِ (۳) مُنَاسِبَةٍ

دباره کينودي شوي بيا دبل معني دباره استعمال شوي وي دوجي دناسيت نه د دواړو

بَيْنَهُمَا إِنْ اشْتَهَرَ (۴) فِي الثَّانِي وَإِنْ تَرَكَ مَوْضِعَهُ الْأَوَّلَ نِسْبِي

تر مينځ کجري دويم کني مشهور شوي وي او اولي موضوع له ترک شوي وي

مَنْقُولًا وَالْمَنْقُولُ بِالنَّظَرِ إِلَى الثَّاقِلِ يَنْقَسِمُ إِلَى ثَلَاثَةِ أَقْسَامٍ

دا په منقوله مسي دي او منقول يا نظر سره ناقل ته په دري قسم دي

أَحَدُهَا الْمَنْقُولُ الْعُرْفِيُّ بِإِعْتِبَارِ كَوْنِهِ (۵) الثَّاقِلِ عُرْفًا وَثَانِيهَا

اول منقول عرفي دي په اعتبار دنافل ته په عرف کني دويم قسم

الْمَنْقُولُ الشَّرْعِيُّ بِإِعْتِبَارِ كَوْنِهِ بَابُ الشَّرْعِ وَثَالِثُهَا

منقول شرعي په اعتبار دنافل شرع ته، دريم قسم منقول اصطلاحي

كَوْنِ الْإِصْطِلَاحِيِّ بِإِعْتِبَارِ كَوْنِهِ عُرْفًا خَاصًّا وَطَائِفَهُ مَخْصُوصَةً

په اعتبار دبودن سره عرف خاص او طائفه مخصوصه

(۶) مِثَالُ الْأَوَّلِ كَلْفِظِ الدَّابَّةِ كَانَ فِي الْأَصْلِ مَوْضُوعًا لِمَا يَدْبُ

داول قسم مثال لکه لفظ ددابه په اصل کني دماهدب غل الارض دباره وضع کړي

عَلَى الْأَرْضِ ثُمَّ نَقَلَهُ الْعَامَّةُ لِلْفَرَسِ أَوْ لِذَاتِ الْقَوَائِمِ الْأَرْبَعِ

شوي دي بيا نقل شوي دي دباره دفرس او دباره دذات قوائم اربع (چه غلور ښي

(۷) مِثَالُ الثَّانِي كَلْفِظِ الصَّلَاةِ كَانَ فِي الْأَصْلِ بِمَعْنَى الدُّعَاءِ ثُمَّ

لري) ددويم مثال لکه لفظ صلوة چه په اصل کني ددعا دباره بيا

نَقَلَهُ الشَّارِعُ إِلَى أَرْكَانٍ مَخْصُوصَةٍ مِثَالُ الثَّالِثِ كَلَفِظَ الْإِسْمَ كَانَ

شارع ارکان مخصوصه نه نقل کړې دي د درېه مثال لکه لفظ داسم چه

فِي اللُّغَةِ بِمَعْنَى الْعُلُوِّ ثُمَّ نَقَلَهُ الثَّحَاةُ إِلَى كَلِمَةٍ مُسْتَقِلَّةٍ فِي

لغت کېې علوته بيا مخانو کلمه مستقله نه نقل کړې دي چه په دلالت کېې غير

الدَّلَالَةِ غَيْرُ مُقْتَرَنَةٍ بِزَمَانٍ مِنَ الْأَزْمِنَةِ الثَّلَاثَةِ وَإِنْ (۸) لَمْ يَشْتَهَرِ

مقترن په زمانو نلته وي اگر چه دويم کېې زياتره شهرت نه لري

فِي الثَّانِي وَلَمْ يَتْرِكِ الْأَوَّلَ بَلْ يُسْتَعْمَلُ فِي الْمَوْضِعِ الْأَوَّلِ مَرَّةً وَفِي

او اولني ترك شوي نه وي بلكه كله كله په اول موضوع کېې استعمال كړي شي او كله

الثَّانِي أُخْرَى يُسَمَّى بِالنِّسْبَةِ إِلَى الْأَوَّلِ حَقِيقَةً (۹) وَبِالنِّسْبَةِ إِلَى الثَّانِي

په دويم موضوع کېې په اول کېې په نسبت سره حقيقت او په دويم کېې

(۱) قَوْلُهُ "الْبِتَكْثَرُ الْمَعْنَى" په اول فصل کېې دمفرد قسمونه بيان شوي

دي چه دهغې معني واحد او يوه ده پدي فصل کېې دمفرد تقسيم کوي چه

دهغې معني گالي ډيري وي او دکثيراو ډير دا مطلب دي چه په کثير کېې

استعمال شوي وي گر چه دتولو دپاره موضوع نه وي نو ددي مطلب نه

مجاز متکثر المعنى خارج نشوه.

(۲) قَوْلُهُ مُشْتَرَكًا: دپته بي ددي وجې نه مشترك وائي خکه چه پدي کېې

اشترک في الْمَعْنَى وي او بعصي غلط فهمي سره وائي چه مشترك في الافراد

دوجه نه دپته مشترك وائي دا ددوي ښکاره خطا ده خکه چه دلته دالفاظو

بحث دي لهذا بيان داشترک لفظي پکار دي نه مشترك معنوي، والمشارك

بَيْنَ الْافْرَادِ فِي الْمَشْتَرَكِ الْمَعْنَوِيِّ لَا اللَّفْظِيِّ.

(۳) قَوْلُهُ "لِاجْلِ مَنَاسِبَةٍ" دا يو احترازي قيد دي نه مرغجل خارجول

پکاردي چه پدي کښي داول معني او دويم معني اگر چه مناسبت نه لري مگر په دويمه معني کښي استعمال کړي شوي دي لکه څنگه چه جعفر اول دوړو کي نهر دپاره وضع شوي وو وروسته بغير دکوم مناسبت نه دانسان دپاره علم کښودلي شو اوددي دمر تځل کيدو وجه داده چه ارتجال بغير دسوچ اوفکر کولو نه خطرته وائي نوچونکه دلته بغير دکوم مناسبت نه بغير دسوچ اوفکر نه د دويمي معني په طرف انتقال کيږي ددي وجه نه دپته مرتجل ويل کيږي.

فائده: مرتجل په مشترك کښي داخل دي يابه منقول کښي پدي کښي اختلاف دے دجمهورو په نزد مرتجل او منقول په خپو کښي قسمونه دي.

(۴) قوله "ان اشتهي" يعني اول مفرد دخيلي مَوْضُوع ته پرېږدي که چري دا دومره په دويمه معني کښي وکارول شي چه بغير دسوچ اوفکر نه په دويمه معني کښي ذهن ته راشي نو دپته منقول وائي چه داول معني په وجه چه دويمي معني ته نقل کړي شوي دي.

(۵) قوله "كون الناقل عرفاً عاماً" که چري ناقل عرف عام وي نو دپته منقول عرفي ويل کيږي او ځنو اکابرو اهل لغت په عرف عام کښي گڼلې دي داخيال ددوي صحيح نه دي.

(۶) قوله "مثال الاول" دا مثال دمنقول عرفي دي لکه لفظ دابة په لغت کښي هغه ځناور ته ويل کيږي کوم چه په زمکه باندي ځي بيا خلغو اسونو او څلورو پښو والا ځناورو ته نقل کړي دي.

(۷) قوله "المثال ثاني كَلَفَظِ الصَّلَاةِ" دا مثال دمنقول شرعي دي لکه صلاة چه په لغت کښي ددي معني دعا ده بيا شارع دغه لفظ ارکان مخصوصه يعني قيام، قعود او سجده رکوع يعني مونځ ته نقل کړي دي.

(۸) قوله "مثال الثالث كَلَفَظِ الاسم" دا مثال دمنقول اصطلاحی دی لکه ددی معنی په لغت کښي اوچتوالي ته ویل کیږي بیا نحو یا نو یوې مستقلې کلمې ته دغه اسم نقل کړي دي په کوم کښي چه یو د دریو زمانو نه یوه زمانه هم نه موندل کیږي او دغه اسم په خپلو دوه ملګرو یعنی په حرف او فعل باندې فوقیت او اوچتوالي لري ددی دپاره اسم محکوم غلښه او محکوم به وي او فعل محکوم به وي نه محکوم غلښه او حرف نه محکوم غلښه وي او نه محکوم به.

(۹) قوله حقیقته ، دا لفظ دحق نه مشتق دي چه ددی معنی ثابت او په دي کښي تا نقل شوي ده یعنی حقیقت چه کله په لغوي معنی دعلم طرف ته نقل کړي شي نو ددی په اخر کښي تاد اسمیت ولږوي او داشتاقی معنی لحاظ پدي کښي نه دي شوي لکه دا چه دحق نه مشتق دي چه ددی معنی ده ثبوت نو دي وجه نه مفرد متکثر المعنی ته پدي وجه حقیقت نوم باندې مسي شوي ده ځکه چه پدي کښي لفظ د موضوع دپاره ثابت دي.

مَجَازًا (۱) كَالْأَسَدِ بِالنِّسْبَةِ إِلَى الْحَيَوَانِ الْمُفْتَرِسِ وَالرَّجُلِ الشَّجَاعِ

مجازاً لکه سر په نسبت سره حیوان مفترس او رجل شجاع ته

بِالنِّسْبَةِ إِلَى الْأَوَّلِ حَقِيقَةً وَبِالنِّسْبَةِ إِلَى الثَّانِي مَجَازًا. فصل :

په نسبت سره اولي ته حقیقت او دویم ته مجاز. فصل :

إِنْ (۲) كَانَ اللَّفْظُ مُتَعَدِّدًا وَالْمَعْنَى وَاحِدًا يُسَمَّى (۳) مُرَادِفًا

که چري لفظ متعدد وي او معنی واحد وي دا په مرادف مسي شوي دي

كَالْأَسَدِ وَاللَّيْثِ وَالْغَيْمِ وَالْغَيْثِ . **فصل** : الْمُرْكَبُ قِسْمَانِ

لکه اسد او لیث او غیم او غیث. فصل مرکب به دوه قسمه دي

أَحَدُهَا الْمُرْكَبُ التَّامُ وَهُوَ مَا يَصْحُ السُّكُوتُ عَلَيْهِ

یو نه مرکب تام او بل ته مرکب ناقص مرکب تام هغه دي چه سکوت به هې صحیح وي

كَزَيْدٍ قَائِمٌ وَثَانِيَهُمَا الْمُرْكَبُ النَّاقِضُ وَهُوَ مَا لَيْسَ كَذَلِكَ . **فصل**

لکه زید قائم د دویم قسم مثال چه دغه شان نه وي. فصل

: الْمُرْكَبُ التَّامُ ضَرْبَانِ يُقَالُ لِأَحَدِهَا الْخَيْرُ وَالْقَضِيَّةُ وَهُوَ مَا

مرکب تام به دوه قسم دي یو ته خبر اوقضیه وای او دا هغه مرکب مرکب دي چه

قَصَدَ بِهِ الْحِكَايَةَ وَيَحْتَمِلُ (۱) الصِّدْقَ وَالْكَذِبَ وَيُقَالُ لِقَائِلِهِ

بدي سره قصد حکایت وي او احتمال دصدق او کذب دواړو ولري او قائل نه

إِنَّهُ صَادِقٌ أَوْ كَاذِبٌ نَحْوَ السَّمَاءِ فَوْقَنَا وَالْعَالَمِ حَدِثٌ فَإِنْ قِيلَ

صادق او یا کاذب وبل کبري که السماء فوقنا والعالم حادث اوکه اعتراض وکړي شي

قَوْلُنَا (۲) لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ قَضِيَّةٌ وَخَبَرٌ مَعَ إِنَّهُ لَا يَحْتَمِلُ الْكَذِبَ

که دا قول زموږ لا اله الا الله قضیه ده او خبر دي ددي باوجود احتمال دکذب نه لري

قُلْتُ مُجَرَّدُ اللَّفْظِ يَحْتَمِلُهُ وَإِنْ كَانَ نَظَرَ إِلَى خُصُوصِيَّةِ

جواب دا ورکړو چه صرف لفظ احتمال لري اگر چه په لحاظ خصوصیت ددو

الْحَاشِيَتَيْنِ غَيْرِ مُحْتَمَلٍ لِلْكَذِبِ وَيُقَالُ لِثَانِي الْقِسْمَيْنِ الْإِنْشَاءُ (۳)

طوفونو نه نظر کولو سره احتمال دکذب نه لري او دي دوه قسمونو کښي دویم ته انشاء

وَالْإِنشَاءُ أَقْسَامُ (۷) أَمْرٌ (۸) وَنَهْيٌ وَتَمْنٍ وَتَرْجٍ وَاسْتِفْهَامٌ وَنِدَاءٌ .

ویل کبری او انشاء دیر اقسام لری امر نهی، ترجی، تمنی، استفهام او ندا ده.

(۱) قوله "مجازاً" دا لفظ مجاز بجز نه ماخوذ دي ددي معني ده مخکښي زياتيدل چونکه په مجاز کښي موضوع باقي نه وي پاتي شوي او لفظ د دويمې معني موضوع ته ورتير شوي وي نو ددي وجه نه دپته مجاز ويل کيږي.

فائدو: د مجاز دپاره دا ضروري ده چه په اول معني کښي او دويمه معني کښي څه ناڅه علاقه ضروري وي ددي دپاره چه مجاز او غلط کښي فرق وکړي شي چه دا علاقي دي دکومو دوجي نه چه دپته د مجاز ويل صحيح دي دا يو مفصل او اوږد بحث دي چه د اصولو په کتابونو کښي موجود دي ځني حضراتو پنځه وښت وئيلي دي او صاحب دتوضيح نهه ياد کړي او علامه ابن حاجب پنځه ذکرکړي دي.

(۲) قوله "إِنْ كَانَ الْفِعْلُ" په اولني فصل کښي مؤلف دلفظ واحد دمتعدو معناگانو تقسيم بيان کړي دي او اوس يې پدي فصل کښي دلفظ دوه اقسام بيان کړي دي چه لفظ دوه وي او معني يوه وي.

(۳) قوله مُرَادِفًا، ددي حاصل دادي چه مرادف د مشترک مقابيل دي چه په مشترک لفظ يو او معني متعدودي او په مراد کښي معني يوه اولفظ متعدد وي لکه داسد اوليث دواړو معني گان د زمري دي او لکه دغيم او دغيث د دواړو معني گاني باران دي.

فائدو: يو ځناور چه دوه کسان سواره وي هغوي دواړو ته ردفين ويل کيږي نودغه شان دلته هم په يوه معني دوه الفاظ دي سواره دي ددي وجي

نه هريو لفظ ته مرادف ويل کيږي.

فائدو: د ضروري نه ده چه همدغه دوه الفاظ دي مرادف وي بلکه د دوه نه زيات هم مرادف کيږي شي لکه غيم، غيټ، مطر د دري واړو معني گاني باران دي اوبالکه اسد، ليټ، غضنفر، ضرغام، دڅلورو واړو معني ده زمري (۴) قوله "يحتمل الصدق والكذب" دلته يو سوال پيدا کيږي چه مرکب تام که چري صادق وي نو کاذب به نه وي او که کاذب وي نو صادق به نه وي لِهَذَا دا ويل صحيح نه شول چه مرکب تام هغه دي په کوم کښي چه دصدق او کذب احتمال وي.

جواب دادي چه ددينه زمونږ مطلب دادي چه ددي نفس مفهوم احتمال دصدق او کذب لري اگر چه دوقوع يا عدم وقوع دجانبه يو طرف (صدق يا کذب) متعين کړي شي او مؤلف دقان قيل نه ددي سوال جواب واضح وئيلي دي احتمال دصدق نه مراد مطابقت دواقع وي او مراد دکذب نه عدم مطابقت دي د واقع سره.

(۵) قوله "لا اله الا الله" پدي باندې دا اعتراض شوي دي چه دا مقدمه لا اله الا الله دځويانو په نزد خبر دي او دمنطقيانو په نزد قضيه ده او پدي کښي احتمال دصدق او کذب بالکل نشته دي نو پدي دقضيه او خبر تعريف صادق رانغلو او تعريف جامع نشو نو ددي جواب دادي چه صرف معني دلغظ احتمال دکذب لري که چري دَمَوْضُوع او محمول خصوصيت طرف ته نظر وکړي شي نو بيا ددي احتمال دکذب نلري.

(۶) قوله الانشاء، دادرکب تام دويم قسم دي کوم چه دخبر او قضيه مقابل کښي دي يعني انشاء هغه ده دکوم چه کوم محکي عنه نه وي او دحکايث قصد هم نه وي اوبدي کښي دصدق او کذب احتمال هم نه وي



او نه ددي قائل ته صادق او کاذب ويل کيډي شي.

(۷) قوله "والانشاء اقسام" يعني انشاء ډير اقسام دي مؤلف صرف ډيښخو قسمونو ذکر کړي دي مثلاً عقود او تعجب او نور يې پرېښي دي.

(۸) قوله "امر" امر طلب کول ديو کار علي سبيل الاستعلاء ته ويلي شي، مطلب فعل دپاره مَوْضُوع ده او نهي عدم فعل علي سبيل الاستعلاء دپاره مَوْضُوع دي او علي سبيل الحب دپوشي طلب ته علي سبيل محبت ويل کيږي اگر چه هغه فعل ممکن هم نه وي او دترجي هم همدغه مفهوم دي مگر پدي کښي دا خبره ضروري ده چه دکوم طلب حصول وي هغه ممکن وي او استفهام هغه دي چه هغي کښي دلالت دپوشي په معلومولو باندې وي او ندا هغه دي چه په هغي کښي په يو شي باندې دلالت کول وي.

## فصل

الْمُرْكَبُ (١) التَّاقِصُ عَلَى انْحَاءٍ مِنْهَا الْمُرْكَبُ الْإِضَافِيُّ كَغَلَامُ زَيْدٍ

مرکب ناقص په خو قسمونو دي اول قسم لکه مرکب اضافي لکه غلام زید

وَمِنْهَا الْمُرْكَبُ التَّوْصِيفِيُّ كَالرَّجُلِ الْعَالِمِ وَمِنْهَا الْمُرْكَبُ الْغَيْرُ

دويم مرکب توصيفي لکه الرجل العالم دريم ته مرکب غير تقيدې والي

التَّقْيِيدِيُّ كَفِي (٢) الدَّارِ وَهَهُنَا قَدْ تَمَّ بَحْثُ الْأَلْفَاظِ وَالْآنَ نُرْشِدُكَ

لکه في الدار دلته دالفاظو بحث ختم شو او اوس د معناگانو په طرف لارښودنه کوو.

إِلَى بَحْثِ الْمَعَانِي. فصل: الْمَفْهُومُ أَيَّ مَا (٣) حَصَلَ فِي الذَّهْنِ

فصل: مفهوم يعني هغه چه په ذهن کښي حاصل شي

قِسْمَانِ أَحَدُهُمَا جُزْئِيٌّ وَالثَّانِي كُلِّيٌّ (۱) فَهُوَ مَا لَا يَمْتَنِعُ نَفْسُ تَصَوُّرِهِ

به دوه قسم دي اول قسم جزئي دويم قسم کلي دي جزئي هغه دي چه ذهني تصور به

عَنْ وَقُوعِ الشَّرَكَةِ فِيهِ وَعَنْ صِدْقِهِ عَلَى كَثِيرِينَ كَالْإِنْسَانِ

ديرو افرادو صادق کولو نه منع کوي لکه انسان او زيد او عمرو

وَالْفَرَسِ وَقَدْ يَفْسِرُ الْكَلِمَ وَالْجُزْئِيَّ بِتَفْسِيرَيْنِ آخَرَيْنِ أَمَّا الْكَلِمَ

وهذا الفرس وهذا الجدار مطابق داخري دوه تفسيرونو، او کلي هغه دي چه

فَهُوَ مَا جَوَزَ الْعَقْلُ تَكَثُّرَهُ مِنْ حَيْثُ تَصَوُّرِهِ

نفس تصور د وقوع شرکت به ديرو معني گانو کسي نه منع کوي

وَأَمَّا الْجُزْئِيَّ فَهُوَ مَا لَا يَكُونُ كَذَلِكَ.

او جزئي داسي ندي هغه به نورو تعبرونو سره مفسر کيږي

**فصل: الكلي (۵) اقسام أَحَدُهَا مَا يَمْتَنِعُ وَجُودُ أَفْرَادِهِ فِي الْخَارِجِ**

فصل: کلي په غو قسمونو سره دي اولني هغه قسم دي چه وجود دافرادو په خارج کسي

**فِي الْخَارِجِ (۶) وَلِلْأَمْمَكَيْنِ وَلِلْمَوْجُودِ وَثَانِيهَا مَا يُمْكِنُ أَفْرَادُهُ**

منع کوي لکه لاشي او لاممكن او لاموجود او دويم قسم هغه دي چه افراد يي ممكن

**وَلَمْ تَوْجَدْ كَالْعُنُقَاءِ وَجَبَلٌ مِنَ الْيَاقُوتِ وَثَالِثُهَا مَا أَمَكْنَتْ أَفْرَادُهُ**

وي موندلي کيږي نه لکه عنقاء او جبل من الياقوت دريم قسم هغه دي چه افراد ورته

**إِلَّا فَرْدٌ وَاحِدٌ كَالشَّمْسِ (۷) وَالْوَاجِبِ (۸) تَعَالَى وَرَابِعُهَا**

ممكن وي او موجود نه وي بغير ديو فرد نه لکه الشمس والواجب تعالي او خلورم قسم

مَا وَجَدَتْ لَهُ أَفْرَادٌ كَثِيرَةً إِمَّا مُتَنَاهِيَةً كَالْكَوَكِبِ السَّيَّارَةِ فَإِنَّهَا

هغه کي دے ځه افراد ورلره ډير منځوږد وي بامتناهي لکه کواکب سياره ځکه ځه دا

سَبْعُ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ وَالْمَرِيخِ وَالزَّهْرَةِ وَالرُّحْلِ وَعَطَارِدُ

اوره دې شمس، قمر، مریخ، ذره، زحل، عطارد،

وَالْمُسْتَرِي وَغَيْرِ مُتَنَاهِيَةٍ كَأَفْرَادِ الْإِنْسَانِ وَالْفَرَسِ وَالْغَنَمِ وَالْبَقَرِ.

مستري، او غير متناهي لکه افراد د انسان او د فرس او غنم او بقر.

(۱) قوله "الْمَرْكَبُ النَّاَقِصُ" ناقص مرکب هغه مرکب دي په کوم کښي

ځه اسناد نه وي يعني دهغه اجزاء مسند او مسند اليه نه وي او ددې دوه

صورتونه دي، يو ځه دواړه اجزاء تمام الدالات او داسناد لائق وي مگر

چونکه دويم جزء داول جزء قيد جوړ کړي شي ددې وجه نه اسناد نشي

کيدي مثلاً غلام، زيد مضاف او مضاف اليه دي او زيدُ الکريم دا

موصوف صفت دي دپته مرکب تقيدې ويل کيږي، دويم صورت دادې ځه

دپو جزء دلالت غيرتام وي او دويم جزء د اول جزء کيدو نه وي لکه في

الدار اوبا علي السطح ځه پدې دواړو مثالونو کښي حرف جرمونځوږد دي

کوم ځه داسناقابل ندي او دويم جزء هم ددې دپاره قيد ندي دپته مرکب

غير تقيدې ويل کيږي.

(۲) قوله "کفي الدار" مصنف دادمرکب تقيدې مثال ورکړي دي مگر

څنگه ځه تاسو ته معلومه ده ځه دا دغير تقيدې مثال دي او دلته دغير

لفظ دکاتب نه په سهوه پاتي شوې دي.

(۳) قوله "حصل في الذَّاهِنِ" يعني مفهوم هغه ته ويل کيږي کوم ځه په ذهن

کښي حاصل شوي وي يعني ددې شان دادې ځه په ذهن کښي في الحال

حاصل کړي شي او که بالفعل حاصل وي او که نه وي.

فائدہ: دکلیت او جزیت بالذات معني صفات دي ليکن تبعاً تسميه الدال باسم مدلول، چه الفاظ په دکلیت او جزیت متصف کړي لکه افراد او ترکیب بالذات دالفاظو صفات دي مگر تبعاً تسميه المدلول باسم الدال معني گانو سره موصوف کړي دي.

(۴) قوله "اما الجزئي" دکلام حاصل دادي چه دیوشي نفس تصور که چري په دیرو باندي صادق راتللو نه ممتنع وي نو هغه جزئي دي او که ممتنع نه وي نو هغه کلي دي دتمنع کیدو اونه کیدو دا مطلب دي که چري عقل کثیرین باندي صادق راتللو تصور وکړي نودغه علي الکثیرین تصور ته جائز اویا غیر جائز کبيري که چري شق ثاني وي نو هغه جزئي دے او که داسي نه وو هغه کلي دي ددي بیان نه درته دا معلومه شوه چه اگر چه دکوم شي مفهوم صدق علي اکثیرین په خارج کښي ونکړي شي مگر عقل هغه جائز وگرځوي نو هغه هم کلي دي بلکه که چري په خارج کښي په یو فرد باندي هم دصادق دراتللو ممتنع وي مگر عقل ددي صدق علي الکثیرین جائز گنري نو هغه هم کلي دي اهل منطق وائي چه دواجب تعالي مفهوم دمفهومیت په حیثیت سره کلي دي اگر چه صدق دیونه په زیاتو باندي نشي کیدی مگر عقل ددي صدق جائز کړي دي همدغه شان مفهوم دشریک هم یو کلي دي مگر په خارج کښي ددي یو فرد هم موجود نشته دي ځکه چه شریک الباري تعالي ممتنع دي لیکن عقل ددي صدق علي الکثیرین جائز گرځولي دي.

(۵) قوله الکلی اقسام: يعني دکلي څو قسمونه دي محقق طوسي په شرح اشارات کښي په شپږو قسمونو کښي منحصر کړي دي دا انحصار وجه داده

چه دگلي افراد ممکن کيدي شي اوبانشلي کيدي په اول شق کسي پنځه صورتونه دي، يو چه يو فرد هم موجود نه وي لکه عنقا، دويم يوفرد موجود وي او ددويم فرد وجود ممتنع وي لکه واجب تعالي، دريم افراد کثيره متناهيه موجود وي لکه انسان حيوان وغيره، څلورم افراد کثيره متناهيه موجود وي لکه اوه ستوري تلونکي، پينځم همدغه يو فرد هم موجود وي او ددويم فرد وجود ممتنع وي لکه دنمر شق ثاني ددي يو صورت دي، شپږم چه ددي افراد بالکل موجود نه وي لکه شريك دباري تعالي.

(۶) قوله "في الخارج وللأمكن، الخ ددي کلياتو مطلب دادي چه ددي وجود نه په خارج اونه په ذهن کښي موجود وي ځکه چه که چري په خارج يابه ذهن کښي څه شي فرض کړي نو هغه شي لاشي اولاممكن اولاموجود نه وي بلکه هغه شي في الخارج اوفي النهن وي پدي باندي اللاممكن واللاموجود قياس کړه.

(۷) قوله كاشمس: داد اول مثال دي ديوهرد موجوديت نه غير متناهيه افراد کثيره پيدا کيدل ممکن دي مگر پيدا گيري نه.

(۸) قوله والواجب تعالي، دا ددويم مثال دي چه ددود نه غير دغير وجود ممکن ندي بلکه ممتنع دي اودواجب نه مراد مفهوم دي نه ذات مقدمه چه هغه دخپل ذات په حد کښي نه کلي وي اونه جزئي.

(۹) قوله والمشتري، يوشاعر په شعر کښي داوستورو بيان کړيدي. هفت کوکب که هست عالم را گاه ز ايشان نظام وگاه خلل.

قمرست وعطارد وزهره شمس ومريخ ومشتري

ترجمه: اوه ستوري دي عالم ته کله په نظم او کله پکښي نقصان.

يوسپوړي عطارد اوزهره دي نمر، مريخ، مشتري اوزحل دي.

وَقَدْ أُورِدَ (۱) عَلَى تَعْرِيفِ الْكَلْبِ وَالْجُرْئِي، سَوَالٌ تَقْرِيرُهُ : أَنَّ

او دکل اوجزئ په تعريف يو سوال وارد شوې دي او دهني تقرير دادي چه

الصُّورَةُ الْحَاصِلَةُ مِنَ الْبَيْضَةِ الْمُعَيَّنَةِ وَالشَّبَحِ الْمَرْئِي مِنْ بَعِيدٍ

هغه صورت کوم چه دبيض معينه نه حاصل شوې دي يا هغه جسم کوم چه دلري نه په

وَمَحْسُوسُ الْوَلَدِ فِي مَبْدَأِ الْوِلَادَةِ كُلُّهَا جُزْئِيَّاتٌ

نظر راخي او ماشوم کوم چه دولادت وخت کښي محسوسوي دا ټول دکل جزئيات دي

مَعَ أَنَّهُ يُصَدَّقُ عَلَيْهَا تَعْرِيفُ الْكَلْبِ لِأَنَّ فِي هَذِهِ الصُّورَةِ قَرِصٌ

ددې باوجود ددې پدې دکل تعريف صادق کيږي ځکه په دي ټولو صورتونو کښي

صَلَدُهَا عَلَى كَثِيرِينَ غَيْرَ مُمْتَنِعٍ وَالْجَوَابُ أَنَّ الْمُرَادَ

په ټولو باندي صادق کيدلغیر مُمتنع نه دي جواب دادي چه دکل په تعريف کښي مراد

بِصَدَقِ الْمَفْهُومِ فِي تَعْرِيفِ الْكَلْبِ هُوَ الصِّدْقُ عَلَى وَجْهِ الْاجْتِمَاعِ

د صدق د مفهوم نه په تعريف دکل کښي هغه صدق علي وجه الاجتماع دي او دغه

وَهَذِهِ الصُّورَةُ أَعْنِي صُورَةَ الْبَيْضَةِ الْمُعَيَّنَةِ وَغَيْرِهَا إِنَّمَا يُصَدَّقُ

او دا صوره يعني صورت دبيضه معينه وغيره يقينا دا صادقېږي

عَلَى كَثِيرِينَ بَدَلًا لَامِعًا فَإِنَّ الْوَحْدَةَ مَأْخُودَةٌ فِي هَذِهِ الصُّورَةِ

په کثيرونو علي وجه البدل ځکه چه وحدت ماخوډ دي پدې صورت کښي

ضَرُورَةٌ إِنَّهَا مَأْخُودَةٌ مِنْ مَادَّةٍ مُعَيَّنَةٍ جُزْئِيَّةٍ وَلَوْلَا فَيُحْتَبَرُ

ضروره ځکه چه دا ماخوډ دي د مادي معينې جزئي نه، او کيږي پدې کښي توحد لږه

التَّوْحِيدَ لَكَانَتْ كَلِمَةً مِنْ غَيْرِ لَزُومٍ إِشْكَالٍ هَذَا. فصل في (۲)

اعتبار نوي نو دا به ضرور کليه وه ، علاوه د لزوم ددي اشکال نه ، فصل دي په

النسبة بَيْنَ الْكَلِمَيْنِ: اِعْلَمْ أَنَّ النِّسْبَةَ بَيْنَ الْكَلِمَيْنِ تُتَصَوَّرُ عَلَى

بيان د نسبت ددوه کليينومينځ کښي په دي بوهه شه چه نسبت د دوه کليينو ترمينځه په

أَحَدَ أَرْبَعَةٍ إِنَّكَ إِذَا أَخَذْتَ كَلِمَتَيْنِ فَمَا أَمَّا أَنْ يُصَدَّقَ كُلُّ مِنْهُمَا عَلَى

خلورم قسمه متصور کيږي ځکه چه تا دوه کلي واخستل نو دا به باهر يو

په خپلو افرادو صادق کيږي په کوم چه دويم هم صادق کيږي پس دغه دواړه مساوي

مَا صَدَّقَ عَلَيْهِ الْآخَرُ فَهُمَا مُتَسَاوِيَانِ

كَالْإِنْسَانِ وَالنَّاطِقِ لِأَنَّ كُلَّ إِنْسَانٍ نَاطِقٌ وَكُلُّ نَاطِقٍ إِنْسَانٌ

دي لکه انسان او ناطق ځکه هر انسان ناطق دي او هر ناطق انسان دي

أَوْ يُصَدَّقُ أَحَدُهُمَا عَلَى مَا يُصَدَّقُ عَلَيْهِ الْآخَرُ وَلَا يُصَدَّقُ الْآخَرُ

او يا به يو ورته په هغه بل صادق کيږي په کوم چه هغه بل صادق کيږي او هغه بل به

عَلَى جَمِيعِ أَفْرَادٍ أَحَدُهَا فَبَيْنَهُمَا عُمُومٌ وَخُصُوصٌ مُطْلَقًا كَالْحَيَوَانَ

نه صادق کيږي نو ددوي ترمينځه عموم او خصوص مطلق دي لکه حيوان

وَالْإِنْسَانِ فَيُصَدَّقُ الْحَيَوَانُ عَلَى كُلِّ مَا يُصَدَّقُ عَلَيْهِ الْإِنْسَانُ

او انسان ځکه حيوان په هر انسان صادق کيږي او انسانان

وَلَا يُصَدَّقُ الْإِنْسَانُ عَلَى كُلِّ مَا يُصَدَّقُ عَلَيْهِ الْحَيَوَانُ بَلْ عَلَى

په هر حيوان نه صادق کيږي بلکه په بغضو صادق کيږي او يابه نه صادق کيږي

بَعْضِهِ وَلَا يُصَدِّقُ شَيْءٌ مِنْهُمَا عَلَى شَيْءٍ مِمَّا يُصَدِّقُ عَلَيْهِ الْآخَرُ.

يو برهغه بل چه کوم صادق کيږي او دا دواړه  
 (۱) قوله "وَقَدْ" اورد مؤلف ددې ځاي نه ديو سوال جواب ورکوي دسوال  
 تقدير دادي چه دکلي او جزئي تعريف حاصل دادے چه کوم په کثيرونو  
 باندي صادق راشي نو هغه کلي دي او کوم چه په کثيرونو صادق راشي نو  
 هغه جزئي دي نو اوس مونږ ستاسو په مخکښي يومثال پيش کوو چه دکوم  
 نه دا تعريف صحيح نشي مثلا څوک شخص يوه معينه هکي اوگوري  
 بيا هغه هکي دهغه ځايه لري کړي او په هغه ځاي باندي بله هکي کيږدي  
 اوبيا هغه هم لري کړي او په هغه ځاي بله هکي کيږدي او هغه ليدونکي  
 ته دهغه هکي بدلولو علم نه وي نو ددې صورت دخيال صدق کثيرونو  
 باندي راځي بياديتته جزئي هم ويل کيږي همدغه شان دلري نه کوم صورت  
 او شکل په نظر راشي او دا معلومات ورته نه وي چه دا څوک دي ترڅو چه  
 معلوم شوي نه وي په هغې دزيد صدق هم راځي اود عمرو او د بکر هم او  
 په خالد هم لهندا ددې کلي پکار دي حالانکه ديتته هم جزئي وائي  
 همدارنگه چه کله چه نوي پيداشوي ماشوم پيژندل شروع کړي نه وي هر  
 څوک چه ددې ماشوم مخکي راشي هغه مور او پلار گنځي اگر چه ډير  
 اشخاص هم راشي لهندا دې صورت خيال ته هم کلي ويل پکار وو حالانکه  
 دي ته هم جزئي وائي ددې جواب دادي چه بصديق علي الكثيرين مطلب  
 دادي چه په ټولو افرادو دهغه واحد په همدغه يو وخت کښي صادق راتلي  
 شي نه به وجه بدليت اودغه ته چه کوم صورتونه پيش کړي دي پدي  
 کښي صدق علي الكثيرين په يو باندي حجة مجتمعا نه کړي بلکه يو بل  
 پسي وي.



(۲) قوله في النسبة **بَيْنَ الْكَلْبَيْنِ**: كله چه مؤلف دكي او دهغي دبو تقسيم نه فارغ شو نو اوس دنسبت د دوه كليو وضاحت او ددي تقسيم شروع كول غواړي ددي فعل حاصل داداي چه كه چري دوه كليان وي په څلورو نسبتوكښي يو نسبت به ضروري كه چري دواړه په خپل مينځ كښي ممتدفي الصدق وو چه چيرته يو وي نوبل به هم وي نو دپته نسبت تساوي ويل كيږي لكه انسان اوناظر چه دواړه متحدفي الصدق دي چه چيرته انسان وي هلته ضرور ناظر وي وكذلك عكسه.

دنسبت تساوي نه دوه قضيه كلي په لاس راځي مثلاً دمثال مذكور نه كه چري قضي جوړي كړي شي نو دابه وي، يو كل انسان ناظر، دويم كل ناظر انسان.

**فائدة:** چه دكومو دوه كليو ترمنځه نسبت تساوي وي نو دهغوي قضيو ترمينځ هم نسبت تساوي وي لكه انسان او ناظر قضيه اوكل دي نو دا قضي په لاس راغلي، يو كل لانسان لاناظر، دويم كل لاناظر لانسان.

**فائدة:** په نسبت تساوي كښي دوه هغه اجتماع كيدل ضروري دي لكه څنگه چه دمثال نه ظاهر شو او كه دوه كلي خپل مينځ كښي متحد في الصدق نه وي بلكه كله چه په يو ځاي كښي جمع او كله چه داسي وكړي يو كلي صادق شوي وي هلته دويم نه وي صادق شوي نو ددواړو كليو په مينځ كښي عموم او خصوص مطلق نسبت وي كوم چه يوه ماده اجتماعي اويوه ماده افتراقي غواړي دكوم نه چه دوه قضي په لاس راځي يوه موجه كليو او بله سالبه جزئيه لكه انسان اوحيوان چه هر چرته چه انسان وي هلته به حيوان هم وي اوچرته چه حيوان نوي هلته به يو انسان هم نه وي نو كل انسان حيوان وبعض الحيوان ليس بانسان.

فائده: دکومو دوه کلیو ترمینځ چه دعموم او خصوص مطلق نسبت وي دهغوي نقیضونوهم همدغه نسبت وي او که چري په دوه کلیو کښي دهر یو کلي اجزاء اوافراد دبل کلي په بعضو افرادو مادي دافتراق پکښار دي چه دهغي حاصل اوه سالي جزئي اویوه موجبہ جزئیه وي لکه حیوان او ابيض چه ددي نه یوه مادي یوه قضیه راوځي، یوه بعضي الحیوان لیس بابیض کالفیل، دویم بعض الابيض لیس بحیوان کالسلج، دریم بعض الحیوان بیض کالبط.

فائده: دکومو دوه کلیو ترمینځ چه نسبت عموم اوخصوص من وجه وي پدي نقیضو کښي نسبت تبائن جزئي وي او که چري په دوه کلیو کښي دیو کلي فرد او دویم کوم کلي په فرد صادق رانشي نو هغه نسبت تباین کلي دي لکه انسان اوفرس د نسبت دوه مادي افتراقي غواړي دکومي حاصل چه دوه سبالو دوه کلیو په مینځ کښي چه نسبت تباین کلي وي د دوي په نقیضونو کښي نسبت تباین جزئي وي.

فائده: ضروريه مؤلفو نسبت د دوه کلیو ترمینځ بیان کړي دي مگر په نسبت دالجزئین بیان یي ندي کړي دي دپاره چه دافن منطق کښي دجزئي بالقصد بحث ندي کړي ځکه چه هغه نه کاسب وو او نه مکتب او همدارنکه مؤلف دنسبت بَيِّنُ الْمَفْهُوم طرف ته توجه نده کړي ځکه کچري دوه مفهوم واحستل شي نو دواړه به کلي وي یابه دواړه جزئي وي.

اویا به یو کلي وي او یو به جزئي وي پدي دري صورتونو کښي دخلورو نسبتونه صرف پدي صورت کښي متحقق کیدی شي چه دواړه کلي وي دي وجه نه مؤلف یو شق بیان کړي دي والله اعلم.

فَهُمَا مُتَبَايِنَانِ كَالْإِنْسَانِ وَالْفَرَسِ أَوْ يَصَدَّقُ بَعْضُ كُلِّ وَاحِدٍ

متباین دی لکه انسان او فرس او یا به بعضی په هغه بل کوم چه هغه صادق کبړي

مِنْهُمَا عَلَى بَعْضٍ مَا صَدَّقَ عَلَيْهِ الْآخَرُ فَبَيْنَهُمَا عُمُومٌ وَخُصُوصٌ

دابه هم صادق کبړي د دوي تر مینځه نسبت د عُمُومٌ و خُصُوصٌ مین وځي دي

مِنْ وَجْهِ كَالْأَبْيَضِ وَالْحَيَوَانِ فِي الْبَطِّ يَصَدَّقُ كُلُّ مِنْهُمَا وَفِي

لکه ابيض او حیوان دي په بطه کښي دا ټول صادق کبړي او په

الْفِيلِ يَصَدَّقُ الْحَيَوَانُ فَقَطْ وَفِي الثَّلَجِ وَالْعَاجِ يَصَدَّقُ الْأَبْيَضُ

فیل کښي صرف حیوان صادق کبړي او په ثلج او عاج (واوړه، د فیل غاښ) صرف ابيض

فَقَطْ فَهَذِهِ أَرْبَعُ نِسَبٍ التَّسَاوِي وَالْتَّبَايُنِ وَالْعُمُومُ وَالْخُصُوصُ

صادق کبړي دا ټول څلور نسبتونه دي تساوي، تباین، عُمُومٌ و خُصُوصٌ

مُطْلَقًا وَالْعُمُومُ وَالْخُصُوصُ مِنْ وَجْهِ فَاحْفِظْ ذَلِكَ. **فصل:** وَقَدْ

مُطْلَقًا او عموم او خصوص مین وځي ، پس دا ټول زده کړو. **فصل:** او کله کله

يُقَالُ (١) لِلْجُزْئِيِّ مَعْنَى آخَرٍ وَهُوَ مَا كَانَ أَخَصَّ تَحْتَ الْعَامِّ

د جزئي نورې معنای کافي بیانېږي يعنې هغه مفهوم کوم چه اخص وي د اعم لاندې وي

فَإِنَّ الْإِنْسَانَ عَلَى هَذَا التَّعْرِيفِ جُزْئِيٌّ لِدُخُولِهِ تَحْتَ الْحَيَوَانِ

نو انسان په دې تعريف کښي جزئي دي له وجه ددخول نه تر حیوان لاندې

وَكَذَا الْحَيَوَانُ لِدُخُولِهِ تَحْتَ الْجِسْمِ النَّامِيِّ وَكَذَا الْجِسْمِ النَّامِيِّ

او همدارنگه لکه حیوان چه جسم نامي دلاندې دي

لِدُخُولِهِ تَحْتَ الْجِسْمِ الْمُطْلَقِ وَكَذَا الْجِسْمِ الْمُطْلَقِ لِدُخُولِهِ تَحْتَ

او همدارنگه نامي چه دجسم مطلق لاندې دي او همدارنگه جسم مطلق تر جومر

الْجَوْهَرِ وَهُوَ النِّسْبَةُ بَيْنَ الْجُزْئِي الْحَقِيقِي وَبَيْنَ هَذَا الْمَسْمُوعِ

لاندې دي او دحقيقي جزئي او ددي مسي جزئي ترمنځه نسبت

بِالْجُزْئِي الْإِضَافِي عُمُومٌ وَخُصُوصٌ مُطْلَقًا لِاجْتِمَاعِهِمَا فِي زَيْدٍ

او جزء اضافي عموم او خصوص مطلقاً دي له وجه دجمع كيدو په زيد كسي

مَثَلًا وَصِدْقِ الْإِضَافِي بِذَوْنِ الْحَقِيقِي بِالْإِنْسَانِ فَإِنَّهُ جُزْئِيٌّ

او صادق كيدل دا اضافي بغير دحقيقي نـ انسان كسي ځكه چه دا جزء

إِضَافِيٌّ وَلَيْسَ بِجُزْئِيٍّ حَقِيقِيٍّ لِأَنَّ صِدْقَهُ عَلَى كَثِيرِينَ غَيْرِ مُسْتَجِبٍ

اضافي دي او جزء حقيقي ندي ځكه ددي صادق كيدل غيـر مستجيب دي

**فصل: الْكَلِمَاتُ خَمْسٌ (۴) الْأَوَّلُ وَهُوَ كُلُّ (۲) مَقُولٍ عَلَى كَثِيرِينَ**

فصل: كليات پينځه دي اول كې جنس دي اودا هغه كې دي كوم چه په ديروا فرادو

**مُخْتَلِفِينَ بِالْحَقَائِقِ فِي جَوَابِ مَا هُوَ كَالْحَيَوَانَ**

محمول كېږي كوم چه په حقايقو كښي مختلف وي په جواب دماهو كښي لكه حيوان

**فَائِهِ مَقُولٌ عَلَى الْإِنْسَانِ وَالْفَرَسِ وَالْعَنَمِ وَإِذَا سُئِلَ عَنْهَا بِمَا هِيَ**

ځكه دا په فرس غنم و محمول دي كله چه ويوښتلي شپېه سوال دماهي كښي

**وَيُقَالُ الْإِنْسَانُ وَالْفَرَسُ مَا هُمَا فَالْجَوَابُ حَيَوَانٌ. فصل: الثَّانِي**

چه انسان او فرس څه شي دي ؟ نو په جواب كښي وويل شي جواب حيوان دي

**النَّوْعُ (۱) كُلُّ مَقُولٍ عَلَى كَثِيرِينَ مُتَّفِقِينَ بِالْحَقَائِقِ**

فصل نوع دهغه كې نوم دي چه په ديرو افرادو باندې صادق كېږي چه متفق في الحقائق

## فِي جَوَابِ مَا هُوَ.

وي کښي متفق وي، په جواب دماهو کښي.

(۱) قوله "وَكُنْذَ يَمَّالٍ" الخ: دلته مؤلف دجزئي ديوي بل معني بيانول غواړي يعني يو جزئي هغه دي کوم چه دتير شوي کلي په مقابله کښي تير شوي وي دبنه جزئي حقيقي ويل کيږي ځکه ددي صدق عَلَى الْكَثِيرِينَ همدغه شان نشي کيږي لکه دانسان اوحيوان نسبت جزئي دي او دزید عمرو اوبکر نسبت کلي دي پس معلوم شوه چه لفظ جزئي په دواړه معني گانو کښي مشترک دي.

(۲) قوله "الكليات" خمس دجزئي او دکلي مفهوم دبيان نه وروسته مؤلف دپنځو کلیاتو ذکر کول غواړي کوم چه دعلم منطق اصل مقصد دي.

(۳) قوله "کلي مقول" دا دجنس تعريف دي پدي کښي لفظ کلي جنس دي او مختلفين في الحقائق فصل اول دي چه دي سره نوع خارج شوه په جواب دماهو فصل ثاني دي کوم سره چه فصل اوخاصه او عرف عام خارج شو.

(۴) کلي مقول الخ: دادنوع تعريف دي پدي کښي لفظ کلي جنس دي کوم چه پنځه کلیاتوته شامل دي اوقول مقول عَلَى كَثِيرِينَ بالحقاق فصل اول دي کوم سره چه جنس خارج شو او په جواب دماهو کښي فصل ثاني دي دي سره فصل اوخاصه او عرض عام خارج شو.

وَالنَّوْعُ (۱) مَعْنَى آخَرُ وَيُقَالُ لَهُ النَّوْعُ الْإِضَافِي وَهُوَ مَا هِيَ

او په نوع کښي نوري معني گانې هم وي او دبنه نوع اضافي هم وائي او دا يو ماهيت دي

يُقَالُ عَلَيْهَا وَعَلَى غَيْرِهَا الْجِنْسُ فِي جَوَابِ مَا هُوَ بَيِّنٌ (۲) النَّوْعُ

چه دا په بل کښي په جواب دماهو کښي ورته وائي او دحقيقي

الْحَقِيقِي وَالتَّوَعُّ الْإِضَافِي عُمُومٌ وَخُصُوصٌ مِنْ وَجْهِ لِمَصَادِقِهِمَا

او اضافي نوع تر مبنیٰ عموم او خصوص مِنْ وَجْهِ وي او دغه دواره په انسان صادق

عَلَى الْإِنْسَانِ وَصِدْقِ الْحَقِيقِي بِدُونِ الْإِضَافِي فِي التَّقْطِعةِ وَصِدْقِ

او صدق دحققي په غير داضافي نه په نقطه کني اوصدق

الْإِضَافِي بِدُونِ الْحَقِيقِي فِي الْحَيَوَانِ. فصل: فِي تَرْتِيبِ (۳)

داضافي په غير دحققي نه په حيوان کني. فصل: په بيان دترتيب داجناسو

الْأَجْنَاسِ الْجِنْسُ إِمَّا سَافِلٌ وَهُوَ مَا لَا يَكُونُ تَحْتَهُ

کني او دابه ياسافل وي او دا هغه جنس دي چه دهغي لاندې بل

جِنْسٌ وَيَكُونُ فَوْقَهُ جِنْسٌ بَلْ إِنَّمَا يَكُونُ تَحْتَهُ التَّوَعُّ كَالْحَيَوَانِ

جنس نه وي او ددي دپاسه جنس وي بلکه ددي دلاندې نوع وي لکه حيوان

فَإِنَّ تَحْتَهُ الْإِنْسَانُ وَهُوَ نَوْعٌ وَفَوْقَهُ الْجِسْمُ النَّامِي وَهُوَ جِنْسٌ

ځکه ددي دلاندې انسان دي دا هغه نوع ده او ددي دپاسه جسم نامي دي اوهغه جنس دي

فَالْحَيَوَانُ جِنْسٌ سَافِلٌ وَإِمَّا مُتَوَسِّطٌ وَهُوَ مَا

پس حيوان جنس سافل دي، اوبابه جنس متوسط وي او دا هغه جنس دي چه

يَكُونُ تَحْتَهُ جِنْسٌ وَفَوْقَهُ أَبْضًا جِنْسٌ كَالْجِسْمِ النَّامِي فَإِنَّ تَحْتَهُ

ددي دلاندې جنس وي اودپاسه هم جنس وي لکه جسم نامي ځکه ددي دلاندې

الْحَيَوَانِ وَفَوْقَهُ الْجِسْمُ الْمُطْلَقِ وَإِمَّا عَالٍ وَهُوَ مَا

حيوان دي او دپاسه ورباندې جسم مطلق دي او يابه جنس عالي وي او دا هغه دي

لَا يَكُونُ قَوْفَهُ جِنْسٌ وَيُسَمَّى بِجِنْسِ الْأَجْنَاسِ أَيْضًا كَالْجَوْهَرِ

دکوم دپاسه چه جنس نه وي او دا په جنس الاجناس سره هم موسوم دي لکه جوهر

فَإِنَّهُ لَيْسَ قَوْفَهُ جِنْسٌ وَتَحْتَهُ الْجِنْسُ الْمُطْلَقُ وَالْجِنْسُ النَّامِي

چه ددي دپاسه بل جنس نشته دي او دي دلاندي جسم مطلق هم شته او جسم نامي

وَالْحَيَوَانَ .فصل: ( ١ ) الْأَجْنَاسِ الْعَالِيَةِ عَشْرَةٌ وَلَيْسَ فِي الْعَالَمِ

او حيوان هم دي. فصل: اجناس عاليه لس دي او په دنيا کښي

شَيْءٌ خَارِجٌ عَنِ هَذِهِ الْأَجْنَاسِ وَيُقَالُ لِهَذِهِ الْأَجْنَاسِ الْعَالِيَةِ

يو شي هم ددينه خارج نه دي ددي لسو اجناسو هه او دي اجناسو عاليه نه

الْمَقُولَاتِ الْعَشْرِ أَيْضًا أَحَدَهَا الْجَوْهَرُ وَالْبَاقِي الْمَقُولَاتِ التَّسْعِ

مقولات عشر هم ويل کيږي يو په دي کښي جوهر دي او باقي مقولات نهه

لِلْعَرَضِ وَالْجَوْهَرِ الْمَوْجُودُ لَا فِي مَوْضِعٍ أَيْ

دعرض دي او جوهر هغه شي دي کوم چه موجود وي مکر موضوع کښي نه وي او دي

مَحَلٌ بَلْ قَائِمٌ بِنَفْسِهِ كَالْأَجْسَامِ .

نه محل هم وائي بلکه بغير دقائم نه بل پوري لکه جسمونه

(۱) قوله "وللنوع" الخ، ددي دامطلب دي چه په دوه معني گانو دنوع

اطلاق کيږي چه پدي کښي ديو بيان اوس تير شو دپته نوع حقيقي ويل

کيږي ځکه يوازي همدغه دحقيقت واحده افراد ددي دلاندي داخل وي

او ددي دويمه معني داده چه دماهويه جواب کښي په يو حقيقت واحده او

ددي نه علاوه په دويم باندي دجنس اطلاق وي دپته نوع اضافي وائي ځکه

چه دادخپل نوعي په اعتبار سره نوع وي او دماحتت په اعتبار سره جنس

وي لکه حيوان چه ددي اطلاق انسان باندي هم دي او په نورو انواعو هم دي او دانسان دپاره جنس دي مگر دجنس نامي ترحيښت لاندي نوع ده.

(۲) قوله "وَيَفْهَمُ النُّوعَ" دنوع حقيقي او دنوع اضافي دبيان کولونه وروسته اوس مؤلف د دواړو ترمنځه دنسبت بيان کول غواړي دمؤلف په نزد ددي دواړو ترمنځه نسبت غُومُ وَخُصُوصُ مِنْ وَجْهِ دې مگر په شفاکښي دشيخ دکلام نه دا معلومېږي چه ددي دواړو ترمنځه نسبت دعموم اوحفوض مطلق دي چونکه دغُومُ وَخُصُوصُ مِنْ وَجْهِ دوه مادي دي يوه ماده دافتراق اويوه ماده اجتماع غواړي دي دپاره مؤلف ددي دري وارو مادو په لَتَصَادُقِهِمَا سره بيان وکړو.

(۳) قوله فصل في ترتيب الاجناس، دجنس دري مرتبي دي، اول اعم الاجناس وي چه کوم جنس ددي په نسبت اعم نه وي ديته جنس عالي اوجنس الاجناس ويل کيږي لکه جوهر، دويم اخص الاجناس هم وي او داعم الاجناس دلاندي هم څه ناڅه اجناس وي او څه ورباندي فوق وي لکه جسم نامي چه دحيواناتو اونباتاتو په نسبت سره اعم دي اودا نسبت دجسم مطلق اودجوهر اخص دي ديته جنس متوسط ويل کيږي، دريم اخص الاجناس وي چه ددي نه روسته يو جنس هم نه وي ديته جنس سافل ويل کيږي لکه حيوان.

فائده: دادهغه اجناسو بيان وو کوم چه اعم او اخص کيږي شي دي نه علاوه دجنس يوبل قسم هم کيږي شي او هغه داچه نه ددي دپاسه کوم جنس وي اونه ورته دلاندي کوم جنس وي ديته جنس مفرد ويل کيږي.

(۴) قوله "فصل الاجناس العاليه" داجناس عاليه بحث اگر چه دعلم الهيات سره تعلق لري مگر مصنف دا فادي دپاره اجمالا داجناس مراتب لاندي



بیانوي لکه چه وائي چه اجناس عاليه لس دي دعالم يوشي هم ددي اجناسو نه بهر ندي ددي وجه نه ددي اجناس عاليه نوم معقولات عشر دي معقولات عشره کسبي يوه مقوله جوهردي اوباقی عرض دي خکه چه کوم شي في الخارج موجود وي ضرور به دوه حالونو نه خالي نه وي چه هغه به په خپل خارج کسبي دقيام دننه دمحل محتاج وي يانه ثاني ته جوهر او اول ته عرض ويل کيږي مثلاً په عالم کسبي يو زید موجود في الخارج دي او يو دده رنگ هم موجود في الخارج دي لیکن زید دخپل وجود سره په موصوف کیدو کسبي دمحل طرف ته محتاج ندي چه دهغه دعدم دوجه زید هم عدم شي او دزید چه کوم رنگ دي هغه په وجود کیدو کسبي دمحل يعني دزید موجود محتاج دي لکه دزید دعدم سره درنگ عدم لازم دي.

وَالْعَرَضُ هُوَ الْمَوْجُودُ فِي مَوْضِعٍ أَيْ مَحَلٍّ وَالْمَقُولَاتُ (۱) الْعَرَضِيَّةُ

اوعرض هغه شي دي کوم چه دمحل او موضوع محتاج وي او مقولات عرضيه

هِيَ الْكَمُّ وَالْكَيفُ وَالْإِضَافَةُ وَالْأَيْنُ وَالْمِلْكُ وَالْفِعْلُ وَالْإِنْفِعَالُ

دادې کم، کیف، اضافت، این، ملک، فعل، انفعال،

وَالْمَتْنِ وَالْوَضْعُ وَتَجْمَعُهَا هَذَا الْبَيْتُ الْقَارِسِي:

متن، او وضع دي، او دقارسي په دي بيت کسبي جمع شوي دي:

مردے دراز نیکو دیدم بهر شهر امروز

باخواسته ازکرد خوش فیروز

يو اوږد کس دے مانن په ښار کسبي اولیدو دخپلي خوښي څیز سره ناست او په خپل کار کسبي کامیاب شو.

## فصل (۲) فِي تَرْتِيبِ الْأَنْوَاعِ اعْلَمَنَّ أَنَّ الْأَنْوَاعَ قَدْ تَرْتَّبُ مَنَازِلَةً

داوایو ترتیب کسی، به دی بویه شه چه انواع دیره نه به نزول کسی به ترتیب

قَالَتَوْعُ قَدْ يَكُونُ تَحْتَهُ نَوْعٌ وَلَا يَكُونُ فَوْقَهُ نَوْعٌ فَهُوَ النَّوْعُ

شوی دی پس دنوع نه کله بکنه بله نوع وی او دپاسه ورباندی نوع نه وی دپته عالی

الْعَالِي وَقَدْ يَكُونُ تَحْتَهُ نَوْعٌ وَفَوْقَهُ نَوْعٌ وَهُوَ النَّوْعُ الْمَتَوَسِّطُ

نوع ویل کبری او کله دلاندي ورته نوع وی اودپاسه هم وی او دمتوسط نوع وی

وَقَدْ لَا يَكُونُ تَحْتَهُ نَوْعٌ وَيَكُونُ فَوْقَهُ نَوْعٌ وَهُوَ النَّوْعُ السَّافِلُ

او کله دلاندي نوع وی او دپاسه نوع نوي او دا نوع سافل ده

وَيُقَالُ لَهُ نَوْعُ الْأَنْوَاعِ أَيْضًا. **فصل: الثَّالِثُ الْفَضْلُ .**

او دپته نوع الأنواع ویل کبری فصل: دریم بحث دفضل دے

(۱) قوله "المعقولات العرضية" دلته نه مؤلف دجوهر نه علاوه دباقي نه

اجناسو بیان فرمائی داپه ترتیب سره زده کړي، اول کم دی کم هغه

غرض ته ویل کیری کوم چه لذاته تقسیم او تجزی قبول کړي پس که چري

ددي اجزاء مینځ کښي حد مشترک وو نو هغه ته کم متصل ویل کیری

لکه مقدار اوکه نه وو هغه ته کم منفصل ویل کیری لکه عدد بیا کم

متصل په دوه قسمه دي ځکه دکم متصل که چري اجزاء مجتمع في الوجود

کیدی شو نو هغی ته قارالذات ویل کیری لکه جسم او که چري مجتمع في

الوجود نشو کړي نو هغی ته غیر قارالذات ویل کیری لکه زمانه، دویم

کیف دی دا هغه غرض ته ویل کیری کوم دتقسیم او تجزی مقتضي نه وي

ددي په نحو اقسامو کښي کښي غټ تفصیل دی او په لویو کتابونو کښي

ددي وضاحت موجود دی، دریم الاضافات اضافت هغه نسبت ته ویل کیری

په کوم چه د دویم نسبت پیژندل شي او دغه دویم نسبت داول نسبت نه  
 بغیر نه پیژندل کیږي لکه پلار کیدل او خوي کیدل، خلورم الاین این  
 هغه نسبت ته ویل کیږي چه دکوم متمکن په هغې مگان کښې کیدل  
 اویژندل شي او دا په دوه قسمه دي، اول حقیقي، دویم غیر حقیقي، که  
 چري متمکن، تمکن نه وروسته مکان بچ نشي نو دا حقیقي دي او که  
 داسې نه وو غیر حقیقي دي لکه دکوم شي اوسیدل کور بابازار ولایت  
 کښې، پینځم الملك ملک جسم هغه هیئت ته ویل کیږي کوم چه دیوشي  
 متصل کیدو نه عارض وي او دجسم سره منتقل هم وي لکه کوټ چه چا  
 اچولي وي اویاپټکي اوترلي شي چه ددي نه کوم هیئت وي، شپږم الفعل  
 فعل تدریجا دیوشي دقوت نه دفعل طرف ته راویستو ته ویل کیږي لکه یخ  
 کول یاگرمول لکه د اري دکش کولو هیئت د اړه کشي په وخت کښې، اوم  
 الانفعال انفعال دفعل هغه اثر وي یعنی دیوشي تدریجا دفعل نه قوت طرف  
 ته راویستلو ته انفعال ویل کیږي لکه دلرگي حالت د اړه کشي وخت  
 کښې، اتم المتي هغه نسبت ته ویل کیږي چه کوم شي دکون زمانې طرف ته  
 وي ددي هم دوه قسمونه دي، یو حقیقي، دویم غیر حقیقي حقیقي په زمانه  
 کښې دهغه شي کیدل وي چه زمانه مذکوره دمسطوري زمانې نه زیاته  
 نشي لکه پنجشنبه اوغیر حقیقي هغه دي چه پدې زمانه کښې دزمانې نه  
 زیات وي لکه دیوشي میاشت یا کال راتلل پدې کال یاراتلل پدې میاشت  
 کښې دکال یادمیاشتي جزء وي نه دهغه پوره ټول کال یامیاشت وي، نهم  
 الوضع وضع هغه هیئت ته ویل کیږي کوم شي چه دبل کوم شي سره د دوه  
 دائمي نسبتونو له وجې نه عارض وي په کوم کښې چه دیوځني اجزاء وشي  
 نسبت ددي شي بعضي اجزاء طرف ته وي او دبل نسبت دخارج طرف ته

وي لکه کيناستل دامقولات عرض اويودمقولات جوهر مثال دپاره مؤلف  
دفارسي ژبي يو شعر ذکر کړي دي لکه

مرد دراز ديدم نيکو بشهر امروز  
باخواسته نشسته اکردخوش نيروز

دلته دمرد نه مراد جوهر دي دراز کم دي ديدم انفعال دي نيکو کيف  
دي شهراین دي امروز متي دي خواسته دمال په معني دي ارزر اضافت دي  
نشسته وضع دي کردفعل دي فيروز دکامياب په معني دي ملک دي اويدي  
شعر کښي جامع معقولات په لسو کښي موجود دي چه داشعر ددي نه  
اوچت دي.

بدرت سے عاشق دل شکسته  
سيه کرده جسامه بکنجے نشته

پدي کښي بدرت متي دي سے کم دے عاشق اضافت دي دل جوهر دي  
شکسته انفعال دي سينه کيف دي کرده فعل جامه ملک دي کڼجے اين  
دي نشسته وضع دي او عربي کښي داشعر موجود دي.

کم قد تکسر قلب صبك انفا اولے بزاویه وسود ثوبه

په کم کښي کم دي تکسر انفعال دي قلب دي صب اضافت دي انفا  
اولي دي دتفعیل له باب نه دخاي نيولو په معني زاویه وضع ده سودفعل دي  
بنظر ماخذ يعني سواد او ثوب ملک دي.

(۲) قوله فصل في ترتيب الالواح : دجنس پشان دنوعي هم دري مرتبي دي  
مگر په جنس کښي متصاعدا مراتب اخستل کيږي اوپه نوع کښي  
متناذلا اخستل کيږي چه دکومي نوع دپاسه بله کومه نوع نه وي هغې ته  
نوع عالي ويل کيږي اودکومي نوع دپاسه چه بله کومه نوع وي اودلاندې

هم نوع وي هئي ته نوع متوسط ويل کيڙي اودکومي دلاندي چه بله کومه  
نوع نه وي هئي ته نوع سافل او نوع الانواع ويل کيڙي.

سوال: لکه څنگه چه دجنس عالي نه دجنس الانجاس په نامه سره تعبير  
کوي همدغه شان دنوع عالي نه هم دنوع الانواع ويل پکار وو ددي څه  
وجه ده چه دجنس برعکس نوع سافل ته نوع الانواع وائي جواب دي دپاره  
چه ديوشي نوع کيدل دخپل مافوق نسبت سره وي اودکوم شي جنس کيدل  
دخپل ماتحت په نسبت سره وي پس نوع سافل چونکه اخرا الانواع وي دي  
وجه نه دا حقيقي نوع شوه لهندا دپته دنوع الانواع ويل درست شو او جنس  
عالي چونکه دپته ويل کيڙي کوم چه دتولو نه اوچت وي دي دپاره دا هم  
جنس حقيقي شو دي وجه دپته دجنس الانجاس ويل صحيح شو.

فألمة: دا مراتب دنوع اضافي دي دي وجه نه نوع حقيقي ، متوسط يا عالي  
نشي کيدي که چيرته شي نو دابه نوع حقيقي پاتي شي.

وَهُوَ (۱) كَلِمٌ مَقُولٌ عَلَى الشَّيْءِ فِي جَوَابِ أَيِّ شَيْءٍ هُوَ فِي ذَاتِهِ

ذرلم ځيز فصل دي او دا فصل هغه کلي دي چه دا په اي شي محلول وي په ذات خپل

كَمَا إِذَا سَأَلَ الْإِنْسَانُ بِأَيِّ شَيْءٍ هُوَ ذَاتُهُ فَيَجَابُ بِأَنَّهُ نَاطِقٌ

کني څنگه دي نو دا جواب ورکړي شي چه انسان ناطق دي

وَهُوَ (۲) قِسْمَانِ، قَرِيبٌ وَ بَعِيدٌ، فَالْقَرِيبُ هُوَ

او دا په دوه قسم دي يو قريب او بل بعيد او قريب فصل دي کوم چه ددي افرادو نه

الْمُمَيَّزُ عَنِ الْمَشَارَكَاتِ فِي الْجِنْسِ الْقَرِيبُ وَالْبَعِيدُ هُوَ الْمُمَيَّزُ

تميز کونکي وي چه جنس قريب شرکت ساتونکي وي او بعيد هغه فصل دي کوم

عَنِ الْمُشَارَكَاتِ فِي الْجِنْسِ الْبَعِيدِ فَلأَوَّلُ

چه دافرادو تمیز کوونکې وې کوم چه به جنس بعید کښې شرکت لرونکې وې داوړ

کَالنَّاطِقِ لِلْإِنْسَانِ وَالثَّانِي كَالْحَسَّاسِ لَهُ

پشان ناطق چه دا دانسان فصل قریب دي او د دویم مثال دانسان دپاره حساس دي

وَالْفَصْلُ (۳) نِسْبَةً إِلَى التَّوَعُّ فَيَسْتَمِي مَقْسَمًا

او د فصل واسطه یو طرف ته دنوع طرف ته وې او ددې نوم مقوم کښودل شوي دي

لِأَنَّهُ يُقَسِّمُ الْجِنْسَ وَيَخْصُلُ قِسْمًا لَهُ كَالنَّاطِقِ فَهُوَ مَقْومٌ

ځکه چه دا جنس تقسیموي او دده دپاره یو قسم حاصلیږي لکه ناطق نو دا مقوم دي

لِلْإِنْسَانِ لِأَنَّ الْإِنْسَانَ هُوَ الْحَيَوَانُ النَّاطِقُ وَمَقْسَمٌ لِلْحَيَوَانِ

دانسان ځکه چه انسان حیوان ناطق دي او مقسم دپاره دحیوان دي

لِأَنَّ بِالنَّاطِقِ حَصَلَ لِلْحَيَوَانِ قِسْمَانِ أَحَدُهُمَا الْحَيَوَانُ النَّاطِقُ

ځکه چه په ناطق سره حیوان ته دوه نوعې حاصلې شوي یو حیوان ناطق

وَالْآخَرُ الْحَيَوَانُ الْغَيْرُ النَّاطِقِ. فَصْلُ (۴) كُلُّ مَقْومٌ لِلْعَالِي مَقْومٌ

او بل حیوان غیر ناطق. فصل دعالی هر مقوم مقوم دپاره دسافل

لِلْمَنَافِلِ كَالْقَابِلِ لِلْأَبْعَادِ فَإِنَّهُ مَقْومٌ

دي لکه قابل دپاره دابعادو شو ځکه چه دا مقوم دي

(۱) قوله "وهوكل" دا د فصل تعریف دي پدې کښې کي جنس دي او مقول

عَلَى الشَّيْءِ فِي جَوَابِ أَيْ شَيْءٍ هُوَ فَصْلُ أَوَّلُ دِي جِنْسِ الْجِنْسِ نَوْعٍ أَوْ عَرْضِ

عام يې بخارج کړل او يې ذاته فصل ثاني دي ددې دپاره سره خاصه خارج

کېږي شوه

(۲) قوله "وهو قسمان" يعني دفصل دوه قسمونه دي، اول قريب، دويم بعيد همدارنگه دجنس هم دوه قسمونه دي مگر تعجب دي چه مؤلف ددي دوه قسمونه ندي بيان کړي او نورې دا هم زيات کړل چه دفصل د دواړو قسمونو په تعريف کښي دجنس دواړه قسمونه واخستل لِهَذَا مونږ تا دجنس د دوه قسمونو او ددي نه مثالونو نه خبر وو قريب دپوشي ماهيت هغه جنس دي چه دهغي ځني ماهيات او ددي ځني مشترکات ځني دسوال کولو کوم جنس واقع شي همغه دهغي ماهيت اودهغي دتولو مشترکاتو سره دسوال په جواب کښي راشي لکه حيوان چه هغه دانسان دپاره جنس قريب دي اوکه څه شي ورسره يوځاي کړي او سوال وکړي چه الانسان وَالْفَرَس والغنم ماهم نوبه جواب کښي به همدغه حيوان واقع وي او جنس بعيد ديو شي ماهيت جنس ته ويل کيږي چه دکل مشترکاتو په جواب کښي راشي اودبعضي مشترکاتو په جواب کښي راشي ليکن دبعضي مشترکاتو په جواب کښي راشي لکه جسم نامي انسان دپاره جنس بعيد دي اودلته که چري دانسان او درخت نه سوال کوي نو په جواب کښي جسم نامي راځي اوکه دانسان او فرس سوال کوي نو په جواب کښي به حيوان راشي نه جسم نامي او فصل قريب دماهيت هغه فصل دي کوم چه خپل افراد جدا کړي کوم چه ددي سره په جنس قريب کښي شريک وو لکه ناطق چه انسان غورو حيواناتو نه په شريک کيدو کښي دتولو افرادو نه تميز کوي کوم چه ورسره په جسم نامي کښي شريک وو.

(۳) قوله "وللفصل" ددي دا مطلب دي چه دفصل دوه کارونه دي اول داچه نوع ته دجنس نه تجيز ورکوي او ددي ماهيت جزء وي ددي حيثيت نه دپته مقوم ويل کيږي ځکه چه هغه دماهيت په قوام کښي داخل دي دويم

دا چه دجنس تقسیم کوي لکه حیوان یو جنس دي او ناطق او ناهق او صاهل ددي فصلونه دي کوم چه ددي جدا جدا تقسیم کوي.

(۱) قوله "فصل کل مقوم" الخ، یعنی هر فصل کوم چه داخل او جزو حقیقی دنوع عالی کبیري هغه داخل او دجزو حقیقی نوع سافل هم وي دعالي نه مراد دادې چه دهني دپاسه نوع نوي چه دهني دلاندي نوع وي او که نه وي دي دپاره چه دا دنوع متوسط ته شامل شي لکه قایل ابعاد دپاره یعنی هغه داوردوالي لنډوالي اوغټوالي قبلولو والا وي پس دادجسم مقوم دي کوم چه دجسم په حقیقت کسبي داخل دي او جز دي او قایل ابعاد داجزو جسم نامي دحیوان اود انسان دي ددي دپاره چه قایل ابعاد مقوم دجسم جز و مقوم دي او جسم مقوم اوجز جسم نامي دحیوان او دانسان دي او کوم څه شي چه مقوم اودجسم نامي جز کبیري هغه دجزو جز دهغه شي جزو بالضرورت هم وي په دي بناء قایل ابعاد ثلثه مقوم جسم نامي یو حیوان او انسان هم وي.

لِلْجِسْمِ وَمَقُومٌ وَالْإِنْسَانُ وَالْحَيَوَانُ وَالْكَائِنَانِ (۱)

دجسم دپاره او مقوم دي دجسم نامي، ناطق او انسان دپاره او لکه څنګه چه نامي دجسم

فَإِنَّهُ كَمَا إِنَّهُ مَقُومٌ وَالْإِنْسَانُ مَقُومٌ لِلْحَيَوَانِ وَمَقُومٌ لِلْإِنْسَانِ

مقوم پشان دي او دحیوان مقوم هم دي او دانسان دپاره هم مقوم دي

أَيْضًا وَكَالْحَسَّاسِ (۲) وَالْمُتَحَرِّكِ بِالْإِرَادَةِ فَإِنَّهُمَا كَمَا أَنَّهُمَا

او لکه څنګه متحرک حساس بالاراده دي دادواره لکه څنګه چه مقوم دحیوان

مَقُومَانِ لِلْحَيَوَانِ كَذَلِكَ مَقُومَانِ لِلْإِنْسَانِ وَلَيْسَ (۳) كُلُّ مَقُومٌ

دپاره او همدارنګه دانسان دپاره هم مقوم دي او داسي نه ده چه کوم مقوم سافل وي



لِلسَّافِلِ مَقْومًا لِلْعَالِي فَإِنَّ (۱) النَّاطِقَ مَقْومٌ لِلْإِنْسَانِ وَلَيْسَ

هغه به عالي مقوم هم وي ځکه ناطق دانسان مقوم دے حالانکه حيوان مقوم نه دے.

مَقْومًا لِلْحَيَوَانَ . **فصل** : كُلُّ (۵) فَضْلٍ مَقْومٌ لِلْسَّافِلِ مَقْسَمٌ لِلْعَالِي

فصل هر فصل چه مقوم وي دسافل دباره هغه مقوم وي دعالي دباره هم

فَالنَّاطِقُ كَمَا يُقْسَمُ الْحَيَوَانُ إِلَى النَّاطِقِ وَغَيْرِ النَّاطِقِ

پس ناطق لکه څرنگه چه دناطق دحيوان تقسيم کوي يو ناطق او بل غير ناطق

كَذَلِكَ يُقْسَمُ الْجِسْمُ الْمَطْلُوعُ إِلَيْهِمَا

همدارنکه دجسم مطلق دباره هم همدغه تقسيم دي يو جسم ناطق او بل جسم غير

وَلَيْسَ (۶) كُلُّ مَقْومٌ لِلْعَالِي مَقْسَمًا لِلْسَّافِلِ فَإِنَّ الْحَسَّاسَ

ناطق او دا خبره نشته دے چه کوم دعالي تقسيم کوي هغه به دسافل تقسيم هم کوي

مَثَلًا يُقْسَمُ الْجِسْمُ الثَّانِي إِلَى الْجِسْمِ الثَّانِي الْحَسَّاسِ وَإِلَى الْجِسْمِ

ځکه دمثال په طور حساس تقسيم کوي جسم ثاني يو جسم ثاني حساس دويم قسم

الثَّانِي الْغَيْرِ الْحَسَّاسِ وَلَا يُقْسَمُ الْحَيَوَانُ إِلَيْهِمَا

جسم ثاني غير حساس او دحيوان تقسيم نه کوي چه دا په دوه قسم دي

فَإِنَّ كُلَّ حَيَوَانٍ حَسَّاسٍ وَلَا يُوجَدُ حَيَوَانٌ غَيْرَ حَسَّاسٍ .

ځکه هر حيوان حساس وي او حيوان غير حساس نه موندل کېږي

**فصل** : أَلَكُلِّي (۷) الرَّابِعُ الْخَاصَّةُ .

فصل : علوم کي خاصه ده

(۱) قوله "کالنامي" او لکه څنګه چه مقوم جسم او جزو نامي دي حيوان

دهني مقوم دي او جزو چونکه جسم نامي مقوم اوجزو حيوان دي پس

نامي دحيوان جزو او مَقْومٌ ضروري اونامي دانسان مَقْومٌ دي چونكه نامي  
دجسم نامي مَقْومٌ دي او جسم نامي دحيوان مَقْومٌ دي او حيوان دانسان  
مَقْومٌ دي پس نامي دانسان هم مَقْومٌ شو.

(۲) قوله "كُلُّ الْحَسَّاسِ" لکه څنگه چه حساس اومتحرك بالاراده دواړه دمقوم  
اوحیوان جزو دي همدغه شان دانسان هم مَقْومٌ دي ددي خبرې په سبب  
چه حساس اومتحرك بالاراده دحيوان جزو دي او حيوان دانسان مَقْومٌ  
اوجزو دي پس حساس اومحرك بالاراده دذکرشوي وجه سره انسان مَقْومٌ  
وي.

(۳) قوله "وَلَيْسَ كُلُّ مَقْومٍ" الخ، او دهر مَقْومٌ سافل عالي مَقْومٌ نه وي دې  
وجه چه دهر سافل مَقْومٌ عالي نشته دي پس سافل مَقْومٌ هر څنگه دعالي  
مَقْومٌ وي.

(۴) قوله فأن الناطق الخ، دي دپاره چه ناطق مَقْومٌ دانسان اوجزو دي او  
حيوان ددي مفوم ندي ددي خبرې په وجه چه ددي سافل يعني دحيوان  
مَقْومٌ نشته دي مکر دبعضي مَقْومٌ سافل مَقْومٌ عالي وي او هغه دغه شان  
دعالي مَقْومٌ وي او دمقسم حکم دمقوم خلاف دي لکه څنگه چه مؤلف  
فرمايلي دي.

(۵) قوله "كل فصل مقسم" يعني دهر جنس سافل مقسم دجنس عالي  
مقسم هم دي ځکه ددتقسيم سافل مطلب دادې په نوع کښي ددي  
تَخْصِيْلٌ لِهَذَا کوم دامر سافل تَخْصِيْلٌ په نوع واچول شي هم هغه عالي هم په  
هم هغه نوع کښي حاصل کړي لکه تَخْصِيْلٌ دناطق حيوان دانسان په نوع  
کښي کوي او ددي تقسيم وجود حيوان ناطق يعني انسان او عدم حيوان  
غیرناطق طرف ته کيږي همدغه شان جسم نامي او دجسم مطلق تقسيم او

تَحْصِيلِ دَجْسَمِ نَامِي نَاطِقِ يَاجَسَمِ نَاطِقِ اِنْسَانِ دِي لَكِه چِه جِسْمِ نَامِي غَيْرِ نَاطِقِ يَاجَسَمِ غَيْرِ نَاطِقِ دِيوَبِلِ نَوْعِ دِي.

(۶) قَوْلُهُ "وَلَيْتَ كُلُّ مَقْسَمٍ" الْخ، دَهْرِ مَقْسَمِ عَالِي دَسَافِلِ مَقْسَمِ نَدِي دَدِي دِبَارِه چِه فَصْلِ اِگَرِچِه دَمَقْسَمِ عَالِي دِي لِيكْنِ كَلِه چِه عَالِي دَسَافِلِ مَقْسَمِ نَدِي لِهَذَا اَفْصَلِ مَذْكُو دَسَافِلِ مَقْسَمِ نِه وَي لَكِه حَسَاسِ مَثَلَا دَجْسَمِ نَامِي تَقْسِيمِ جِسْمِ نَامِي حَسَاسِ اَوْ جِسْمِ نَامِي غَيْرِ حَسَاسِ طَرَفِ نِه كُوِي اَوْ دَوِه نَوْعِ مُؤْجُوْدُ وَي مَكْرِ دَحِيْوَانِ تَقْسِيمِ اَوْ تَحْصِيلِ نِه كُوِي خُكِه چِه دَجْسَمِ نَامِي دَكُوْمِ تَقْسِيمِ چِه حَسَاسِ كُوِي هَغِه پِه حَقِيقِي كِنْبِي دَحِيْوَانِ جَزُو دِي چِه دَا حَسَاسِ دِي مَكْرِ دَغَيْرِ حَسَاسِ تَقْسِيمِ چِه كُوْمِ دَجْمِ نِه مَتَحَقِّقِ كِبِرِي خُفِي فَصْلِ قِسْمِ لِلْعَالِي مَقْسَمِ لِلْسَافِلِ دِبَارِه هَم وَي لِيكْنِ دَا هَغِه فَصْلُونِه دِي كُوْمِ چِه دَاوَلِ نِه دَسَافِلِ تَقْسِيمِ كُوِي دَاسِي لَكِه نَاطِقِ لَكِه خُنْگِه چِه دَجَوَهْرِ دِبَارِه مَقْسَمِ دِي هَمْدَغِه شَانِ دَحِيْوَانِ دِبَارِه هَم مَقْسَمِ دِي يَآپِه عَيْنِ خَارِجِ شَرَاْفَتِ لَرِي لِهَذَا جِنْسِ اَوْ فَصْلِ اَوْ نَوْعِ يِي مَقْدَمِ كِرَلِ اَوْ خَاصِه اَوْ عَرَضِ عَامِ يِي مُؤَخَّرِ كِرَلِ لَكِه چِه يَوَآخِي خَاصِه مَعْرُوفِ وَي خِلَافِ دَعَرَضِ عَامِ لِهَذَا اَوَّلِ يِي خَاصِه بَيَانِ كِرِه اَوْرُوسْتِه يِي عَرَضِ عَامِ بَيَانِ كِرِه.

(۶) قَوْلُهُ الْكَلِمَةُ الرَّابِعَةُ الْخَاصَةُ" سَوَالِ دَخَاصِ بَيَانِ يِي دَفْصَلِ نِه رُوسْتِه وَلِي وَكِرُو؟ جَوَابِ چُونَكِه جِنْسِ اَوْ فَصْلِ دِمَاهِيْتِ دِبَارِه جَزُوِي وَي اَوْ نَوْعِ عَيْنِ مَاهِيْتِ دِي اَوْ خَاصِه اَوْ عَرَضِ عَامِ دِمَاهِيْتِ نِه خَارِجِ دِي نِه جَزُو اَوْ عَيْنِ عَيْنِ جَزُو خَارِجِ بَانْدِي شَرَاْفَتِ لَرِي چُونَكِه عَيْنِ اَوْ جَزْءِ مَاهِيْتِ نِه نَشِي لَهْدَا كِيْدَلِي اَوْ دَخَارِجِ جَدَا كِيْدَلِ اِگَرِ چِه ضَرْوَرِي نَدِي اَوْ جَدَا كِيْدَلِ مُمْكِنِ دِي يَعْنِي پِه پِنْتَخِه كَلِيَاَتُو كِنْبِي مَخْلُورِمِ خَاصِه دِي اَوْ خَاصِه پِه دَوِه قِسْمَتِه دِه

اول شامله، دویم غیر شامله. خاصه شامله هئی ته ویل کبیری کوم چه دیو حقیقت ټولو افرادو ته شامل وی لکه ضاحک بالقوه او کاتب بالقوه حقیقت دانسان دپاره او غیر شامله هغه ه کوم چه دحقیقت ټولو افرادو ته شامله نه وی مثلاً ضاحک بالفعل او کاتب بالفعل حقیقت دانسان دپاره.

فائدہ: حقیقی خاصه صرف همدغه خاصه شاملی دی او خاصه غیر شامله دحقیقت خاصه همدغه افرادو دپاره خاص دی اودعام افرادو دپاره هم خاصه دی مکر بالعرض چه صاحب کتاب دخاص کوم تعریف بیان کړی دی ددی نه علاوه په یوه بله معنی باندي هم دخاصي اطلاق کیدل وی دپته خاصه اضافه ویل کبیری لکه ماشی دانسان دپاره خاصه ده بالقیاس الی الشجراللبته بالقیاس الی الحیوان خاصه ندي دخاصي ددی معنی حاصل دادی چه دیو شی سره خاص وی او په بل شی کبسی اونه موندل شی اگر چه دغه داوونی شی سره مشترک فی الحقیقت هم نه وی.

وَهُوَ (۱) کُلُّیْ خَارِجٌ عَنِ حَقِیقَةِ الْاَفْرَادِ مَحْمُولٌ عَلٰی اَفْرَادٍ وَّاقِعَةٍ

او دا یو کلی دی کوم چه دافرادو دحیثیت نه خارج او په خپلو افرادو محمول وی

تَحْتَ حَقِیقَةٍ وَّاحِدَةٍ فَقَطْ کَالضَّاحِکِ لِلْاِنْسَانِ وَالکَاتِبِ لَهٗ

کوم چه دیو حقیقت لاندی وی مثلاً ضاحک دانسان دپاره او کاتب دانسان دپاره خاصه ده

فصل: الْخَامِسُ مِنَ الْکُلِّیَّاتِ الْعَرَضُ الْعَامِ وَهُوَ (۲) الْکُلُّی الْخَارِجُ

فصل: پننهم قسم دکلیاتو عرض عام دی او دا هغه کلی دی کوم چه دیو حقیقت نه غیر

الْمَحْمُولُ عَلٰی اَفْرَادٍ حَقِیقَةٍ وَّاحِدَةٍ وَغُلَّی هَبْرَهَا کَالْمَاشِی الْمَحْمُولُ

او په خپلو افرادو محمول وی لکه ماشی چه دا په انسان او فرس په دواړو حقیقتونو

عَلَى أَفْرَادِ الْإِنْسَانِ وَالْفَرَسِ. **فائدة:** وَإِذَا قَدْ عَلِمْتَ مَا ذَكَرْنَا

افرادو محمول وي. **فائدة:** تاته دځکښي بيان نه معلوم شو کوم چه مونږ ذکر کړې دي

أَنَّ الْكَلِمَاتِ (۳) خَمْسُ الْأَوَّلُ الْجِنْسُ وَالثَّانِي التَّوْعُ وَالثَّالِثُ

چه کليات پنځه دي اول جنس دويم نوع دريم

الفصل والرَّابِعُ الْخَاصَّةُ وَالْخَامِسُ الْعَرَضُ الْعَامُ فَأَعْلَمَ

فصل غلورم خاصه پنځم عرض عام دس، په دي يوهه شه

أَنَّ الثَّلَاثَةَ الْأَوَّلَ (۱) يُقَالُ لَهَا (۵) الذَّاتِيَّاتُ وَيُقَالُ لِلْآخَرَتَيْنِ

چه اولني دري کلياتو ته ذاتيات او دي دوو ته عرضيات ويل کيږي

الْعَرَضِيَّاتُ وَقَدْ يَخْتَصُّ (۶) الْإِسْمُ الذَّاتِي بِالْجِنْسِ وَالْفَصْلُ فَقَطْ

او کله کله دذاتي نوم دفصل سره هم مخصوص کيږي يعني په دي استعمال کښي

وَلَا يُطْلَقُ عَلَى التَّوْعِ بِهَذَا الْإِطْلَاقِ لَفْظُ الذَّاتِي.

دذاتي اطلاق په نوع نه کيږي.

(۱) قوله "وهو كل خارج" الخ، دادخاصي تعريف دي پدي کښي لفظ کلي

جنس دي کوم چه پنځو کلياتو ته شامل دي او خارج عن حقيقت افراد

فصل دي دکوم نه چه جنس، فصل نوع دري واره خارج کړل ځکه دا

دري واره خارج عن الحقيقت ندي بلکه داخل في الحقيقت دي اومحمول

علي افراد الخ ددي قيد لږولو سره عرض عام راووتلو.

(۲) قوله "وهو الكلي الخارج" الخ، دادعرض عام تعريف دي پدي کښي

لفظ کلي جنس دي او الخارج فصل دي دکوم سره چه جنس، فصل، نوع

خارج کړل اوبه قيد علي افراد واقعه تَحْتِ حقيقت واحده وغيره دقيد

خاصه ووتلو خکه چه هغه دحقیقت واحد افرادو باندي محمول کيږي.  
 (۳) قوله "الکليات خمس دېنخه کلو وجه دحصر داده چه دکي صرف دري  
 شقونه دي، اول دخپلو جزياتو دپاره نفس ماهيت وي، دويم دخپل جزياتو  
 ماهيت کښي داخل وي، دريم دخپلو جزياتو حقیقت نه خارج شو که  
 چري اول شق وي نو هغه نوع ده او که دويم شق وي که دخپلو جزياتو  
 دماهيت او دويمه نوع دپاره ټول مشترک وي نو جنس دي او که نه وو  
 فصل دي او که دويم شق وي او ديو حقیقت سره خاص وي نو دا خاصه ده  
 او که نه وي عرض عام دي.

(۴) قوله "فَاعْلَمْ انَّ الثَّلَاثَةَ الْاُولَى" الخ، دا ذاتي دوه تفسیرونه دي، اول کوم  
 چه دخپل جزيات حقیقت دي داخل وي، دويم کوم چه دذات نه خارج نه  
 وي په اولي تفسیر نوع ته ذاتي نه وئيلي کيږي او د دويم تفسیر په بناء سره  
 نوع هم په ذاتي کښي داخل دي.

اشکال: نوع ته په هر صورت کښي ذاتي ويل صحيح ندي خکه ذاتي هغه  
 دي کوم چه دذات طرف ته منسوب وي او نوع بېخپله ذاتي وي نه داچه  
 دذات طرف ته منسوب نو بيا دواړو تر مینځ تغايرولي راغلو؟ حالانکه  
 دمنسوب او دنه منسوب اوليه تغاير ضروري.

جواب: که چري ماهيت دنوع طرف ته منسوب کړي دپته ذاتي ويل کيږي  
 نو اشکال صحيح دي مګر مونږ دماهيت شخصيه طرف ته منسوب کړي نو  
 ع ته ذاتي ويل کيږي اگر چه په دغه صورت کښي هم تغاير حقيقي نه دي  
 مګر تغاير اعتباري ضرور دي او په منسوب او منسوب اليه کښي دومره  
 تغاير کافي دي ددي جواب نه وروسته دشيخ ددي جواب ورکولو ضرورت ته  
 اورسېږي کوم چه ددي نه منقول دي چه دذاتي لغت اعتبار په نسبت

ضرورت دلالت کوي مگر زمونڙ کلام دلغوي حيثيت نه ندي بلکه  
داصطلاح حيثيت نه دي او اصطلاحي معني واخله په ذاتي کښي دنسبت  
معني باقي نه پاتي کيږي.

(۵) قوله "يُقَالُ هَا الذَّاتِيَّاتُ الْخ، تراوسه پوري دذاتي دوه تفسيرونه بيان  
کړل دکوم نه چه ښکاره معلومه ده چه دجنس فصل نوع ته ذاتيات ويل د  
دويم تفسير په بناء باندې دي او داوولي تفسير په بناء صرف جنس او  
فصل ذاتي دي نوع لقي ندي.

(۶) قوله وَقَدْ يَخْتَصُّ، الْخ، دا دذاتي اولني تفسير په بنا دي.

**فصل: الْعَرَضِي (۱) أَغْنَى الْخَاصَّةُ وَالْعَرَضُ الْعَامُ يُنْقَسَمُ إِلَى لَازِمٍ**

عرض يعني خاصه او عرض عام دهر يو دوه دوه قسمونه دي يو لازم

وَمُفَارِقٍ فَالْلازِمُ مَا يَمْتَنِعُ انْفِكَاكَهُ عَنِ الشَّيْءِ إِمَّا بِالنَّظَرِ إِلَى

دويم مفارق، لازم هغه دي چه ددي دمعرض نه جدائي محال وي برابره ده که دماهيت

الْمَاهِيَةِ كَالزَّوْجِيَّةِ لِلْأَرْبَعَةِ وَالْفَرْدِيَّةِ لِلثَّلَاثَةِ فَإِنَّ انْفِكَاكَهُ

په لحاظ سره وي لکه دزوجيت په لزوم اربعه دپاره او دفرديت په لحاظ په لزوم ثلثه

الزَّوْجِيَّةِ عَنِ الْأَرْبَعَةِ وَالْفَرْدِيَّةِ عَنِ الثَّلَاثَةِ مُسْتَحِيلٌ إِمَّا بِالنَّظَرِ

کښي چه زوجيت (جفت) دغلورو نه او فرد دطاق د دريونه جدائي نه کيږي اوبابه

إِلَى الوجودِ كَالسَّوَادِ لِلْحَبَشِيِّ فَإِنَّ انْفِكَاكَهُ السَّوَادِ عَنِ وجودِ

نظر کولو سره دحبشي سړي نوروالي ته ځکه چه دحبشي د وجود دتوروالي لرې کول

الْحَبَشِيِّ مُسْتَحِيلٌ لَا عَنْ مَاهِيَّتِهِ لِأَنَّ مَاهِيَّتَهُ الْإِنْسَانُ وَظَاهِرُ

محال دي او حبش دماهيت نه توري وي ځکه چه ددي ماهيت انسان دي او دا ښکاره

أَنَّ السَّوَادَ لَيْسَ بِلَازِمٍ لِلْإِنْسَانِ وَالْعَرَضُ الْمُقَارِفُ مَا

خبره ده چه دانسان دپاره توروالي لازمي ندي او عرض مفارق هغه دي چه دجا دلزوم نه

لَمْ يَمْتَنِعْ إِنْكَارُهُ عَنِ الْمَلْزُومِ كَالْكِتَابَةِ بِالْفِعْلِ لِلْإِنْسَانِ

جدائي ممتنع نه ده لکه څنگه چه دانسان دپاره لکه څنگه چه دکاتب انسان دپاره

وَالْمَشْيُ بِالْفِعْلِ لَهُ. **فصل** : وَالْعَرَضُ اللَّازِمُ قِسْمَانِ (۲) الْأَوَّلُ مَا

فورا او يا دانسان دپاره ماشي کيدل دي عرض لازم په دوه قسمه دي اول هغه کوم چه

يَلْزِمُ تَصَوُّرَهُ مِنْ تَصَوُّرِ الْمَلْزُومِ كَالْبَصَرِ لِلْأَعْيُنِ وَالثَّانِي مَا

دملزوم دتصور سره دده تصور لازم وي لکه دبصر تصور دنايائي دپاره او دويم قسم چه

يَلْزِمُ مِنْ تَصَوُّرِ الْمَلْزُومِ وَاللَّازِمُ الْحُزْمُ بِالزَّوْجِيَّةِ

هغه چه لازميري دتصور د ملزوم نه اولازم دي جزم په لزوم سره لکه زوجيت

لِلْأَرْبَعَةِ مِنْ تَصَوُّرِ الْأَرْبَعَةِ وَتَصَوُّرُ مَفْهُومِ الزَّوْجِيَّةِ يَجْزِمُ بَدَاهَهُ

د څلورو دپاره سره دزوجيت تصور وکړي نو فورا يقين وکړي

أَنَّ الْأَرْبَعَةَ زَوْجٌ وَمُنْقَسِمَةٌ بِمُتَسَاوِيَيْنِ. **فصل** : الْعَرَضُ الْمُقَارِفُ

چه څلور جفت دي او برابر برابر تقسيم کيږي. فصل: عرض مفارق

أَعْنِي مَا يُمَكِّنُ إِنْكَارَهُ عَنِ الْمَعْرُوضِ أَيْضًا قِسْمَانِ أَحَدُهُمَا

دکوم چه دمعرض نه جدائي ممکن وي دا هم په دوه قسمه دي يو هغه دي کوم چه

يَدُومُ عَرُوضُهُ لِلْمَلْزُومِ كَالْحَرَكَةِ لِلْفَلَكِ وَالثَّانِي

دملزوم عروض دپاره هميشه وي لکه دفلك دپاره حرکت دويم هغه قسم چه عروض



مَا يَزُولُ عَنْهُ إِمَّا بِسُرْعَةٍ كَحُمْرَةِ الْحَجَلِ وَصُفْرَةِ الْوَجَلِ

زائل شي لکه سوروالي دخجالتہ سري دپاره او زېروالي دپريدونکي سري دپاره

أَوْ يَبْطُؤُهُ كَالشَّيْبِ (۳) وَالشَّبَابِ. **فصل:** (۱) فِي التَّعْرِيفَاتِ مُعَرِّفُ

او سني کول دخوان او بودا دپاره . فصل دے به بيان د تعريفاتو کسي معرف

الشَّيْءِ (۵) مَا يُحْمَلُ عَلَيْهِ لِإِفَادَةِ تَصَوُّرِهِ وَهُوَ عَلَى أَرْبَعَةِ أَقْسَامٍ

هغه شي دي چې په دي محمول وي چې دنصور دپاره فائده ورکړي او دا په څلور قسمه

أَلْحَدُ الْتَّامُ وَالْحَدُّ النَّاقِصُ وَالرَّسْمُ التَّامُ وَالرَّسْمُ النَّاقِصُ فَالتَّعْرِيفُ

دي حد تام ، حدناقص ، رسم تام ، رسم ناقص ، پس تعريفه

(۱) قوله "الْعَرَضُ اضْطِرَّ" الخ، کوم کلي چې دحقيقت دافرادو نه خارج وي

دهني دوه قسمونه دي اولني هغه قسم دي کوم چې مصنف په دوه فصلونو

کښي بيان کړي دي لس کلي ديو حقيقت سره خاص وي نو خاصه ده او که

نه وي عرض عام دي او دويم تقسيم ددي خاي نه شروع کوي چې دهني

خاصل دادي چې مطلق کلي عرض (خاصه) يا عرض عام په دوه قسمه دي،

اول لازم، دويم غير لازم (ديته مفارق هم ويل کيږي) چې کوم کلي عرض

ماهيت نه کله هم نه جداکيږي چې هغه عرض لازم دي او کوم چې

دماهيت نه جدا کيږي شي نو هغه عرض مفارق (غير لازم) دي دعرض

لازم دوه صورتونه دي، اول دماهيت سره لازم وي، دويم وجود سره لازم وي

داول صورت مثال دي دحبش توريدل نو چې هر يو حبشي وي توريه وي

دشکل دحبشي سره توروالي لازم خوندي ځکه چې ممکن دمرض برص

دوجه نه سپين الې پکښي راغلي وي جواب دحبشي نه مراد داندي چې

دهغه دي رنگ تور وي بلکه مراد دادي چې دهغه په مزاج کښي توروالي

راغلي وي لهذا هغه حبش باقي نشو په چا کښي چه عارضي طور سپين والي راغلي وي دي دپاره چه دهغه مزاج بدل شو لهذا مثال بدستور صحيح دي.

(۲) قوله "قسمان" يعني دعرض لازم دوه قسمونه دي اول قسم نه لازم بينن بالتمنى الاخص ويل کيږي او دويم قسم ته لازم بينن بالتمنى ويل کيږي.

(۳) قوله "كالشبيب والشباب" دادعرض مفارق زائل بالبطوء مثالونه دي مگر شيب بوداوالي دعرض مفارق مثال کښي پيش کول صحيح ندي ځکه چه بوداوالي عارض وي اودمرگ پوري نه جدا کيږي او که چري دشيب نه مراد شيب غير طبعي واخستل شي نو دامثال صحيح کيږي شي ځکه چه دا د دوايانو سره ځي.

سوال: که چري تر مرگ پوري بوداوالي زائل نشي نو دمرگ سره خو جدا کيږي لهذا عرض مفارق مثال صحيح شو مگر کله چه مرگ راغي نو هغه ذات محل دشيب اوشباب هم بالکل نه وي او دعرض مفارق مطلق دي چه ذات باقي شي او مرض زائل نشي.

(۴) قوله "فصل في التعريفات" چونکه دمنطقي اصل مقصد دشارح قول او حجت نه بحث کول دي ددي دپاره دشارح مقدمات دبيان کولو نه روسته مؤلف دشارح قول بيانوي.

(۵) قوله معرف الشيء: معرف (علي وزن موصوف اسم فاعل تعريف نه) دمعرف معني دپيژندگلو کولو ده داهل منطق په اصطلاح کښي دمعرف معني په کوم شي باندي ددي عرض نه محمول کول چه ددي دحقيقت تصور وکولاي شي او ددي نه څه قدري امتياز عن الغير حاصل وي نو هم هغه هم په معرف کښي داخل دي او حدناقص چه تعرف (بالفتح) دنسبت نه معرف (بالکسر) اظهار (زياده ظاهر) او دالمکسوف او اعرف (زيات

مشهور) کیدل ضروري دي ځکه دمخاطب په وړاندي معرف او معرف نامعلوم وي يا هغه دمعرف معرف پيژندلې وي نو دتعريف نه کومه فائده حاصله نه وي.

فائده: تعريف الشئ بنفسه نشي کيدلې دي دواړه که چري هغه داپيژني نو دتعريف ضرورت به بالکل رانشي.

فائده: په تعريف کښي مشترك او نادرالفاظ استعمالول او داسماء مجازي راوړل صحيح ندي.

فائده: پدي کښي اختلاف دي چه تعريف بالاعم او بالاخص جائز دي ياندي؟ دمتقدمينو په نزد مطلق تعريف کښي جائز دي ځکه ددي نه دامتياز په وجه حاصل کيږي او دمتاخرينو په نزد جائز ندي دوي وايي چه صرف تعريف بالمساوي کيدي شي.

إِنْ كَانَ بِالْجِنْسِ الْقَرِيبِ وَالْفَضْلِ الْقَرِيبِ يُسَمَّى (۱) حَدًّا تَامًّا

که په جنس قريب سره وي او فصل قريب سره وي، دپته حد تام وايي

كَتَعْرِيفِ الْإِنْسَانِ بِالْحَيَوَانِ النَّاطِقِ وَإِنْ كَانَ بِالْجِنْسِ الْبَعِيدِ

لکه تعريف دانسان په حيوان ناطق سره او که تعريف په جنس بعيد

وَالْفَضْلِ الْقَرِيبِ أَوْ بِهِ وَحْدَهُ يُسَمَّى حَدًّا نَاقِصًا وَإِنْ كَانَ

او فصل قريب سره وي او يا په يو سره وي دپته حدناقص وايي او که په

بِالْجِنْسِ الْقَرِيبِ وَالْخَاصَّةِ يُسَمَّى (۲) رَسْمًا تَامًّا وَإِنْ كَانَ بِالْجِنْسِ

جنس قريب او خاصي سره وي نو دي ته رسم تام وايي او که چيرته په جنس

الْبَعِيدِ وَالْخَاصَّةِ أَوْ بِالْخَاصَّةِ وَحْدَهَا يُسَمَّى رَسْمًا نَاقِصًا ، مِثَالُ

بعيد او خاصه سره وي يا يوازي په خاصه سره وي دي ته حد ناقص وايي مثال

الْحَدِّ النَّاقِصِ تَعْرِيفِ الْإِنْسَانِ بِالْجِسْمِ النَّاقِصِ أَوْ بِالنَّاطِقِ فَقَطْ

دحدناقص تعریف دانسان په جنس ناقص سره او یا صرف په ناطق سره

وَمِثَالُ الرَّسْمِ التَّامِ تَعْرِيفِ الْإِنْسَانِ بِالْحَيَوَانِ الضَّاحِكِ وَمِثَالُ

او مثال د رسم تام تعریف دانسان په حیوان ضاحک سره او مثال درسم ناقص

الرَّسْمِ النَّاقِصِ تَعْرِيفُهُ بِالْجِسْمِ الضَّاحِكِ أَوْ بِالضَّاحِكِ وَحْدَهُ

لکه تعریف دانسان صرف په جسم ضاحک سره یوازې

وَلَا (۳) دَخَلَ فِي التَّعْرِيفَاتِ لِلْعَرَضِ الْعَامِ لِأَنَّهُ لَا يُفِيدُ التَّمْيِيزَ.

او عرض عام نه په تعریفاتو کښي څه دخل نشته ځکه دا د امتیاز څه فائده نه ورکوي.

**فصل : التَّعْرِيفُ قَدْ يَكُونُ حَقِيقِيًّا كَمَا ذَكَرْنَا وَقَدْ يَكُونُ**

تعریف کله کله حقیقي وي. لکه څنکه چه مونږ ددې ذکر وکړو او کله

لَفْظِيًّا وَهُوَ مَا يُقْصَدُ بِهِ تَفْسِيرُ اللَّفْظِ كَقَوْلِهِمْ

لفظي وي دا هغه تعریف دي چه دکوم نه تفسیر مدلول لفظ مقصود وي لکه چه خلق

سَعْدَانَهُ (۴) نَبَتْ وَالْعَصْنَفَرُ الْأَسَدُ وَهَهُنَا قَدْ تَمَّ بَحْثُ التَّصَوُّرَاتِ

واي چه سعدانه یو گیا ده او غضنفر اسد دي تردي ځایه دتصوراتو بحث تمام شو

أَعْنِي قَوْلُ الشَّارِحِ. الْبَابُ الثَّانِي فِي بَيَانِ الْحُجَّةِ وَمُتَعَلِّقَاتِهَا.

يعني قول دبحث شارح تمام شو. دویم باب دي په بیان دحجت او ددې دمتعلقاتو کښي

**فصل في القضايا الْقَضِيَّةُ (۵) قَوْلٌ يَحْتَمِلُ (۶) الصِّدْقَ وَالْكَذِبَ**

فصل دي په بیان دقضیو کښي او قضیه یو قول دي چه احتمال دصدق او کذب دلري

وَقِيلَ (۷) قَوْلُ يُقَالُ لِقَائِهِ إِنَّهُ صَادِقٌ أَوْ كَاذِبٌ

او ځنو وئيلي دي چه دا يو قول دے چه ددي ويونکي ته دروغزن او يا رښتيا

وَهِيَ قِسْمَانِ حَمَلِيَّةٌ وَشَرْطِيَّةٌ أَمَّا الْحَمَلِيَّةُ فَهِيَ مَا

ويونکي ويل کيږي او دا په دوه قسمه ده حمليه او شرطيه حمليه هغه قضيه ده چه

حُكْمٌ فِيهَا بِبُتُوتِ شَيْءٍ لِّشَيْءٍ أَوْ نَفِيهِ عَنْهُ

په هغې کښې دا حکم شوي وي دثبوت يو شي دبل شي دپاره اودنفي ديو شي دبل شي نه

كَقَوْلِكَ زَيْدٌ قَائِمٌ وَ زَيْدٌ لَيْسَ بِقَائِمٍ وَ أَمَّا الشَّرْطِيَّةُ فَمَا

لکه ستا دا قول زيد قائم او زيد ليس بقائم او هر چه شرطيه ده نو دا هغه ده په کومه

لَا يَكُونُ فِيهِ ذَلِكَ الْحُكْمُ ، وَقِيلَ .

کښې چه دا حکم نوي، او بعضو وئيلي دي.

(۱) قوله "حداتاما، حد په لغت کښې منع کولو ته وائي اوتام دکامل په معني دي چونکه دمعرف په دي قسم کښې قول ذاتيات موجود وي کوم چه د دخول دغير نه مانع وي دي وچي نه په حدتام سره مسي کږي شو او ددي تقرينه به تاته دحدناقص تسميه وجه هم معلوم شوې وي .

(۲) قوله "يُسَمَّى رَسْمًا تَامًا" رسم په لغت اثرات او نشاني ته ويل کيږي دا تعريف تعريف بالذات سره ندي بلکه بالخارج اللازم سره دي کوم چه دذات اثروي پدي وجه ورته رسم وائي که چري پدي کښې جنس قريب مذکور وي نودحد تام مشابيهت دوجه نوديته به رسم تام ويل کيږي او که چري جنس قريب پدي کښې ذکر شوي نه وي نه رسم ناقص ورته ويل کيږي.

(۳) قوله "ولادخل" الخ، یعنی دمعرف په باب کښي دعرض عام څه کار نشته دي ځکه دمعرف فائده ياتميز عن الغير نه وي يا اطلاع علي الذاتيات باندي وي اوچونکه دعرض عام نه پدي دواړو کښي څه فائده نه وي نو دي وجه نه يي په معرف کښي ددي څه ذکر اونکړلو.

**فائده:** دمعرف ټول څلور اقسام وي، اول حدتام، دويم حدناقص، دريم رسم تام څلورم رسم ناقص دحصر وجه داده چه تعريف صرف په ذاتيات سره وي اويابه په ذاتيات سره نه وي بلکه ځني به پکښي عرضيات هم وي پس که چري په ذاتيات سره وي او ټول ذاتيات ذکر شوي وي نو هغه حدتام دي او که چري ځني ذاتيات حذف شوي وي نو هغه حد ناقص دي او که تعريف صرف په ذاتيات سره نه وو نو که چري دجنس قريب اودخاص نه مرکب وو نو رسم تام دي او که نه وو رسم ناقص دي.

(۴) قوله "سعدانه نبت، سعدانة يوازي لرونکي بوتي دي کوم چه اوبان په شوق سره خوري نودلته نبت دسعدانة نه عام دي دا پدي وجه چه دنبت معني مطلق گياده هري گيانه نبات ويل کيږي. اوسعدانة ديوي خاصي گيا نوم دي.

**فصل:** دشارح دقول دوضاحت کولو نه وروسته مؤلف دحجت مباحث شروع کول غواړي او دټولو نه مخکښيددي مقدمات بيانوي.

(۵) قوله "القضية" دقضي اطلاق په الفاظو قضيه باندي هم کيږي اودقضيه معاني باندي هم کيږي په نورو الفاظو کښي داسي وائي چه په قضيه ملفوظه او په قضيه معقوله په دواړه دقضي اطلاق کيږي دغه اطلاق بابالاشترک دي او يا بطور حقيقت او مجاز سره دي چه حقيقه هر قضيه معقوله او مجازا تسميه التال په اسم مدلول قضيه پدي کښي شق ثاني راجع

دې څکه چې دمنطقیانو په نزد اعتبار دقضیه معقولې دي.

(۶) قوله: قول، دقضې په شان دقول اعتبار هم په قول ملفوظ او په قول معقول باندې وې قضیه معقول په جنس قول معقول دي او قضیه ملفوظ جنس قول ملفوظ دي.

(۷) قوله "وقيل" دادقضې دویم تعریف دي داتعریف پدې اعتبار سره دي چې صدق او کذب دمتکلم صفات دي او اولنې تعریف پدې اعتبار سره وو چې صدق او کذب دقضیه صفات وو.

الشَّرْطِيَّةُ مَا (۱) يَنْحَلُّ إِلَى قَضِيَّتَيْنِ كَقَوْلِنَا إِنْ كَانَتْ

شرطیه هغه قضیه ده کومه چې دوه قضیو طرف ته راځي کوي لکه دا قول زمونږ که

الشَّمْسُ طَالِعَةٌ فَالْتَّهَارُ مُوجُودٌ وَلَيْسَ أَلْبَتَّةَ إِذَا كَانَتْ الشَّمْسُ

لمرختې وې نو ورځ به موجوده وې او داسې به نه وې که نمر ختې وې

طَالِعَةٌ فَاللَّيْلُ مُوجُودٌ فَإِذَا حُذِفَ الْأَدَوَاتُ بَقِيَ الشَّمْسُ طَالِعَةٌ

نو شپه به موجوده وې کله چې حروف حذف کړي شو نو نمر به باقي ختې پاتې شي

وَالْتَّهَارُ مُوجُودٌ وَالْحَمَلِيَّةُ (۲) مَا لَا يَنْحَلُّ إِلَى قَضِيَّتَيْنِ بَلْ يَنْحَلُّ

او ورځ به موجوده وې او حملیه هغه قضیه ده چې دوه قضیو طرف ته راځي نه کوي

إِمَّا مُفْرَدَيْنِ كَقَوْلِنَا زَيْدٌ هُوَ قَائِمٌ فَإِنَّكَ إِذَا حَذَفْتَ الرَّابِطَةَ أَعْنِي

یا به دواړه مفرد وې لکه دا قول زمونږ زید هو قائم کله چې تا رابطه حذف کړله يعني

هُوَ بَقِيَ زَيْدٌ قَائِمٌ وَهُمَا مُفْرَدَانِ وَإِمَّا إِلَى مُفْرَدٍ وَقَضِيَّةٍ كَمَا فِي

زید باقي پاتې شو او قائم هم او دا دواړه مفرد دي او یابه یو مفرد او دوه قضیو ته لکه دا

قَوْلِكَ زَيْدٌ أَبَوْهُ قَائِمٌ فَإِذَا خَلَلْتَهُ بَقِيَ زَيْدٌ وَهُوَ

قول ستا زید ابوہ قائم دزید پلار ولاړ دې کله چه دې کم کړو زید باقي باقي شواردا

مُفْرَدٌ أَوْ أَبَوْهُ قَائِمٌ وَهُوَ قَضِيَّةٌ. **فصل:** الْحَمَلِيَّةُ (٣) ضَرْبَانِ مُوجِبَةٌ

مفرد دې او ابوہ قائم دا هغه قضیه ده. حملیه په دوه قسمه ده یوه موجب ده

وَهِيَ الَّتِي حُكِمَ فِيهَا (٤) بِثُبُوتِ شَيْءٍ لِشَيْءٍ وَسَالِيَةٌ

او دا هغه قضیه ده چه په دې کسې دشي په ثبوت حکم شوي وي او بله سالبه ده

وَهِيَ الَّتِي حُكِمَ فِيهَا بِنَفْيِ شَيْءٍ عَنْ شَيْءٍ نَحْوُ الْإِنْسَانِ حَيَوَانٌ

او دا هغه ده کومه چه په دې کسې په نفي حکم شوي وي لکه الانسان حيوان

وَالْإِنْسَانُ لَيْسَ بِفَرَسٍ. **فصل:** الْحَمَلِيَّةُ (٥) تَلْتُمُ مِنْ أَجْزَاءِ

والانسان ليس بفرس. حملیه د درې اجزا نه مرکب ده

ثَلَاثَةً أَحَدَهَا الْمَحْكُومُ عَلَيْهِ وَبُسْمِي مَوْضُوعًا (٦) وَالثَّانِي

یوته محکوم علیه او دې ته موضوع وائي دویم ته

الْمَحْكُومُ بِهِ وَبُسْمِي مَحْمُولًا (٧) وَالثَّالِثُ الدَّالُّ عَلَى الرَّابِطِ

محکوم به اودي ته محمول وائي دریم دلالت کوونکي

وَبُسْمِي رَابِطَةٌ (٨) فَبَيْنِ قَوْلِكَ زَيْدٌ هُوَ قَائِمٌ زَيْدٌ مَحْكُومٌ عَلَيْهِ

او دې ته رابط وائي، ستادي قول کسې زید هو قائم ، زید محکوم علیه

وَمَوْضُوعٌ وَقَائِمٌ مَحْكُومٌ بِهِ مَحْمُولٌ (٩) وَلَفْظُهُ هُوَ نِسْبَةٌ وَرَابِطَةٌ

اوموضوع ده او قائم محکوم به دې او محمول دې او لفظ هر نسبت او رابطه دې

وَقَدْ تُحَذَفُ (١٠) الرَّابِطَةُ فِي اللَّفْظِ دُونَ الْمُرَادِ فَيَقَالُ زَيْدٌ قَائِمٌ.



او کله کله رابطه لفظ حذف کيږي په لفظ نه په مراد کښي داسي وبل کيږي زید قائم.

## فصل: لِلشَّرْطِيَّةِ.

### فصل. د شرطيه.

(۱) قوله "ماينحل" انحلال دقضي دامطلب دي چه ددي انحلال ددوه قضيو په طرف بالقوه وي لكه داتصال ادوات وي مثلاً اف اوفا او اما او غيره حذف كړي شي كوم چه ددي ترمنځه په ربط دال دي او ددي دواړه طرف ته مركب پاتي شي كه چري دحكم پدي كښي اعتبار وركړي شي نو قضيه ده.

(۲) قوله "الحملية مالاينحل" يعني حمليه قضيه هغه ده دكومي نه چه دالفاظو حذف كولو نه وروسته دوه قضي راونه وځي بلكه دوه مفرد او يوه قضيه راوړځي سوال زید عالم ددي ضد زید لیس بعالم او الشمس طالعة لزم النهار په موجوديه كښي دواړه حملي قضي دي حالانكه ددي طرفين مفرد ندي لهذا دابه شرطيه كښي داخل وي جواب زمونږ مطلب دمفرد نه عام دي كوم چه مفرد حقيقي او بالفعل وي يامفرد بالقوه او يالتاويل وي اوپه دواړو مثالونو كښي اگر چه په ظاهر سره انحلال په اعتبار دنسبت حكميه دحملي تقسيم دي.

(۳) قوله الحملية مُرْتَبَنٌ، دا په اعتبارد نسبت حكميه سره دحمليه تقسيم دي.

(۴) قوله يثبتون هي لشي، يعني دمحمول ثبوت دْمَوْضُوع دپاره حكم وکړي شي او پدي كښي اتحاد ددي مَوْضُوع او په محمول كښي بالذات وي بابالعرض دغه شان چه مَوْضُوع او محمول كښي علاقه وي ديو وجود دثبوت

دپاره وجود وي.

(۵) قوله "العملية تلتزم" (اي تتركب) من ثلاثة اجزاء داد متقدمينو تحقيق دي اودمتاخرينو خيال دي چه دقضية اجزاء خلوردي په کتاب کښي چه کوم ددي ذکر شوي دي ددي نه علاوه خلورم جزونست تقيد په جوړوي.

(۶) قوله يُسْتَفِي مَوْضُوعًا: يعني دمحکوم عَلَيِّهِ نه مَوْضُوع ويل کيږي ځکه چه دا ددي دپاره وضع کيږي چه پدي دغني اوياداثبات حکم وکړي.

(۷) قوله "يُسْتَفِي مَحْمُولًا" يعني محکوم به ته محمول ويل کيږي ځکه چه مَوْضُوع پدي حمل کيږي.

(۸) قوله وَيُسْتَفِي رَابِطَةً، يعني عَلَيَّ الرابطة ته رابطة ويل کيږي ځکه چه دا په نسبت رابطة دلالت کوي او دغه للتسمية مجاز تسميه الدَّالُّ باسم المدلول.

(۹) قوله "ولفظه هو نسبت ورابطة" چونکه درابطو دپاره مستقل بالمفهوميت څه شي نه وي دي وجه نه ددي تعبير په ادات معني په حرف کيدو پکار دي چونکه په عربي ژبه کښي درابطي تعبير دپاره کوم ادات (حرف) ندي مَوْضُوع شوي نو دا پدي وجه شو او کان بي دمستعار دپاره واخستلو لکه درابطي غير زمانيه دپاره استعمالوي او درابطي زمانيه دپاره کان استعمالوي.

(۱۰) قوله "وتحذف الخ" يعني رابطة هم حذفوي اويدي صورت کښي قضيه ته ثنائيه وائي ځکه چه ددي دوه اجزاء پاتي کيږي کله چه رابطة حذف نه وي نو دي وخت کښي قضيه ته ثلاثيه ويل کيږي لکه چه پدي وخت کښي ددي دريم جزء مذکور وي.

فائده: دحذف رابطة او دذکر رابطة مسئله په هره ژبه کښي مختلفه ده لکه

دعري ژي مسئله اوس معلومه شوه او په يوناني ژبه كښي درابطو ذكر واجب دي همدغه شان دهرې ژي عليحده عليحده قواعد او اصول دي.

أَيْضًا أَجْزَاءُ وَيُسَمَّى (۱) الْجُزْءُ الْأَوَّلُ مِنْهَا مُقَدِّمًا وَالْجُزْءُ الثَّانِي

دپاره هم اجزاء وي اولني جزء ته مقدم او دويم جزء ته

مِنْهَا تَالِيًا فَيَنْ قَوْلِكَ إِنْ كَانَتْ الشَّمْسُ طَالِعَةً فَالْتَّهَارُ مَوْجُودًا

تالي وائي لكه ستا دا قول كچري نر ختلي وي نو ورځ به موجوده وي

قَوْلِكَ إِنْ كَانَتْ الشَّمْسُ طَالِعَةً مُقَدِّمٌ وَ قَوْلِكَ كَانَ الْتَّهَارُ

دا قول ستا كه نر ختلي وي دا مقدم دي او ستا دا قول چه ورځ به موجوده وي

مَوْجُودًا تَالِيًا وَالرَّابِطُ هِيَ الْحُكْمُ بَيْنَهُمَا. **فصل :** وَقَدْ تُقَسِّمُ

دا تالي دي او رابطو حكم دي چه ددوي تر مېنځ شوي دي. فصل: او كله كله قضيه

الْقَضِيَّةُ بِاعْتِبَارِ الْمَوْضُوعِ فَالْمَوْضُوعُ إِنْ كَانَ جُزْئِيًّا وَشَخْصًا

دموضوع په لحاظ تقسميري پس موضوع كچري جزئي او شخص معين وو

مُعَيَّنًا سُمِّيَتْ الْقَضِيَّةُ شَخْصِيَّةً (۲) وَتَخْصُوصَةً كَقَوْلِكَ زَيْدٌ قَائِمٌ

نو دقضي نوم شخصيه او مخصوصه كېږي لكه ستا دا قول زید قائم

وَإِنْ لَمْ يَكُنْ جُزْئِيًّا بَلْ كَانَ كَلِمًا فَهُوَ عَلَى انْتِخَاءٍ لِأَيِّهَا إِنْ كَانَ

او كچري جزئي نه وه بلكه كلي وه نو دا په څو قسمه ده ځكه كچري

الْحُكْمُ فِيهَا عَلَى نَفْسِ الْحَقِيقَةِ تُسَمَّى الْقَضِيَّةُ طَبِيعِيَّةً (۳) نَحْوُ

حكم په نفس حقيقت باندې وو نو دېته قضيه طبعيه وائي لكه

الْإِنْسَانُ وَالْحَيَوَانُ جِنْسٌ وَإِنْ كَانَ عَلَى أَفْرَادِهَا فَلَا يَخْلُو إِمَّا أَنْ

الانسان نوع والحيوان جنس او كچري حكم په افرادو باندې شوي وو

يَكُونُ كِمِيَّةُ الْأَفْرَادِ فِيهَا مُبَيَّنًا أَوْ لَمْ يَكُنْ فَإِنَّ بَيَّنَّ

خوجه افراد پکني بيان شوي وي او يا نوي بيان شوي نو کچري کيت دافرادو

كِمِيَّةُ الْأَفْرَادِ تُسَمَّى الْقَضِيَّةُ مَحْصُورَةٌ (٤) كَقَوْلِكَ كُلُّ إِنْسَانٍ

پکني بيان شوي وي نو ديتنه قضيه محصوره وائي لکه ستا دا قول کُل انسان حيوان

حَيَوَانٌ وَ بَعْضُ الْحَيَوَانِ إِنْسَانٌ وَإِنْ لَمْ يُبَيَّنْ يُسَمَّى الْقَضِيَّةُ

او بعضي الحيوان انسان او کچري وړکني مقدر بيان شوي نه وونو ديتنه قضيه

مُهْمَلَةٌ (٥) نَحْوُ الْإِنْسَانِ فِي خُسْرِ. فُصْل: أَلْمَحْصُورَاتُ (٦) أَرْبَعُ

حليه وائي لکه الانسان في خسر. فصل: محصورات خلور دي

إِخْذَهَا (٧) أَلْمَوْجِبَةُ الْكُلِّيَّةُ كَقَوْلِكَ كُلُّ إِنْسَانٍ حَيَوَانٌ وَالثَّانِيَّةُ

يوه موجه کليه ده لکه ستا دا قول کُل انسان حيوان يعني هر انسان حيوان دي دريم

الْمَوْجِبَةُ الْجُزْئِيَّةُ نَحْوُ بَعْضِ الْحَيَوَانِ أَسْوَدُ وَالثَّالِثَةُ السَّالِبَةُ الْكُلِّيَّةُ

موجه جزئيه لکه بعض الحيوان اسود خي خناور تور دي دريم قسم سالبه کليه

نَحْوُ لَأَشْيَاءٍ مِنَ الزَّنَجِيِّ بِأَبْيَضٍ وَالرَّابِعَةُ السَّالِبَةُ الْجُزْئِيَّةُ نَحْوُ

لکه لا شيء من الزنجي بابيض مخلوم قسم سالبه جزئيه ده لکه

بَعْضُ الْإِنْسَانِ لَيْسَ بِأَسْوَدٍ. فُصْل: الَّذِي يُبَيَّنُّ بِهِ

بعض الانسان ليس باسود خي انسان نور نه وي. فصل: هغه حرف چه ددي په ذريعه

كِمِيَّةُ الْأَفْرَادِ مِنْ الْكُلِّيَّةِ وَالبَعْضِيَّةِ يُسَمَّى سُورًا وَهُوَ (٨)

دکلياتو دافرادو مقدر او بعضيت بيانېږي پدي سور نوم کيخودلې شوي دے او دا سور

مَأْخُذٌ مِنْ سُورِ الْبَلَدِ وَسُورِ الْمَوْجِبَةِ الْكُلِّيَّةِ كُلُّ وَلَا مَ الْإِسْتِغْرَاقِ

د سور البلد نه اخستل شوي دي او موجبه کليه دسور لفظ کُل او لام استغراقي دي

وَسُورِ الْمَوْجِبَةِ الْجُزْئِيَّةِ بَعْضٌ وَوَاحِدٌ مِنَ الْجِسْمِ جَمَادٌ

او سور موجبه اوجزئيه لفظ واحد دي داسي چه بعضي اويا واحد من الجسم جماد دي

وَسُورِ السَّالِيَةِ الْكُلِّيَّةِ لَا شَيْءٌ وَلَا وَاحِدٌ نَحْوُ لَا شَيْءٍ مِنَ الْغُرَابِ

او دسالبه کلي سور دالفظ لاشي او لاواحد داسي لاشي من الغراب

بَابِيضٌ وَلَا وَاحِدٌ مِنَ النَّارِ بَيَّارِدٌ وَوُقُوعُ التَّكْرِرَةِ (۹) تَحْتَ التَّنْفِي.

بابيض او بالاواحد من النار بيارد، او دنکري دنفي لاندي واقع کيدل.

(۱) قوله "وَيُسْتَفِي الجزء الاصل" الخ، يعني دقضي شرطيه اول جزته مقدم ويل کيږي لکه چه دا د دويم جزته مقدم وي والجزه للثاني مِنْهَا تاليا اودقضييه شرطيه دويم جزته تالي ويل کيږي ځکه چه دتالي معني ده روسته دراتلونکي ده نوچونکه دقضييه شرطيه جزو ثاني داوول نه روسته راځي دي وجه نه ديته تالي ويل کيږي.

(۲) قوله "فخصيه ومخصوصة" دي ته ددي وجه نه شخصيه او مخصوصه وائي ځکه چه ددي مَوْضُوع شخص معين وي او مخصوص پدي وجه چه ددي مَوْضُوع مخصوص وي.

(۳) قوله "طبعيه" دي ته طبعيه ددي وجه نه ورته وائي چه دادنفس طبعيت باندي حکم کوي په افرادو باندي نه وي او ددي دپاره پدي باندي دکميت اوجزويت حرف نه داخليري او که دعه دم او اطلاق لحاظ نه وي نو ديته مهمله قدمائيه ويل کيږي لکه الانسان لفي خسر چه پدي قضيه کښي ملحوظ کول صرف نفس انسان دي او داطلاق قيد پدي کښي

ملحوظ ندي.

(۴) قوله محصورة: ديتہ محصوره پدي وجه وائي چه ددي دَمَوْضُوع افراد محصوروي يعني دمحصوص کسيت ترمينخ دا داگيروي اودي ته مسوره هم وائي خُکَه چه پدي کني سور (حرف) هم مَوْجُودُ وي او دسور بحث بهعنقريب راشي.

(۵) قوله مهملة، ديتہ مهملة پدي وجه مهملة وائي پدي کني کسيت دافرادو پريبنودل کيږي او مهملة جزئيہ مستلزموي دي دپاره چه کله مهملة صادق راشي نو په خنو افرادو به حکم ضروري ورخي او هم دغه دجزئيت معني ده.

(۶) قوله "المحصورات اربع" دمحصوراتو اربعة پيژندل دير ضروري اوام دي خُکَه چه دحجت پيژندل ددي په پيژنولو موقوف دي محصورات صرف مخلور دي ددي دحصر وجه داده چه په قضيه کني په ټولو افرادو حکم وي او يا په بعضي باندي وي او دهر شق دوه شقونه وي حکم بالايجاب باندي وي يابه په سلب باندي وي پس په ټولو افرادو بالايجاب وي نو هغه موجه کليه ده او که په بعضي افرادو حکم بالايجاب باندي وي نو هغه موجه جزئيہ ده او يابه سلب سره په ټولو افرادو حکم وي هني ته سالبه کليه ويل کيږي او که په خنو افرادو حکم بالسلب وي نو هني ته سالبه جزئيہ وائي.

(۷) قوله "أَحَدُهَا الموجبة الكلية" دموجه کليه دشرف دوجي بي دا مخکني کړه.

(۸) قوله "وهو مأخوذ، الخ يعني سور دسور البلد نه اخستل شوي دي لکه څنگه چه دبنار پناه گاه مينار پخپله کيږه کني اخلي همدغه شان سور هم

افراد احاطه کوي او دموجه کليه سور کل دي چه کوم بي افراد دي نه کل مجموعي او داقول ووقوع النکرة تَحْتَ النفي، يعني نکره دلاندي دنفي واقع کيدل هم دسالي کليه سور دي خکه نکره دفردي مبهم غير معين دپاره مؤنوع وي پس کله چه پدي نفي داخله شي نو دهر فرد غير معين نفي وي دکوم سره چه دتولو افرادو نفي لازم راشي.

نَحْوُ مَا مِنْ مَّاءٍ إِلَّا وَهُوَ رَطْبٌ وَسُورُ (۱) السَّالِيَةِ الْجُزْيَةِ

لکه مامن ماء الا هو رطب داسي اوبه نشته چه هغه لمدي نوې او سالبه جزئي سور

لَيْسَ بَعْضُ كَقَوْلِكَ لَيْسَ بَعْضُ الْحَيَوَانَ بِحِمَارٍ وَبَعْضُ لَيْسَ

لَيْسَ دي لکه ستا دا قول لَيْسَ بعض الْحَيَوَانَ بحمار بعضي حيوان خر نوي او بعض لَيْسَ

كَمَا تَقُولُ بَعْضُ الْفَوَاكِهَ لَيْسَ بِمَحْلُوٍ اِعْلَمْ اِنَّ فِي

دي لکه بعض الفواكه لَيْسَ بمحلو خني ميوې خوړي نه وي په دي پوهه شه چه په هره

كُلُّ لِسَانٍ سُورًا يَخْصُهَا فَنِي الْفَارِسِيَّةِ (۲) لَفْظُ هَرِ سُورُ الْمَوْجِبَةُ

زه کښي صرف سور وي کومه چه دهني ژبي پوري خاص وي فارسي کښي لفظ دهر

الْكَلِيَّةُ كَقَوْلِ الشَّاعِرِ: بَيْت:

دموجه کليه سور دي لکه شاعر وايي

هرآنکس که در بند حرص او فتاد

دهد خرمن زندگاني بياد

هر هغه انسان چه دحرص په قيد کښي پريوتو هغه به دا خپل ژوند ډير برباد کړي

**فصل : قَدْ (۳) جَرَتْ عَادَةُ الْمِيزَانِيَيْنِ أَنَّهُمْ يُعَيِّرُونَ عَنِ الْمَوْضُوعِ**

داهل منطق دا عادت جاري دي چه دوي دْمَوْضُوع نه تعبير په

بِجِ وَعَنِ الْمَحْمُولِ بِبِ فَمَتَّى أَرَادُوا التَّغْيِيرَ عَنِ الْمَوْجِبَةِ الْكَلْبِيَّةِ

ج سره کوي او دمحمول نه په بب سره، کله چه اراده دتغییر دموجه کلبه وکړي نو

يَقُولُونَ كُلُّ ج ب وَمَقْصُودُهُمْ (۱) مِنْ ذَلِكَ الْإِنْجَازَ وَدَفَعَ تَوْفَهُ

وايې کُل ج ب مقصود ددوي ددينه اختصار کول وي، او دفع توه د

الْإِنْخِصَارِ. **فصل:** الْحَمْلُ (۵) فِي إِصْطِلَاحِهِمْ إِتِّحَادَ الْمُتَغَايِرِينَ

انحصار. فصل: حمل داهل منطق په اصطلاح کسې اتحاد د دوه متغاېرو

فِي الْمَفْهُومِ بِحَسَبِ الْوُجُودِ فَيُنِي قَوْلِكَ زَيْدٌ كَاتِبٌ وَعَمْرُو شَاعِرٌ

په معني کسې په اعتبار دوجود سره، ستا په دي قول کسې زید کاتب وعمر و شاعر

مَفْهُومٌ زَيْدٌ مُتَغَايِرٌ لِمَفْهُومِ كَاتِبٍ لِكِنَّهَما

دزید مفهوم جدادے چه شاعر دي اودعمر مفهوم جدا دے چه کاتب دي لکن دواړه

مَوْجُودَانِ بِوُجُودٍ وَاحِدٍ وَكَذَا مَفْهُومٌ عَمْرُو شَاعِرٍ مُتَغَايِرٌ وَقَدْ

په يو وجود کسې موجود دي همدا رنگه دعمر و مفهوم شاعر غير دي او په

إِتِّحَادَ فِي الْوُجُودِ ثُمَّ الْحَمْلُ (۶) عَلَى قِسْمَيْنِ لِأَنَّهُ إِنْ كَانَ بِوَاسِطَةِ فِي

وجود کسې دواړه متحد دي او حمله بيا په دوه قسم ده ځکه چه دا به د دي

أَوْ ذُو أَوِ اللَّامِ كَمَا فِي قَوْلِكَ زَيْدٌ فِي الدَّارِ وَالْمَالُ لِرَزِيدٍ وَخَالِدٌ

يا لا پر واسطه وي لکه ستا په دي قول کسې زید في الدار، والمال لِرَزِيدٍ ، وخالد

ذُو مَالٍ يُسَمَّى الْحَمْلُ بِالِاشْتِقَاقِ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ كَذَلِكَ بَلْ

ذومال، نوددي نوم حمل يا اشتقاق دي اوکه داسي نوي بلکه دي



يُحْمَلُ شَيْءٌ عَلَى شَيْءٍ بِلَا وَاسِطَةٍ هَذِهِ الْوَسَائِطُ

حمل کوي به شي يو شي په بل شي باندې ددې واسطې نه بغير

يُقَالُ لَهُ الْحَمْلُ بِالْمَوَاطَاةِ نَحْوُ.

نو دېته بالمواطاة وبل کيږي.

(۱) قوله "وسور السالبة الجزئية" يعني دسالي جزئي دوه دي، اول لَيْسَ بعض، دويم بعض لَيْسَ او مؤلف د دواړو مثالونه ورکړي دي. فائده: نورو مؤلفينو دسالي جزئي دريم سور هم بيان کړي دي يعني لَيْسَ کل لیکن چونکه ددې دلالت مطابقي په رفع ايجاب کي باندې دي او التزامي سلب جزئي باندې دي دي دپاره دمعني مطابقي لحاظ کوي مؤلف دسالي جزئيه په اسوارو کښي ددې ذکر اونکړو او دبعضي لَيْسَ او دَلَيْسَ بعضي دلالت په مطابقي سلب جزئي باندې وي او دلالت التزامي رفع ايجاب باندې وي دي دپاره د دلالت مطابقي په لحاظ کولو کښي اووئيل دا دواړه ذکر کړئ.

(۲) قوله "ففي الفارسية" الخ، يعني په فارسي ژبه کښي هر لفظ دموجه کليه سور دي لکه پدې مثال کښي يو شي وړاندې کوي همدارنگه لفظ همه هم دايجاب کي دپاره دي او دسلب کي دپاره لفظ نسبت دي او په اردو کښي هيڅ نشته دي او په ايجاب جزئي کښي برخ هست او په اردو کښي تهرې دي او دسلب جزئي دپاره برخي نيست دي او په اردو کښي تهرې نهې همدغه شان په هر ژبه کښي جدا جدا سور نشته دي مثلاً اردو کښي دايجاب دپاره سب دي او دسلب کي دپاره کچه نهې دي وغير ذلك.

(۳) قوله "وَكَذَ جرت" الخ، يعني اهل منطق دااختصار دپاره دَمَوْضُوع او

دمحمول دتعبیر دپاره، ج او ب راخستی دي دبادي النظر مقتضاداده چه الف او ب واخلي خكه چه داد نورو حروف هجانه مخكنبي دي ليكن الف چونكه ساكن دي وجه نه بي الف پريښودلو بياروسته چونكه ت ث سره مشابه في الخط دي دي دپاره چه دتمايز في الخط بَيْنَ الْمَوْضُوعِ وَ الْمَحْمُولِ لحاظ او كړونو دا دواړه بي هم پريښودل او ج بي واخستلو.

سوال: ب دجيم نه مخكنبي وي دپاره ب دْمَوْضُوعِ دپاره اخستل پكار وړ او ج دمحمول دپاره خكه چه مَوْضُوعِ مقدم اووايي او محمول وروسته وي جواب داعكس تَرْيِيبِ دايي دښودلو دپاره اختيار كړو چه نفس ب ج مراندني بلكه دادْمَوْضُوعِ او محمول په ځاي باندي استعماليري.

(۱) قوله "ومقصودهم"، يعني دْمَوْضُوعِ او محمول په ځاي باندي ج ب دااختيارولو نه اهل منطق دوه مقصودونه دي، اول اختيار لكه چه ښكاره ده كل ج ب دادكل انسان حيوان نه مختصر دي، دويم رفع توهم الانحصار چه ددي نه دي دا معلوم نكړي چه دمثل حكام صرف په همدې مثال كښي فارسي دي.

(۵) قوله "الحمل في الاصطلاح اتحاد المتغاثرين في المفهوم" دا بالمتغاثرين متعلق دي او په حسب الوجود دادبالاتحاد متعلق دي يعني دمنطقيانو په اصطلاح كښي دپته ويل كيږي چه دوه متغاثرين دوجود په اعتبار سره يو كړي شي دادحمل ايجابي تعريف دي او حمل سلبې دي دهمدې نه معلوم كړي لكه زبد كاتب او عمرو شاعر دي چه پدي كښي هر يوه قضيه شخصيه ده دزبد مفهوم دكاتب مفهوم نه خارج دي ليكن زبد اودكاتب وجود په خارج كښي يو دي.

(۶) قوله "الحمل على قسمين" يعني حمل په دوه قسم دي، اول حمل

بالاشتقاق، دویم حمل بالمواطات.

فائده: بیا حمل بالمواطات په دوه قسمه دے، اول حمل اولي، دویم حمل متعارف که چري محمول په مَوْضُوع باندي ذاتي اووجودي اعتبار سره حمل کړي نو داحمل اولي دي لکه الانسان انسان اودمحمول حمل په مَوْضُوع باندي صرف دوجود په اعتبار سره وي هغه حمل متعارف دي کوم چه دکثرت استعمال په وجه په علومو کښي شائع وي او دا په اشکال اربعه کښي او افسیه کښي مفید دي.

فائده: حمل متعارفه په دوه قسمه دي، اول حمل متعارف بالذات، دویم حمل متعارف بالعرض لکه الانسان کاتب او الحَيَوَان ماش.

سوال: تاسو داول په مثال کښي الانسان انسان پيش کړي دي او دحمل دپاره تغاير مشروط دي او دانسان انسان سره تغاير نشته؟

جواب: په حمل اولي کښي تغاير اعتباري وي او هغه دحمل دپاره کافي دي حمل تغاير ددي وجه نه دي چه په موضع کښي کوم انسان دي دهغي تعقل اوبهیدل دمخکښي نه شوي وي او کوم انسان چه په محمول کښي وي دهغي بهیدل وروستو شوي وي.

عَمَرُو طَيِّبٌ وَبَكْرٌ فَصِيحٌ. فصل: تَقْسِيمُ (۱) آخِرٌ لِلْحَمَلِيَّةِ

لکه عمرو طيب و بکر فصیح عمرو داکتر دي اوبکر فصیح دي. دحمليه يوئې تقسيم

مَوْضُوعُ الْحَمَلِيَّةِ إِنْ كَانَ مَوْجُودًا فِي الْخَارِجِ (۲) كَانَ الْحُكْمُ

هم دي مَوْضُوع دحمليه که چري په خارج کښي مَوْجُود وو او په دي قضيه کښي

فِيهَا بِاعْتِبَارِ تَحَقُّقِ الْمَوْضُوعِ وَوُجُودِهِ فِي الْخَارِجِ كَانَتْ الْقَضِيَّةُ

حكم دمَوْضُوع دتحقق اوبه اعتبار دوجود في الخارج سره ورونو دا به قضيه خارجيه وي

خَارِجِيَّةٌ نَحْوَ الْإِنْسَانِ كَاتِبٌ وَإِنْ كَانَ مَوْجُودًا فِي الدِّهْنِ

لکه انسان کاتب انسان لیکن کس دی او کجری موضوع حملیه به ذهن کنی موجود

وَكَانَ الْحُكْمُ بِإِعْتِبَارِ خُصُوصِ وَجُودِهِ فِي الدِّهْنِ كَانَتْ ذَهْنِيَّةً

وو او به دی کسی حکم بالفرض دذهن به اعتبار سره وو نو دینته قضیه ذهنیه وانی

نَحْوَ الْإِنْسَانِ كُلِّيٌّ وَإِنْ كَانَ الْحُكْمُ بِإِعْتِبَارِ تَقَرُّرِهِ فِي الْوَاقِعِ مَعَ

الواقع سره وو قطع نظر د خصوصیت طرف دخارج نه ذهن ته نو ددی نوم قضیه

عَزَلَ النَّظْرَ عَنِ خُصُوصِيَّةِ ظَرْفِ الْخَارِجِ أَوْ الدِّهْنِ سُمِّيَتْ

لکه انسان کلی انسان یو کلی دی او که حکم به حملیه به اعتبار دتقرر موضوع فی

الْقَضِيَّةِ حَقِيقِيَّةً نَحْوَ الْأَرْبَعَةِ زَوْجٍ وَالسِّتَةِ ضِعْفَ الثَّلَاثَةِ .

حقیقه کیبودی دی لکه الاربع زوج خلور زوج دی او جفت دی شبر ددریو نیم دی

**فصل: الْقَضِيَّةُ الْمَوْجِبَةُ وَكَذَا السَّالِبَةُ تَنْقِسَمَانِ إِلَى مَعْدُولَةٍ**

فصل: لکه د سالی پشان قضیه موجه به دوه قسمه ده لکه یوه معدوله

وَعَبْرُ مَعْدُولَةٍ فَالْمَعْدُولَةُ (۲) مَا يَكُونُ فِيهِ حَرْفُ السَّلْبِ جُزْءٌ

بل غیر معدوله پس معدوله هغه ده په کومه کنی چه صرف سلب موضوع ، محمول

مِنَ الْمَوْضُوعِ أَوْ الْمَحْمُولِ أَوْ كِلَيْهِمَا مِثَالُ الْأَوَّلِ قَوْلُنَا اللَّاحِي

صرف یا ددواړو جز وی داوول مثال لکه زمونږ دا قول اللاحي جهاد لاحي

جَمَادٍ مِثَالُ الثَّانِي زَيْدٌ لَا عَالِمٌ وَمِثَالُ الثَّالِثِ اللَّاحِي لَا عَالِمٌ

جهاد وی ددویم مثال زید لاعالم زید عالم نه دی ، دریم مثال اللاحي لاعالم دی

هَذَا فِي الْإِنْجَابِ وَأَمَّا فِي السَّلْبِ فَمِثَالُ الْأَوَّلِ اللَّاحِي لَيْسَ بِعَالِمٍ

دا دایجاب مثالونه دی او په سلب کنی داوول مثال لکه اللاحي لیس بعالم

وَمِثَالُ الثَّانِي الْعَالَمُ لَيْسَ بِلَا حِي وَمِثَالُ الثَّالِثِ اللَّاحِي لَيْسَ بِلَا جَمَادٍ

د دریم مثال العالم لیس بلا حی او د دریم مثال الاحی لیس بلاجماد

وَعَبْرُ الْمَعْدُولَةِ بِخِلَافِهَا وَنُسْتِي غَيْرُ الْمَعْدُولَةِ (۱) فِي الْمَوْجِبَةِ

او غیر معدوله د معدوله خلاف دي په موجب کښي دغیر معدوله نوم

بِالْمُحَصَّلَةِ وَفِي السَّالِيَةِ بِالْبَسِيطَةِ. فَصْل (۵) وَقَدْ

محصله کیخودلي شوي دي او په سالبه کښي بسیطه کیخودلي شوي دي. فصل: او کله

يُذَكَّرُ الْجِهَةُ فِي الْقَضِيَةِ فَيُسَمَّى مَوْجِبَةً وَرَبَاعِيَّةً (۶) أَيْضًا

کله په قضیه کښي دقضیه جهت او طرف ذکر کیږي نو ددې نوم موجب او رباعیه هم

وَالْمَوْجِبَاتُ (۷) خَمْسَةُ عَشَرَ ثَمَانِيَةً مِنْهَا بَسِيطَةٌ

کیخودلي شوي دي او موجبات پنځلس دي اته بسیطه دي

وَسَبْعَةٌ مِنْهَا مُرَكَّبَةٌ أَمَّا الْبَسَائِطُ فَأَحَدُهَا.

او اوه بسیطه دي او دا مرکبه دي په بسیطه کښي یوه

(۱) قوله "اخر" دادحمله تقسیم په اعتبار دمحي عنه دي.

(۲) قوله "الخارج" مراد په خارج سره عن القوي الدراکه دي.

(۳) قوله "المعدولة" يعني معدوله هغه قضیه ده په کومه کښي حرف

سلب مَوْضُوع ياد محمول ياد دواړو جزء جوړ کړي شوي وي دپته معدوله

پدي وجه ويل کیږي چه دمعدوله معني متجاوز کول دي چونکه پدي

کښي حرف سلب دخپلي مَوْضُوع نه تجاوز کړي وي دي وجه نه دپته

قضیه معدوله ويل کیږي پس که چري حرف سلب دمَوْضُوع جزوي نو

هغې ته معدولة الْمَوْضُوع ويل کیږي او که چري حرف سلب دمحمول جزء

وي نو هغي ته معدولة المحمول ويل کيږي او که حرف سلب دمؤضوع اودمحمول دواړو جزء وي هغي ته معدولة الطرفين ويل کيږي اوماصدق غلښه قضيه معدولة ته معدوله ويل مجازا دي تسمية الكل باسم الجزء ځکه معدوله په حقيقت کښي حرف سلب دي کوم چه دمؤضوع يامحمول ياد دواړو جزو جوړ کړي شي.

سوال: حرف سلب په قضيه معدوله کښي دخپلي مؤضوع نه څرنگه متجاوز شو، جواب داي: ددي وجه نه چه ددي اصل مؤضوع د رفع نسب الايجابية دي مکر په معدوله کښي ددي دپاره ندي استعمال شوي بلکه دمؤضوع او دمحمول جزء جوړيږي.

(۴) قوله "وَلَيْسَتْ بِغَيْرِ الْمَعْدُولَةِ" قضيه موجهه غير معدوله ته محصله ويل کيږي ځکه چه ددي هر جزء وجودي او محصل وي او قضيه سالبه غير معدوله ته بسيطه ويل کيږي ځکه چه بسيطه هغه ده چه دکومي جزء نه وي اوسالبه غير معدوله هم بسيطه ده دي وجه نه چه حرف سلب دهغي جزء نه وي.

فائده: قضيه بسيطه يعني سالبه غير معدوله او قضيه موجهه معدوله المحمول په ظاهر هم هغه يو شکل وي ددي وجي نه ددي فرق پيژندل پکار وي چه که چري لفظ رابط دسلب نه مؤخر وو نو هغه سالبه بسيطه ده که زيد لَيْسَ هو بعالم او که حرف رابط دسلب نه مقدم وو نو هغه موجهه معدولة المحمول دي لکه زيد هو لا عالم.

(۵) قوله "وَلَا يَكُنْ لِذَلِكَ الْجِهَةُ" اول د او او پيژني چه دمؤضوع او دمحمول ترمينځ دنسبت پيدا کيدلو دري صورتونه دي، اول نسبت وجوبي وي چه دمؤضوع دپاره محمول تحقق ضروري وي او واجب وي هغي ته ضرورت

ویل کبری، دویم به مَوْضُوع باندي محمول صادق را تثل ضروري العدم وي هني نه امتناعي ویل کبری، دریم دمَوْضُوع دپاره نه دمحمول دتحقق ضروري وو او نه عدم تحقق ضروري وي هني ته امکان ویل کبری ددي نه روسته دا اویژني چه هر نسبت وجود وي، اول وجودي نفسي الامر، دویم وجود عندالعقل، دریم وجود في التلفظ، لِهَذَا کله چه کوم نسبت ثابت في نفس الامروي نو په مذکوره دري صورتوکسني په یو صورت سره متکیف کبری بیا کله چه دهني حصول عندالعقل وي ددي دپاره عقل دکوم کیفیت اعتبار ورکړي کوم چه کله عین نسبت ثابت في نفس الامروي او کله دهني نه غیر وي بیادهني تعبیر په الفاظو سره پکار دي نو دهني دپاره الفاظ تجویز کوي اوس پدي باندي پوهه شه چه نسبت ثاني في نفس الامر ته ماده القضیه ویل کبری او کیفیت ثابت عندالعقل ته جهة القضیه المعقوله ویل کبری او کوم الفاظ ددي تعبیر کولو دپاره تجویز کړي شي هني ته جهة القضیه المفوظه ویل کبری ددي جهت متعلق مؤلف فرمائي چه کله ددي ذکر په قضیه کسني ذکر کوي نو هني ته موجه ویل کبری لاشتمالها علي الجهة.

(۶) قوله "ورباعية آتھنا" يعني قضیه موجهه ته قضیه رباعیه هم ویل کبری حکم مَوْضُوع محمول رابط خلورم جزء اضافه شو ( ) قوله "الموجهات خمس عشر، داترکیب صحیح نه دي دنجوي قواعدو موافق خمس عشره ویل پکار وو.

فأكد: دمؤلف ویناده چه موجهات پنخلس دي چه پدي کسني اته بسائط دي چه ددي حقیقت صرف په ایجاب یا صرف سلب دي او دا اوه مرکبات دي دکوم چه حقیقت ایجاب او سلب نه مرکب وي پدي شرط چه جزو ثاني

بجمله بیان کړې شوې وي او په عبارت کښې مستقل مذکور نه وي چه ددې وضاحت به عنقریب وکړې شي مگر عموما مؤلفین دبارلس موجهات ذکر کوي شپږ بسائط او اووه مرکبات او خنو مؤلفینو دشلو نه هم زیات ذکر کړي دي باقي غیر مبحث عنها موجهات ډیر زیات دي چه دهنې شمار نشته دي.

الْضَّرُورِيَّةُ الْمُطْلَقَةُ (۱) وَهِيَ الَّتِي حُكِمَ فِيهَا بِضَرُورَةٍ ثُبُوتِ

ضروريه مطلقه ده او دا هغه قضیه ده په کومه کښې ثبوت دمحمول وي

الْمَحْمُولِ لِلْمَوْضُوعِ أَوْ سَلْبُهُ عَنْهُ مَا دَامَ ذَاتِ الْمَوْضُوعِ

دموضوع دپاره یاسلب دمحمول دموضوع نه ضروري وي چه که موضوع

مَوْجُودَةٌ كَقَوْلِنَا الْإِنْسَانُ حَيَوَانٌ بِالضَّرُورَةِ الْإِنْسَانُ لَيْسَ بِحَجَرٍ

موجود شي لکه دا قول الانسان حیوان بالضرورة الانسان لیس بحجر

بِالضَّرُورَةِ وَالثَّانِيَّةُ الدَّائِمَةُ (۲) الْمُطْلَقَةُ وَهِيَ الَّتِي حُكِمَ فِيهَا

بالضرورة دویم قسم دائمه مطلقه ده او دا هغه ده کومه کښې چه دوام دثبوت محمول

بِدَوَامِ ثُبُوتِ الْمَحْمُولِ لِلْمَوْضُوعِ أَوْ سَلْبُهُ عَنْهُ كَقَوْلِكَ كُلِّ فَلَكٍ

دپاره دموضوع وي ، یا دپاره دسلب دمحمول وي د موضوع نه لکه کل فلک

مُتَحَرِّكٌ بِالدَّوَامِ وَلَا شَيْءٌ مِنَ الْفَلَكَ بِسَاكِنٍ بِالدَّوَامِ

متحرک بالدوام والا شی من الفلك بساکن بالدوام

وَالثَّالِثَةُ الْمَشْرُوطَةُ (۳) الْعَامَّةُ وَهِيَ الَّتِي حُكِمَ فِيهَا بِضَرُورَةٍ

او دریمه قضیه مشروطه عامه ده دا هغه قضیه ده په کومه کښې چه ثبوت دمحمول



ثُبُوتِ الْمَحْمُولِ لِلْمَوْضُوعِ أَوْ نَفْيِهِ عَنْهُ مَا دَامَ ذَاتُ الْمَوْضُوعِ

دموضوع یاسلب دمحول دموضوع نه ضروري وي چه تر خو پوري به وصف عنواني

مَوْضُوعًا بِالْوَصْفِ الْعُنَوَانِي (۱) وَالْوَصْفُ الْعُنَوَانِي عِنْدَهُمْ مَا يُعَبَّرُ

سره موصوف وي او وصف عنواني دمنطقیانو به نزد هغه لفظ دي چه به کوم سره

بِهِ عَنِ الْمَوْضُوعِ كَقَوْلِنَا كُلُّ كَاتِبٍ مُتَحَرِّكٍ الْأَصَابِعِ بِالضَّرُورَةِ

دموضوع تعبیر کیدلي شي لکه زمونږ دا قول کل کاتب متحرک الأصابع

مَا دَامَ كَاتِبًا وَلَا شَيْءٌ مِنَ الْكَاتِبِ بِسَاكِنِ الْأَصَابِعِ بِالضَّرُورَةِ

هر لیکونکي گوتونه حرکت ورکونکي دي تر خو چه لیکل کوي یا لاشي من الکاتب

مَا دَامَ كَاتِبًا وَالرَّابِعَةُ الْعُرْفِيَّةُ الْعَامَّةُ (۵) وَهِيَ الَّتِي

بِسَاكِنِ الْأَصَابِعِ بِالضَّرُورَةِ مَا دَامَ كَاتِبًا خُلُومِهِ قَضِيهِ عَرَفِيهِ عَامَهُ دِه او دا هغه قضیه

حُكِمَ فِيهَا بِدَوَامِ ثُبُوتِ الْمَحْمُولِ لِلْمَوْضُوعِ أَوْ سَلْبِهِ عَنْهُ

ده په کومه کښي چه ثبوت دمحول دموضوع دپاره وي یاسلب دمحول دموضوع نه

مَا دَامَ ذَاتُ الْمَوْضُوعِ مُتَّصِفًا بِالْوَصْفِ الْعُنَوَانِي

د دوام حکم لېرول شوي وي تر خو پوري چه موضوع وصف عنواني سره موصوف وي

كَقَوْلِنَا بِالدَّوَامِ كُلُّ كَاتِبٍ مُتَحَرِّكٍ الْأَصَابِعِ مَا دَامَ كَاتِبًا وَبِالدَّوَامِ

لکه زمونږ دا قول کل کاتب متحرک الأصابع ما دام کاتب و بال دوام

لَا شَيْءٌ مِنَ النَّائِمِ بِمُسْتَقِظٍ مَا دَامَ نَائِمًا وَالْخَامِسَةُ الْوَقْتِيَّةُ

لَا شَيْءٌ مِنَ النَّائِمِ بِمُسْتَقِظٍ مَا دَامَ نَائِمًا بِنَحْوِهِ قَضِيهِ وَقْتِهِ

الْمُطْلَقَةُ (۶) وَهِيَ الَّتِي حُكِمَ فِيهَا بِضَّرُورَةِ ثُبُوتِ الْمَحْمُولِ

مطلقه ده او دا هغه قضیه ده چه په کومه کښي ثبوت دمحول

لِلْمَوْضُوعِ أَوْ نَفِيهِ عَنْهُ فِي وَقْتٍ مُعَيَّنٍ مِنْ أَوْقَاتِ الذَّاتِ

دمَوْضُوعِ دپاره يانې دمحول دمَوْضُوعِ نه په کوم معين وخت کښې په کوم ذات لکه

كَمَا تَقُولُ كُلُّ قَمَرٍ مُنْخَسِفٍ بِالضَّرُورَةِ وَقْتَ حَيْلُولَةِ الْأَرْضِ.

چه نه وائي هره سپوږمې توریدونکې ده په ضرورت سره په وخت دحائل کیدو دزمکې

(۱) قوله "الضرورة المطلقة" دپته ضروريه پدې وجه وائي چه داجهت په ضرورت مشتمل وي او مطلقه ورته پدې وجه وائي چه تنقيد بالوصف با وقت پدې کښې نه وي.

(۲) قوله "الدائمه المعلقة" ددې وجه دتسميه علي قياس مامريه دې چه داقضيه په جهت دوام مشتمل دي اودغه دوام تقيدیه کوم وصف وغيره سره مقيد ندي دمفهوم ضرورت دې او مَوْضُوعِ نه دنسبت جدا کيدل ممتنع کيدل او د دوام مفهوم دي نسبت کول په ټولو زمانو کښې او وختونو کښې پکار دي ددې نسبت جدا کيدل دمَوْضُوعِ نه ممتنع وي او که نه وي ددې وجه ددې محمول عرض لازم وي او دعرض لازم دملزوم نه جدائي مرتبه په ذات کښې محال نه وي اگر چه دغه جدائي کله کله نه موندل کيږي لهذا په ضروريه او دائمه کښې نسبت دعموم او خصوص مطلق دې يعني په کوم خاي کښې چه ضروريه متحقق او موندل کيږي ضروردي چه هلته دائمه متحقق کړې شي او پيدا کړې شي او ددې عکس ضرور ندي ځکه چه دوام بغير دضرورت هم کيدې شي.

(۳) قوله "المشروطة العامة": دپته مشروط پدې وجه وائي چه پدې کښې ضرورت وصف سره مشروط دي او عامه پدې ورته ويل کيږي چه دادمشروطه خاصه نه اعم دي.

(۴) قوله "والصف العنواني" افراد دموضوع ته ذات دموضوع وبل کبري او مفهوم مَوْضُوع ته وصف عنواني وبل کبري خکه چه دا که عين ذات وي که نوع وصف عنواني وي که کل انسان حیوان او که دذات جزء وي که چه فصل او یا جنس او یا وصف عنواني وي که کل حیوان حساس او که خارج عن الذات وي که چه خاصه یا عرض عام یا وصف عنواني وي که کل ضاحک انسان یا کل ماش حیوان.

(۵) قوله "العرفية العامة" دینه عرفیه پدي وجه وبل کبري چه اهل عرف قضیه سالبه بلکه موجه کلیه مطلق لري او کوم جهت دقضي سره ونه لبروي او دقضي همدغه مفهوم پیژندل کبري کوم چه په تعریف کښي ذکر کړي شو مثلاً کل کاتب مُتَحَرِّک الْأَصَابِع ددینه تول خلق دا گنړي چه تر څو پوري کاتب کاتب وي نو مُتَحَرِّک الْأَصَابِع به هم وي همدارنگه دلأشئ من النائم بمستيقظ اهل عرف دا گنړي چه تر څو پوري اوده اوده وي نو هغه به بيدار نه وي.

(۶) قوله "الوَطِئَةُ الْمُطْلَقَةُ" دي ته وځپه پدي وجه وائي چه دا په وقت مشتمل وي او مطلقه دي دپاره ورته وائي چه په دي کښي لادوام قيد نه وي.

يَبْنَهُ وَيَبْنِ الشَّمْسِ وَلَا شَيْءَ مِنَ الْقَمَرِ بِمُنْخَسِفٍ بِالضَّرُورَةِ

په مېنځ ددي اوده اود لمر کښي ، مثلاً ولاشئ من القمر بمنخسف بِالضَّرُورَةِ

وَقَتَّ (۱) التَّرْبِيعِ وَالسَّادِسَةِ الْمُنْتَشِرَةِ الْمُطْلَقَةُ (۲) وَهِيَ النَّقْ

وقت التربيع او شپږمه قضیه منتشره مطلقه ده او دا هغه قضیه ده

حُكْمُ فِيهَا بِضُرُورَةٍ ثُبُوتِ الْمَحْمُولِ لِلْمَوْضُوعِ أَوْ تَقْيِيهِ عَنْهُ

چه په کومه کسې حکم دثبوت دمحمول دموضوع دپاره يانې دمحمول دموضوع نه

فِي وَقْتٍ غَيْرِ مُعَيَّنٍ مِنْ أَوْقَاتِ الذَّاتِ نَحْوُ كُلِّ حَيَوَانٍ مُتَنَفِّسٍ

ضروري لېرول شوي وي بغير دمعين وخت نه لکه کُل حيوان متنفس

بِالضَّرُورَةِ وَقْتًا وَلَا شَيْءَ مِنْ الْحَجَرِ

بالضَّرُورَةِ وقتا مهربيان ساه اخستونکي دي په هروخت کسې بالاشي من الحجر

يُمْتَنَفِّسُ بِالضَّرُورَةِ وَالسَّابِعَةُ الْمُطْلَقَةُ (۳) الْعَامَّةُ وَهِيَ الَّتِي

بمتنفس بالضَّرُورَةِ اووم قسم مطلقه عامه ده او دا هغه قضيه ده چه په دې کسې

حُكْمُ فِيهَا بِوُجُودِ الْمَحْمُولِ لِلْمَوْضُوعِ أَوْ سَلْبُهُ عَنْهُ

حکم شوي وي دثبوت دمحمول د موضوع دپاره يا دمحمول دموضوع نه دسلب حکم

أَنِّي فِي أَحَدِ الْأَزْمِنَةِ الثَّلَاثَةِ كَقَوْلِكَ كُلُّ إِنْسَانٍ

بالفعل لېرول شوي وي يعني يو ددې زمانو نه په يوه زمانه کسې لکه دا قول هراښان

ضَاحِكٌ بِالْفِعْلِ وَلَا شَيْءَ مِنَ الْإِنْسَانِ بِضَاحِكٍ بِالْفِعْلِ وَالْقَائِمَةُ

بالفعل ضاحک دي يادانسان نه بالفعل ضاحک نشته او اتمه قضيه ممکنه عامه ده او دا

الْمُمْكِنَةُ الْعَامَّةُ (۱) وَهِيَ الَّتِي حُكْمُ فِيهَا بِسَلْبِ ضَرُورَةِ الْجَانِبِ

هغه قضيه ده چه دجانب مخالف نه دضرور حکم لېرول شوي وي

الْمُخَالِفِ كَقَوْلِكَ كُلُّ (۵) نَارٍ حَارَّةٌ بِالْإِمْكَانِ الْعَامِ وَلَا شَيْءَ مِنْ

لکه ستا دا قول اورگرم دي په امکان عام سره او يا يو اورهم

التَّارِ بِبَارِدٍ بِالْإِمْكَانِ الْعَامِ . **فصل في المركبات المركبة (۱)**

یع نوي به امکان عام سره دا فصل دي به سان دمرکباتو کسي مرکه

**قَضِيَّةٌ زَكِيَّةٌ حَقِيقَتُهَا مِنْ إِنْجَابٍ وَسَلْبٍ وَالْإِغْتِبَارُ فِي تَسْمِيَّتِهَا**

هغه قضیه ده چه دکومي حقیقت دایجاب او سلب دواړو نه مرکب وي به مسي لیدو

**مَوْجِبَةٌ أَوْ سَالِيَةٌ لِلْجُزْءِ الْأَوَّلِ فَإِنْ كَانَ الْجُزْءُ الْأَوَّلُ مُوجِبًا**

دسلب یا موجه داول جزء نه وي کجړي دا موجه وي

**كَقَوْلِكَ بِالضَّرُورَةِ كُلُّ كَاتِبٍ مُتَحَرِّكٍ الْأَصَابِعُ مَاذَا الْأَصَابِعُ**

لکه ستا داقول کُل کاتب متحرک الاصابع مادام الاصابع کاتب

**كَاتِبًا لَا دَائِمًا، سُمِّيَتْ مُوجِبَةٌ وَإِنْ كَانَ الْجُزْءُ الْأَوَّلُ سَالِيًا**

لادائما ددي نوم موجه کيخودلي شوي دي او که جز اول سالبه وي

**كَقَوْلِنَا بِالضَّرُورَةِ لَا شَيْءَ مِنَ الْكَاتِبِ بِسَاكِنِ الْأَصَابِعِ مَاذَا**

لکه زمونږ دا قول بِالضَّرُورَةِ لاشي من الکاتب بساکن الاصابع مادام

**كَاتِبًا لَا دَائِمًا سُمِّيَتْ سَالِيَةٌ وَمِنْ الْمُرَكَّبَاتِ الْمَشْرُوطَةُ الْخَاصَّةُ**

کاتبا لاداما به سالبه مسي شوي وي او بله دمرکباتو نه مشروط خاصه ده

**(۷) وَهِيَ الْمَشْرُوطَةُ الْعَامَّةُ مَعَ قَيْدِ اللَّادَوَامِ بِحَسَبِ الذَّاتِ**

او دا مشروطه عامه سره دقيد دوام ذاتي د ذات په اعتبار سره

**وَمَرَّ (۸) مِثَالُهَا إِنْجَابًا وَسَلْبًا وَمِنْهَا الْعُرْفِيَّةُ الْخَاصَّةُ وَهِيَ**

او مثالونه دري تير شو دایجاب او سلب او خني ددي نه عرفیه خاصه دي او همدغه

الْعُرْفِيَّةُ الْعَامَّةُ مَعَ قَيْدِ اللَّادَوَامِ بِحَسَبِ الذَّاتِ كَمَا تَقُولُ دَائِمًا

عرفیه عامه هم ده سره دقید دلادوام بحسب ذات نه لکه څنگه چه ته وائي دائما

كُلُّ كَاتِبٍ مُتَحَرِّكٍ الْأَصَابِعِ مَاذَا مَ كَاتِبًا لَا دَائِمًا وَلَا شَيْءَ مِنْ

کُل کاتب متحرک الأصابع ماذا کاتبًا لا دائما او تل لیکونکي

الكَاتِبِ بِسَاكِنِ الْأَصَابِعِ مَاذَا مَ كَاتِبًا لَا دَائِمًا، وَمِنْهَا الْوُجُودِيَّةُ

ساکن الأصابع نه وي تر څو چه کاتب وي نه هېشه او ځي ددي نه وجوديه

### الْأَضْرَوِيَّةُ.

لا ضروريه ده

(۱) قوله "وقت التربع" كله چه سپورمي دغر مخامخ شي نو منوره وي

څکه چه دنمر نه رنرا حاصلوي دېته وقت التربع ويل کيږي او کله چه

څمکه دنمر او سپورمي ترمينځ حائل واقع شي نو سپورمي بغير درنرا شي

ددي مفصل بحث په کتب هیئت کښي موجود دي.

(۲) قوله "المنتشرة المطلقه" دي ته مطلقه پدي وائي چه پدي کښي

متعين وخت نه وي بلکه هر وخت ذبوت محمول للموضع احتمال وي دي

وجه نه حکم دايجاب يادسلب منتشر في الوقت وي او مطلقه پدي وجه

ورته وائي چه دا مقيد بالادوام نوي.

(۳) قوله "المطلقه العامه، دي ته مطلقه پدي وائي چه پدي کښي لا دوام او

دلا ضرورت قيد نشته او عامه پدي ورته ويل کيږي چه وجوديه لادائمه او

وجوديه لا ضروريه نه اعم دي وستعرفها في التمرکبات.

(۴) قوله "الممكنه العامه، ممکنه ورته پدي ورته وائي چه دا په امکان

مشمول دي او عامه پدي ورته ويل کيږي چه دا دمکنه خاصه نه اعم دي.

(۵) قوله "کل نار حارۃ بالامکان العام" دادمکنی عامی مثال دی پدی کنبی داور دگرموای حکم شوی دی او دامکان عام سره مقیدوی چه مطلب یی دادی چه داور دگرموای جانب مخالف یعنی داور یخیدل غیر ضروری بنودل غواری اودموجبه مثال حاصل دادی چه داور دپاره یخوای ضروری ندی.

(۶) قوله "الْمَرْکَبَةُ" دادقضي مرکبه تعريف دي چه حاصل یی دادی چه مرکبه هغه قضیه ده دکومی چه حقیقت ایجاب یادسلب نه مرکب وی پدی شرط چه جزوثنانی اجمالاً بیان کړی شوی وی لکه بِالضَّرُورَةِ کُلُّ کاتب متحرک الأصابع مَاذَا کَآئِبًا لَدَائِمًا دا مشروط خاصه ده کومه قضیه چه مشروط عامه مقید بالدوام وی لَدَائِمًا کوم چه جزوثنانی دی دمطلقې عامی طرف ته اشاره ده لکه لاشئ من الکاتب بمتحرک الأصابع بالفعل دی مشروطه عامه او دمطلقه عامه مهر یوخای کړی جوړی شي لِهَذَا دمشروطی خاصی دا تعريف شو چه مشروطه هغه قضیه ده کومه چه مشروط عامه او مطلقه عامه یوخای کړی.

سوال: قضیه مرکبه کله چه دایجاب اوسلب نه جوړېږي نو ددی موجه او سالبه به څنگه اویژندلی شي؟

جواب: ددی ایجاب او سلب دڅکنبی قضي په اعتبار سره وی که هغه موجه وی دپته به موجه وائی او که نه سالبه به وی اوگوري ذکر شوي مثال یوه قضیه مشروطه عامه موجه ده او دویمه مطلقه عامه سالبه ده دوه قضیو نه یوخای کړی شوي مشروطه خاصه موجه ده اوس ددی موجه کیدل دمشروط عامه دوجه کوم چه موجه ده اوس که چري ددی نه سالبه جوړیدل غواری نه اودقضیه به سالبه کړی او دویمه به موجه

جورہ کری.

(۷) قوله "وهي المَشْرُوطَةُ العامَّة مع" الخ، یعنی بہ مشروطہ عامہ کنبی لادوام قید لبرولو سرہ مشروطہ عامہ ضرورت وصفی سرہ مقید وی لہذا کہ چری ناسی قید لادوام اولبرولو نو دا لادوام ددی ذاتی ہم کیدی شی خکہ چہ کہ چری دلادوام دوصفی قید اولبروی نو دوام وصفی اولادوام وصفی دوارہ بہ جمع کری شی او ہمدغہ تقدیر دعرفیہ خاصہ بہ تعریف کنبی دی جاری کری شی.

(۸) قوله "ومر مثلاً ایجاباً او سلباً" یعنی مشروطہ خاصہ موجبہ او مشروطہ خاصہ سالبہ مثالونہ اوس تیر شول یعنی بالضرورة.

وَهِيَ الْمُطْلَقَةُ الْعَامَّةُ (۱) مَعَ قَيْدِ اللَّاضْرُورَةِ بِحَسَبِ الذَّاتِ

او دا مطلقہ عامہ دہ سرہ دقید د لاضرورت پہ اعتبار دذات سرہ

كَقَوْلِنَا كُلُّ إِنْسَانٍ كَاتِبٌ بِالْفِعْلِ لَا بِالضَّرُورَةِ فِي الْإِجَابِ

لکہ ہر انسان بالفعل لیکونکی دی لا بالضرورت پہ ایجاب کنبی

وَلَا شَيْءٌ مِنَ الْإِنْسَانِ بِكَاتِبٍ بِالْفِعْلِ وَلَا بِالضَّرُورَةِ فِي السَّلْبِ

او نہ دی کوم انسان لیکونکی بالفعل ولا بالضرورت پہ سلب کنبی

وَمِنْهَا الْوُجُودِيَّةُ الدَّائِمَةُ وَهِيَ (۲) الْمُطْلَقَةُ الْعَامَّةُ مَعَ قَيْدِ

او غنی ددی نہ وجود پہ لادائمہ دہ او دا ہغہ قضیہ مطلقہ عامہ دہ سرہ دقید

اللَّادَوَامِ بِحَسَبِ الذَّاتِ كَقَوْلِكَ فِي الْإِجَابِ كُلُّ إِنْسَانٍ ضَاحِكٌ

لادوام پہ اعتبار دذات سرہ لکہ ستا دا قول پہ ایجاب کنبی ہر انسان خندا کونکی دی

بِالْفِعْلِ لَا دَائِمًا وَقَوْلِكَ فِي السَّلْبِ لَاشَيْءٌ مِنَ الْإِنْسَانِ بِضَاحِكٍ

بالفعل نہ ہمیشہ لکہ دا قول ستا پہ سلب کنبی لاشئ من الانسان بضاحك بالفعل



بِالْفِعْلِ لَا دَائِمًا وَمِنْهَا الْوَقْتِيَّةُ وَهِيَ الْوَقْتِيَّةُ الْمُطْلَقَةُ إِذَا قِيدَ

لادائمه او خفي دوي نه وقتيه مطلقه ده كله چه به اعتبار دفيد لادوام سره ذكر شي

بِالْأَدْوَامِ بِحَسَبِ الذَّاتِ كَقَوْلِنَا بِالضَّرُورَةِ كُلُّ قَمَرٍ مُنْخَسِفٍ

لكه دا قول به وقت دتربيع كني كومه سپوري نوريدونكي نه ده

بِالضَّرُورَةِ وَقْتَ حَيْلُولَةِ الْأَرْضِ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الشَّمْسِ لَا دَائِمًا

خامخا به وخت دحائل كيدو ددي به مينخ نزمي اود نمر كي نه هيشه

وَبِالضَّرُورَةِ وَلَا شَيْءَ مِنَ الْقَمَرِ بِمُنْخَسِفٍ وَقْتَ التَّرْبِيعِ لَا دَائِمًا

او خامخا نشته خه شي دسپورمي نه توريدونكي به وخت دسپري كني نه هيشه

وَمِنْهَا الْمُنتَشِرَةُ وَهِيَ الْمُنتَشِرَةُ الْمُطْلَقَةُ الْمُقَيَّدَةُ بِالْأَدْوَامِ

او خفي ددي نه منتشره ده او هماغه منتشره مطلقه ده به لادوام سره

بِحَسَبِ الذَّاتِ مِثَالُهَا بِالضَّرُورَةِ كُلُّ إِنْسَانٍ مُتَنَفِّسٍ فِي وَقْتٍ مَا

به اعتبار دذات سره مثال بالضرورت كُل انسان متنفس في وقت ما

لَا دَائِمًا وَبِالضَّرُورَةِ وَلَا شَيْءَ مِنَ الْإِنْسَانِ بِمُتَنَفِّسٍ وَقْتًا مَا

لادائمه و بالضرورت لاشي من الانسان بمتنفس وقتا ما

لَا دَائِمًا وَمِنْهَا الْمُمَكِّنَةُ الْخَاصَّةُ وَهِيَ الَّتِي حُكِمَ فِيهَا بِارْتِفَاعِ

لادائمه او خفي دوي نه ممكنه خاصه ده او دا هغه ده چه به دي كني حكم به ضرورت

الضَّرُورَةِ الْمُطْلَقَةُ عَنْ جَانِبِ الْوُجُودِ وَالْعَدَمِ جَمِيعًا كَقَوْلِكَ

سره ارتفاع شوي وي او به مطلقه كني دعدم او وجود دواړو برابر دي لكه ستا دا قول

بِالْإِمْكَانِ الْخَاصِّ كُلُّ إِنْسَانٍ ضَاحِكٌ وَبِالْإِمْكَانِ الْخَاصِّ لَا شَيْءَ

به امكان خاص كني لكه كُل انسان ضاحك هر انسان خنداكوونكي دي

مِنْ الْإِنْسَانِ بِضَاحِكٍ. **فصل :** اللَّادَوَامُ (۲) إِيَّاهُ إِلَى مُطْلَقَةٍ

کوم انسان خندا کوونکي ندي. لادوام دمطلقه عامه په طرف اشاره ده

عَامَّةٍ وَاللَّاضْرُورَةُ إِيَّاهُ إِلَى مُمَكِّنَةٍ عَامَّةٍ فَإِذَا قُلْتَ كُلُّ إِنْسَانٍ

اولا ضرورت دمکنه عامه طرف ته اشاره ده کله چه تا وویل هر انسان تعجب

مُتَعَجِّبٌ بِالْفِعْلِ وَلَا شَيْءَ مِنَ الْإِنْسَانِ بِمُتَعَجِّبٍ بِالْفِعْلِ

کوونکي دي بالفعل نه همیشه گویا داسي وویل هر انسان بالفعل تعجب کوونکي

وَإِذَا قُلْتَ كُلُّ إِنْسَانٍ مَاشٍ بِالْفِعْلِ لَا بِالضَّرُورَةِ فَإِنَّكَ قُلْتَ كُلُّ

دي او خني انسان بالفعل تعجب کوونکي نه دي او کله چه ته اړواي هر

حَيَوَانٌ مَاشٍ بِالْفِعْلِ وَلَا شَيْءَ مِنَ الْحَيَوَانِ بِمَاشٍ بِالْإِمْكَانِ.

حيوان تلونکي دي بالفعل نه په ضرورت او کوم حيوان په امکان سره تلونکي نه دي.

(۱) قوله "وَهِيَ الْمُطْلَقَةُ الْعَامَّةُ مَعَ قَيْدٍ" الخ، دا دوجوديه لاضروريه په

تعريف دي يعني دمطلقه عامه نه ضرورت بحسب الذات سره دمقيد کولو

نه وجوديه لاضروريه جوړېږي.

فائده: پدي کښي عرفيه خاصه او مشروطه خاصه شان خبرنشته دي چه

مطلقه عامه په لاضرورت وصفي سره مقيد کيږي شي مکر اهل منطق

لاطلقه عامه دلا ضرور وصفي قيد سره متوجه نکړو نه يي ددي ترکیب

اعتبار او کړلو او نه يي ددي داحکامو دعکس نقیض وغيره بيان او کړو.

(۲) قوله "وَهِيَ الْمُطْلَقَةُ الْعَامَّةُ" مع قيد اللادوام الخ، دا د وجوديه لادائمه

تعريف دي ددي حاصل دادي چه دا د دوه قضیو نه مرکب وي او دواړه

مطلقه عامه وي يوه موجبه او بله سالبه.

فائده: وجودیه لادائمه ده مطلقه اسکندریه هم ورته وبل کبری خکه جه معلم اول سکندر فردوس ته ، مطلقه اکثر مثالونه دلادوام ماده بنودلی دی ددی دپاره جه دلادوام پوهیدلو نه بچ باقی شی نو سکندر فردوس پدی مثالونو کنبی دلادوام نه معلوم کړو.

(۳) قوله اللادوام: پدی فصل کنبی مؤلف دلادوام اودلا ضرورت مفهوم بیانول غواړي او چونکه دلادوام معنی مطابقی رفع الدوام ده او وجودبال فعل (مطلقه عامه) دکومی چه معنی التزامی ده مؤلف ددی دپاره داشاری لفظ استعمال کړو اوداسی یی اونه ویل چه اللادوام معنی ددی المطلقه العامه او اگر چه دضرورت معنی همدغه امکان مطابقی ده لیکن هلته یی لفظ اشاره مشاکلته استعمال کړو.

## بَابُ الشَّرْطِيَّاتِ (۱)

دشرطیاتو بیان

قَدْ عَرِفْتَ مَعْنَى الشَّرْطِيَّةِ وَهِيَ الَّتِي تَنْحَلُّ إِلَى قَضِيَّتَيْنِ وَالْآنَ

تابه معنی دشرط پیژندلی وی یعنی هغه قضیه چه دوه قضیوته روانه شوی وی او اوس

نُهِدِيكَ إِلَى أَقْسَامِهَا وَتُرْشِدُكَ إِلَى أَحْكَامِهَا فَأَعْلَمْ أَيُّهَا الْفَطِنُ

دهنی داقسامو طرف ته لابودنه کوو په دې پوهه شه ای ذهینه عقلمنده هو ښاره چه

اللَّيْبُ وَالذَّكِيُّ الْآرِبُ أَنَّ الشَّرْطِيَّةَ قِسْمَانِ أَحَدُهَا الْمُتَّصِلَةُ

قضیه شرطیه په دوه قسمه ده چه یوه پکنبی قضیه متصله

وَتَانِيهِمَا الْمُنْفَصِلَةُ أَمَّا الْمُتَّصِلَةُ فَهِيَ (۲) الَّتِي حُكِمَ فِيهَا بِثُبُوتِ

بله منفصله متصله هغه قضیه ده چه دیوثبوت په نسبت سره

نِسْبَةٍ عَلَى تَقْدِيرِ ثُبُوتِ أُخْرَى فِي الْإِجَابِ وَبَنَفِي نِسْبَةٍ عَلَى

به تقدیر دبل ثبوت سبب سره به ایجاب کسی او یوست دنی حکم تقدیر

تَقْدِيرِ نَفِي نِسْبَةٍ أُخْرَى فِي السَّلْبِ كَقَوْلِنَا فِي الْإِجَابِ إِنْ كَانَ

به نسبت ددوهم کنی به سلب کسی لکه زمونږ دا قول به ایجاب کسی لکه

زَيْدٌ إِنْسَانًا كَانَ حَيَوَانًا وَقَوْلِنَا فِي السَّلْبِ لَيْسَ أَلْتَبَتَةُ إِذَا كَانَ

زید انسان دی نو حیوان هم دی او په سلب کنی دا قول دی چه دا خبره یقینی نه ده

زَيْدٌ إِنْسَانًا كَانَ فَرَسًا ثُمَّ الْمُتَّصِلَةُ (۳) صِنْفَانِ إِنْ كَانَ ذَلِكَ

به سلب کنی که زید انسان دی نو اس هم دی بیا متصله په دوه قسمه ده کچری دغه

الْحُكْمُ لِعِلَاقَةٍ بَيْنَ الْمَقْدَمِ وَالتَّالِي سُمِّيَتْ لِرُؤْمِيَّةٍ

حکم ددی علاقې په سبب سره وی کوم چه دمقدم او تالی نرمنځه وی نو ددی قضیه

كَمَا مَرَّ وَ إِنْ كَانَ ذَلِكَ الْحُكْمُ بِدُونِ الْعِلَاقَةِ

لرؤمیه نوم دی لکه څنگه چه اوس تیر شو او که دغه حکم بغیر د علاقې نه وی

سُمِّيَتْ (۱) إِتِفَاقِيَّةً كَقَوْلِكَ إِذَا كَانَ الْإِنْسَانُ نَاطِقًا فَالْحِمَارُ نَاطِقٌ

نو دپته اتفاقیه قضیه ویل کیرې لکه دلته دا قول انسان چه ناطق دی نو خرناحق هم

وَالْعِلَاقَةُ فِي عُرْفِهِمْ عِبَارَةٌ عَنْ أَحَدِ الْأَمْرَيْنِ إِمَّا (ه) أَنْ يَكُونَ

دی او علاقہ داهل منطق په نزد سره په دوه خبرو کنی دیوې نه عبارت دی یابه دا

أَحَدُهَا عِلَّةٌ لِلْآخِرِ أَوْ (۶) كِلَاهُمَا مَعْلُومَتَيْنِ لِثَالِثٍ وَإِمَّا أَنْ

یو دبل دپاره علت وی یابه دبل دریم شي معلول وی چه دهغه په عقل موقوف وی

يَكُونُ بَيْنَهُمَا عِلَاقَةُ التَّضَايُفِ وَالتَّضَايُفِ هُوَ إِنْ يَكُونُ تَعَقُّلٌ

ددی په دواړو طرفونو کنی دتضایف علاقہ ده او منفصله هغه قضیه ده په کومه

أَحَدُهَا تَعْقُلُ الْآخَرُ كَالْأَبَوَّةِ وَالْبُنَوَّةِ فَإِذَا قُلْتَ إِنَّ كَانَ زَيْدٌ أَبَا  
 تَعْقُلُ دَبُو تَعْقُلُ دِبَارَهُ دَبُو وَي لَكَ أَبَوَاتُ أَوْ بَنَوَاتُ كُلُّهُ جِهَةٌ تَا وَبِل كَجَرِي زَيْدٌ بِلَار وَي  
 لَعَمْرُو كَانَ عَمْرُوًا ابْنًا لَهُ يَكُونُ شَرْطِيَّةً مُتَّصِلَةً بَيْنَ طَرَفَيْهَا  
 دَعَمْرُو نَوَعَمْرُو بِهِ دَدَهُ خَوِي وَي نُو دَبْتَهُ شَرْطِيَّةً مُتَّصِلَةً وَبِل شَيْ جِهَةٌ بِهِ دَوَارُو طَرَفُونُو  
 عِلَاقَةُ التَّضَايِفِ وَأَمَّا الْمُنْفَصَلَةُ هِيَ الَّتِي حُكِمَ فِيهَا  
 كُنِي بِي عِلَاقَهُ دَتَضَايِفُ دَهُ أَوْ مُنْفَصَلَهُ هَفَهُ قَضِيَّةً جِهَةٌ حُكِمَ كُولِي شَيْ بِدِي كُنِي  
 بِالتَّنَافِي بَيْنَ شَيْئَيْنِ فِي مَوْجِبَةٍ وَبِسَلْبِ التَّنَافِي بَيْنَهُمَا  
 بِهِ تَنَافِي سَرَهُ بِهِ دَوهُ شَيَانُو كُنِي جِهَةٌ دَمَوْجِبِي دَنَتَهُ دَوهُ شَيَانُو تَرْمِيخُ دَمَافَاتِ حُكِمَ  
**فِي سَالِيَةِ فِصْلٍ: الشَّرْطِيَّةُ الْمُنْفَصَلَةُ عَلَى ثَلَاثَةِ أَضْرُبٍ.**

بیان شوی وی په سالبه کښي. فصل. شرطیه منفصله په درې قسمه ده.

(۱) قوله "بالشرطيات" حمليات او ددي اقسامو نه چه فارغ شو اوس  
 مؤلف دشرطياتو د بحث اغاز کوي اوچونکه حمليات اوشرطيات دواړه  
 اقسام ديوبل متقابل دي نو ددي وجي نه بي دشرطياتو دپاره مستقل باب  
 منعقد کړو.

(۲) قوله "اما المتصلة" پدي تعريف کښي دمتصله ټول اقسام داخل دي.  
 (۳) قوله "المتصلة صنفان" مؤلف دمتصله صروف دوه قسمونه بيان کړي  
 دي او د دريم قسم ذکر يي پرېښودلي دي ددي دريم قسم دادې چه پدي  
 کښي لزوم او اتفاق دواړه حکم اعم دي دېته مطلقه ويل کيږي.

(۴) قوله سميت التعاقبية، داتفاقي دوه صورتونه دي، اول نفس الامر کښي  
 دپو امر متحقق کيدلو په تقدير د دويم نسبت متحقق في کيدلو حکم

اوکړي شي پدې صورت کښې د دواړو قضیو صادق کیدل ضروري دي دپته اتفاقیه خاصه ویل کیږي، دویم په واقع کښې دیوې قضیې صدق دویې مفروضې قضیه تقدیر باندې حکم اوکړي شي دې قضیه ته اتفاقیه عامه ویل کیږي ددې مرکب کیدل پدې صورت کښې هم کیدي شي چه مقدم اونالي صادق وي او پدې صورت کښې هم مقدم محال وي او تالي صادق وي.

(۵) قوله "أما ان يكون أحداهما لآخر" لکه داسې ان کانت الشمس طالعة فالنهار موجود پدې کښې طلوع الشمس دوجود نهار دپاره علت دي.

(۶) قوله وكلاهما معلولين لثالث، داسې ان كان النهار موجوداً فالعالم مضمي پدې کښې وجود النها او اضاة العالم دواړه دطلوع الشمس معلول دي.

لأنها إن حكم فيها بالتثافي أو بعدمه بين النسبتين في الصدق

خکه چه کچري د دوه نسبتونو ترمنځه دصدق او کذب منافات باعدم منافات حکم

والكذب معاً إن كانت (۱) المنفصلة حقيقية كما تقول هذا

شوي وي نو دا منفصله حقیقه ده لکه چه ته ووايي چه دا

العدد إما زوج أو فرد فلا يمكن اجتماع الزوجية والفردية

عدد یا جفت دي یا طاق په یو عدد معینې کښې دجفت او طاق

في عدد معين ولا إرتفاعهما وإن حكم فيها بالتثافي

یا ددواړو یوځای کول مرتفع کول ناممکن دي او کچري په قضیه کښې په اعتبار

أو بعدمه صدقاً فكانت مانعة الجمع (۲) كقولك

دصدق منافات باعدم منافات حکم شري وي نو دا مانعة الجمع ده لکه ستا دا قول چه

هَذَا الشَّيْءُ إِمَّا شَجَرٌ أَوْ حَجَرٌ فَلَا يُمَكِّنُ أَنْ يَكُونَ شَيْءٌ مُعَيَّنٌ

دا شي ياونه ده ياکانري نو داسي ممکن نه ده چه دغه يو معين شي ده

حَجَرًا وَشَجَرًا مَعًا وَيُمَكِّنُ أَنْ لَا يَكُونَ شَيْئًا مِنْهَا وَإِنْ

ونه هم شي اوکانري هم اودا هم ممکن دي چه دابوشي دي هم نه وي او کجري به قضيه

حُكْمٌ بِالتَّنَاقُيِ وَتَسْلِيهِ كِذْبًا فَقَطْ كَانَتْ

کني صرف دکذب په اعتبار سره دمنافات او دسلب منافات حکم شوي وي نو دا

مَانِعَةُ الْخَلْوِ (۳) كَقَوْلِ الْقَائِلِ إِمَّا أَنْ يَكُونَ زَيْدٌ فِي الْبَحْرِ أَوْ لَا

مانعة الخلو ده لکه دقاتل دا قول چه زيد به يابه سمندر کني يابه

يُغْرَقُ فَإِذَا تَقَاعُهَا بِأَنْ لَا يَكُونَ زَيْدٌ فِي الْبَحْرِ وَيَغْرُقُ مُحَالٌ

غرق نه وي د دواړو حکم به رفع شوي وي چه زيده سمندر کني نه وي او غرق محال

وَلَيْسَ اجْتِمَاعُهُمَا مُحَالًا بِأَنْ يَكُونَ فِي الْبَحْرِ

ليکن ددي دواړو يادري واپرو اجتماع ممکن کيدل محال نه دي چه په سمندر کني هم

وَلَا يُغْرَقُ. فَصْلُ الْمُنْفَصَلَةِ (۴) بِأَقْسَامِهَا الثَّلَاثَةِ قِسْمَانِ

وي او غرق به هم نه وي. فصل: منفصله هم په شمول د دري قسمونو په دوه قسمه ده

عِنَادِيَّةٌ وَإِتْفَاقِيَّةٌ وَالْعِنَادِيَّةُ عِبَارَةٌ عَنْ أَنْ يَكُونَ فِيهِ التَّنَاقُيُ (۵)

يوه عناديه بله اتفاقيه ده عناديه عبارت دي دهغه منافات نه

بِجُرْدٍ (۶) بَيْنَ الْجُزْأَيْنِ لِذَاتِهِمَا وَالْإِتْفَاقِيَّةُ عِبَارَةٌ عَنْ أَنْ

کوم چه ددي تر مينځ دي په سبب د دوه جزونو او اتفاقيه عبارت دي دهغه قضيه نه

يَكُونُ فِيهِ التَّنَافِي بِمَجَرَّدِ الْإِتِّفَاقِ. **فصل** :اعْلَمْ إِنَّهُ كَمَا

کومه چه منافات صرف داتفاق په وجه نه وي. فصل پدي پوهه شه لکه څنگه چه  
يُنْقَسَمُ الْحَمَلِيَّةُ إِلَى الشَّخْصِيَّةِ وَالْمَحْضُورَةِ وَالْمُهْمَلَةِ كَذَلِكَ

حمله شخصيه مصدره او مهمله ته تقسميري همدارنگه

الشَّرْطِيَّةُ تُنْقَسَمُ إِلَى هَذِهِ الْأَقْسَامِ الْيَسْرَاءِ (۷) إِنَّ الْقَضِيَّةَ الطَّبَعِيَّةَ

شرطيه هم دوه اقسامو ته تقسميري مگردلته قضيه طبعيه

لَا تُتَصَوَّرُ هُنَا ثُمَّ التَّقَادِيرُ (۸) فِي الشَّرْطِيَّةِ بِمَنْزِلَةِ الْأَفْرَادِ

نه متصور کيږي بيا دغه تقديرونه په شرطيه کښي په منزله دافرادوي

فِي الْحَمَلِيَّةِ فَإِنْ كَانَ الْحُكْمُ عَلَى تَقْدِيرٍ مُعَيَّنٍ وَوَضِعَ خَاصٍ

په حمله کښي کجږي تقدير صرف ديو معين تقدير او په خاص وضع شوې وي نو دېته

كَقَوْلِنَا إِنَّ (۹) جِئْتَنِي الْيَوْمَ أَكْرَمُكَ وَإِنْ كَانَ الْحُكْمُ عَلَى جَمِيعٍ.

لکه دا قول زمونږ که ته نن مونږ کړه راغلي زه به دي عزت وکړم او که حکم په ټولو:

(۱) قوله "كالت المنفصلة حقيقة" دېته دمنفصله حقيقيه پدي وجه ورته

ويل کيږي چه ددي په دواړو اجزاء کښي معا تنافي الصدق والكذب وي.

(۲) قوله "مألعة الجمع" دېته مانعة الجمع پدي وجه ورته ويل کيږي چه

پدي کښي د دواړو اجزاء نشي جمع کيږي البته د دواړو رفع کيږي شي.

(۳) قوله "مألعة الخلو" دېته مانعة الخلو پدي وجه ويل کيږي چه

ددواړو په جزونو کښي د کوم يووالي کيده منع وي البته دا کيږي شي چه

دواړه دي جمع شي.

(۴) قوله "المنفصلة لسان" دمتصلې پشان دمنفصلي هم دوه قسمونه دي



دوه مؤلف ذکر کړي دي او ددي دويم قسم منفصله مطلقه دي په کوم کښي چه دعناد او اتفاق کوم لحاظ نه وي.

فائده: منفصله حقيقه اومانعة الجمع او مانعة الخلو د دري وارو دا دري قسمونه دي کوم چه مؤلف بيان کړي دي لِهَذَا دمنفصلي نهه قسمونه شول.

(۵) قوله "التنافي بثن الجُزئين لذاتهما" لکه زوج او فرد او حجر او شجر.

(۶) قوله "بمجرد الاتفاق" لکه زيد اسود او لا کاتب وي او مونږ مقدم اوتالي جوړ کړل او داسي اووئيل اما ان يَكُونُ زيد اسود او کاتبًا دلته په اسود اوبه کاتب کښي کوم ذاتي منافات نشته دي بلکه اتفاقا په زيد کښي سواد اوعدم کتابت جمع شوي دي.

(۷) قوله "الا ان القضية الطبيعية الخ، يعني په شرطياتو کښي قضيه طبعيه نشي کيډي ځکه چه طبعيه دي ته ويل کيډي شي په کوم کښي چه په طبعيت حکم وي اوچونکه په شرطياتو کښي اعتبار تقادير ضروري دي دي دپاره تقدير محض طبعيت باندي حکم نشي کيډي.

(۸) قوله "كُم التقادير" دتقادير ونه هغه احوال مراد دي کوم چه په محال کښي ذهني مقدم لازم وي ياعارض اگر چه في نفسها محال ولي هم نه وي اوگوري کله چه مونږ کلماکان زيد انسانا کان حيوانا اووايو نو ددي به دا مطلب وي چه په کوم حال اوبه کومه ژبه او په کوم مکان کښي زيد انسان وي همدغه شان اوکه داسي اووايو کلماکان زيد فرساکان ساھلا نوددي به دا مطلب وي چه زيد فرس کيدل تقدير باندي چرته وي اوهر کله وي صاهل به وي اگر چه دزيد فرس کيدل محال دي.

(۹) قوله "ان يَكُونُ اليوم" دا دقضيه شرطيه شخصيه مثال دي پدي کښي

یوه وضع خاص او تقدیر معین باندې د اکرام حکم کړې شوي دي او هغه د معین تقدیر او وضع خاص مخاطب د نن ورځ راغلي ده نو دادشخصیه متصله شرطیه مثال دي او دمنفصله شخصیه مثال دادي هَذَا الشَّيْءُ عَلَيَّ تقدیر کونه عدد اما زوج او فرد دلته حکم بالا نفعال پدې تقدیر باندې دي چه شي عدد وي.

تَقَادِيرُ الْمُقَدَّمِ سُمِّيَتْ كُلِّيَّةً نَحْوُ كُلَّمَا (۱) كَانَتِ الشَّمْسُ طَالَعَةً

تقدیرونو په مقدم سره وي نو دپته شرطیه نوم کیخودلي شوي دي لکه ترڅو چه نمر

كَانَ النَّهَارُ مَوْجُودًا وَإِنْ كَانَ الْحُكْمُ عَلَيَّ بَعْضِ التَّقَادِيرِ كَانَتْ

ختلي وي ورځ موجوده وي او که حکم په بعضي تقدیرو سره وي نو دا به

جُزْئِيَّةٌ كَمَا فِي قَوْلِنَا قَدْ يَكُونُ إِذَا كَانَ الشَّيْءُ حَيَوَانًا كَانَ إِنْسَانًا

شرطیه جزئیه وي لکه دا قول زمونږ چه کوم شي حیوان وي هغه به انسان هم وي

وَأَنْ تَرَكَ ذِكْرَ التَّقَادِيرِ كُلًّا وَبَعْضًا كَانَتْ مُهْمَلَةً نَحْوَ إِنْ كَانَ زَيْدٌ

او که دتقدیرو ذکر متروک نه وي نو دپته قضیه حملیه وبل کبړې لکه زید

إِنْسَانًا كَانَ حَيَوَانًا. فصل: فِي ذِكْرِ أَسْوَارِ الشَّرْطِيَّاتِ سُورُ

انسان دي حیوان هم دي. فصل: فصل دي په ذکر د سور دشرطیاتو کبني سور

الْمَوْجِبَةِ الْكُلِّيَّةِ فِي الْمُتَّصِلَةِ لَفْظُ مَتْنٍ وَمَهْمَا وَكُلَّمَا

دموجه کلیه په متصله کبني لفظ دمتي او مهما اوکلا دي او په

وَفِي الْمُنْفَصَلَةِ (۲) دَائِمًا وَسُورُ (۳) السَّالِيَةِ الْكُلِّيَّةِ فِي الْمُتَّصِلَةِ

منفصله، کبني دایما دي، او سور دسالبه کلیه په متصله

وَالْمُنْفَصِلَةَ لَيْسَ أَلْتَبَّةُ وَسُورُ<sup>(۱)</sup> الْمَوْجِبَةُ الْجُزْئِيَّةُ فِيهِمَا قَدْ

او منفصله کنی لیس أَلْتَبَّةُ دې او سورد موجه جزئیه په دې دواړو کنی قَدْ یځوږ

يَكُونُ وَسُورُ السَّالِبَةِ<sup>(۵)</sup> الْجُزْئِيَّةُ فِيهِمَا قَدْ لَا يَكُونُ وَيَاذْخَالِ

دې، او سور دسالبه جزئیه په دواړو کنی قَدْ لَا یځوږ دې اویه داخلولو

حَرْفِ السَّلْبِ عَلَى سُورِ الْإِنْجَابِ الْكَلْبِيِّ وَلَفْظَةُ لَوْ<sup>(۶)</sup> وَ أَنْ وَاذَا

دحرف سلب سره په سورد انجاب کلبی، لو او ان لفظ دې،

فِي الْإِتِّصَالِ وَأَمَّا أَوْ فِي الْإِنْفِصَالِ نَحْنُ فِي الْإِهْمَالِ. **فصل :**

د اتصال په صورت کنی او هر چه انفصالا نو دا راځي په اهمال کنی. فصل.

طَرَفًا<sup>(۷)</sup> الشَّرْطِيَّةُ آغْنِي الْمَقْدَمُ وَالتَّالِي لَا حُكْمَ فِيهِمَا حِينَ

دواړه طرفونه دشرطیه یعنی مقدم او تالی پدوی کنی حکم نشته په هغه صورت کنی

كُونِهِمَا طَرَفَيْنِ وَبَعْدَ التَّحْلِيلِ يُمَكِّنُ أَنْ يُعْتَبَرَ فِيهِمَا حُكْمٌ

کله چه دا طرفین وي او پس دتحلیل نه ممکن ده چه پدوی کنی معتبر وگرځولي شي

فَطَرَفَاهَا إِمَّا شَبِيهَتَانِ بِحَمَلِيَّتَيْنِ أَوْ مُتَّصِلَتَيْنِ أَوْ مُنْفَصِلَتَيْنِ أَوْ

حکم، هر یا خو به ددې دواړه طرفونه مشابه وي یا به منفصل وي یا به

مُخْتَلِفَتَيْنِ وَعَلَيْكَ بِاسْتِخْرَاجِ الْأَمْثِلَةِ. **فصل :** وَاذَا.

مختلفین وي پخپله دمالونو پیش کولو کوشش وکړئ. فصل: کله چه

(۱) قوله "كَلِمًا كَالَّتِ الشَّمْسُ طَالَعَةً كَانَ النَّهَارُ مُؤَجَّوْدًا" دادقضیه شرطیه کلیه

مثال دې په کوم کنی چه دطلوع شمس ته دورځي موجودیدو حکم

لزوم په ټولو زمانو کنی په ټولو اوضاعو تقدیرونو باندي دې.

(۲) قوله "وَفِي الْمُنْفَصِلَةِ دَائِمًا" یعنی شرطیه منفصله موجه کلیه سوردائما

دي لکه داسي وانما ان يَكُونُ الشَّمْسُ طالعة او لا يَكُونُ النهار مَوْجُودًا

(۳) قوله "وسور السالبة الكلية في المتصلة المنفصلة لَيْسَ البتة" يعني قضيه متصله سالبه او قضيه منفصله سالبه كليه سور البتة لَيْسَ دي داول مثال لَيْسَ البتة اما ان يَكُونُ الشَّمْسُ طالعة واما ان يَكُونُ النهار مَوْجُودًا.

(۴) قوله "وسور الموجبة الجزئية فيهما قَدْ يَكُونُ، يعني قضيه شرطيه متصله موجهه جزئيه او قضيه شرطيه منفصله موجهه جزئيه سور قَدْ يَكُونُ دي داولي مثال قَدْ يَكُونُ اذا كَانَتِ الشَّمْسُ طالعة كان النهار مَوْجُودًا دي.

(۵) قوله "وسور السالبة الجزئية فيهما قَدْ لا يَكُونُ" يعني قضيه شرطيه متصله سالبه جزئيه او قضيه شرطيه منفصله سالبه جزئيه دوه سور دي يو قَدْ لا يَكُونُ دي لکه قَدْ لا يَكُونُ اذا كَانَتِ الشَّمْسُ طالعة كان الليل مَوْجُودًا دا سورد متصله سالبه جزئيه دي او قَدْ لا يَكُونُ اما ان يَكُونُ الشَّمْسُ طالعة واما ان يَكُونُ النهار مَوْجُودًا دا منفصله دي اودويم سور دادي چه موجهه كليه سور باندي صرف سلب داخل كړي شي لکه لَيْسَ كلما كَانَتِ الشَّمْسُ طالعة كان النهار مَوْجُودًا اولَيْسَ داتسا اما ان يَكُونُ الشَّمْسُ ولا يَكُونُ النهار مَوْجُودًا.

(۶) قوله "ولفظه لو" لکه څنگه چه حمله مهمله وي همدغه شان شرطيه هم مهمله وي او که په شرطيه باندي لو او ان او اِذَا داخل کړي نو هغه شرطيه متصله مهمله وي لکه اِذَا کان الشئ انسانا کان حیوانا او که په شرطيه باندي اما او او داخل وي نو هغه شرطيه منفصله مهمله ده لکه اما ان يَكُونُ هَذَا الشئ حیوانا او حجرا.

(۷) قوله "طرفا الشرطية" ددي وضاحت دادي چه دقضي شرطيه دواړه اجزاء (مقدم اوتالي) حرف اتصال اوانفصال د داخل کولو نه وروسته خپله

جدا جدا قضي وي مگر کله چه دقضيہ شرطيه اجزا جوړي شي نو اوس نه پدي کښي دا حکم باقي نه وي باقي البته که چري حرف اتصال يا انفصال حذف کړي شي او بيا دا دوه قضي جوړي کړي شي ددي نه روسته پدي پوهه شه چه کله شرطيه د دوه قضيو نه مرکبه وي نو ددي ترکیب په لحاظ سره دشرطيه متصلي نهه قسمونه په لاس راځي اودشرطيه منفصلي شپږ قسمه په لاس راځي دي هره يوه عليحده عليحده په لاندې دوه نقشو کښي خان پوهه کړه.

نمبر شمار	اجزاء دترکیب	امثله
۱	دواړه حمليات وي	کله کان الشيء انسانا فهُوَ حَيَوَان
۲	دواړه متصلات وي	کله ان كَانَ الشيء انسانا فهُوَ حَيَوَان فکلما لَمْ يَكُنْ الشيء حيوانا لَمْ يَكُنْ انسانا
۳	دواړه منفصلات وي	کله کان دائما اما ان يَكُونُ هَذَا العدد زوجا او فردا فَمِنْهُمَا
۴	مقدم حمله وي تالي متصله وي	اما ان يَكُونُ منقسما بمتساويين او غير منقسم ان كانت الشَّمْسُ علة لوجود النهار فکلما كانت الشَّمْسُ طالعة فالنهار موجود
۵	مقدم متصله او تالي حمله	ان كانت الشَّمْسُ طالعة فالنهار موجود فطلوع الشَّمْسُ ملزوم لوجود النهار

۶	مقدم حملیه او تالی متصله	إِنْ كَانَ هَذَا عِدَدٌ فَهُوَ دَائِمًا أَمَّا زَوْجٌ أَوْ فرد
۷	مقدم منفصله او تالی حملیه وی	کَلِمًا كَانَ هَذَا أَمَّا زَوْجًا أَوْ فَرْدًا كَانَ هَذَا عِدَدًا
۸	مقدم متصله او تالی منفصله وی	إِنْ كَانَ كَلِمًا كَانَتْ الشَّمْسُ طَالِعَةً فَالنَّهَارُ مَوْجُودًا فَدَائِمًا أَمَّا أَنْ يَكُونَ الشَّمْسُ طَالِعَةً أَوْ لَا يَكُونَ النَّهَارُ مَوْجُودًا
۹	مقدم منفصله او تالی متصله وی	کَلِمًا كَانَ دَائِمًا أَمَّا أَنْ يَكُونَ الشَّمْسُ طَالِعَةً وَأَمَّا أَنْ لَا يَكُونَ النَّهَارُ مَوْجُودًا فَكَلِمًا كَانَتْ الشَّمْسُ طَالِعَةً فَالنَّهَارُ مَوْجُودًا

دشرطیاتو منسلاتو د ترکیب نقشه سره د مثالونو

شمیره	اجزاء د ترکیب	امثله
۱	دواړه حملیات وی	دائما ان یكون العدد زوجا او فردا
۲	دواړه متصلات وی	دائما اما ان یكون ان كان کلما کانت الشمس طالعة فالنهار موجود واما ان یكون ان کانت الشمس طالعة لم یکن النهار موجودا
۳	دواړه منفصلات وی	وانما ان یكون هذا العدد زوجا او فردا او اما ان یكون هذا العدد اما لازوجا ولا فردا

۴	یوه حملیه اوبله متصله	دائما اما ان لا یَکُونُ طُلُوعُ الشَّمْسِ علة لوجود النهار واما ان یَکُونُ کلما کانت الشَّمْسُ طالعة کان النهار مَوْجُودًا
۵	یوه حملیه بله منفصله	دائما ان یَکُونُ هَذَا الشَّيْءُ لَیْسَ عددا واما ان یَکُونُ اما زوجا او فردا
۶	یوه متصله بله منفصله	دائما اما ان یَکُونُ کلما کانت الشَّمْسُ طالعة فالنهار مَوْجُودًا واما ان یَکُونُ الشَّمْسُ طالعة واما ان لا یَکُونُ النهار مَوْجُودًا

سوال: دمتصلي ترکیب نهه قسمه شو نو منفصلي ولي شېر قسم شو؟ قیاس داغوبتل چه دهري يوي دي نهه نهه قسمه وي جواب په قضیه متصله کښي مقدم تالي او تالي مقدم کړي شي نو دقضي معني بدلېږي ددي دپاره ددي تَقْدِيمُ او تاخير لحاظ کولو سره ددي قسمونه نور زیات کړي شول او چونکه په منفصله کښي ددي تَقْدِيمُ او تاخير نهه قضیه مفهوم او معني نه بدلېږي ددي دپاره پدي کښي دتَقْدِيمُ او دتاخير لحاظ اونه کړي شو اوس ددي ټول شېر قسمونه پاتي شول.

قَدْ قَرَعْنَا عَنْ بَيَانِ الْقَضَايَا وَذَكَرِ اَقْسَامَهَا الْاُولٰٓئِيَّةَ وَالثَّانَوِيَّةَ فَحَانَ

مونږ دقضيه او ددي اقسامو اوليو او ثانويو نه فارغ شو نو ددي وخت راغي

لَنَا نَذْكُرُ شَيْئًا مِنْ اَحْكَامِهَا فَنَقُولُ مِنْ اَحْكَامِهَا التَّنَاقُضُ وَالْعُكُوسُ

چه ددي ځني احكام ذکر کړو ددي په احكامو کښي تناقض او عکوس دي

فَلْتَعْقِدْ لِبَيَانِهَا فُضُولًا وَنَذْكُرْ فِيهَا أُصُولًا. **فصل : التَّنَاقُضُ (۱)**

ددې دبیان دپاره نه مونږ فصلونه ترتیب کړو او قوانین به یې ذکر کړو. فصل تناقض

هُوَ اخْتِلَافُ الْقَضِيَّتَيْنِ (۲) بِالْإِجَابِ (۳) وَالسَّلْبِ بِحَيْثُ.

ویل شي اختلاف ته د دوه قضیو مینځ په ایجاب او سلب کسې به داسې شان جه.

(۱) قوله "التناقض" دادباب تفاعل نه دي دنفیض لغوي معنی پرانستل دي

وروسته دپته پراخي ورکړي شوه او په معنی کسې دمطلق ابطال استعمال

کړي شوه او چونکه هرنفیض د خپل نفیض حکم باطلوي ددې وجه نه

دنفیض په نوم مسي کړي شوه او ددې اشتراط في الابطال دوجي نه صیغه

تفاعلي استعمالوي کوم چه دامشترک في الدالالت کولو والا وي.

(۲) قوله "اختلاف القضيتين" تناقض اگرچه په مفرداتو کسې وي لیکن

چونکه پدې کسې قیاسات مدد نشي کولي ددې وجي نه اهل منطق

تناقض في القضيتين بحث کوي او تناقض في المفردات نه بحث کوي لهذا

مؤلف هم ددوي اتباع کړي ده.

(۳) قوله "بالإيجاب" دزید ساکن او دزید لیس بمتحرک نه احتراز کړي دي.

**يَقْتَضِي (۱) لِذَاتِهِ صِدْقُ أَحَدِهَا كِذْبُ الْآخَرِي أَوْ بِالْعَكْسِ**

دخپل ذات په سبب په خان کسې یو صادق او بل کاذب مقتضي وي او یا ددې برعکس

**كَقَوْلِنَا زَيْدٌ قَائِمٌ وَزَيْدٌ لَيْسَ بِقَائِمٍ وَشَرَطُ لِحَقْقِ التَّنَاقُضِ بَيْنَ**

وي لکه زمونږ دا قول چه زید ولاړ دي او زید ولاړ نه دي او د دوه شخصي قضیو

**الْقَضِيَّتَيْنِ الْمَخْصُوصَتَيْنِ وَحْدَاتٌ ثَمَانِيَّةٌ فَلَا يَتَحَقَّقُ بِدُونِهَا**

دتناقض دپاره د اتو شرطونو دوحده نه بغير تناقض نشي موجود کیدی



وَحْدَةُ الْمَوْضُوعِ ، وَحْدَةُ الْمَحْمُولِ ، وَحْدَةُ الْمَكَانِ وَحْدَةُ الزَّمَانِ ،

اول دیو موضوع کیدل دویم محمول کیدل په وحدت مکان کښي دریم وحدت زمانه

وَحْدَةُ الْقُوَّةِ وَالْفِعْلِ ، وَحْدَةُ الشَّرْطِ ، وَحْدَةُ الْجُزْءِ ،

وحدت قوت او فعل محلورم وحدت شرط پنځم وحدت جزء

وَحْدَةُ الْإِضَافَةِ وَقَدْ اجْتَمَعَتْ فِي هَذَيْنِ الْبَيْتَيْنِ ، بَيْت :

او ګل شپږم وحدت اضافت او دا دواړه پدې بیت کښي راجع شوي دي. بیت.

در تناقض هست وحدت شرط دان

وحدة مَوْضُوعٍ وَمَحْمُولٍ وَمَكَانٍ

وحدة شرط و اضافت جزء وکل

قوة وفعل است در آخر زمان

په تناقض کښي اته وحدتونه شرط دي په دي ښه پوهه شه وحدت مَوْضُوعِ ، او محمول او مکان ، وحدت شرط او اضافت دجزء اوکل، قوت او فعل او په اخر کښي زمان دي.

فَإِذَا اخْتَلَفَا فِيهَا لَمْ تَتَنَاقَضَا نَحْوَ زَيْدٌ قَائِمٌ وَعَمْرُو

که چه فصي په دي کښي مختلفي وي نو هلته تناقض نه وي لکه زيد ولاړ وي او عمرو

لَيْسَ بِقَائِمٍ وَزَيْدٌ قَاعِدٌ لَيْسَ بِقَائِمٍ وَزَيْدٌ مُوجُودٌ أَيْ فِي الدَّارِ

ولاړ نه دي او زيد ناست دي او زيد ولاړ نه دي او زيد په کور کښي موجود دي

وَزَيْدٌ لَيْسَ بِمُوجُودٍ أَيْ فِي السُّوقِ وَزَيْدٌ نَائِمٌ أَيْ فِي اللَّيْلِ وَزَيْدٌ

او زيد موجود نه دي يعني په بازار کښي نه دي او زيد او ده دي په شپه کښي او زيد

لَيْسَ بِنَائِمٍ أَيْ فِي النَّهَارِ وَزَيْدٌ مُتَحَرِّكٌ الْأَصَابِعِ أَيْ بِشَرْطِ

او ده نه دي يعني په ورځ کښي او زيد خپلو ګوتو ته حرکت ورکوونکي دي په دي

كَوْنِهِ كَاتِبًا وَزَيْدٌ لَيْسَ بِمُتَحَرِّكٍ الْأَصَابِعُ أَنِي بِشَرْطٍ كَوْنِهِ كَاتِبٌ

شرط چه کاتب وي او زید دگوتو حرکت ورکولو والا نه دي پدي شرط چه کاتب نه وي

وَالْحُمْرُ فِي الدَّنِّ مُسْكِرٌ أَنِي بِالْقُوَّةِ وَالْحُمْرُ لَيْسَ بِمُسْكِرٍ فِي الدَّنِّ

اوشراب په جاتې کښي نشه راوړونکي وي يعني بالقوه اوشراب نشه اور ندي په جاتې

أَنِي بِالْفِعْلِ وَالزَّنْجِي أَسْوَدٌ أَنِي كُلُّهُ وَالزَّنْجِي لَيْسَ بِأَسْوَدٍ أَنِي جُزْءُهُ

کښي بالفعل او دحبشي تور کيدل يعني ټول حبش تور نه وي يعني جزء دده

أَعْنِي أَسْنَانُهُ وَزَيْدٌ أَبٌ أَنِي لِبَكْرٍ وَزَيْدٌ لَيْسَ بِأَبٍ أَنِي لِحَالِدٍ

يعني غاښونه دده او زید پلاردي يعني دبکر دپاره او زید پلار نه دي يعني دخالد

وَبَعْضُهُمْ اِكْتَفَوْا بِوَحْدَتَيْنِ (۲) وَخَدَةُ الْمَوْضُوعِ وَالْمَحْمُولِ

او ځنو علماؤ په دوه وحدتونو اکتفاکړي ده يعني وحدت دموضوع او محمول

### لِإِنْدِرَاجِ الْبَاقِي فِيهِمَا.

دوچې داندراج دباقي دنورو نه

(۱) قوله "يقتضي لذاته" دلذاته قيد سره اختلاف بالايجاب والسلب په واسطه خارج کړې شو ځکه پدي کښي اختلاف لذاته نشته دي بلکه دخصوص مادي په وجه ديوي قضي صدق دېلي کذب لره مقتضي وي لکه زید انسان چه صادق وي نوزيد لیس ناطق وي لیکن اولي قضیه لذاته ددي دکذب مقتضي نه وي، بلکه چونکه ناطق او انسان دواړه مساوي دي دي وجه نه دسلب ناطق دانسان نفی اوشوه او دواړه قضي متناقضي شوي.

(۲) قوله اکتفوا بوحْدَتَيْنِ، يعني ذکر شوي پورته اته وحدتونه ځني صرف په

دوه کښې منحصر کړې شوې دي او په حقيقت کښې دا دواړه صحيح دي کوم چه په عدز او فکر کولو سره معلومېږي لکه وحدت شرط او وحدت جزء او کل وحدت په موضوع کښې داخل دي او وحدت زمان وحدت مکان وحدت اضافت او وحدت قوت او فعل وحدت محمول کښې داخل دي

وَبَعْضُهُمْ (۱) قَبَعُوا بِوَحْدَةِ النِّسْبَةِ فَقَطَّ لِأَنَّ وَحْدَتَهَا مُسْتَلَزِمَةٌ

او څنوپه وحدت نسبت قناعت کړې دي ځکه چه داوحدت دنورو وحدتونولره مستلزم

يَجْمَعُ الْوَحْدَاتِ. فصل: لَا بُدَّ فِي التَّنَاقُضِ فِي الْمَحْصُورَتَيْنِ مِنْ

دې فصل: په تناقض ددوه محصور قضيو کښې ضروري ده چه دواړه

كُونَ الْقَضِيَّتَيْنِ مُخْتَلِفَتَيْنِ فِي الْكَمِّ أَعْنِي الْكُلِّيَّةَ وَالْجُزْئِيَّةَ

قضي مختلني وي په كم کښې او په کليت او جزئيت کښې

لَمَّاذَا كَانَ إِحْدَاهُمَا كُلِّيَّةً تَكُونُ الْأُخْرَى جُزْئِيَّةً لِأَنَّ الْكُلِّيَّتَيْنِ قَدْ

نوجه کله يوه کليه وي بله به جزئيه زي ځکه دا دواړه کل کله کله

تُكَذِّبَانِ كَمَا تَقُولُ كُلُّ حَيَوَانٍ إِنْسَانٌ وَلَا شَيْءٌ مِنَ الْحَيَوَانِ

دواړه کاذبي کيږي لکه څنگه چه ته وايي هر حيوان انسان دي او کوم حيوان انسان نه

بِإِنْسَانٍ وَالْجُزْئِيَّتَيْنِ قَدْ تُصَدَّقَانِ كَقَوْلِكَ بَعْضُ الْحَيَوَانِ إِنْسَانٌ

او جزئيتين کله کله صادقي هم وي لکه ستا ده قول بعض الحيوان انسان

وَبَعْضُ الْحَيَوَانِ لَيْسَ بِإِنْسَانٍ وَيَكُونُ ذَلِكَ فِي كُلِّ مَادَّةٍ يَكُونُ

اوبعض الحيوان ليس بانسان دي او دا دواړه په هره يوه ماده کښې داسي وي چه

الْمَوْضُوعُ أَعْمٌ فِيهَا وَلَا بُدَّ فِي (۲) تَنَاقُضِ الْقَضَايَا الْمَوْجِبَةِ

چیرته موضوع عام وی او به قضیه موجبہ کنبی دتناقض دپاره

مِنَ الْإِخْتِلَافِ فِي الْجِهَةِ فَتَقْبِضُ (۳) الضَّرُورِيَّةُ الْمُطْلَقَةَ

دجهت اختلاف هم ضروری دی پس دضروریہ مطلقه

الْمُمَكِّنَةُ الْعَامَّةُ وَتَقْبِضُ الدَّائِمَةَ (۴) الْمُطْلَقَةَ الْعَامَّةُ

نقبض ممکنه عامه وی او ددائمی مطلقې مطلقه عامه وی

وَتَقْبِضُ الْمَشْرُوطَةُ (۵) الْعَامَّةُ الْحَيْنِيَّةُ الْمُمَكِّنَةُ وَتَقْبِضُ الْعُرْفِيَّةُ

او دمشروطه عامه حینیه ممکنه ده او نقبض دعرفیه عامه

(۶) الْعَامَّةُ الْحَيْنِيَّةُ الْمُطْلَقَةُ وَهَذَا فِي الْبَسَائِطِ الْمَوْجِبَةِ

حینیه مطلقه ده ، دا د بسطیه موجبہ بیان دی او دموجبو مرکباتو نقبض

وَتَقَابِضُ (۷) الْمُرَكَّبَاتِ مِنْهَا مَفْهُومٌ مُرَدَّدٌ بَيْنَ نَقْبِضِي بَسَائِطِهَا

هغه مفهوم دی کوم چه تردید شوې وی بسائطو موجبو په نقبضونو کنبی

وَالْتَفْصِيلُ يُطْلَبُ مِنْ مُطَوَّلَاتِ الْقَنْ. **فصل :** وَ

او ددی مزید وضاحت او تفصیلات او تشریحات دقن دلویو کتابونو نه اوغواړه. فصل: او

يَشْتَرِطُ (۸) فِي أَخْذِ نَقَائِضِ الشَّرْطِيَّاتِ الْإِتِّفَاقُ فِي الْجِنْسِ وَالتَّوَعُّ

دشرطیاتو داخذ نقبض کنبی شرط اتفاق فی الجنس دی او موافقت په نوع کنبی دی

وَالْمُخَالَفَةُ فِي الْكَيْفِ فَتَقْبِضُ الْمُتَّصِلَةُ اللَّزُومِيَّةُ الْمَوْجِبَةُ سَالِيَةً

او په انجابه او سلب کنبی مخالفت شرط دی لکه څنګه چه دمتصله لزومیه موجبہ

مُتَّصِلَةٌ لَزُومِيَّةٌ وَتَقْبِضُ الْمُنْفَصِلَةُ الْعِنَادِيَّةُ الْمَوْجِبَةُ سَالِيَةً

متصله لزومیه و نقبض المنفصله العنادیه موجبہ سالیته

نقیض سالبه متصله لزومیه دې او دمنفصله عنادیه موجبہ نقیض موجبہ سالبه

**مُنْفَصِلَةٌ عِنَادِيَّةٌ وَهَكَذَا فَإِذَا قُلْتَ دَائِمًا كُلَّمَا كَانَ أَب فَج فَكَانَ**

منفصلیه عنادیه دې او پدې هم پوهه شه چه تا که اوونیل کما کان اب فج

**نَقِيضُهُ لَيْسَ كُلَّمَا كَانَ أَب فَج د وَإِذَا قُلْتَ دَائِمًا إِمَّا أَنْ يَكُون.**

نو ددې نقیض لیس کما کان اب فج د وي او که چه تاوویل چه

(۱) قوله "وَيَسْأَلُكُمْ قَنَعُوا" ددي نه فارابي مراد دي خكه چه شرح شمسبه

كښي قطب الدين رازي ويلي دي چه ددي مطلب دادے چه دخنو كبارو

اهل منطق دا خيال دي چه مذكوره ذكر شوي اته وحدتونه صرف وحدت

نسبت كښي داخل دي خكه هر كه چه د دواړو قضيو نسبت متحد كړي

شو نو نور وحدات به هم ضروري وي مثلا زيد في الدار او زيد لیس في

السوق كښي تناقض نشته دي خكه چه زيد في الدار كښي چه كومه

مَوْضُوع اومحمول په مینځ كښي كوم نسبت وو په زيد لیس في السوق

كښي نشته دي همدغه شان دا مثالونه هم وگنړي دكلام حاصل دادې چه

هر چيرته په كوم وحدت كښي اختلاف وي نو په نسبت كښي به هم

اختلاف وي.

(۲) قوله ولا بد في تناقض القضايا الموجبة الخ، يعنى په قضايا موجبہ كښي

دتناقض تحقق دپاره اختلاف في الجهة هم ضروري دي كه چيرته د دواړه

جهتونه مختلف نه كړي شي نو تناقض به ثابت نشي.

لأئذ: ددي اختلاف في الجهة سره په تير شوي اتو وحدتونو كښي هم شرط

دي.

(۳) قوله "فبعض الضرورية المطلقة الممكنة العامة" يعنى دضروريه مطلق

نقیض ممکنه عامه ده حکمه امکان عام سلب ضرورت عن الجانب المخالف  
 دهمدي نوم دي پس کله چه په يو جانب کښي ضرورت ثابت کړي شو او  
 دهني جانب نه سلب ضرورت اوکړي شونو هني کښي تناقض ثابت شو.  
 (۴) قوله "ولقيض الثالِثَةُ الْمُطْلَقَةُ" يعني د دائمي مطلق نقیض مطلق عامه  
 دي دي دپاره چه سلب في كل الاوقات دایجاب في بعضي الاوقات منافي دي  
 وَكَذَا عَكْسُهُ.

(۵) قوله "ولقيض الْمُشْرُوطَةُ الْعَامَةُ الْحَيْثِيَّةُ الْمُمْكِنَةُ" يعني دشرطي عامه  
 نقیض حینیه نه رفع ضرورت اوکړي شي اوچونکه په مشروطه عامه  
 کښي بِحَسَبِ الوصف ايجاب الضرورت حکم وي دي دپاره په دواړو کښي  
 تناقض ثابت شو.

(۶) قوله "ولقيض العرفية العامة الحينية الْمُطْلَقَةُ" يعني دعرفي عامه  
 نقیض حینیه مطلقه دي او حینیه مطلقه هغه قضیه ده په کومه کښي چه  
 ځنو وختونو کښي په مَوْضُوع کښي ثبوت مَوْضُوع للمحمول یاسلب  
 مَوْضُوع عن المَحْمُول حکم بالفعل اوکړي شي او چونکه په عرفیه عامه  
 کښي دوام النسبة مَاذَا الوصف حکم وي دي دپاره دواړه خپل مینځ  
 کښي متناقض شو.

(۷) قوله "ونقائض الْمُرَكَّبَات: ددي ځای نه مؤلف دمركباتو نقائض بیان  
 فرمائي دموجبه مرکباتو قضیو تناقض داسي معلوم کړه چه مرکبه د دوه  
 قضیو نه جوړېږي لَهَذَا دمركبي نقیض ددي رفع وي او ددي علي سبیل  
 مانعة الخلو دوه صورتونه دي يوداچه لاعلي التعین یوجز رفع کړي شي  
 دویم داچه دواړه اجزاء رفع کړي شي ددي اصل پیژندلو نه وروسته کوم  
 شخص چه حائق الْمُرَكَّبَات اونقائض البسائط نه خبردار وي په اساني سره

دمركباتو نقائض راويستلي شي مثلاً كل كَاتِبًا مُتَحَرِّكُ الاصابع بِالضَّرُورَةِ مَاذَا مَ كَاتِبًا لادائماً داقضيه موجبہ كليہ مشروطہ او داد دوه جزونو نہ جوړہ شوي ده يو موجبہ كليہ مشروطہ عامہ او دويمہ سالبہ كليہ مطلقہ عامہ دي داوول جزء نقبض سالبہ جزئيہ ممکنہ دي او دجزو ثاني نقبض موجبہ جزئيہ دائمہ مطلقہ دي اوس ددي دواړو نقبضونو په مينځ کښي حرف انفصال زيات کړو منفصلہ مانعۃ الخلو مرتب شوه نو مشروطہ خاصہ موجبہ كليہ نقبض جوړېږي او همدغه مفهوم بَيْنَ نقبض الجزئين وي پدي شان کښي عذر او فکر وکړي، اما بعض الکاتب لَيْسَ بِمُتَحَرِّكِ الاصابع الاکان حين هو کاتب اما بعض الکاتب مُتَحَرِّكٌ للاصابع دائماً.

فائدة: دمركب نقبض منفصلہ مانعۃ الخلو دامطلب دي چه ددي نقبض دمنفصلي د دواړو اجزاؤ کښي يوځانغا ضرور دي او دا هم ممکن دي چه دواړه اجزاء دي نقبض وي ځکه چه په مانعۃ الخلو کښي اجتماع ممنوع نه وي.

(۸) قوله "ويضطرب" يعني دشرطياتو په نقائضو کښي د دواړو نقبضينو متفق في الجنس او متفق في النوع او مخالف في الكيف كيدل ضروري دي دجنس نه مراد متصله او منفصله وي اودنوع نه مراد لزوميه ، عناديه اتفاقيه وي.

هَذَا الْعَدَدُ زَوْجًا وَفَرْدًا فَتَقْبِضُهُ لَيْسَ دَائِمًا إِمَّا أَنْ يَكُونُ هَذَا

دائماً اما ان يَكُونُ هَذَا الْعَدَدُ زَوْجًا اوفردا نو ددي نقبض لَيْسَ دَائِمًا اما ان يَكُونُ

الْعَدَدُ زَوْجًا أَوْ فَرْدًا. فصل: أَلْعَكْسُ الْمُسْتَوِي (١) وَيُقَالُ (٢) لَهُ

هَذَا الْعَدَدُ زَوْجًا او فردا دے فصل: عكس مستوي او دپته عكس مستقيم هم واؤ

الْعَكْسُ الْمُسْتَقِيمُ أَيْضًا وَهُوَ (۳) عِبَارَةٌ عَنْ جَعْلِ (۴) الْجُزْءِ الْأَوَّلِ

او دا داسي عبارت دي چه دقضيہ جزء اول

مِنَ الْقَضِيَّةِ ثَانِيًا وَالْجُزْءُ الثَّانِي أَوَّلًا مَعَ بَقَاءِ الصِّدْقِ وَالْكَيفِ

دويم او دريم جزء اول جزء کري شي دصدق او كيف باوجود

قَالَ سَالِبَةُ (۵) الْكَلِمَةُ تُنْعَكْسُ كَنَفْسِهَا كَقَوْلِكَ

او دايجاب او سلب باقي باوجود پس دسالبه عکس همدغه راخي لکه ستا دا قول

لَا شَيْءَ مِنَ الْإِنْسَانِ يَحْجَرُ يُنْعَكْسُ إِلَى قَوْلِكَ لَا شَيْءَ مِنَ

انسان کانري ندي ددي عکس وي ستا دا قول چه يو کانري هم انسان ندي

الْحَجَرِ بِإِنْسَانٍ بِدَلِيلِ الْخَلْفِ (۶) تَقْرِيرُهُ إِنَّهُ لَوْ لَمْ يُصَدِّقْ

چه ددي دليل خلف دي ددي تقرير دادی چه کجری دا صادق نشي

لَا شَيْءَ مِنَ الْحَجَرِ بِإِنْسَانٍ عِنْدَ صِدْقِ قَوْلِنَا لَا شَيْءَ مِنَ

چه يو کانري هم انسان نوي صادق وخت کني به زمونږ دي قول کني چه يو انسان هم

الْإِنْسَانِ يَحْجَرُ لِصِدْقِ نَقِيضِهِ أَغْنَى قَوْلُنَا

کانري ندي دا به ضرور صادق وي او نه به ددي نقیض صادق وي يعني زمونږ دا قول

بَعْضُ الْحَجَرِ إِنْسَانٌ فَنَضُّهُ مَعَ الْأَصْلِ وَنَقُولُ بَعْضُ الْحَجَرِ

چه بعضي کانري انسان دي بياهم کجری مونږ ددي سره دا يوځاي کړو، داسي به وايو

إِنْسَانٌ وَلَا شَيْءَ مِنَ الْإِنْسَانِ يَحْجَرُ يَنْتَجِ بَعْضُ

چه بعضي کانري انسان دي او هيڅ يوانسان هم کانري ندي نتيجه به دا راشي چه ځني

الْحَجَرِ لَيْسَ يَحْجَرُ فَيَلْزِمُ سَلْبُ الشَّيْءِ عَنْ نَفْسِهِ وَذَلِكَ مُحَالٌ،

کانري به کانري نه وي پس دشي سلب به ددي دنفس له لازم شي او داحمال دي



وَالسَّالِيَةُ (۷) الْجُزْئِيَّةُ لَا تُنْعَكْسُ لِرُؤْمَا لِحَوَازِ (۸) عُنُومٍ

او دساليه جزئيه عكس راتلل لازم ندي خكه چه به حمله كسي موضوع

الْمَوْضُوعُ فِي الْحَمَلِيَّةِ وَالْمُقَدَّمُ فِي الشَّرْطِيَّةِ مَثَلًا يُصَدَّقُ بَعْضُ

او په شرطيه كني مقدم عموم جائز دي مثلا داصداق دي چه بعضي

الْحَيَوَانَ لَيْسَ بِإِنْسَانٍ وَلَيْسَ يُصَدَّقُ بَعْضُ الْإِنْسَانِ لَيْسَ بِحَيَوَانٍ

حيوان انسان نه دي او دا صادق نه دي چه خني انسان به حيوان نه دي

وَالْمَوْجِبَةُ (۹) الْكُلِّيَّةُ تُنْعَكْسُ إِلَى مَوْجِبَةٍ جُزْئِيَّةٍ فَقَوْلُنَا كُلُّ

او موجهه كلييه عكس كيږي موجهه جزئيه ته لكه دا قول زمونږ چه هر يو

إِنْسَانٍ حَيَوَانٌ يُنْعَكْسُ إِلَى قَوْلِنَا بَعْضُ الْحَيَوَانِ إِنْسَانٌ (۱۰)

انسان حيوان دي دي قول ته عكس كيږي چه بعضي حيوان انسان دي

وَلَا يُنْعَكْسُ إِلَى مَوْجِبَةٍ كُلِّيَّةٍ لِأَنَّهُ يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ الْمَحْمُولُ

او دا موجهه كلييه ته نه منعكس كيږي خكه چه دا جائز دي چه محمول

وَالَّتَالِي عَامًّا كَمَا فِي مِثَالِنَا فَلَا يُصَدَّقُ كُلُّ حَيَوَانٍ إِنْسَانٌ.

باتالي دي عام وي لكه په مثال زمونږ چه تير شو، دا صادق نه دي چه هر حيوان انسان دي

(۱) قوله "العكس المستوي" د عكس معني البته كول دي.

(۲) قوله "وهو عبارة" الخ، دا عكس بالمعنى المصدرى په معني د البته

تعريف دي.

(۳) قوله "وَيُحَالِلُ لَهُ الْعَكْسُ الْمُسْتَقِيمُ" يعني عكس مستوي ته عكس

مستقيم هم وايي دا ورته خكه وايي چه ددي دجوړولو طريقه بلکل ساده او

اسانه ده چه كوروالي پكښي بلکل نشته بخلاف د عكس نقیض چه بيان به

بي عنقریب راشي.

(۴) قوله "الجزء الاول" جزء ثاني اوجزه اول نه مراد جزء في الذكر دي نه جزء في الحقيقة نودات الموضوع او وصف الموضوع وي اودعكس په وجه نشي بدليدي. ددي دپاره چه ذات الموضوع او وصف الموضوع جوړ شي اوياددي عكس شي البته په تركيب ذكر كښي تقييد او تاخير كيدي شي.

(۵) قوله "فالسالبة الكلية" دمنطقيانو دا عادت دي چه اول دسالي عكس بيانوي ځكه چه دخفي سوالب عكس كل هم راځي او په موجبات كښي دكومي موجبي عكس كل نه راځي او چونكه كليي (اگر چه سالبه جزء) دجزئي نه افضل دي (اگر چه موجبه وي) ددي دپاره دسوالبو عكس مقدم كوي.

فائده: كليي چونكه مقيد تر په علومو كښي دي اوزياته اضبط دي نو دا ددي وجه نه اشرف ده.

(۶) قوله "بدليل الخلف مؤلف به اثبات عكس كښي صرف په دليل خلف اكتفا كړي ده مگر خفي منطقيانو پدي مقام دري صورتونه ذكر كړي دي، اول دليل الخلف كوم چه په محصورات ثلثه (موجبه كليي موجبه جزئيي سالبه كليي) حمله او شرطيه اوتول موجهاتو موجهاتو او په سوالبو كښي جاري وي، دويم دليل افتراضي كوم چه صرف موجبات حمله موجهه او غير موجهه او په سوالبو مركبات كښي جاري وي، ۱۰يم طريق العكس كوم چه دليل خلف پشان په تولو كښي جاري وي.

(۷) قوله "والسالبة الجزئية لا تنعكس لهما" يعني دسالبه جزئيي عكس بالكل نه راځي نه به دهني سالبه كليي راځي اونه سالبه جزئيي اونه دهليي كيدلو حالت كښي اونه دشرطيه كسو حالت كښي.

(۸) قوله "لجواز عموم الموضوع في العملية" الخ، دادمذکوره دعوي دليل دي چه که چري دسالبه جزئيه او ددي عکس سالبه کليه يا سالبه جزئيه صادق وي نو دا عکس په هر ماده کښي صادق وي ځکه عکس په هر مادي کښي اصل کول لازم وي حالانکه په کومه مادي کښي داصل موضوع دمحمول نه اومقدم دتالي نه اعم وي ددي مادي عکس نه به په سالبه کليه صادق راشي او نه سالبه جزئيه مثلاً بعض الحَيَوَان لَيْسَ بِإِنْسَانٍ سالبه جزئيه ده کوم چه صادق دي ا ب ددي عکس اگر لاشي من الانسان بحيوان اوسالبه کليه نو صادق نده او که چري بعض الانسان لَيْسَ بحيوان (سالبه جزئيه) واخله نو دابه هم صادق نه وي همدغه شان شرطيه سالبه جزئيه قَدْ لَا يَكُونُ اِذَا كَانَ الشَّيْءُ إِنْسَانًا صادقاً دي مگر ددي عکس نه لَيْسَ البتة اِذَا كَانَ الشَّيْءُ إِنْسَانًا کان حيواناً. (سالبه کليه) صادق دي اونه قَدْ لَا يَكُونُ اِذَا كَانَ الشَّيْءُ إِنْسَانًا کان حيواناً (سالبه جزئيه) صادق دي.

(۹) قوله "الموجبة الكلية الخ، کوم عکس چه دموجبه کليه دي هم هغه موجبه جزئيه دي لکه څنگه چه اوس راځي او پدي کښي دليل افتراض اودليل خلف جاري وي.

(۱۰) قوله "ولا ينعكس" الخ، يعني موجبه کليه عکس موجبه کليه نه راځي ځکه کليه (حمله کښي) محمول او (شرطيه کښي) تالي اعم وي که چري دغه وخت دموجبه کليه عکس موجبه کليه راوړي نو صادق به نه وي مثلاً کل انسان حيوان موجبه کليه ده او ددي عکس کل حيوان انسان صادق ندي حالانکه عکس په هر ماده کښي صادق وي دغه شان شرطيه موجبه کليه کماکان الشَّيْءُ (موجبه کليه) صادق نه وي.

وَهُهْنَا شَكٌّ (۱) تَقْرِيرُهُ أَنَّ قَوْلَنَا كُلَّ شَيْخٍ كَانَ شَابًّا مَوْجِبُهُ كُلِّيَّةٌ

او دلته يوشك دي تقرير دي دادې چه زمونږ دا قول هربودا ځوان وو په موجه كليه

صَادِقَةٌ مَعَ أَنَّ عَكْسُهُ بَعْضُ الشَّابِّ كَانَ شَيْخًا لَيْسَ بِصَادِقٍ

صادق دي حالانكه ددي عكس چه ځني ځوان بودا وو دا صادق نه دي

وَأَجِيبُ عَنْهُ بِأَنَّ عَكْسَهُ لَيْسَ مَا ذَكَرْتَ بَلْ عَكْسُهُ بَعْضُ

جواب دا وركول كيږي چه دا عكس نه دي كوم چه ثاني ذكر او كړو بلكه عكس ددي

مَنْ كَانَ شَابًّا شَيْخٌ وَقَدْ يُجَابُ بِوَجْهِ آخِرٍ وَهُوَ أَنَّ

ځني هغه خلق چه وو ځوانان اوس بوداگان شوي دي او كله كله پدې طريقي سره جواب

حِفْظُ النِّسْبَةِ لَيْسَ بِضُرُورِيٍّ فِي الْعَكْسِ فَعَكْسُهُ بَعْضُ الشَّابِّ

وركول كيږي او هغه داچه دنسبت محفوظ ساتل په عكس كښي ضروري نه دي ددي

يَكُونُ شَيْخًا وَهُوَ صَادِقٌ لَا مُحَالَةٌ ، وَالْمَوْجِبَةُ

دپاره چه ددي عكس بعضي ځوانان بوداگان كيږي او دا لامحاله صادق دي او دموجه

الْجُزْئِيَّةُ تُنْعَكَسُ إِلَى مَوْجِبَةٍ جُزْئِيَّةٍ كَقَوْلِنَا بَعْضُ الْحَيَوَانِ

جزئيه عكس همدغه موجه جزئيه راځي لكه زمونږ دا قول چه بعضي حيوان

إِنْسَانٌ وَ يُنْعَكَسُ إِلَى قَوْلِنَا بَعْضُ الْحَيَوَانِ إِنْسَانٌ

انسان دي ددي عكس زمونږ دا قول دي چه بعضي حيوان انسان انسان حيوان دي

وَقَدْ يُورَدُ (۲) عَلَى اِنْعَكَاسِ الْمَوْجِبَةِ الْجُزْئِيَّةِ كَنَفْسِهَا إِيْرَادٌ وَهُوَ

او دموجه جزئيه عكس په موجه جزئيه اعتراض وارديږي او هغه دا چه

أَنَّ بَعْضَ الْوَتْدِ فِي الْحَائِطِ صَادِقٌ وَ عَكْسُهُ أَغْنَى بَعْضَ الْحَائِطِ

خني ميخ په ديوال کښي دي صادق دي حالانکه ددي عکس يعني بعضي ديوال

في الْوَتْدِ غَيْرَ صَادِقٍ وَالْجَوَابُ إِنَّا لَا نُسَلِّمُ أَنَّ عَكْسَ هَذِهِ الْقَضِيَّةِ

په مينځ کښي دي صادق نه دي جواب دادې چې مونږ دا نه دي تسليم کړي چې عکس

مَا قُلْتُ مِنْ بَعْضِ الْحَائِطِ فِي الْوَتْدِ بَلْ عَكْسُهُ

هغه دي کوم چې تاسو ته اوسېدل چې په بعضو ديوالونو کښي ميخ وي بلکه عکس ددي

بَعْضُ مَا فِي الْحَائِطِ وَتَدَّ وَلَا مِزِيَّةَ فِي صِدْقِهِ

خني هغه شيان کوم چې په بعضي ديوالونو کښي ميخ دي او ددي په صدق کښي شک

وَبَاقِي مَبَاحِثِ الْعُكُوسِ مِنْ عَكْسِ الْمَوْجِهَاتِ وَالشَّرْطِيَّاتِ

نشته اود باقي عکسو مثلا دموجباتو او شرطياتو

فَمَذْكَورٌ فِي الْمَطُولَاتِ. فصل: عَكْسُ النَّقِیْضِ هُوَ جَعْلُ

په لويو لويو کتابونو کښي ذکر شوي دي. فصل: عکس نقیض: گرځول

(۳) نَقِیْضُ الْجُزْءِ الْأَوَّلِ مِنَ الْقَضِيَّةِ ثَانِيًا وَنَقِیْضُ الْجُزْءِ الثَّانِي أَوَّلًا

دجزء اول دنقیض دویم جزء او د نقیض دجزء ثاني دنقیض لړه اول جزء

مَعَ بَقَاءِ الصِّدْقِ.

عکس نقیض دي، سره دبقاء دصدق.

(۱) قوله "و هناك شك الخ" ددي اعتراض تقدير دادې چې ستا دا اويل چې

دموجبہ کليہ عکس موجبہ جزئيہ راځي درست ندي او گوري کل شيخ کان

شابا موجبہ کليہ ده مگر ددي عکس بعض الشاب کان شيخا صادق نه

راخي مؤلف ددي اعتراض دوه جوابونه ورکړي دي اول جواب کښي داواي چې حاصل يي دادي چه کل شيخ شابا ددي عکس بعض الشاب شيخا ندي بلکه ددي عکس بعضي من کان شابا دي دا صادق دي مگر داجواب په باري النظر کښي وزني معلوميري ليکن دلبر فکر کولو نه ددي ضعف ښکاره کيږي ځکه چه بعض الشاب کان شيخا او بعض من کان شابا شيخ پدي کښي صرف دکان دتقديم او تاخير فرق دي او کان چونکه ادات ربط غير مستقل بالمفهوميت دي ددي وجه نه کان نه محمول جوړ کړو اونه دغير مستقل المفهوميت دوجي جزو محمول جوړ شو بلکه محمول په هر صورت همدغه شاب دي (کوم چه په ممکن کښي موضوع جوړيږي) او دکان دتقديم او تاخير ممکن باندي کوم تغير رانغلو او دويم جواب په قديجاب سره ورکړي دي چه حاصل يي دادي چه داصل قضيه نسبت عکس په قضيه کښي محفوظ پاتي کيدل ضروري ندي لهذا دکان په خاي که چري مونږ يکون اووايو نو اوس به عکس داسي وي بعض الشاب يکون شيخا او دا صادق دي په اصل قضيه کښي چه نسبت وو هغه په ماضي دلالت کوونکي وو اودا په عکس کښي چه کوم نسبت دي هغه په مستقل دلالت کولو والا دي دغه جواب نه اهل تحقيق خونس کړي دي مگر دفساد نه داهم خالي ندي ځکه چه اصل قضيه مطلقه وقيته ده او که ضرورت له اعتبار ورکړي نو دا قضيه وقيته مطلقه ده او مطلقه وقيته او وقيته مقيد د دواړو عکس مطلقه عامه راخي ددي وجه نه بعض الشاب شيخ بالفعل دقضيه مذکوره عکس شو او دا صادق دي ځکه ددي عکس معني ده چه الشاب في احد الازمنة يعني په زمانه ماضي کښي شاب چه ورباندي صادق وو پدي باندي احد الازمنة يعني په مستقبل کښي صادق وي او داصل

قضیه مفهوم هم همدغه صادق شو.

(۲) قوله "وَقَدْ يورد، دویم اعتراض دي کوم چه دموجبه کلیه دموجبه جزئیه په طرف منعکس کیدلو څه شوي دي حاصل يي دادي چه ستا دا وینا کول صحیح ندي چه دموجبه جزئیه عکس موجبه جزئیه راځي او گوري بعضي الوتر في الحائط قضیه موجبه جزئیه صادق دي مگر ددي عکس بعضي الحائط في الوتر صادق ندي ددي جواب مؤلف دا ورکړي دي چه کوم عکس تاسي بنودلي دي هغه عکس ندي ځکه په اصل قضیه کښي صرف حائط محمول نه وو بلکه في الحائط محمول وو مگر تاسي په عکس کښي صرف حائط مَوْضُوع جوړ کړو لَهَذَا ددي نه معلوم شو چه تاسي دعکس په وېستلو کښي ضرور غلطی کړي ده ددي صحیح عکس دادي بعضي مافي الحائط وتد.

(۳) قوله "هو جعل نقیض الاول" الخ: دعکس نقیض دا تعریف کوم چه مؤلف کړي دي دادمتقدمینو دمذهب په بنا وو چونکه دمتاخرینو ددي تعریف په بنا دعکوس په راوېستلو کښي ډیر اقسام په نظر راغلي دي ددي وجه دمتاخرینو دعکس نقیض طریقه بدل کړي ده چنانچه ددوي په نزد دعکس نقیض تعریف دادي چه دقضیه نه عین جزء اول جزء ثاني کړي او جزء ثاني نقیض جزء اول کړي شي چونکه عکس بالمعنی المعتبر عند المتأخرين په علومو کښي غیر مستعمل دي او مفصل بحث کول غواړي دي وجه نه مؤلف ترك کړي دي.

وَالْكَيفِ هَذَا أَسْلُوبُ الْمُتَقَدِّمِينَ فَتَنَعَكْسُ (۱) الْمَوْجِبَةُ الْكُلِّيَّةُ بِهِذَا

او کیف، دا دمتقدمینو طریقه ده پس دموجبه کلیه عکس

الْعَكْسِ كَنَفْسِهَا كَقَوْلِنَا كُلَّ إِنْسَانٍ حَيَوَانٌ يَنْعَكْسُ إِلَى قَوْلِنَا كُلِّ لَا

نقبض موجه کليه وي لکه زمونر دا قول هر انسان حيوان دي ددي عکس زمونر دا قول

حَيَوَانٌ لَا إِنْسَانٌ وَالْمَوْجِبَةُ الْجُزْئِيَّةُ لَا تُنْعَكْسُ بِهَذَا الْعَكْسِ

دي هر حيوان انسان دي او دموجه جزئيه عکس نقبض نه راخي

لِأَنَّ قَوْلِنَا بَعْضُ الْحَيَوَانِ لَا إِنْسَانٌ صَادِقٌ وَعَكْسُهُ أَغْنَى بَعْضُ

خکه زمونر دا قول چه بعضي حيوان لا انسان دي صادق دي او ددي عکس بعني بعضي

الْإِنْسَانِ لَا حَيَوَانٌ كَاذِبٌ وَالسَّالِبَةُ الْكُلِّيَّةُ تُنْعَكْسُ إِلَى سَالِبَةٍ جُزْئِيَّةِ

نسان لا حيوان کاذب دي او دسالبه کليه عکس سالبه جزئيه راخي

تَقُولُ لَا شَيْءَ مِنَ الْإِنْسَانِ بِفَرَسٍ وَتَقُولُ فِي عَكْسِهِ بِهَذَا الْعَكْسِ

دا قول ستايو انسان هم ا نه دي او ددي عکس کسي وين کيري چه

بَعْضُ اللَّافَرَسِ لَيْسَ بِإِنْسَانٍ لِصَدَقِ نَقِيبُضِهِ أَغْنَى بَعْضُ اللَّافَرَسِ

بعضي لافرس لا انسان نه دي کوم چه جزئيه دي او دا نه ويل کيري لافرس

لَا إِنْسَانٌ كَالْجِدَارِ وَالسَّالِبَةُ الْجُزْئِيَّةُ تُنْعَكْسُ إِلَى سَالِبَةٍ جُزْئِيَّةِ

لا انسان دي لکه ديوار اوسالبه جزئيه عکس سالبه جزئيه راخي

كَقَوْلِكَ بَعْضُ الْحَيَوَانِ لَيْسَ بِإِنْسَانٍ تُنْعَكْسُ إِلَى قَوْلِكَ بَعْضُ

لکه ستا دا قول چه بعضي حيوان انسان نه دي ددي عکس دا قول دي چه بعضي

الْإِنْسَانِ لَيْسَ بِلَا حَيَوَانٍ كَالْفَرَسِ وَعَكُوسُ الْمَوْجِهَاتِ (۲)

لا انسان لا حيوان نه راخي لکه اس او دموجهات عکس



مَذْكُورَةٌ فِي الْكُتُبِ الطَّوَالِ وَهَهُنَا قَدْ تَمَّ مَبَاحِثُ الْقَضَايَا وَأَحْكَامِهَا

په لویو کتابونو کښي ذکر دي تردي ځايه د قضيو د مباحثو او احكامو بحث ختم شو.

**فصل :** وَإِذَا قَدْ فَرَعْنَا عَنْ مَبَاحِثِ الْقَضَايَا وَالْعُكُوسِ الَّتِي

فصل فصل: كله چه مونږ د قضيو او عكسو د بحث نه سه فارغ شو كوم چه

كَانَتْ مِنْ مَبَادِي الْحُجَّةِ فَحَرِيٌّ (۳) بِنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ فِي مَبَاحِثِ الْحُجَّةِ

د ابتدايي مضامينو نه دي نوډدي سره مناسب دادي چه مونږ د حجت په باره کښي هه

فَنَقُولُ الْحُجَّةَ (۱) عَلَى ثَلَاثَةِ أَقْسَامٍ أَحَدُهَا الْقِيَاسُ وَثَانِيهَا

خبره وکړو نو مونږ وايو چه حجت په دري قسمه دي يوقياس دي دويم

الْإِسْتِقْرَاءُ وَثَالِثُهَا التَّمَثِيلُ فَلْنُبَيِّنْ هَذِهِ الثَّلَاثَةَ فِي ثَلَاثَةِ فُصُولٍ:

استقراء ، دريم تمثيل دا دري په دريو فصلونو کښي دي.

(۱) قوله "الموجبة الكلية" الخ: دا قاعده ياد ساتي چه په عکسي مستوي

کښي كوم حکم د سوالب وو په عکس نقیض کښي هم هغه د موجباتو

حکم دي مثلاً په عکس مستوي کښي د سالبه کليه عکس کليه راتلله

دلته د موجبه کليه عکس موجبه کليه راشي هلته د سالبه جزئيه عکس

بالکل نه راتلو نو دلته به د موجبه کليه عکس بالکل نه راځي هلته چه کله

د موجبه کليه او د موجبه جزئيه عکس موجبه جزئيه راتلو دلته سالبه کليه

او سالبه جزئيه راشي.

(۲) قوله "عكس النقيض" چونکه په عکس نقیض کښي طرفین کښي

نقیض واخلي (عند المتقدمين) ياديو طرف نقیض واخلي (عند المتأخرين)

عکس درته ښايي دي وجه نه دا په عکس نقیض سره مسمي کوي.

(۳) قوله "فحري" يعني لائق كله چه مؤلف دمبادي حجت (قضایا او عکوس) نه فارغ شو نو اوس مناسب اولائق دي چه دحجت بختونه بیان کړي ځکه دعلم منطق مقصد همدغه اعلي حجت دي چه ددي په ذریعه د مجهولات تصدیقیه تَحْصِيل کیدی شي .

(۴) قوله "الحجة علي ثلاثة اقسام" د حضور چه داده چه داحتجاج دري صورتونه دي، اول احتجاج بالکلي علي الجزئي، دویم احتجاج بالجزئي علي الجزئي اول قیاس دي دویم استقراء دي او دریم تمثيل پدي ټولو کښي اعلي قیاس دي کوم چه مفید للعلم یقین دي دي وجه نه قیاس مقدم کوي بلکه استقراء او تمثيل ته د قیاس تابع اولاحق ويل کيږي دلته د موجهاتو حکم د سوالبو حکم دي په عکس مستوي کښي بغير د عکس نه پس هغه قضي دکومي عکس مستوي د سالي عکس نه وي دهغي په عکس کښي د موجه عکس نه وي لیکن موجهات کلیات عکس به ضروريه اودائمه وي او د مشروط عامه عرفیه ددي عکس عرفیه عامه دي اومشروطه خاصه او عرفیه خاصه ددي عرفیه عامه مقید بِاللَا دَوَام في البعض دي مگر په جزئیاتو کښي دغه شان عکس نه وي مگر مشروطه خاصه او عرفیه خاصه ددي عکس عرفیه خاصه دي او د سوالب برابر دي چه کلیه وي یا جزئي وي ددي عکس کي نه وي پدي کښي دا احتمال دي چه د محمول نقيض د مَوْضُوع نه عام وي پس ضروريه او دائمه او عامتان ددي عکس مطلقه دي او د وجودیتان او وقتیتان او مطلقه عامه ددي عکس مطلقه عامه دي.

## فصل في القياس

دقیاس احکام

وَهُوَ (۱) قَوْلُ مُؤَلَّفٍ مِنْ قَضَايَا (۲) يَلْزِمُ (۳) عَنْهَا

په بیان قیاس کښې قیاس یو قول دې کوم چه د داسې قضیو نه مرکب دې چه ددې نه

قَوْلُ آخَرُ بَعْدَ (۱) تَسْلِيمِ تِلْكَ الْقَضَايَا فَإِنْ كَانَ النَّتِيجَةُ

یونل داسې قول ددې قضیو دتسلیمولو نه روسته لازم راغلي دې بس کچرې نتیجه

أَوْ نَقِیْضُهَا مَذْکُورًا فِيهِ يُسَمَّى اسْتِثْنَائِيًّا كَقَوْلِنَا إِنْ كَانَ زَيْدٌ

اویانقیض نتیجه مذکور وي نو ددې نوم استثنائي کښودلي شوي دي لکه زمونږ دا قول

إِنْسَانًا كَانَ حَيَوَانًا لَكِنَّهُ إِنْسَانٌ يَنْتُجُ فَهُوَ حَيَوَانٌ وَإِنْ كَانَ

که زید انسان دي حیوان دي مگر انسان دي نتیجه دا شوه چه زید انسان دي او که

زَيْدٌ حِمَارًا كَانَ نَاهِقًا لَكِنَّهُ لَيْسَ بِنَاهِقٍ يَنْتُجُ إِنَّهُ لَيْسَ بِحِمَارٍ وَإِنْ

زید خردې نو ناهق دي مگر ناهق نه دي نتیجه دا شوه چه خر نه دي او که

لَمْ يَكُنِ النَّتِيجَةُ وَنَقِیْضُهَا مَذْکُورًا يُسَمَّى افْتِرَاقِيًّا كَقَوْلِنَا زَيْدٌ

نتیجه اویا نقیض ذکر شوي نه وي په افتراقي مسمي شوي دي لکه ستا دا قول زید

إِنْسَانٌ وَكُلُّ إِنْسَانٍ حَيَوَانٌ يَنْتُجُ زَيْدٌ حَيَوَانٌ. **فصل :** (۵) فِي الْقِيَاسِ

انسان دي او هر انسان حیوان دي نتیجه دا شوه چه حیوان دي. فصل په بیان قیاس

الْاِقْتِرَانِي وَهُوَ قِسْمَانِ حَمَلٍ وَشَرْطِيٍّ (۶) وَمَوْضُوعُ النَّتِيجَةِ فِي

اقتراقي کښې او دا په دوه قسمه دي یوحملې بل شرطې او دنتیجې موضوع په

الْقِيَاسِ يُسَمَّى أَصْغَرَ لِكُونِهِ أَقَلُّ أَفْرَادًا فِي الْأَغْلَبِ

اصغر مسمي شوي دي خكه چه موضوع دنتيحي به قياس كسي اصغر ويل شي

وَمَحْمُولُهُ يُسَمَّى أَكْبَرَ لِكِنَّهُ أَكْثَرُ أَفْرَادًا غَالِبًا وَالْقَضِيَّةُ الَّتِي

او محمول ته بي اكبر ويل كبري خكه چه ددي افراد اكثر وي او هغه قضيه كومه چه

جُعِلَتْ جُزْءُ قِيَاسِ يُسَمَّى مَقْدَمَةً الَّتِي فِيهَا الْأَصْغَرُ تُسَمَّى

دقياس جزء گرځول شوي وي دا په مقدم مسمي شوي دي او هغه مقدم چه هني كسي

صُغْرِي (٧) وَالَّتِي فِيهَا الْأَكْبَرُ كُبْرِي وَالْجُزْءُ الَّذِي تَكُونُ بَيْنَهُمَا

اصغر دي هغه په اصغر مسمي شوي دي او په هني جزء كوم چه ددوي په مېنځ كسي

يُسَمَّى حَدَّ الْأَوْسَطِ وَاقْتِرَانُ الصُّغْرِي بِكُبْرِي يُسَمَّى قَرِينَةً

په حد اوسط مسمي شوي دي او اقتران صغري په كبري مسمي شوي دي او دا په قرينه

وَضَرْبًا وَالْهَيْئَةُ الْحَاصِلَةُ مِنْ كَيْفِيَّةِ

هم مسمي شوي دي او ضرب او هغه هېئت چه د اصغر او اكبر په نزد كيفيت ساتل

وَضَعِ (٨) الْأَوْسَطِ عِنْدَ الْأَصْغَرِ وَالْأَكْبَرِ يُسَمَّى شَكْلًا وَالْأَشْكَالُ

شوي دي دا په شكل مسمي شوي دي او شكلونه

أَرْبَعَةٌ وَجْهُ الضَّبْطِ أَنْ يُقَالَ الْحَدُّ الْأَوْسَطُ إِمَّا مَحْمُولُ الصُّغْرِي

څلور دي او دضبط وجه داده چه كه اوويل شي چه حد اوسط يابه صغري محمول وي

وَمَوْضُوعُ الْكُبْرِي كَمَا فِي.

او دكبري موضوع به وي لكه

(۱) قوله "وَمَوْضُوعُ الْكُبْرِي كَمَا فِي" الخ، دا دقياس تعريف دي قياس په دوه

قسمه دي ، اول قياس معقول، دويم قياس ملفوظ او همدارنگه قول دوه

قسمونه دي اول معقول، دويم قول ملفوظ پس قول معقول دقياس معقول جنس دي او قول ملفوظ دقياس ملفوظ جنس دي که برهان مطلوب وي نودقياس معقول حاجت وي البته په جدليات اومغالطات شعريات اوطايات کښي دقيام ملفوظ نه کار چليري خکه ددي په واسطي سره غيړته خطاب کيدي شي.

(۲) قوله "من قضایا" قضایا اگر چه دجمع صيغه ده مگر دلته ددي نه جمع فوق الواحد مراد ده ددي قيد نه معلومه شوه دقضيه واحده قیاس نشي جوړيدي.

(۳) قوله "يَلْزِمُ عنها" دلزوم نه مراد لزوم ذاتي دي پس که چري دوه قضي مثلا دکومي دريمي قضي ملزوم وي مگردا لزوم ددي قضيو دذات دوجي نه نه وي بلکه دکومي واسطي نه وي نوديته قیاس مه وایه چه مثلا مساو لبا اوب مساوي لج دا دوه قضي دي کوم چه دريمه قضيه يعني امساوي لج مستلزم دي مگر دا لزوم لذاتها ندي بلکه دوجي دمقدمه جنبیه مساوي المساوي خفي لزوم شوي دي.

(۴) قوله "بعد تسليم تلك القضايا" ددينه معلومه شوه چه دقياس دپاره ضروري ندي چه ددي مقدمات في نفسها مسلم وي بلکه که چري دا تسليم کړلي شي نو بيا هم قیاس جوړي دي شي اوددي نتيجه لازم کيدلي شي اگر چه في نفسها مقدمات اونتيجه کاذب هم وي مثلا الانسان حجر وکل حجر جماد نو نتيجه به دا وي فالانسان جماد دلته مقدمات او نتيجه کاذب دي مگر دمقدماتو لذاتها نتيجه لازم کيږي.

(۱) قوله "فصل" مؤلف چه دقياس دتعريف اودتقسيم نه فارغ شو نو اوس يي ددي داقسامو بيان شروع کړو او دټولو نه مخکښي دقياس اقترافي

تقسیم او وضاحت طرف ته متوجه کيږي.

(۶) قوله "شرطي" دقياس شرطي دا مطلب دي چه د دوه حمليو نه مرکب وي مگر د دوه شرطيو يابو شرطيه او بله حمله نه مرکب وي نو دا به قياس شرطي وي مگر په دويم صورت کښي شرط ويل تسمية الكل باسم الجزء، الاعظم دقبيل نه به وي.

(۷) قوله "تسمي صغري" صغري ته صغري پدي وجه وائي چه پدي کښي مصغر مذکور وي اوکبري ته کبري پدي وجه ورته وائي ځکه چه پدي کښي اکبر موجود وي او کوم چه دصغري او کبري ترمنځه مکرر وي هني ته حدوسط ويل کيږي ځکه چه دمطلوب دواړه طرفينو کښي داسريک وي.

(۸) قوله "من كيفية وضع الاوسط" الخ، يعني حد اوسط ته صغري اود کبري سره يوځاي کولو باندي کوم هيئت حاصل کيږي هني ته شکل ويل کيږي او په شکل اول کښي حد اوسط صغري کښي محمول او کبري کښي موضوع جوړيږي او په شکل ثاني کښي صغري کبري په دواړو کښي محمول او په دريم شکل کښي په دواړو کښي دننه موضوع جوړيږي او په څلورم شکل کښي په صغري کښي موضوع او په کبري کښي محمول جوړوي.

قَوْلُنَا الْعَالَمُ مُتَغَيِّرٌ وَكُلُّ مُتَغَيِّرٍ حَادِثٌ يَنْتَجِ

زمونږ پدي قول کښي ځم عالم متغير دي او هر متغير حادث دي نتيجه به داسي چه

الْعَالَمُ حَادِثٌ فَهُوَ الشَّكْلُ الْأَوَّلُ (۱) وَإِنْ كَانَ مَحْمُولًا فِيهَا

عالم حادث دي پس دا شکل اول دي او که په دواړو کښي محمول وي وي په دېکښي

فَهُوَ الشَّكْلُ الثَّانِي كَمَا تَقُولُ كُلُّ إِنْسَانٍ حَيَوَانٌ وَلَا شَيْءٌ مِنْ

نو دا دویم شکل دی لکه چه نه دا اووای انسان حیوان دی او هیچ کوم

بِحَيَوَانٍ فَالْتَّيَجَةُ لَا شَيْءٌ مِنَ الْخَجَرِ بِحَيَوَانٍ بِخَجَرٍ فَالْتَّيَجَةُ

کانری حیوان نه دی نتیجه به دا راشی چه هیچ کوم انسان کانری نه دی نونتیجه داشوه

لَا شَيْءٌ مِنَ الْإِنْسَانِ بِخَجَرٍ وَإِنْ كَانَ مَوْضُوعًا فِيهِمَا فَهُوَ الشَّكْلُ

لکه لا شیء من الانسان بخر اوکه موضوع وی په دواړو کښی نو دا دریم شکل

الثَّالِثُ نَحْوُ كُلِّ إِنْسَانٍ حَيَوَانٌ وَبَعْضُ الْإِنْسَانِ كَاتِبٌ يَنْتَجِ بَعْضُ

لکه دا قول هرانسان حیوان دی او بعضی انسان کاتب دی نتیجه شوه چه بعضی

الْحَيَوَانِ كَاتِبٌ وَإِنْ كَانَ مَوْضُوعًا فِي الصُّغْرَى وَنَحْمُولًا فِي الْكُبْرَى

بعضی حیوان کاتب دی او که موضوع وی په صغری کښی او محمول وی په کبری کښی

فَهُوَ الشَّكْلُ الرَّابِعُ نَحْوُ قَوْلِنَا كُلُّ إِنْسَانٍ حَيَوَانٌ وَبَعْضُ الْكَاتِبِ

نو هم شکل رابع دی لکه دا قول زمونږ هر انسان حیوان دی او بعضی کاتب

إِنْسَانٌ يَنْتَجِ بَعْضُ الْحَيَوَانِ كَاتِبٌ. فصل : وَأَشْرَفُ الْأَشْكَالِ مِنَ

انسان دی نتیجه شوه چه بعضی حیوان کاتب دی. فصل او اشرف ترین شکل

الْأَرْبَعَةِ الشَّكْلِ الْأَوَّلِ وَلِذَلِكَ (۲) كَانَ إِنتَاجُهُ بَيْنًا بَدِيهِيًّا

اول شکل دی دهمدی وچي نه ددی نتیجه بیدیي ده

يَسْبِقُ الذَّهْنَ فِيهِ إِلَى التَّيَجَةِ سَبْقًا طَبْعِيًّا مِنْ دُونِ حَاجَةٍ

او ذهن ته ددی نتیجه په طبیی ډول سبقت کوي بغیر د ضرورت نه

وَتَأْمَلِ وَلَهُ شَرَايِطُ وَضُرُوبٌ أَمَّا الشَّرَايِطُ (۳) فَإِثْنَانِ أَحَدُهَا

فکر او سوچ نه او ددې شرائط او اقسام دې شرائط دوه دي اول

إِجَابُ الصُّغْرَى (۱) وَثَانِيَهُمَا كَلِيَّةُ الْكُبْرَى (۲) فَإِنْ يَفْقِدَا مَعاً

ايجاب دصغري دې دويم دكله كبري دې كه دغه مفقود شول بابو پكې مفقود شو

أَوْ يَفْقِدُ أَحَدَهُمَا لَا يَلْزِمُ النَّتِيجَةُ كَمَا.

اوكه په دوى كښي يو ورك شي نتيجه به لازم نه وي لكه.

(۱) قوله "لَهُوَ الشَّكْلُ الْأَوَّلُ" الخ: دغه څلور شكلونه پدې ترتيب كيځودل

چه داوول شكل نه په واضحه طور سره بغير دخه فكر كولو راوځي او طبعيت هغه په چستي سره قبلوي او نفس ناطق فوت دنتيجې په طرف متوجه كيږي همدارنگه په شكل اول كښي په طبيعي كښي فرق پري نوتو صغري داوسط طرف ته په اساني سره انتقال كيږي اونتيجه په واضحه ډول شكل باندي راځي او په نتيجه كښي اصغر اواكبر په خپل حال باندي وي دي وجه نه اول شكل په اوله مرتبه كښي كيښودو او بيا دويمه مرتبه كښي دويم شكل كيښودو ځكه چه دا اشرف المقدمتين يعني صغري شكل اول نه مشاركت لري دي وجه نه چه دواړو كښي حد اوسط په صغري كښي محمول وي بيا په دريمه درجه كښي شكل ثالث كيښودو ځكه چه دا احسن المقدمتين يعني په كبري كښي داوول شكل نه مشاركت لري بيا څلورمه مرتبه شكل رابع كيښودو ځكه چه په كومه طريقه هم داوولشكل سره مشاركت نه لري.

(۲) قوله "وَلِلَّهِ" پدې كښي څه شك نشته دي چه داوول شكل نتيجه ظر

او بديهي وي او ددې نه علاوه كوم چه دري اشكال دي دا ټول دي طرف ته راجع دي لكه چه كله ترتيب اونتيجه دواړه عكس كړي شي لكه څنگه



چه به شکل رابع کبسي دي او کله احد المقدمتين عکس کړي شي لکه څنگه چه په شکل ثاني او ثالث کبسي دي مگر دخنو حضراتو ویناده چه د دري واړو شکلونو نه درايستلو علم داول شکل طرف ته د رجوع کول په علم موقوف دي قایل تفکر اوسوچ دي.

(۳) قوله "واما الشرائط الخ" دڅلورو شکلونو دماهيت جدا جدا بيانولو نه پس هغه فرق بيانوي کوم چه دشرائطو په لحاظ سره دي.

(۴) قوله "ايجاب الصغري" الخ، يعني دكيفيت لحاظ سره په اول شکل کبسي صغري دموجبه کيدل شرط دي ځکه که چري دا سالبه وي نو دا صغري اوسط لاندي داخل نه وي لهذا دا اوسط په ذريعه کوم حکم داکبر داصغر طرف ته متعدي وي هغه به دي حالت کبسي نه وي.

(۵) قوله "كلية الكبرى" الخ: يعني دكم په اعتبار سره په اول شکل کبسي دكلية کيدل شرط دي ځکه که چري داسي نه وي نو نتيجه به لازم نشي دمثال په طور دلاندي مثال نه معلومه شوه لکه کُل انسان حيوان وبعض الحيوان جسم نو دلته دتکفر کولو نه معلومه شوه چه نتيجه لازم نه وه ځکه ممکن دي چه دحيوان ځني افراد جسم وي چه هغه دانسان نه علاوه نوروي.

يَظْهَرُ عِنْدَ التَّأَمُّلِ وَأَمَّا الضَّرُوبُ (۱) فَأَرْبَعَةٌ لِأَنَّ الإِخْتِمَالَاتِ

لکه څنگه چه دتأمل او فکر نه ظاهرېږي او اقسام يي څلور دي ځکه چه احتمالات

فِي كُلِّ شَكْلِ سِتَّةٌ عَشَرَ لِأَنَّ الصُّغْرَى أَرْبَعَةٌ وَالْكُبْرَى أَيْضًا أَرْبَعَةٌ

په هر شکل کبسي شپاړس دي ځکه چه دصغري څلور اقسام او دکبري هم څلور.

أَعْنِي الْمَوْجِبَةُ الْكَلِيَّةُ وَالْمَوْجِبَةُ الْجُزْئِيَّةُ وَالسَّالِيَةُ الْكَلِيَّةُ

فسونه دي يعني موجه كليه موجه جزئيه اوسالیه كليه

وَالْجُزْئِيَّةُ وَالْأَرْبَعَةُ فِي الْأَرْبَعَةِ سِتَّةَ عَشَرَ وَأَسْقَطَ شَرَايِطَ الشَّكْلِ

اوسالیه جزئیه نو خلور چه به خلورو کبني ضرب کري شي شپارس کبري د شکل اول

الْأَوَّلَ اثْنِي عَشَرَ وَهُوَ الصُّغْرَى السَّالِيَةُ الْكَلِيَّةُ مَعَ الْكُبْرَيَاتِ

شرائط ساقط کرل او هغه دادي صغري دسالیه کليه سره دکبرياتو

الْأَرْبَعِ وَالصُّغْرَى السَّالِيَةُ الْجُزْئِيَّةُ مَعَ تِلْكَ الْأَرْبَعِ وَهَذِهِ ثَمَانِيَّةُ

خلورو او دصغري ساليه جزئيه سره دخلورو دا اته شو

وَالْكُبْرَى الْمَوْجِبَةُ الْجُزْئِيَّةُ وَالسَّالِيَةُ الْجُزْئِيَّةُ مَعَ الصُّغْرَى

کبري موجه جزئيه شوه او ساليه جزئيه سره دصغري نه

الْمَوْجِبَةُ الْجُزْئِيَّةُ وَالْكَلِيَّةُ وَهَذِهِ أَرْبَعَةُ قَبْلِي أَرْبَعَةُ ضُرُوبٍ

اوموجه کليه او جزئيه دا خلور شول نو اوس خلور قسه نتيجه وړکونکي پاتي شول

مُنْتَجَةِ الضَّرْبِ الْأَوَّلِ مُرَكَّبٌ مِنْ مَوْجِبَةٍ كَلِيَّةٍ صُغْرَى وَمَوْجِبَةٍ

اولي ضرب يا قسم موجه کليه صغري موجه کليه کبري نه مرکب دي

كَلِيَّةٍ كُبْرَى يَنْتَجُ مَوْجِبَةٍ كَلِيَّةٍ نَحْوُ كُلِّ ج ب وَكُلِّ ب د يَنْتَجُ كُلُّ

نتيجه موجه کليه راشي لکه کُل ج ب وکل ب دنتيجه کل ج دراخي

ج د وَ الضَّرْبُ الثَّانِي مُؤَلَّفٌ مِنْ مَوْجِبَةٍ كَلِيَّةٍ صُغْرَى وَسَّالِيَةٍ

او دويم قسم موجه کليه صغري او ساليه

كَلِيَّةٍ كُبْرَى يَنْتَجُ سَّالِيَةٍ كَلِيَّةٍ نَحْوُ كُلِّ إِنْسَانٍ حَيَوَانٍ وَلَا شَيْءٍ مِنْ

کليه کبري نه مرکب نتيجه ساليه کليه راخي لکه کل انسان حيوان او لاشي من

الْحَيَوَانُ بِحَجَرٍ يَنْتُجُ لَا شَيْءَ مِنَ الْإِنْسَانِ بِحَجَرٍ وَالضَّرْبُ الثَّالِثُ

الْحَيَوَانُ نتيجه لاشئ من الانسان بِحَجَرٍ راخي او دريم قسم

مُلْتَمِثٌ مِنْ مَوْجِبَةٍ جُزْئِيَّةٍ صُغْرَى وَ مَوْجِبَةٍ كَلِيَّةٍ كُبْرَى وَالتَّيْنِجَةُ

مركب دي موجه جزئيه صغري او موجه كليہ كبري نتيجه

مَوْجِبَةٍ جُزْئِيَّةٍ نَحْوُ بَعْضِ الْحَيَوَانِ فَرَسٌ وَكُلُّ فَرَسٍ صَهَّالٌ يَنْتُجُ

موجه جزئيه راخي لکه بعض الحيوان فرس وكل فرس صهال نتيجه

بَعْضُ الْحَيَوَانِ صَهَّالٌ وَالضَّرْبُ الرَّابِعُ مُزْدَوِجٌ مِنْ مَوْجِبَةٍ جُزْئِيَّةٍ

بعض الحيوان صهال راخي او خلورم قسم مركب دي موجه جزئيه

صُغْرَى وَ سَالِبَةٍ كَلِيَّةٍ كُبْرَى يَنْتُجُ سَالِبَةٍ جُزْئِيَّةٍ كَقَوْلِنَا بَعْضُ

صغري او سالبه كليہ كبري نتيجه سالبه جزئيه راخي لکه زمونر دا قول بعض

الْحَيَوَانِ نَاطِقٌ وَلَا شَيْءَ مِنَ اللَّهِ لِحَقِّ بِنَاهِقٍ فَالتَّيْنِجَةُ بَعْضُ

الْحَيَوَانِ ناطق ولاشئ من الناطق بِنَاهِقٍ نتيجه بعض

الْحَيَوَانِ لَيْسَ بِنَاهِقٍ قَنَبِيهِ: إِنْتَاجُ الْمَوْجِبَةِ الْكَلِيَّةِ

الْحَيَوَانِ لَيْسَ بِنَاهِقٍ راخي قنبيه: نتيجه وركول دموجه كليہ د شكل اول

### مِنْ خَوَاصِّ الشَّكْلِ

په خواصو گهني دي

(۱) قوله "ولما الضروب" الخ، ددي مقام تفصيل دادې چه هر شكل دصغري

او دكبري نه جوړېږي اودصغري اودكبري د دواړو خلور خلور قسمونه

دي، اول موجه كليہ، دويم موجه جزئيه، دريم سالبه كليہ، خلورم سالبه

جزئيه لِهَذَا دخلورو نه په خلورو کښي دضرب کولو نه شپاړس قسمونه

شول دټولو نه مخکنسي په څلورو اشکال باندې ځان پوهه کړې بیا هم مونږ شپاړس قسمونه اوسودل او دا او وائي چه په کوم شکل کښي کوم صورت صحيح دې او کوم غير صحيح دې د اول شکل صحيح نتيجه ورکولو کښي دوه شرطونه دي، اول صفري موجه وي او، دويم کبري کليه وي که چرته دا دواړه شرطونه نه وي يا دواړو کښي يو نه وي نو صحيح په لاس نه راځي اودثاني شکل صحيح نتيجه په لاس راتللو کښي هم دوه شرطونه دي، اول صفري او کبري خپل منځ کښي مخالف في الكيف وي يعني که چرې يوه موجه وي نو دويمه سالبه، دويم کبري کليه وي که چرې دا دوه شرطونه وي يايويه دواړو کښي وي نو نتيجه په لاس نه راځي او د دريم شکل صحيح نتيجه په لاس راتللو کښي هم دوه شرطونه دي، اول صفري موجه وي، دويم صفري يا کبري کليه وي دا دواړه شرطونه موجود نه وي يا دواړو کښي يو موجود نه وي نو نتيجه به صحيح په لاس نه راځي اودشکل رابع په صحيح نتيجه لاس ته راوړلو کښي علي سبيل مانعة الخلو دوه شرطونه دي چه حاصل يي دادي، اول صفري او کبري دواړه موجبي وي صفري کليه وي او که چرې صفري او کبري دواړه خپل منځ کښي مختلف وي يعني يوه سالبه وي او يوه موجه وي نو بيا دا ضروري ده چه پدې کښي يو کليه وي پدې دواړو شرطونو کښي که چرې دواړه نه وي يايو هم نه وي نو نتيجه به صحيح په لاس نه راځي ا ب ددي نه روسنه مونږ نقشه په تفصيل سره پيش کوو او ۱۶ قسمونه کښي دټولو شرطونو لحاظ اوکړې تاسي صحيح او غير صحيح معلوم کړئ.

### نقشه دترکيونو داشکال اربعه صحيح او غير صحيح

نمبر	کيفيت	شکل اول	شکل ثاني	شکل ثالث	شکل رابع
------	-------	---------	----------	----------	----------

د ترکیب					
۱)	صغری موجبہ کلیہ کبری موجبہ کلیہ	صحیح	غیر صحیح زکہ کبری مخالف فی الکیف نده	صحیح	صحیح
۲)	صغری موجبہ کلیہ کبری موجبہ جزئیہ	غیر صحیح زکہ کبری کلیہ نده	غیر صحیح زکہ کبری کلیہ نده	صحیح	صحیح
۳)	صغری موجبہ کلیہ کبری سالہ کلیہ	صحیح	صحیح	صحیح	صحیح
۴)	صغری موجبہ کلیہ کبری سالہ جزئیہ	غیر صحیح زکہ کلیہ نده	غیر صحیح زکہ کلیہ نده	صحیح	صحیح
۵)	صغری موجبہ کلیہ کبری سالہ کلیہ	صحیح	غیر صحیح اختلاف فی الکیف نشته	صحیح	غیر صحیح زکہ چہ دوه شرطونه مفقود دي
۶)	صغری موجبہ جزئیہ کبری موجبہ جزئیہ	غیر صحیح زکہ چہ کبری کلیہ نده	غیر صحیح زکہ چہ دوه شرطونه مفقود دي	غیر صحیح زکہ چہ کلیہ نه کبری ده نه صغری	آیضاً

۷	صغري موجه جزئيه کبري ساله کليه	صحيح	صحيح	صحيح	صحيح
۸	صغري موجه جزئيه کبري ساله جزئيه	غير صحيح زکه کبري کليه نده	غير صحيح زکه کبري کليه نده	غير صحيح زکه کليه موجود نده	غير صحيح زکه چه دوه شرطونه مفقود دي
۹	صغري ساله کليه کبري موجه کليه	غير صحيح زکه چه صغري موجه نده	صحيح	غير صحيح زکه چه صغري موجه نده	صحيح
۱۰	صغري ساله کليه کبري موجه جزئيه	غير صحيح زکه صغري موجه نده او کبري کليه نده	غير صحيح زکه چه کبري کليه نده	اَيْضًا	صحيح
۱۱	صغري ساله کليه کبري ساله کليه	غير صحيح زکه چه صغري موجه نده	غير صحيح زکه اختلاف في الکيف نشته	اَيْضًا	غير صحيح زکه چه دوه شرطونه مفقود دي
۱۲	صغري ساله کليه کبري ساله جزئيه	غير صحيح زکه دوه شرطونه	غير صحيح زکه چه دوه شرطونه	اَيْضًا	اَيْضًا

۱۲	صغري سالبه جزئيه کبري موجبہ کلیہ	غیر صحیح زکۀ صغري موجبہ نده	نشته	صحیح	اَيْضًا	صحیح
۱۱	صغري سالبه جزئيه کبري موجبہ جزئيه	غیر صحیح زکۀ دوه شرطونه نشته	غیر صحیح زکۀ چه کبري کلیہ نده	غیر صحیح زکۀ دوه شرطونه نشته	غیر صحیح زکۀ دوه شرطونه نشته	غیر صحیح زکۀ دوه شرطونه نشته
۱۰	صغري سالبه جزئيه کبري هم سالبه کلیہ	غیر صحیح زکۀ چه صغري موجبہ نده	غیر صحیح زکۀ اختلاف في الکيف نشته	غیر صحیح زکۀ چه صغري موجبہ نده	اَيْضًا	
۱۲	صغري سالبه جزئيه کبري هم سالبه جزئيه	غیر صحیح زکۀ صغري موجبہ نده اوکبري کلیہ نده	غیر صحیح زکۀ دوه شرطونه نشته	غیر صحیح زکۀ دوه شرطونه نشته	اَيْضًا	

الْأَوَّلِ كَمَا أَنَّ الْإِنْتِاجَ لِلنَّتَائِجِ الْأَرْبَعَةِ أَيْضًا مِنْ خَصَائِصِهِ

لکه دقضايا اربعه نتایج هم دهمدي شکل دخصوصياتو نه دي

وَالصُّغْرَى (۱) الْمُمْكِنَةُ غَيْرُ مُنْتَجَةٍ فِي هَذَا الشَّكْلِ فَقَدْ وَضَحَ بِمَا

او صغري ممکنه په دي شکل کنبي نتیجه ورکونکي نه دي زمونږ ددي بيان نه په

ذَكَرْنَا أَنَّهُ لَا بُدَّ فِي هَذَا الشَّكْلِ كَيْفًا إِنْجَابِ الصُّغْرِي وَكَمَا كُتِبَ

واضح معلومه شوه چه به دي شكل کسي دکيفيت په اعتبار سره دصغري موجه

الْكُبْرِي وَجْهَةً فَعِلِيَّةً الصُّغْرِي

او دکميت په اعتبار دکبري کليه او جهت په اعتبار دصغري فعليه کيدل ضروري دي

**فصل :** وَيَشْتَرِطُ فِي إِنْتَاجِ الشَّكْلِ الثَّانِي بِحَسَبِ الْكَيْفِ أَيْ

فصل : دشكل ثاني په نتيجه ورکولو کسي بحسب الکيف يعني

الْإِنْجَابِ وَالسَّلْبِ اخْتِلَافِ الْمُتَقَدِّمِينَ فَإِنْ كَانَتْ

دايجاب او دسلب په اعتبار سره د دواړو مقدمو مختلف کيدل شرط دي پس کجري

الصُّغْرِي مَوْجِبَةً كَانَتْ الْكُبْرِي سَالِبَةً وَبِالْعَكْسِ

صغري موجه وي نو کبري به سالبه وي او ددي برعکس

وَبِحَسَبِ الْكَمِّ أَيْ الْكُلِّيَّةِ وَالْجُزْئِيَّةِ كُتِبَ الْكُبْرِي

او کم يعني دکم او جزئي په اعتبار سره دکبري کليه کيدل شرط کړي شوي دي

وَلَا يَلْزِمُ الْإِخْتِلَافُ الْمُوجِبُ لِعَدَمِ الْإِنْتَاجِ أَيْ صِدْقُ الْقِيَاسِ

که داسي نشي اختلاف به ضرور راشي چه هغه به سبب دعدم دنتيجي شي يعني دقياس

مَعَ إِنْجَابِ النَّتِيجَةِ تَارَةً وَمَعَ سَلْبِهَا أُخْرَى وَنَتِيجَةُ هَذَا الشَّكْلِ

صحيح کيدل هيغکه دموجبي سره کيدل او کله سالي سره کيدل او ددي شکل نتيجه

لَا يَكُونُ إِلَّا سَالِبَةً وَضُرُوبُهُ النَّاتِجَةُ (٢) أَرْبَعَةٌ أَيْضًا أَحَدُهَا

هم سالبه کيدل وي او ددي شکل داقسامو نتيجه ورکول هم خلور دي يو هغه مرکب



مِنْ كُتَيْبَيْنِ وَالصُّغْرَى مُوجِبَةٌ يَنْتَجُ سَالِيَةٌ كُلِّيَّةٌ كَقَوْلِنَا  
 چه ددوه کلبه نه وی مکر صغری موجب وی بونتیجه سالبه کلبه راشی لکه ر مونردا قول  
 کُلُّ ج ب وَلَا شَيْءَ مِنْ ا ب ا فَلَا شَيْءَ مِنْ ج ا وَالذَّلِيلُ (۳) عَلَي  
 کُلِّ ج ب وَلَا شَيْءَ مِنْ ا ب بونسه دکبری عکس دی حکه چه  
 هَذَا الْإِنْتِاجُ عَكْسُ الْكُبْرَى ، فَإِنَّكَ إِذَا عَكَسْتَ الْكُبْرَى صَارَ  
 دا نتیجه و رکول دکبری او دا خکه کله چه دی کبری معکوسه کله نو ورگر خیده  
 لَا شَيْءَ مِنْ ب ا وَ يَنْضَمُّ بِهِ إِلَى الصُّغْرَى إِنْ تَنَظَّمَ الشَّكْلُ الْأَوَّلُ  
 لاشی من اب وی اوکه ددی صغری سره یوخای کول شکل ون راشی و  
 وَيَنْتَجُ النَّتِيجَةُ الْمَطْلُوبَةُ الضَّرْبُ الثَّانِي مِنْ مُوجِبَةٍ كُلِّيَّةٍ كُبْرَى  
 مطلوبه نتیجه به حاصله شی دویم قسم چه مرکب شوی وی د موجب کلبه کبری  
 وَسَالِيَةٌ كُلِّيَّةٌ صُغْرَى كَقَوْلِنَا لَا شَيْءَ مِنْ ج ب ا  
 او سالبه کلبه صغری نه لکه دا قول لاشی من ج ب وکل اب بونتیجه نه لاشی من ج  
 وَ الدَّلِيلُ (۱) عَلَي الْإِنْتِاجِ عَكْسُ الصُّغْرَى  
 او ددی نتیجه دلیل صغری نه عکس کبری دصغری دی  
 وَجَعَلَهَا كُبْرَى ثُمَّ عَكْسُ النَّتِيجَةِ.  
 ددی کبری جوړول نتیجه عکس کوی.

(۱) قوله "الصُّغْرَى الممكنة" داول شکل په دري شرطونو کښي اولني دوه  
 شرطونه مؤلف ذکر کړي دي يعني، اول صغري موجب وي، دويمه کبري  
 کلبه وي اب دريم شرط بيانوي کوم چه دجهت په اعتبار سره وي، دريم  
 فعلية الصغري.

فائده: دریم شرط دمتاخرینو دمذهب په بناء دي اودفاراږي په نزد هم ممکنه نتیجه ورکولې شي دمتاخرینو دا دلیل دي چه که چري صغري وي نو داوسط نه داصغر طرف ته حکم بالیقین متعدي نه وي دي دپاره چه دکبري حکم په موجب هر اوسط اکبر وي اودصغري په موجب اصغر اوسط دي مگر بالامکان وي بالفعل نه وي نو ممکن دي اصغر دقوت نه دفعل طرف ته راوځي نو دا هم کیدي شي چه داصغروم افراد اوسط ښودلې وو هغه بالقوه وي ښودلې او بالفعل وي او کله چه داسي وي نو حد اوسط مکرر نه وي.

(۲) قوله "وضروبه الخ، يعني د شکل ثاني د دواړو شرطونو لحاظ کولو نه وروسته دا واضحه کيږي چه ددي په ترکیبونو کښي صرف خلور ترکیبونه صحیح نتیجه ورکولې شي باقي ۱۲ ترکیبونه صحیح ندي ځکه چه دوي کښي شرطونه مفقود دي په نقشه کښي اوگوري اوبڼه يي په علم کښي راوړي.

(۳) قوله "والدلیل علی هذا الخ، د شکل ثاني مذکوره نتیجه په لاس راتللو دوه دلیلونه دي یو عکس الکنيزي دویم دلیل خلف مکر مؤلف صرف عکس الکنيزي همدغه ذکر کړي دي ځکه هغه ډیر امان دي اودلیل خلف پښ دي.

(۴) قوله "عکس الصغري" ددي نتیجه په لاس راتللو کښي دوه دلیلونه دي یو عکس الصغري او دویم دلیل خلف مؤلف دلته هم دلیل مخالف پریښي دي دمؤلف دا مطلب دي چه د شکل ثاني دضرب ثاني همدغه شان نتیجه راوړستلي شي چه اول دصغري عکس وکړه اوبیا ددي دکبري جوړه کړه اوبیا نتیجه عکس کړه اوگوري او په دي مثال کښي فکر اوکړي

لاشئ من ج ب وکل ا ب دشکل ثاني دويم قسم دي ددي نتیجه لاشئ من ح ا دي او بيا بي ددي دليل پدي شکل په لاس راوړه چه اول دصغري داسي عکس جوړ کړي شئ من ب ج او بيا داکبري جوړه کړه اوکبري صغري جوړه کړه يعني کُل ا ب ولاشئ من ب ج جوړه کړه اول شکل جوړشو چه ددي نتیجه لاشئ من ا ح راووتله بيا ددي نتیجه عکس لاشئ من ج ا په لاس راغله وَهُوَ الْمَطْلُوب.

الضَّرْبُ (۱) الثَّالِثُ مِنْ مَوْجِبَةٍ جُزْئِيَّةٍ صُغْرَى وَسَالِيَةٍ كُليَّةٍ كُبرى

دريم قسم چه مرکب وي دموجه جزئيه نه صغري او ساليه کليه کبري

يَنْتُجُ سَالِيَةٍ جُزْئِيَّةٍ كَقَوْلِكَ بَعْضُ ج ب وَلَا شَيْءَ مِنْ أ ب

نو نتیجه ورکوي دساليه جزئي نه لکه ستا دا قول چه بعضي ج ب ولاشئ من ا ب

فَلَيْسَ بَعْضُ أ جَ الضَّرْبُ الرَّابِعُ مِنْ سَالِيَةٍ جُزْئِيَّةٍ صُغْرَى

پس لیس بعض ج ا خلورم ضرب چه مرکب وي دساليه جزئيه صغري

وَمَوْجِبَةٍ كُليَّةٍ كُبرى يَنْتُجُ سَالِيَةٍ جُزْئِيَّةٍ تَقُولُ بَعْضُ جَ لَيْسَ بَ

او دموجه کليه کبري نه نتیجه ورکوي ساليه جزئيه نو

وَكُلُّ أ بَ فَبَعْضُ لَيْسَ ج. فصل: شَرْطُ إِنْتِاجِ الشَّكْلِ الثَّالِثِ

بعضي ج لیس ب فبعض ج لیس ا. دشکل ثالث دنتيجي ورکولو شرائط

كَوْنُ الصُّغْرَى مَوْجِبَةً وَكَوْنُ أَحَدِ الْمُقَدَّمَتَيْنِ كُليَّةً قُضْرُوبَهُ (۲)

کیدل دصغري موجهه دي اوکليه کیدل ديوې ددوه مقدمونه دي نو ددي ناخه ضروب

النَّاتِجَةُ سِتَّةٌ أَحَدُهَا كُلُّ بَ جَ وَكُلُّ بَ أَ فَبَعْضُ جَ أ وَثَانِيهَا كُلُّ

شپږ دي لکه کل ب ج وکل ب ا فبعض ج ا دويم، کل

ب ج وَلَا شَيْءَ مِنْ بَ أَفَبَعْضُ جَ لَيْسَ أَ وَثَالِثُهَا بَعْضُ بَ جَ

ب ج وَلَا شَيْءَ مِنْ بَ أَ فَبَعْضُ جَ لَيْسَ أَ ، دریم بعض ب ج

وَكُلُّ بَ أَ فَبَعْضُ بَ أَ وَرَابِعُهَا بَعْضُ بَ جَ وَلَا شَيْءَ مِنْ بَ أَ

وکل بَ أَ فَبَعْضُ بَ أَ ، خلورم، بعض ب ج وَلَا شَيْءَ مِنْ بَ أَ

فَبَعْضُ جَ لَيْسَ أَ وَخَامِسُهَا كُلُّ بَ جَ وَبَعْضُ بَ أَ فَبَعْضُ جَ أَ

فبعض جَ لَيْسَ أَ پنجم، کل ب ج و بعض بَ أَ فبعض جَ

وَسَادِسُهَا كُلُّ بَ جَ وَبَعْضُ بَ لَيْسَ أَ فَبَعْضُ بَ لَيْسَ أَ. فصل

شبرم، کل ب ج و بعض بَ لَيْسَ أَ فبعض بَ لَيْسَ أَ. فصل

وَشَرَائِطُ إِنْتَاجِ (۳) الشَّكْلِ الرَّابِعِ مَعَ كَثَرَتِهَا وَقِلَّتِ جَدْوْلُهَا

نو دخلورم شکل دنتیجی شرائط باوجود کثرت او به قلت دجدولونو دنفغ به

مَذْكُورَةٍ فِي الْمَبْسُوطَاتِ فَلَا عَلَيْنَا لَوْ تَرَكَ ذَكَرَهَا

لویو کتابونو کنبی ذکر دی پس خه گناه نشته دی که مونر ددی ذکر ترک کړو او

وَكَذَا شَرَائِطُ سَائِرِ الْأَشْكَالِ بِحَسَبِ الْجِهَةِ لَا يَتَحَمَّلُ أَمْثَالُ

همدارنکه دتولو شکلونو شرائط په اعتبار دهجت سره دا رساله ددی تحمل او برداشت نه

رِسَالَتِي هَذِهِ لِبَيَانِهَا . فَايْدَةُ : وَلَعَلَّكَ عَلِمْتَ ، مَعَا الْقَيْنَا عَلَيْكَ

لري. فائده: شاید تا پېژندلي وي کوم چه مونر تاته وړاندي کړل

أَنَّ النَّتِيجَةَ فِي الْقِيَاسِ تَتَّبَعُ (۱) آذَوْنَ الْمُقَدَّمَتَيْنِ فِي الْكَيْفِ

چه تنیجه په قیاس کیف او کم کي لېرو تابع وي او به کیف کنبی سلب کمتر وي

وَالْكَفِّ وَالْأَذَوْنَ فِي الْكَفِّ هُوَ السَّلْبُ وَفِي الْكَفِّ هُوَ الْجُزْئِيَّةُ

او په کبت کسي اوکبت په کف کسي هغه سلب اوبه ضم کسي حزبت دي

فَالْقِيَاسُ الْمُرَكَّبُ مِنْ مَوْجِبَةٍ وَ سَالِبَةٍ يَنْتَجُ سَالِبَةٌ وَالْمُرَكَّبُ مِنْ

او په کم کسي جزبه پس هغه قیاس چه کوم مرکب وي له

كُلِّيَّةٍ وَجُزْئِيَّةٍ إِنَّمَا يَنْتَجُ جُزْئِيَّةٌ وَأَمَّا الْمُرَكَّبُ مِنَ الْكُلِّيَّتَيْنِ

موجب او سالبه نتیجه وړکوي سالبه او هغه مرکب چه دکله او جزبه نه وي

قَرَبًا يَنْتَجُ كُلِّيَّةٌ وَقَدْ يَنْتَجُ جُزْئِيَّةٌ. فصل (۵) في الاقترانيات

نتیجه وړکوي کله او کله نتیجه وړکوي جزبه فصل دي په بیان داقترانیاتو د

من الشرطيات: وَحَالُهَا فِي انْعِقَادِ الْأَشْكَالِ أَرْبَعَةٌ

شرطیاتو کښي او قیاسات اقترانیه کښي. احوال ددي دادی چه انعقاد داشکالو اربعه

وَالضَّرُوبُ الْمُنْتَجَةُ.

او ددي دضروب نتیجه.

(۱) قوله "الضرب الثالث الخ،" د شکل ثاني ضرب ثالث نتیجه سالبه جزیه په

لاس راتللو دري دلیلونه دي، اول خلف دویم عکس الکبري، دریم

افتراض او ضرب رابع په نتیجو کښي صرف خلف او افتراض جاري وي.

(۲) قوله " فضروبه الناتجة " الخ، يعني د شکل د شرطونو دلحاظ کولو نه

وروسته ددي صحیح اقسام صرف شپږ پاتي کبري کوم چه ددي په نقشه

کښي ولیدل تاسي پرې ښه پوهیدلي شي.

فائدة: ددي ټولو اقسامونتیجه دلیل خلف سره بیانېږي اوداقول وشرائط

انتاج الشكل الرابع، الخ مؤلف د شکل رابع شرائط دانتاج د ذکرکولو عذر

کهرې دي چه ددي نفع کمه ده او په لويو کتابونو کښي مذکوره ده مگر مونږ په نقشه کښي ددي اقسام بيان کړي دي نقشه اوگوري پوهه به شي اودنقشي نه مخکښي چه مونږ کوم دانتاج شرائط ليکلي دي هغه دوباره اوگوري.

(۴) قوله "لتبع ادون المقدمتين" الخ، عام منطقيان پدي طرف تلي دي چه نتیجه دادون المقدمين تابع وي لکه څنگه چه مؤلف فرماي مگر مؤلف په اشاراتو کښي ليکلي دي چه داحکم علي الاطلاق ندي بلکه اصل دادي چه نتیجه په کميت کښي دصغري تابع وي او په کیفیت اوجهت کښي دکبري تابع وي البته دوه صورتونه ورنه مستثني دي، اول صغري ممکنه وي او کبري غير ضروري وي پدي کښي، نتیجه فعل اوقوت کښي دصغري تابع وي، دويم صغري موجه ضروريه اوکبري مطلقه وي پدي کښي هم نتیجه دصغري تابع وي.

(۵) قوله "فصل" الخ، لکه څنگه چه قضيه حملیه بديهي اونظري وي همدغه شان قضيه شرطيه هم بديهي اونظري دي. مثلاً كلما كانت الشمس طالعة فالنهار موجودٌ داقضيه شرطيه ده مگر بديهي ده او وحدت الممكن وجود الواجب قضيه شرطيه ده مگر نظري ده پس کله چه قضيه شرطيه هم نظري اومحتاج الي الحجة وي نودقياس شرطي اقتراي معلومولو هم ضرورت پيدا شو لهذا مؤلف اوس دلته نه همدغه بيان شروع کوي اولکه څنگه چه دحمليه خلوص شکلونه جوړېږي همدغه شان دشرطي هم موضوع اومحمول ته اصغر او اکبر ويل کېږي نو دلته همدغه دمقدم اوتالي نوم کښنودلي شوي لکه چرې حد اوسط په صغري کښي وي او په کبري کښي مقدم وي نو دا به شکل اول وي او که ددي عکس وي هغه به شکل رابع

وي حد اوسط صغري کبري په دواړو کښي تالي وي نو هغه به شکل ثاني وي او که په دواړو کښي مقدم وي نو هغه به شکل ثالث وي.

وَالشَّرَاطُ الْمُعْتَبَرَةُ كَحَالِ الْاِقْتِرَانِيَّاتِ مِنَ الْحَمَلِيَّاتِ سَوَاءً

او شرائط معتبرې لکه حالت د اقرانياتو شو دمنښونه

بِسَوَاءٍ (۱) مِثَالُ الشَّكْلِ الْأَوَّلِ فِي الْمُتَصَلَةِ كُلَّمَا كَانَ زَيْدٌ إِنْسَانًا

مثال داول شکل په متصله کښي کُلَّمَا كَانَ زَيْدٌ إِنْسَانًا

كَانَ حَيَوَانًا وَكُلَّمَا كَانَ حَيَوَانًا كَانَ جِسْمًا يَنْتَجِ كُلَّمَا كَانَ زَيْدٌ

کان حیوان وکُلَّمَا کان حیواناً کان جسماً نتیجه ورکوي کما کان زید

إِنْسَانًا كَانَ جِسْمًا مِثَالُ الشَّكْلِ الثَّانِي كَلَّمَا كَانَ زَيْدٌ جِسْمًا كَانَ

انساناً کان جسماً مثال د دویم شکل کما کان زید انساناً کان

حَيَوَانًا وَلَيْسَ أَلْبَتَّةَ إِذَا كَانَ حَجَرًا يَنْتَجِ لَيْسَ أَلْبَتَّةَ

حیواناً او دا ضروري نه دي چه کله کانري وي نو حیوان دي وي دا نتیجه به وي چه کله

إِنْ كَانَ زَيْدٌ إِنْسَانًا كَانَ حَجَرًا مِثَالُ الثَّالِثِ مِنْهَا كُلَّمَا كَانَ زَيْدٌ

کچري زید انسان وي، نو کانري به وي مثال ددریم ددي نه هرکله چه زید

إِنْسَانًا كَانَ حَيَوَانًا وَكُلَّمَا كَانَ زَيْدًا إِنْسَانًا كَانَ كَاتِبًا يَنْتَجِ

انسان وي نو حیوان به وي او هرکله چه زید انسان وي نو کاتب به وي نتیجه به داسي

وَأَمَّا الْاِقْتِرَانِيَّ الشَّرْطِيَّ الْمُؤَلَّفُ مِنَ الْمُنْفَصَلَاتِ مِثَالُهُ

او نور اقراني شرطی کوم چه دمنفصله نه مرکب وي مثال ددي

مِنَ الشَّكْلِ الْأَوَّلِ إِمَّا كُلُّ أَبٍ أَوْ كُلُّ جَدٍّ وَدَائِمًا كُلُّ دَهٍّ أَوْ كُلُّ

دشکل اول نه اما کُلُّ أَبٍ أَوْ کُلُّ جَدٍّ د او همیشه کل ده

دَرَ يَنْتَجُ دَائِمًا إِمَّا كُلُّ أَبٍ وَكُلُّ جَ هَهُ أَوْ كُلُّ دَرَ وَ أَمَّا الْإِفْتِرَاقُ

او کل د ر نتیجه ورکوي کل اب او کل ج ه او کل دز اوفترافي شرطی

الشَّرْطِيُّ الْمُرْكَبُ مِنْ حَمَلِيَّةٍ وَ مُتَّصِلَةٍ فَكَقَوْلِنَا كُلَّمَا كَانَ بَ جَ

کوم چه ديوې حملي او يوې متصلې نه مرکب وي لکه زمونږ دا قول مثال کما کان ب ج

فَكُلُّ جَ أَوْ كُلُّ عَا يَنْتَجُ كُلَّمَا كَانَ بَ جَ فَكُلُّ جَ أَوْ عَلَيَ هَذَا الْقِيَاسِ

فکل ج ا او کل : ا نتیجه ورکوي کما کان ب ج فکل ج ا و علي هدا القياس

بَاقِيَ التَّرْكِيبَاتِ . **فصل (۲) في القياس الاستثنائي** وَهُوَ

نور ترکیبونه دي. فصل: په بیان د قیاس استثنائي کسي او :

مُرْكَبٌ مِنْ مُقَدَّمَتَيْنِ أَيْ قَضِيَّتَيْنِ إِحْدَاهُمَا شَرْطِيَّةٌ وَالْأُخْرَى

مرکب دي ددو مقدمو نه يعني دوه قضیو نه یو شرطیه او یه

حَمَلِيَّةٌ وَيَتَخَلَّلُ بَيْنَهُمَا كَلِمَةُ الْإِسْتِثْنَاءِ أَعْنِي إِلَّا وَآخَوَاتِهَا

حملي او ددي دواړو ترمنځه کلمه داستثناء وي يعني حرف دالا او ددي مشابهت

وَمِنْ ثَمَّ يُسَمَّى إِسْتِثْنَائِيًّا فَإِنْ كَانَتِ الشَّرْطِيَّةُ مُتَّصِلَةً

اودهددي وچي نه ددي نوم استثنائي کيخودلي شو پس که چري شرطیه متصله وي نو

فَإِسْتِثْنَاءُ عَيْنِ الْمُقَدَّمِ يَنْتَجُ عَيْنُ التَّالِي وَاسْتِثْنَاءُ نَقِيضِ التَّالِي

عين استثناء دمقدم نتیجه ورکوي دعین تالي او استثناء نقیض دتالي

يَنْتَجُ رَفْعُ الْمُقَدَّمِ كَمَا تَقُولُ كُلَّمَا كَانَتِ الشَّمْسُ طَالِعَةً كَانَ

نتیجه به ورکوي رفع دمقدم، لکه څنګه چه نه اوواي چه کله نر راوختلو نو



التَّهَارُ مَوْجُودًا لَكِنَّ الشَّمْسُ طَالِعَةٌ يَنْتُجُ فَالتَّهَارُ مَوْجُودٌ

ورخ به موجوده وي ليکن نمر راحلے دے نورخ موجوده ده

لَكِنَّ التَّهَارُ لَيْسَ.

ليکن کله ورخ موجوده نه ده.

(۱) قوله "مثال الشكل الاول" پدي پوهه شه چه دقياس شرطي اقتراي پنځه صورتونه دي، اول صغري کبري دواړه قضبي متصلي وي، دويم دواړه منفصلي وي، دريم يوه متصله وي او يوه حمله، څلورم يوه منفصله وي او يوه حمله وي، پنځم يوه متصله وي او يوه منفصله پدي ټولو کښي اعلي قسم اولني دي مؤلف اختصار په نظر کښي نيولو سره صرف داول صورت څلور مثالونه او دويم او دريم صورت يو يو مثال ليکي دي طالبانو ته پکار دي چه دباقي نورو صورتو مثالونه خپله جوړ کړي.

(۲) قوله "فصل" دقياس اقتراي نه فارغ شو اوس مؤلف دقياس استثنائي اغاز او شروع کوي ددي مقام وضاحت دادي چه قياس استثنائي هغه ته ويل کيږي چه کوم د دوه قضيو نه مرکب وي چه پدي کښي يوه حمله وي او دويمه شرطيه وي او د دواړو ترمنځه کوم حرف استثناء راشي نو که چري قضيه شرطيه متصله وي نو دعين مقدم استثناء نتيجه عين تالي راشي دي وجه نه چه مقدم ملزوم وي اوتالي لازم وي او دملزوم وجود تالي دوجود ته ملزوم وي مثلاً کلمات الشَّمْسُ طَالِعَةٌ کَانَ النَّهَارُ مَوْجُودًا دا قضيه شرطيه متصله دي اوس مونږ دعين مقدم استثناء اوکړه وايو الممكن الشَّمْسُ طَالِعَةٌ نو نتيجه به ضرور فالنهار مَوْجُودٌ وي او که چري دتالي نقیض استثناء کړو نو نتيجه به رفع مقدم وي ځکه چه تالي نه وي نو

مقدم به هم نه وي مثلاً کما کانت الشَّمْسُ طالعة کان النهار مَوْجُودًا دا  
قضیه شرطیه متصله ده اوس مونږ دنقیض تالي رفع کوو لیکن النهار  
لَیْسَ بمَوْجُودٌ نو نتیجه ضرور فالشَّمْسُ لیست بطالعة راشي.

بِمَوْجُودٍ يَنْتَجُ فَالشَّمْسُ لَيْسَتْ بِطَالِعَةٍ وَإِنْ (۱) كَانَتْ مُنْفَصَلَةً

نو نتیجه به ورکړي چه نمر به هم ختلي نه وي او که منفصله  
حَقِيقِيَّةٌ فَاسْتِثْنَاءٌ عَيْنٍ أَحَدُهُمَا يَنْتَجُ نَقِیْضُ الْآخَرِ وَبِالْعَكْسِ

حقیقیه وي نو عین استثناء یو په دوه کښي نتیجه ورکوي دنقیض اخر او ددې برعکس

وَفِي مَانِعَةٍ الْجَمْعُ يَنْتَجُ الْقِسْمُ الْأَوَّلُ دُونَ الثَّانِي وَفِي مَانِعَةٍ الْخُلُوعُ

به وي او په مانعة الجمع کښي نتیجه به ور دقسم اول نه د دویم قسم او په مانعة الخلو

الْقِسْمُ الثَّانِي دُونَ الْأَوَّلِ وَهَهُنَا قَدْ انْتَهَتْ مَبَاحِثُ الْقِيَاسِ

کښي به نتیجه ورکړي د دویم قسم نه ۱۰ اول او دلته دقياس بحث

بِالْقَوْلِ الْمُجْمَلِ وَالتَّفْصِيلِ مُوَكَّلٌ أَلِي كُتِبَ الطُّوَالِ وَالْآنُ

اجمالاً پوره شو او تفصیل لویو لویو کتابونو نه سپارل شوي دي او اوس دقياس

نَذْكُرُ طَرَفًا مِنْ لَوَاحِقِ الْقِيَاسِ. فصل: (۲) الْأِسْتِقْرَاءُ هُوَ

دملحقاتو څه قدرې حصه بیانوو. استقراء دحکم لږول دي

الْحُكْمُ عَلَى كُلِّ تَبَعٍ يَتَّبِعُ أَكْثَرَ الْجُزْئِيَّاتِ كَقَوْلِنَا كُلُّ حَيَوَانٍ

په هغه کي باندې چه کوم ددیر جزئیاتو طلب کوي لکه زمونږ قول کل حیوان

يُحَرِّكُ فَكَهَذَا الْأَسْفَلُ فِي الْمَضْغِ لِأَنَّا اسْتَقْرَيْنَا أَنِّي تَتَّبَعْنَا الْإِنْسَانَ

يحرك فكه الأسفل هر حیوان دژوولو وخت لاندې جامه خوزوي، او دغه تلاش کول

وَالْفَرَسَ وَالْبَعِيرَ وَالْحَمِيرَ وَالطُّيُورَ وَالسِّبَاعَ فَوَجَدْنَا كُلَّهَا

او اس ، او اوس ، او خر ، او مرغی او درندگان تول پس وموندل مونږ دوی تول

كَذَلِكَ فَحَكَمْنَا بَعْدَ تَتَبُعِ هَذِهِ الْجُزْئِيَّاتِ الْمُسْتَقَرِّيَةِ أَنَّ كُلَّ

همدارنگي پس حکم وکړو مونږیس دتلاش ددې جزئیاتو تلاش شده چه هر

إِنْسَانٍ يُحَرِّكُ فَكُهُ الْأَسْفَلَ عِنْدَ الْمَضْغِ وَالْإِسْتِقْرَاءِ لَا يُفِيدُ

انسان دشخوند په وخت کښي خپله لاندې جامه خوزوي او استقراء دقیقین مفید نه

الْيَقِينِ وَأَنَّمَا يَحْضُلُ الظَّنُّ الْغَالِبُ لِحَوَازِ أَنْ لَا يَكُونَ جَمِيعُ

دې پدې سره ظن غالب حاصلیږي دوجي دکلي دتماموجزئیاتو نه په تولو

أَفْرَادَهَا هَذَا الْكَلِمَةُ بِهَذِهِ الْحَالَةِ كَمَا يُقَالُ أَنَّ التَّمَسَّاحَ لَيْسَ

افرادو کښي پدې حالت سره نه دې لکه څنگه چه ویل کیږي. چه مکر مج .

(۱) قوله "وان کالت منفصلة" الخ، ددې وضاحت دادې چه په قیاس افتراي

کښي که چري قضیه شرطیه منفصله حقیقه وي اوتاسي ددې استثناء

اوکړي نو که دعین مقدم استثناء اوکړي نونتیجه به دتالي نقیض وي او که

دعین تالي استثناء اوکړي نونتیجه به نقیض مقدم وي اوکه دمقدم نقیض

استثناء نونتیجه به عین تالي وي اوکه دتالي دنقیض استثناء اوکړو نو نتیجه

به عین مقدم وي مونږ اوس یومثال ددې پیش کوو او پدې کښي به

داستثناء خلور صورتونه موجود او مذکور وي پدې طالب ښه پوهه کړي

هَذَا الْعَدَدُ أَمَّا زَوْجُ دَفْرَدِيهِ مِنْفَصِلَةٌ حَقِيقَةٌ دې اوس مونږ پدې کښي

استثناء لکوو، اول لکنه زوج نتیجه فلینس بفرد ، دویم لکنه فرد نتیجه

فلینس بزوج، دریم لکنه لیس بزوج نتیجه فهو فرد دي، خلورم لکنه لیس

بفرد نتیجه فهو زوج دي.

تنبيه: داتول په هغه صورت کښي دي کله چه دتالي اودمقدم ترمنځه منافات في الصدق هم وي او په کذب کښي هم اوکه چري منافات صرف في الصدق وينو نتيجه ديونثابت ساتلو دپاره د دويم رفع به وي مثلاً هذالشى ماحجر اوشجر دا متصله مانعة الجتمع دي اومونږ چه استثناء کښي مقدم ثابت کړو اووايو لکنه حجر نتيجه فلئیس تنجر دي ياداسي اووايو لکنه شجر نتيجه فلئیس بختجر دي اوکه چري دتالي او مقدم ترمنځه منافات في لکذب وي نو ديو درفع کولو نه نتيجه - دبل ثابت کول وي مثلاً امان يَكُونُ زید في البحر اولايغرق دا - صله مانعة الخلوده اوس مونږ په استثناء کښي (مقد) رفع کو او اووايو لکنه لئیس في البحر نو نتيجه ولا يغرق دي او که په استثناء کښي دتالي رفع اوکړو او لکنه يغرق اووايو نو نتيجه في البحر وي پدي خان ښه پوهه کړي.

(۲) قوله "فصل الاستقراء" دکوم کلي جزئيات دکوم خاص وصف باندې اوگوري په پوره کلي باندې دحکم لږولو ته استقراء ويل کيږي اوکه دټولو جزئياتو تالاش اوکړو او حکم اولږول شي دکوم نه چه يقين حاصل کيږي او که اکثر جزئيات اوليدل شي او حکم ولږول شي نو هغه استقراء غير تام دي ددي نه يقين نه حاصليږي بلکه ظن غالب حاصل کيږي مصنف صرف دغير تام مثال ذکر کړو دتام مثال دادي کل جسم اما جماد او حيوان او نبات وکل واحد منها متحيز فکل جسم متحيز.

عَلَى هَذِهِ الصِّفَةِ بَلْ يُحَرِّكُ فَكُّهُ الْأَعْلَى. **فصل :** التَّمْثِيلُ (۱) هُوَ

ددینه خارج دي بلکه دوي برني جامه خوزوي او حرکت کوي. تمثيل دکوم شي حکم

إثبات حُكْمٍ فِي جُزْئِيٍّ لَوْجُودِهِ فِي جُزْئِيٍّ آخَرَ لِمَعْنَى

به بل کوم شي کسي ثابتول وي ددي حکم په وجه دبل جزء نه بدي جزء کسي موجود

جَامِعٍ مُشْتَرَكٍ بَيْنَهُمَا كَقَوْلِنَا

وي د يوې داسې معنې په سبب کومه چه دې دواړو کسي مشترکه وي لکه دا قول

أَلْعَالَمُ مُؤَلَّفٌ فَهُوَ حَادِثٌ كَالْبَيِّنَاتِ

العالم مؤلف فهو حادث لکه څنگه چه کونه مرکبه او حادثه ده

وَلَهُمْ فِي إِثْبَاتِ أَنَّ الْأَمْرَ الْمُشْتَرَكِ عِلَّةٌ لِلْحُكْمِ الْمَذْكُورِ

اود خپل معقول دپاره ددې خبرې دثابتولو دپاره چه امر مشترک علت دې دحکم دپاره

طَرُقٌ عَدِيدَةٌ مَذْكُورَةٌ فِي عِلْمِ الْأَصُولِ وَالْعُمْدَةِ فِيهَا

به ډيرو طريقو سره او ددې ذکر په اصول فقه کسي ذکر دې مگر عمده ترين به دې

طَرِيقَانِ أَحَدُهَا الدَّوْرَانِ عِنْدَ الْمُتَأَخِّرِينَ وَالْقَدَمَاءِ كَانُوا

کسي دوه طريقې دې يوه طريقه دورانیه ده دمتاخرينو په نزد او دمتقدمينو په نزد ددې

يَسْمُونَهَا بِالطَّرْدِ وَالْعَكْسِ وَهُوَ أَنَّ (۲) يَدْوَرُ الْحُكْمُ مَعَ الْمَعْنَى

نوم طرد او عکس دې يعني چه دمشترک معنې حکم سره ددې چه معنې موجوده مشترکه

الْمُشْتَرَكِ وَجُودًا وَعَدَمًا آيَ إِذَا وَجَدَ الْمَعْنَى وَجَدَ الْحُكْمَ

وي او عدم هم وي يعني کله چه معنې موجوده شي نو حکم هم موجود شي

وَإِذَا انْتَفَى الْمَعْنَى انْتَفَى الْحُكْمُ فَالدَّوْرَانُ دَلِيلٌ عَلَى كَوْنِ

او چه معنې نفي شي حکم هم نفي کيږي پس دغه دوران دليل دې په بودن

الْمِقْدَارِ أَعْنِي الْمَعْنَى عِلَّةٌ لِلدَّائِرِ آيِ الْحُكْمِ وَالطَّرِيقُ الثَّانِي

دمقدار يعني معنې دهغه علت چه حکم دائروي او دويمه طريقه

السَّبَرُ (۳) وَالتَّقْسِيمُ وَهُوَ إِنَّهُمْ يَعْدُونَ أَوْصَافِ الْأَصْلِ ثُمَّ يَنْتَوُونَ

سراوتنقسم دي او دوي دا به اصل اوصافو کسي شماري او بياني ثابتوي

مَا وَرَاءَ الْمَعْنَى الْمُشْتَرِكِ غَيْرُ صَالِحٍ لِإِقْتِصَاءِ الْخُصْمِ وَذَلِكَ

معني مشترك حد ... غير بل کوم موصوف مقتضي دحکم جوړولو قابل نه دي

لِوُجُودِ تِلْكَ الْأَوْصَافِ فِي مَحَلٍّ آخَرَ تَخْتَلِفُ الْخُصْمُ عَنْهُ مَثَلًا فِي

خکه چه همدغه اوصاف په بل مقام کښي هم موجود دي مگر حکم مختلف دي يعني

الْمِثَالِ الْمَذْكُورِ يَقُولُونَ أَنَّ عِلَّةَ حَدُوثِ الْبَيْتِ أَمَّا الْإِمْكَانُ أَوْ

خلاف دي مثلا په مثال مذکور کښي وايي چه دديرو واقعو علت باامکان دي يا

وجود يا جوهر يا جنسيت کيدل، يا مرکب ددي ترکيب نه علاوه دبل علت وصف قابل

الْوُجُودِ أَوْ الْجَوْهَرِيَّةِ أَوْ الْحِسْمِيَّةِ أَوْ التَّالِيفِ وَلَا شَيْءَ مِنْ

المذکورات غير التاليف بصالح لكونه علة للحدوث

نه دي که داسي نه وي نو هر ممکن هر جوهر او هر موجود هر جسم حادث به وي

وَأَلَّا لَكَ كُلُّ مُمَكِّنٍ وَكُلُّ جَوْهَرٍ وَكُلُّ مُوجُودٍ وَكُلُّ جِسْمٍ حَادِثًا

او کته نو اوبه گرځي هر ممکن او هر جوهر او هر موجود او هر جسم حادث

مَعَ أَنَّ الْوَاجِبَ تَعَالَى وَالْجَوْهَرَ الْمُجَرَّدَةَ وَالْأَجْسَامَ الْأَثَرِيَّةَ

ددي باوجود واجب تعالي او جوهر او حجر او اجسام اثريه داسي

لَيْسَتْ (۱) كَذَلِكَ . فَصْل : وَمِنْ (۵) :

نه دي . فصل دي چه د :

(۱) قوله "فصل التمثيل" دي تمثيل نه فقهاء قياس وايي او متکلمين استدلال

بالشاهد عَلَي الغائب په نامه سره مسمي کوي. مقيس عَلَيهِ ته فقهاء اصل او مقيس ته فرع وائي او جامع مشترک ته علت وائي بالجملة قياس او تمثيل استدلال عَلَي الغائب يوشي دي صرف بالفاظو فرق دي.

(۲) قوله "ان يدور" پدي باندي پدي مثال کښي پوهه شي الحدوث راخي مع التاليف يعني هريو شي ديو خو شيانو نه جوړ شوي وي هغه په خاځځ وي پس کور خاځځ دي خځکه چه دا ديو خو شيانو نه جوړ شوي دي او واجب تعالي خاځځ ندي خځکه چه مؤلف ندي پدي کښي تاليف علت الحدوث دي.

(۳) قوله "السبر" سبر په لغت کښي امتحان کولو ته ويل کيږي (قاموس) اودلته دسبر مطلب ډاډي چه دمقيس عَلَيهِ اوصاف په غور او فکر کولو سره معلوم کړي او دا معلومات حاصل کړي چه پدي کښي کوم داسي حرف دي چه په مقيس حمليه او مقيس دواړو کښي مشترک وي مؤلف دا قول چه انملة الحدوث البيت ددي مثال بيان کړي دي.

فائده: دوران اودسبرکومي طريقي بي چه دلته بيان کړي دي دا دواړه ضعيغه دي ددي نه قطعي علم نه حاصل کيږي.

(۴) قوله "لست لگد لک" دا دفلسيفانو رايه ده اودالله تعالي نه غير ټول خاځځ او فاني دي الله تعالي فرمايلي دي کل من عَلَيهَا فان ويقي وجه ربك ذوالجلال والاکرام.

(۵) قوله "وفي الاقسية" الخ، دکوم قياس نه چه نتيجه معلومه شوه هغه صرف د دوه مقدمو نه جوړ کيږي ليکن کله دمطلوب حاصلولو دپاره دويم قياس بنودلي شي چه مقدمات بديهي حاصلوي او نتيجه حاصله وي هغې نه قياس مرکب ويل کيږي چه کله خومره قياسو نه کيږي دهغې دوه

صورتونه دي، اول چه دهر قیاس نتیجه مذکوره وي، دویم داچه صرف به  
 اخر کسی یوه نتیجه مذکوره وي داوول مثال کل ج ب وکل ب ا وکل ج ا وکل  
 او فکل ج دوکل ده فکل ج ه دینه موصول نتائج وبل کیري د دویم صورت  
 مثال کل ج ب وکل ب او کل اب وکل دو کل ده فکل ج ه.

الْأَقْبَسَةُ الْمَرْكَبَةُ قِيَّاسٌ (۱) يُسَمَّى قِيَّاسَ الْخُلْفِ وَمَرْجِعُهُ إِلَى  
 به بعضو قیاسونو کسی یو قیاس دي چه قیاس خلف نوم پرې کیځودلې شوې دی  
 قِيَّاسَيْنِ أَحَدُهَا الْإِقْتِرَانِي شَرْطِي الْمَرْكَبُ مِنَ الْمُتَّصِلَتَيْنِ  
 او ددي حاصل د دوه قیاسونو وي یو اقتراي شرط کوم چه د دوه منصلو نه مرکب وي  
 وَثَانِيهَا اسْتِثْنَائِي اخْذِي مُقَدِّمَتَيْهِ لَزُومِيَّةً أَغْنِي نَتِيجَةُ الْقِيَّاسِ  
 او دویم استثنایي چه یوه مقدمه لزومیه ده یعنی نتیجه داوول قیاس  
 الْأَوَّلِ وَالْمُقَدِّمَةُ الْآخَرِي مِمَّا اسْتِثْنِي فِيهِ نَقِیْضُ التَّالِي، تَقْرِیرُهُ  
 او د دویم مقدمه پدې کسې ددي نه وي دکوم دننه چه نقیض دتالي استثناء شوې وي

أَنْ يُقَالَ الْمُدَّعِي ثَابِتٌ لَوْلَمْ يَثْبُتْ نَقِیْضُهُ وَكُلَّمَا ثَبَتَ نَقِیْضُهُ  
 ددي تقریردادي چه مدعا ثابت وي ددي دپاره چه که چرې مدعا ثابت نه وي نو ددي  
 ثَبَتَ الْمَحَالُ وَيَنْتَجُ

نقیض به ثابت وي اوکله چه دکومې مدعا نقیض ثابت وي نو محال به ثابت وي نتیجه به  
 وَ لَوْلَمْ يَثْبُتِ الْمُدَّعِي ثَبَتَ الْمَحَالُ وَهَذَا أَوَّلُ الْقِيَّاسَيْنِ  
 راشي چه که چرې مدعا ثابت نه وي نو محال به ثابت وي او په دي دواړو قیاسونو کسې  
 ثُمَّ نَجْعَلُ النَّتِيجَةَ الْمَذْكُورَةَ صُغْرِي وَنَقُولُ وَ لَوْلَمْ ي  
 د اول قیاس نه بیابه د دویم د نتیجې نه صغري جوړه کړو او داسې به اووایو که چرې



ثَبُتَ الْمُدَّعِي ثَبَتَ الْمَحَالُ وَنَضُمُ إِلَيْهِ كُبْرِي إِسْتِثْنَائِيًّا

مدعا ثابت نه كړې شوه نو محال نه ثابت شي او كه ددې سره كبري او استثناء يوځاي

وَنَقُولُ لَكِنْ الْمَحَالُ لَيْسَ بِثَابِتٍ فَبِاِضْرُورَةٍ يَثْبُتُ الْمُدَّعِي

كرو دا به اووايو چه ليكن محال ثابت نه دے نو مدعا بالبداهت نښه ده

وَالَا لَزِمَ اِرْتِفَاعُ التَّقْيِضِ اِنْ اِسْتَهْتِ فَهَمْ هَذَا الْمَعْنَى فِي مِثَالٍ

او كه داسي نه شي نو ارتفاع دتقيضو به لازم شي او كه جري دا مضمون به جزي

جُزِيٍّ تَقُولُ كُلُّ اِنْسَانٍ حَيَوَانٌ صَادِقٌ لِأَنَّهُ لَوْ لَمْ يُصَدَّقْ لَصَدَقَ

مثال كښي واخلي نو اوبه وايو چه هر حيوان انسان دې ددې دپاره كه جري دا صادق نه

بَعْضُ الْاِنْسَانِ لَيْسَ بِحَيَوَانٍ وَكُلُّمَا صَدَقَ بَعْضُ لَيْسَ بِحَيَوَانٍ

انسان نه دې نو محال به لازم شي نو نتيجه به دا راشي كه چه مدعا ثبت نه شوه

لَزِمَ الْمَحَالُ يَنْتَجِ كُلُّمَا لَمْ يُصَدَّقِ الْمُدَّعِي لَزِمَ الْمَحَالُ لَكِنْ

نو محال به لازم شي او نتيجه به ورکړي کما لم يصدق المدعي لزوم المحال لكن

الْمَحَالُ لَيْسَ بِثَابِتٍ قَعْدَمُ ثُبُوتِ الْمُدَّعِي لَيْسَ بِثَابِتٍ فَالْمُدَّعِي ثَابِتٌ.

محال ثابت ندي نو عدم ثبوت دمدعي ندي ثابت نو مدعا نښه شوه.

(۱) قوله "من الخلف" په ضمه دحاء سره معني يي ده باطل او محال او خلف

بالفتح يعني دحاء په فتحي سره معني يي ده روسته دلته مراد اولني معني ده

قياس خلف قياس مركب يو مثال دي دپته خلف دي وجه نه وائي چه په

خپله باطله وي او نتيجه هم باطلوي محقق طوسي په اشارات كښي ليکي

چه خلف ردي او محال ته ويل كېږي او چونكه دا قياس هم ردي او محال

دي ددې وجه نه ددې دا نوم كيښودي شو.

فائده به قیاس مستقیم اوقیاس خلف کسی به خو وجو اختلاف دي اول  
 داجه قیاس مستقیم اولادائیات مطلوب طرف ته متوجه وي او قیاس  
 خلف دنیض مطلوب طرف نه دریم دا چه قیاس مستقیم دهغه مقدماتو  
 نه جوړېږي کوم چه دمطلوب سره مناسبت وي یا هغه مقدمي وي کوم چه  
 دانسان قائم مقام وي او په قیاس خلف کسی داسي نه وي څلورم داچه په  
 قیاس خلف کسی اول مطلوب وضع کوي اویا ددي نقیض اویا ددي  
 نقیض طرف ته متوجه کوي او په قیاس مستقیم ترخو قیاس جوړ نشي  
 نتیجه موضوع نه وي.

## فصل یَنْبَغِي (۱) أَنْ يُعْلَمَ أَنَّ كُلَّ قِيَاسٍ لَا بُدَّ لَهُ مِنْ صُورَةٍ وَ

فصل دي ددي خبرې پېژندل ضروري دي چه دهرقیاس دپاره لابي دي ده صورت او  
 مَادَّةٌ أَمَّا الصُّورَةُ فَهِيَ الْهَيْئَةُ الْحَاصِلَةُ مِنْ تَرْتِيبِ الْمُقَدَّمَاتِ  
 مادي نه پس صورت هغه هیئت دي کوم چه دمقدماتو دترتیب نه حاصل شوي وي  
 وَوَضِعَ بَعْضُهَا عِنْدَ بَعْضٍ وَقَدْ عَرِفْتَ أَشْكَالَ الْأَرْبَعَةِ الْمُنتَجَةِ  
 او بعضي دنورو بعضو سره کینودل شوي وي او نا څلور شکونه او نتیجه پېژندلي دي  
 وَعَلِمْتَ شَرَائِظَهَا فِي الْإِنْتِاجِ بَقِيَ أَمْرُ الْمَادَّةِ

او تاي په نتیجه کسي شرائط هم پېژندلي دي په نتیجه کسي اوس د مادي بيان نیر  
 وَالْقَدَمَاءُ حَتَّى الشَّيْخِ الرَّئِيسِ كَانُوا أَشَدَّ إِهْتِمَامًا

شوي دي حتي چه قدماء او شيخ د رئيس ددي تفصيل اهتمام زیات کړي و  
 فِي تَفْصِيلِ مَوَادِّ الْأَقْسِيَةِ (۲) وَتَوْضِيحِهَا وَأَكْثَرُ إِغْتِنَاءِ

ددي بحث په تفصيل سره ذکر کولو او ددي دپورته کیدو بحث ته ي زیاته توجه کوله

عَنِ الْبَحْثِ فِي بَسْطِهَا وَتَنْقِيحِهَا وَذَلِكَ لِأَنَّ مَعْرِفَةَ هَذَا أَتَمُّ

دبحث کولو نه په تفصیل او تنقیح ددې کښې ځکه چې ددې دمعرفت فائده زیاته وه

فَائِدَةٌ وَأَشْمَلُ عَائِدَةٍ لِّطَالِبِي الصَّنَاعَةِ لَكِنَّ الْمَتَاخِرِينَ قَدْ طَوَّلُوا

او ددې علم طالب علماؤ دپاره ډیره ضروري ده مګر متاخرینو تفصیل زیات اوږد کړې

الْكَلَامُ فِي بَيَانِ صُورَةِ الْأَقْيَسَةِ وَنَسْطُوا فِيهَا غَايَةَ الْبَسْطِ سَيِّمًا

په بیان دصورت دقیاسونو کښې او انتهای زیات وضاحت یې کړې دې خاصګر

دشرطیاتو متصله او منفصله قیاسونو کښې سره دقلت ددې بحثونو

فِي أَقْيَسَةِ الشَّرْطِيَّاتِ الْمُتَّصِلَةِ وَالْمُنْفَصِلَةِ مَعَ قِلَّةِ جَدْوِي هَذِهِ

المباحث وَرَفَضُوا أَمْرَ الْمَادَّةِ وَاقْتَصَرُوا فِي بَيَانِهَا عَلَى بَيَانِ

او دماډي بیان دوي ترك کړې دي او اقتصار یې کړې دي په بیان دحدودو

حُدُودِ الصَّنَاعَاتِ الْخَمْسِ وَلَا أَذْرِي أَيَّ أَمْرِ دَعَاهُمْ إِلَى ذَلِكَ وَأَيُّ

د صناعات خمس، اوماته نه دي معلوم چې په دوي ددې کار څه باعث وو، اوکوم سبب

بَاعِثٌ أَغْرَى هُمْ هُنَالِكَ وَلَا بَدَّ لِلْفَطِينِ اللَّيِّبِ أَنْ يَهْتَمَّ فِي هَذِهِ

دي نه راتنګ کړې دي ، دي مطلب او عظیم مقصد ته دپخوانو کتابونو ماهرانو

الْمُبَاحِثِ الْجَلِيلَةِ الشَّانِ الْبَاهِرَةِ الْبُرْهَانِ غَايَةَ الْإِهْتِمَامِ وَيُطْلَبُ

اولیکوالانو زیات زور ورکړې دي ، او ددې دپاره یې خصوصي اهتمام کړې دي او طلب

ذَلِكَ الْمَطْلَبُ الْعَظِيمُ وَالْمَقْصَدُ الْفَخِيمُ مِنْ كُتُبِ الْقَدَمَاءِ

کولې شي دا عظیم مطلب او فخم مقصد دکتابونو دقدماؤ نه

الْمَهْرَةِ وَزُبُرِ الْأَقْدَمِينَ السَّحَرَةِ فَعَلَيْكَ أَيُّهَا الْوَلَدُ الْعَزِيزُ أَنْ

چې ماهرین او تجربه کار ددې علم وو، پس په نا لازم دي اي ګرانه بچیه چې نه

تَسْمَعُ نَصِيحَتِي وَلَا تَنْسَ وَصِيَّتِي وَ إِنَّمَا قَدْ أُلْقِيَ عَلَيْكَ نُبْدًا

زما نصیحت واورې او رما وصیت هیر نکړې بقینا چه بیان شو تاته څه حصه  
مِمَّا يَتَعَلَّقُ بِهِذِهِ الصَّنَاعَاتِ مُتَوَكِّلًا عَلَيَّ كَافِي الْمَهْمَاتِ فَاسْتَمِعْ  
ددې صناعاتو چه توکل کونکي یم په قدر کفای ذکر کولو ددې مهماتو پس واوره.

(۱) قوله "يُنَبِّئُكَ أَنَّ لَعَلَّكَ الْخ" دحجت داصول صلوري بيانولو نه وروسته  
اوس مؤلف ددې مادي احوال بيانوي اودمتاخرينو نه شکایت کوي چه دې  
حضراتو دقياس صوري په مباحثو کښي ډیر اوږد بحث کړي دي او ډیر  
خامې یې کړي دي اوپه مباحث ماده کښي صرف صناعت خمسة باندې  
اکتفاء کړي ده بلکه ځنو دپینځو نه هم ذکرکړي دي حالانکه دټولو نه  
زیات دماده مباحث ډیر ضروري وو ځکه چه دمنطق نه چه کوم مقصد  
دي هغه خطاء في الفکر نه حفاظت دي او چه کله هم هغه حاصل کیدي  
شي کله چه دمطلوب مناسب دمادي تلاش وکړي شي او داسي قیاس جر  
کړي شي کوم چه مطلوب ته رسول اودخطاء صورت کښي قیاس هم وي  
مگر په کم اوماده کښي هم خطا واقع کيږي مگر اکثر اوزیات منطقیانو  
ته پکاردي چه دقياس دماده معلومولو ډیر خیال اوفکر وکړي.

(۲) قوله الاقسية، دقضایا ذات طرف ته خیال کول دي ددې نه قطع نظر  
اوکړي شي چه دغه قضایا دکوم محصوص خبري نه مرکب دي. لطالبي  
الصناعة، ددې دپاره چه دمنطق مقصد دخطاء نه مذکر کښي دذهن  
حفاظت کول دي.

أَنَّ الْقِيَاسَ بِإِعْتِبَارِ الْمَادَّةِ يُنْقَسَمُ إِلَى أَقْسَامٍ (۱) خَمْسَةٍ وَيُقَالُ

چه قیاس په اعتبار دمادي سره پنځه اقساموته شا مليري او دپنه صناعت ویل کيږي

لَهَا الصَّنَاعَاتُ الْخَمْسَةُ أَحَدُهَا الْبُرْهَانِي وَالثَّانِي الْجَدَلِي وَالثَّالِثُ

دبته صناعات خمسہ او برهان ہم او دویم جدلی دی او دریم

الْخَطَّائِي وَالرَّابِعُ الشَّعْرِي وَالْخَامِسُ السَّفْسُطِي. **فصل في**

خطایی غلورم شعری پنجم سفسطی. فصل دی به

**البرهان (۲) وما يتعلق به :اعْلَمَ أَنَّ الْبُرْهَانَ قِيَاسٌ**

بیان دبرهان کنبی او ددی دمتعلقاتو په بیان کنبی پوهه شه چه برهان قیاس دی چه

**مُؤَلَّفٌ مِنَ الْيَقِينِيَّاتِ (۳) بِدَيْهِيَّةٍ كَانَتْ أَوْ نَظَرِيَّةٍ مُنْتَهِيَةٍ!**

دیقینا تونه جوړ شوي دي برابر خبره ده که بدیهی وی یا نظری دواړو نه رسیږي

**إِلَيْهَا وَلَيْسَ الْأَمْرُ كَمَا زَعَمَ أَنَّ الْبُرْهَانَ إِنَّمَا يُتَأَلَّفُ مِنْ**

او معامله داسی نه ده لکه څنگه چه گمان شوي دي چه دا صرف دبدیهیاتو نه مرکب

**الْبَدِيهِيَّاتِ فَحَسَبُ ثُمَّ الْبَدِيهِيَّاتُ سِتَّةٌ أَحَدُهَا الْأَوَّلِيَّاتُ هِيَ**

شوي دي او بدیهیات شپږ دي اول او لبات دي او دا هغه قضیه ده

**قَضَايَا يَجْزِمُ الْعَقْلُ فِيهَا بِمَجَرَّدِ الْإِلْتِقَاتِ وَالتَّصَوُّرِ لَا بِحُتَّاجِ**

او دا هغه قضیه ده چه عقل پکښی یقینی وی لکه صرف په التفات او تصور سره

**إِلَى وَاسِطَةٍ كَقَوْلِكَ الْكُلُّ أَكْظَمُ مِنَ الْجُزْءِ وَثَانِيهَا الْفِطْرِيَّاتِ**

او واسطی ته احتیاج نه وی لکه سنا دا قول کل دجزنه اعظم دی دویم قسم فطریات

**وَهِيَ مَا يَفْتَقِرُ إِلَى وَاسِطَةٍ غَيْرُ غَائِبَةٍ عَنِ الدِّهْنِ أَصْلًا وَيُقَالُ**

دی دا هغه دي کوم چه واسطه ته محتاج وی او دذهن نه غائب نه وی او دی قضی ته

لِهَذِهِ الْقَضَايَا قِيَاسَاتُهَا مَعَهَا نَحْوُ الْأَرْبَعَةِ زَوْجٍ فَإِنَّ مِنْ تَصَوُّرٍ

قیاسات وبل کسری لکه اربعه زوج دی معی خلور جفت دی خکه جه دخلور  
مَفْهُومِ الْأَرْبَعَةِ وَتَصَوُّرِ مَفْهُومِ الزَّوْجِ بَأَنَّهُ هُوَ الَّذِي يَنْقَسِمُ  
(مفهوم) نه جفت مقصود دی خکه جه دا هغه مفهوم دی کوم جه ددی تصور نه

يُمْتَسَاوِيَيْنِ حُكْمَ بَدَاهَةِ بَأَنَّ الْأَرْبَعَةَ زَوْجٌ وَنَحْوَ قَوْلِنَا الْوَاحِدِ  
تفسیری په ښکاره سره دا خلور جفت دی او یا دا قول یو  
نِصْفِ الْاِثْنَيْنِ فَإِنَّ الْعَقْلَ يَحْكُمُ بِهِ بَعْدَ أَنْ يَلَاحِظَ مَفْهُومَ

د دوه نیم دی خکه جه عقل په دی حکم کوي وروسته ددی نه جه د دوه مفهوم

نِصْفِ الْاِثْنَيْنِ وَالْوَاحِدِ وَثَالِثُهَا الْحَدْسِيَّاتُ (۱) وَهِيَ ظُهُورُ

نه وکتل شي، نیم ددو او واحد او دریم حدسیات دی او دا ظهور

الْمَبَادِي دَفْعَةً وَاحِدَةً مِنْ دُونِ أَنْ يَكُونَ هُنَاكَ حَرَكَةٌ فِكْرِيَّةٌ

دمبادیاتو دی په یو ځل بغیر ددینه جه هلته حرکت وکړي شي حرکت فکریه

(۵) وَالْفَرْقُ بَيْنَ الْحَدْسِ وَالْفِكْرِ إِنَّهُ لَا بُدَّ فِي الْفِكْرِ

او فرق په مابین حدس او فکر کښي دادي چه په فکر کښي

مِنْ الْحَرَكَتَيْنِ لِلنَّفْسِ بِخِلَافِ لِحَدْسٍ فَإِنَّ الذِّهْنَ

د دوه حرکتونو نه لایدي ده دنفس دپاره په خلاف حدس خکه چه ذهن

بَعْدَ مَا حَصَلَ لَهُ الْمَطْلُوبُ بِوَجْهِ مَا يَتَحَرَّكُ فِي الْمَعَانِي .

وروسته دحصول فکر نه مطلوب حاصلوي پداسي شان چه حرکت کوي په معانی کښي

(۱) قوله "اقسام خمسة" دپنځو وجه دحصر د اوه چه دقیاس دمقدماتو دوه

صورتونه دي یو هغه چه مفید للقدیق دي دویم هغه چه مفید للتخیل وي

که دویم صورت وی هغه قیاس شعری دی او که اولنی صورت وی نو دهغي دوه صورتونه دي، اول مفید للظن، دویم معید دبقین وی اول ته قیاس خطاس ویل کیږي او دویم صورت دادې چه جز، یقینې حاصل وی نو هغه قیاس برهان دي اوکه جز، یقینې نه وي مگر عام طور سره تسبیح کېږي وو یا کم از کم دفریق مقابل په نزد مسلم وو نو هغه جدل دي اوکه داسي هم نه وو مغالطه ده.

(۲) قوله " البرهان " په صناعات خمسہ کښي چونکۀ دتولو نه اوجت برهان دي ددي وجه نه يي ددي ذکر مقدم کړو.

(۳) قوله " اليقینات " یقین هغه قطعي تصدیق ته ویل کیږي کوم چه دوقع مطابق وي او په نفس الامر کښي ثابت وي دادیقین تعریف دي دتصدیق قید سره ټول تصورات مثلاً شک وهم تخیل ټول او وتل اودقطعي قید سره ظن (ګمان) اووتلو اودمطابق قید سره جهل مرکب اووتلو او ثبوت في نفس الامر قید سره تقلید اخراج اوکړو.

(۴) قوله " الحدسیات " دمبادي نه مطالبو طرف نه دذهن په تیزی سره تللو ته حدس ویل کیږي.

(۵) قوله " والفرق بَلَقَ الحدس " اول پدي پوهه شه چه فکر دحرکتونو مجموعي نوم دي یو دمطالب نه دمبادي طرف ته او دویم دمبادي نه دمطالبه طرف ته او کله فَقَط اولني حرکتونو ته فکر ویل کیږي او کله دمطلوب حاصلولو دپاره دیوڅو نورو معلوماتو تَرْتِيب کولو سره فکر ویل کیږي ددي نه روسته پدي پوهه شه چه مؤلف کوم فکر او حدس بیان کړي دي حدس يي دفکر مقابل بیان کړي دي او دا مقابله صرف دفکر داوولي معني په حیثیت سره ده که چري نظریات دبدیهیات طرف ته منتهي

نه وي نو دور او تسلسل به لازم راشي او دا دمنطقيانو خيال دي.  
الحدس به حدس نه فکر وي او نه حرکت.

الْمَخْرُؤَنَةِ وَالْمَبَادِي الْمَكْنُونَةِ طَالِبًا لِمَا يَكُونُ لَهَا تَنَاسُبُ  
دا هغه دي چه به معني کسي شرکت وکړي شي او به جيو شوو معناگانو کسي حرکت  
بِالْمَطْلُوبِ حَتَّى يَجِدَ مَعْلُومَاتٍ مُنَاسِبَةً لَهُ

وکړي ډېره دهغه چه مناسب وو طالب دپاره دمطلوب سره، تردي مناسب معيومتو نه

وَهُنَا تَمَّ الْحَرَكَةُ الْأُولَى ثُمَّ يَرْجِعُ فَهَقْرِي وَيَتَحَرَّكُ ثَانِيًا

ورسيري تردي خايه اولسي حرکت ختم شو بيا ذهن واپس شو او دوېره به ترتيب سره

فَمَجْمُوعُ هَاتَيْنِ الْحَرَكَتَيْنِ يُسَمَّى بِالْفِكْرِ مَثَلًا إِذَا كُنْتَ تَصَوَّرْتَ الْإِنْسَانَ

پس مجموعي ددي دوه حرکتونو ته فکر وايي مثلا کله چه تا دانسان تصور اوکړو

بِوَجْهِ مِّنَ الْوُجُوهِ كَالْكَاتِبِ وَالضَّاحِكِ مَثَلًا ثُمَّ صِرْتُ طَالِبًا

به يوه وجه دوه وجو هو سره لکه کاتب او ضاحک او بيا تا دانسان ماهيت نه نظر اوکړو

لِمَاهِيَةِ الْإِنْسَانِ فَحَرَكْتَ ذَهْنَكَ نَحْوَ الْمَعَانِي (۱) الَّتِي عِنْدَكَ

او ذهن نه دي حرکت ورکړو به طرف دهغه معناگانو کوي چه ستا ذهن کښي پتي

مَخْرُؤَنَةً فَوَجَدْتَ الْحَيَوَانَ وَالنَّاطِقَ مُنَاسِبًا لِمَطْلُوبِكَ فَتَمَّ الْحَرَكَةُ

پرتي وي نو نه حيوان ناطق اومندلو او ستا دمطلوب مناسب دي اولسي حرکت تمام شو

الْأُولَى وَمَبْدَأُهُ (۲) الْمَطْلُوبُ الْمَعْلُومُ مِنْ وَجْهِ وَمُنْتَهَاهُ الْحَيَوَانُ

او ددي مبدا معلومه مطلوبه ده به يوه وجه سره او انتهاي حيوان

وَالنَّاطِقُ ثُمَّ تَرْتِيبُ الْحَيَوَانِ وَالنَّاطِقِ بِأَن تَقْدُمَ الْحَيَوَانِ الَّذِي هُوَ

او ناطق دي بيادي حيوان او ناطق ته ترتيب اوکړو دا چه اول تقدويم کړو هغه چه هغه



الْجِنْسُ عَلَى التَّاطِقِ الَّذِي هُوَ الْفَضْلُ أَوْ قُلْتَ الْحَيَوَانَ التَّاطِقُ

دحيوان جنس دي هغه كوم چه فصل دي او يا تا اوونيل حيوان ناطق

وَهُنَا انْقَطَعَ الْحَرَكَةُ الثَّانِيَّةُ وَحَصَلَ الْمَطْلُوبُ وَأَمَّا الْحَدَسَ

او دلته دويم حرکت قطع شو او تاته مطلوب حاصل شو اما حدس چه دي

فَفِيهِ انْتِقَالَ الذِّهْنِ مِنَ الْمَطْلُوبِ إِلَى الْمُبَادِي دَفْعَةً

په دي کښي انتقال دذهن دي دمطلوب نه مبادي ته اوبو کل انتقال دذهن دي مطلوب

وَمِنْهَا إِلَى الْمَطْلُوبِ كَذَلِكَ وَكَثُرَ مَا يَكُونُ الْحَدَسُ عَقِيبَ

ته او دا حد اکثر د شوق نه وروسته وي او سرې واي نه

الشَّوْقِ وَالتَّعَبِ وَقَدْ يَكُونُ بِدُونِهِمَا وَالتَّاسُ مُخْتَلِفُونَ

او كله كله بغير د شوق نه وي او خلق په حد کښي مختلف دي

فِي الْحَدَسِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَوِيَ الْحَدَسُ كَثِيرَةً يَخْضُلُ لَهُ مِنْ

خفي دادي چه حدس ډير دي چه دینه دمطالبو نه حاصليري دحادسو نه لکه هغه

الْمَطَالِبِ أَكْثَرَهَا بِالْحَدَسِ كَالْمُؤَيَّدِ بِالْقُوَّةِ الْقُدْسِيَّةِ كَالْحُكَمَاءِ

شخص چه په قوت قدسيه سره دهغه تائيد شوي وي لکه خفي حکماء

وَالْأَوْلِيَاءِ وَالْأَنْبِيَاءِ وَمِنْهُمْ مَنْ هُوَ قَلِيلُ الْحَدَسِ ضَعِيفَةٌ

او اولياء او انبياء او خفي قليل الحدس دي او ضعيف الحدس دي

(۳) وَمِنْهُمْ مَنْ لَا حَدَسَ لَهُ كَالْمُنْتَهَى فِي الْبَلَادَةِ وَمِنْ هَذَا يَعْلَمُ

او خفي بالکل بي حدس دي لکه انتها او ددغه نه دا معلوميري چه

أَنَّ الْبِدَاهَةَ أَوْ النَّظْرِيَّةَ مُخْتَلِفَانِ بِالشَّخَاصِ وَالْأَوْقَاتِ

بدهات او نقل بي په اشخاصو پوري مختلف دي او په اوقاتو پوري

قَرَبَ حَدْسِيَّ عِنْدَ فَاقِدَةِ الْقُوَّةِ الْقُدْسِيَّةِ يَكُونُ نَظْرِيًّا وَبَدِيهِيًّا

حدسي دي به رخت دفاقد القوة القدسيه سره دانظري او بديهي کبري

عِنْدَ صَاحِبِهَا، وَرَابِعُهَا الْمُشَاهَدَاتُ وَهِيَ قَضَايَا نَحْضُمُ فِيهَا

دخیل صاحب په نزد او خلور قسم مشاهدات دي او دا هغه قضایا دي چه په شواهد

بِوَاسِطَةِ الْمُشَاهَدَةِ وَالْإِحْسَاسِ وَهِيَ تَنْقَسِمُ إِلَى قِسْمَيْنِ الْأَوَّلُ مَا

او واسطو سره پدي حکم کبري او احساس سره او دا په دوه تقسیري اولني هغه چه

شُوهِدَ يَأْخُذِي الْحَوَاسِ الظَّاهِرَةِ.

په یو دخواص ظاهري سره حاصل شوي وي.

(۱) قوله "الْمَعَانِي الَّتِي عِنْدَكَ: لکه جوهر او جسم مطلق اونامي حیوان او ناطق و غیره تاسي خپل ذهن ته ددي معناگانو طرف ته حرکت ورکول دي پس دا اول حرکت وي د قیاس حدسي دپاره.

(۲) قوله "مبداء" يعني داول حرکت مبدا هغه مطلوب معلوم بوجه مادي او ددي انتهي مناسب دي دهغه مطلوب دپاره کوم چه ذهن په هغه معاني فخر و نه کښي خوښ کړي دي لکه حیوان ناطق په مذکور مثال کښي.

(۳) قوله "ضعيفه" ضعيف الحدس اویاهغه بي وقوف ته ویل کیږي کوم حدس مطلق نه وي او اس انتها درجه والا کم عقل ته ویل کیږي.

وَهِيَ خَمْسٌ (۱) الْبَاصِرَةُ وَالسَّامِعَةُ وَالشَّامَّةُ وَالذَّائِقَةُ وَاللَّامِسَةُ

او دا پنځه دي، باصره، سامعه، شامه، ذائقه، لامه،

وَيُسَمَّى هَذَا الْقِسْمُ بِالْحِسِّيَّاتِ وَالثَّانِي مَا أُدْرِكُ بِالْمُذْرِكَاتِ

او دا په حسیاتو مسي شوي دي او دریم هغه دي چه په مدرکاتو سره بي ادراک کیږي،

مِنْ الْخَوَاسِ الْبَاطِنَةِ الَّتِي (۲) هِيَ أَيْضًا خَمْسٌ ، الْحِسُّ الْمُشْتَرَكُ

حواس باطنی هم همدارنگه پنجه دی اول حس مشترک مدرك صورت دي ،

لِلصُّورِ وَالْخَيَالِ الْإِلَهِيِّ هِيَ خَزَانَةٌ لَهُ وَالْوَهْمُ مُدْرِكٌ لِلْمَعَانِي

دویم خیال هغه چه دده دپاره خزانه دي، دریم وهم چه دمعناگانو دپاره مدرك وي

الشَّخْصِيَّةِ وَالْجُزْئِيَّةِ وَالْحَافِظَةِ الَّتِي هِيَ خَزَانَةٌ لِلْمَعَانِي الْجُزْئِيَّةِ

دشخصي جزئیت او حافظه دا هغه ده کوم چه د جزئیه معناگانو خزانه ده

وَالْمُتَصَرِّفَةُ الَّتِي تَتَصَرَّفُ فِي الصُّورِ وَالْمَعَانِي بِالتَّحْلِيلِ

او هغه متصرفه کوم چه په صورتونو کښي تصرف کوي اوبه معاني کښي ترکیبي

وَالْتَرْكِيبِ وَيُسَمَّى هَذَا الْقِسْمُ بِالْوَجْدَانِيَّاتِ وَمُدْرِكَاتِ الْعَقْلِ

تصرف کوي او دا په وجدانياتو هم مسمي کيږي اوبه مدرکات عقليه سره هم

الصَّرْفِ أَعْنِي الْكَلِّيَّاتِ غَيْرَ مُنْدَرِجٍ فِي هَذَا الْقِسْمِ مِثَالُ الْقِسْمِ

يعني کلیات په دي قسم کښي مثال د دویم قسم دي

الثَّانِي كَمَا حَكَمْنَا بِأَنَّ لَنَا جُوعًا أَوْ عَطَشًا وَخَامِسُهَا التَّجْرِبِيَّاتِ

لکه څنگه چه مونږ حکم اوکړو چه زموږ لورده ده او تنده ده پنځم تجربیات دي

وَهِيَ الَّتِي قَضَايَا يَحْكُمُ الْعَقْلُ بِهَا بِوَاسِطَةِ تَكَرُّرِ الْمُشَاهَدَةِ

او دا هغه قضیه ده په کومو کښي چه د عقل یو واسطه حکم شوي وي په واسطه

وَعَدَمُ التَّخَلُّفِ حَكْمًا كَلِيًّا كَالْحُكْمِ فِي بَابِ شُرْبِ السَّقْمُونِيَّاتِ

دتکرار مشاهداتو او دکلیه د حکم عدم تخلف لکه دسقمونیا څکل

مُسَهِّلٌ لِلصَّفَرَاءِ، وَسَادِسُهَا الْمُتَوَاتِرَاتُ (۳) وَهِيَ قَضَايَا يَحْكُمُ بِهَا

دسفر دصفره دپاره، شپږم متواترات او دا هغه قضیه ده چه په دي کښي دیوجامعت

بِوَاسِطَةِ أَخْبَارِ جَمَاعَةٍ يَسْتَحِيلُ الْعَقْلُ تَوَاطُؤُهُمْ عَلَى الْكَذِبِ

داخبارو بواسطه حکم شوي وي چه عقل ددي په دروغو دا جمع کيدل محال گنځي

وَاخْتَلَفُوا فِي أَقَلِّ عَدَدَ هَذِهِ الْجَمَاعَةِ قِيلَ إِنَّ أَقْلَهُ أَرْبَعَةٌ

اودجماعت په کمترین عدد کښي علماء اختلاف کړي دي څنو ويلي دي چه دا څلور

وَقِيلَ عَشْرَةٌ وَقِيلَ أَرْبَعُونَ وَالْأَشْبَهُ إِنَّ هَذَا

دي او بعضو ويلي دي چه لس دي او بعضو ويلي دي چه څلويښت دي او حق خبره

الْعَدَدُ يَخْتَلِفُ بِاخْتِلَافِ حَالِ الَّذِينَ أَخْبَرُوهُ

داده چه دغه عدد په اختلاف دحال دهغه کسانو کښي دي چه خبره ورکړي دي

وَاخْتِلَافُ الْوَاقِعَةِ فَلَا يَتَعَيَّنُ عَدَدُ الضَّابِطَةِ أَنْ

مختلف کښي او په اعتبار داختلف د واقعي سره او عدد دضابطي نه متعين کښي

يَبْلُغَ إِلَى حَدِّ يُفِيدُ الْيَقِينَ فَهَذِهِ السِّتَةُ هِيَ مَبَادِي الْبَرَاهِينِ

چه هغه حد ته ورسېږي چه يقيني مفيد کړي او دا شپږ دي او دا د دليل مبدي دي

وَمَقَاطِعُ الدَّلِيلِ وَمُنْتَهَى الْيَقِينِ. فائدة: زَعَمَ قَوْمٌ

او مقاطع د دليل چه منتهي د يقين دي. فائده: يو قوم داسي خيال کړي دي چه

أَنَّ الْمُقَدِّمَاتِ الثَّقَلِيَّةَ لَا تُسْتَعْمَلُ فِي الْقِيَاسِ الْبُرْهَانِيِّ ظَنًّا مِنْهُمْ

مقدمات ثقلیه په قياس کښي نه استعمالېږي دا ددوي گمان دي چه

أَنَّ الثَّقَلَ يَتَطَرَّقُ إِلَيْهِ الْغَلَطُ وَالْخَطَأُ مِنْ وَجْهِ شَيْ

دنقل طرف ته غلط او خطا په څو وجو سره نقل شي نو پدي وجه به دا

فَكَيْفَ يَكُونُ مَبَادِي.

څرنگه مبدي وگرځي؟

(۱) قوله "وَمِنْ خَمْسٍ" يعني ظاهري حدس پنخه دي، اول الباصرة يعني ليدونكي قوت کوم چه د دوه مجوف عصبانو ترمنخ کينودل شوي دي کوم چه يو خاي کيږي او جدا کيږي او سترگو ته رږيږي، دويم السامعة اوريدلو والاقت کوم چه په هغه پتو کښي اچول شوي دي کوم چه دغور په سوړو کښي خواره دي ددي په ذريعه سره اوازونه اوريدل کيږي، خلورم الشامة يعني دبوي کولو والاته کوم چه دغوبښي په دوه ټولو کښي کينودل شوي دي لکه دتيونو دخوکو پشان د دماغ په مخکني حصه کښي کينودل شوي دي ددي قوت په واسطه سره ښه اوږد بويونه بوي کيږي، خلورم ذائقه يعني دخکلو والا قوت کوم دژبي په څکي کښي خپور دي ددي په واسطه سره خوندونه تروشي او خوږ دغيره خوندونه معلوميږي، پينځم الامسه دا هغه قوت دي کوم چه په ټول جسم کښي موجود دي چه ددي په واسطه سره يخ او گرم وغيره لکه سخت او نرم معلوموي، شپږم.

(۲) قوله "الَّتِي هِيَ أَلْفًا خَمْسٌ" يعني دظاهري حواسو پشان باطني هم پنخه دي کوم چه د دماغو په تجويفاتو کښي په ترتيب سره کينودل شوي دي د فلسفه په کتابونو کښي په تفصيل سره ذکر شوي دي، اول الحس المشترك دا هغه قوت دي په کوم کښي چه دجزئياتو محسوسه صورتونه بالترتيب صورتونه منقش وي، دويم والخيال، دا هغه قوت دي چه دا صورتونه محفوظ ساتي کوم چه په حس مشترك کښي تقسيم شوي دي محل صورت کښي دماضي دغائب کيدو نه وروسته کله اوغواږي دصورت استحضار وکړي لهذا قوت خيال دحس مشترك خزانه وي، دريم والوهم، دا هغه قوت دي کوم چه دهغه معاني جزئيات اوشخصيه ادراک کوي کوم چه محسوساته پوري معلق وي لکه محبت او عدالت، خلورم والحافظه دا هغه قوت دي

کوم چه دوهم مدرکات خزانه دي او ددي مدرکات محفوظ ساتي، پينځم والمتفرقه، دا هغه قوت دي کوم چه کار چه ترکیب صورت او ترکیب المعاني وي او کوم چه صورت او معني گانو ته تفصيل ورکوي کوم چه معاني استعمالوي هغي ته قوت عقل ويل کيږي او کله چه دا دوهم قوت استعمالوي نو دپته متخيله ويل کيږي وتفصيل هَذَا الْمَبَاحِثِ يَطْلُبُ مِنْ كِتَابِ الشِّفَاءِ.

(۳) قوله " وسادسها المتواترات " يعني ددپهاتو شپږم قسم متواتر دي متواترات هغه قضايا دي دکوم چه مجزيه ممکن الوقوع وي او ددي وقوع خبر داول نه تراخړه پوري دومره انسانانو ته رسيدلي وي چه ددي انسان په کذب باندي متفق کيدل عادم محال وي.

فائدة: تواتر په محسوساتو کښي مفيد للميقين وي او په عقليه کښي نه وي.

الْقِيَاسُ الْبُرْهَانِيُّ الَّذِي يُفِيدُ (۱) الْقَطْعَ وَإِنَّ هَذَا (۲) الظَّنُّ اِثْمٌ لَأَنَّ

قياس برهاني دپاره وي کوم چه فايده ديقين کوي او بيشکه دا گمان گناه دي ځکه

النَّقْلَ كَثِيرًا مَا يُفِيدُ الْقَطْعَ إِذَا رُوِيَ فِيهِ شَرَايِطُ وَأَنْضَمَّ إِلَيْهِ

دیر نقل فائده ديقين کوي کله چه پدي کښي دشرائطو لحاظ ساتل شوي وي او عقل

الْعَقْلُ نَعَمْ لَوْ قِيلَ أَنَّ النَّقْلَ الصَّرْفَ بِإِعْتِبَارِ انْضِمَامِ الْعَقْلِ مَعَهُ

ورسره يوځاي شوي وي او بعضو ويلي دي چه يواځي نقل دعقل سره انضمام ته اعتبار

لَا يَعْتَبَرُ وَلَا يُفِيدُ لَكَانَ لَهُ وَجْهٌ. فصل : الْبُرْهَانُ

نشته او نه معتبريږي او نه فايده ورکوي او که کوي هغي دپاره به وجه وي. فصل: برهان

قِسْمَانِ لِي<sup>(۳)</sup> وَإِنِّي إِمَّا اللَّيْمِيُّ فَهُوَ الَّذِي يَكُونُ الْأَوْسَطُ فِيهِ

چه دوه قسم دي يولي اوبل اي دي لي هغه دي چه دي په معني کسي اوسط علت

عِلَّةٌ لِثُبُوتِ الْأَكْبَرِ لِلْأَصْغَرِ فِي الْوَاقِعِ<sup>(۴)</sup>، كَمَا إِنَّهُ وَاسِطَةٌ

وي دپاره دثبوت داکبر داصغر دپاره په حقيقت کسي لکه څنگه چه دا په حکم کسي

فِي الْحُكْمِ يُسَمَّى بِهِ لِإِفَادَةِ اللَّيْمِيَّةِ وَالْعِلِّيَّةِ وَأَمَّا الْإِنِّي<sup>(۵)</sup> فَهُوَ الَّذِي

واسطه دي وجه دتسميه داده چه دا دلم او علت فائده وركوي اواني هغه دي

يَكُونُ الْأَوْسَطُ فِيهِ عِلَّةُ الْحُكْمِ فِي الذَّهْنِ فَقَطْ وَلَمْ يَكُنْ

چه پدي کسي حد اوسط صرف علت حکم صرف په ذهن کسي وي او حقيقت کسي

عِلَّةٌ فِي الْوَاقِعِ بَلْ قَدْ يَكُونُ مَعْلُولًا لَهُ مِثَالُ اللَّيْمِيِّ قَوْلَكَ زَيْدٌ

علت نه وي بلکه کله کله معلول وي لکه څنگه چه اوسط قياس کسي دزيد دپاره

مَحْمُومٌ لِأَنَّهُ مُتَعَفِّنُ الْأَخْلَاطِ وَكُلُّ مَحْمُومٍ مُتَعَفِّنُ الْأَخْلَاطِ مَحْمُومٌ

ثبوت دتبي په ذهن کسي ځکه چه دا تعفن داخلو دي او هر متعفن داخلو محسوم

فَزَيْدٌ مَحْمُومٌ فَكَمَا أَنَّ فِي هَذَا الْقِيَاسِ الْأَوْسَطِ عِلَّةٌ لِثُبُوتِ الْحُكْمِ

وي نوزيد محسوم دي لکه څنگه چه پدي قياس کسي علت دپاره دثبوت دحقي دزيد

لَزَيْدٍ فِي ذِهْنِكَ كَذَلِكَ هُوَ عِلَّةٌ لَوْجُودِ الْحُكْمِ فِي الْوَاقِعِ

دپاره ستا په ذهن کسي همدارنگه دا علت دي دپاره دوجود دحقي په حقيقت کسي

وَمِثَالُ الْإِنِّي زَيْدٌ مُتَعَفِّنُ الْأَخْلَاطِ لِأَنَّهُ مَحْمُومٌ لِأَنَّهُ مَحْمُومٌ وَكُلُّ

او مثال داني دا قول ستا دي زيد متعفن الاخلاط ځکه دي محسوم دي او هر

مَحْمُومٍ مُتَعَفِّنُ الْأَخْلَاطِ فَزَيْدٌ مُتَعَفِّنُ الْأَخْلَاطِ فَوْجُودِ الْحُكْمِ

محسوم متعفن الاخلاط وي نو زيد متعفن الاخلاط دي نو وجود دحقي

عِلَّةٌ لثُبُوتِ كَوْنِهِ مُتَعَفِّنُ الْأَخْلَاطِ فِي ذِهْنِكَ

علت دېاره دثبوت دې خكه چه دې متعفن اخلاط دې په ستا ذهن كښي

وَلَيْسَ عِلَّةٌ فِي نَفْسِ الْأَمْرِ بَلْ كُنِيَ

او په نفس الامر كښي نه دي بلكه ډير كړته .

(۱) قوله " يفيد القطع " يعني په قرائن شاهده اومتواتر تدل علي انتقاء الاحتمالات وحجر داحتمال العارض العقل لايتاني القطع گمان احتمال الحجاز لايتاني القطع في كون اللفظ حقيقة.

(۲) قوله " في الواقع، يعني في الخارج كښي هو كذلك في الذهن، يعني په خارج هم همدي شان وي.

(۳) قوله " وان هذا الظن اثم تليح الي قول عزوجل ان بعض الظن اثم وانت تعلم ان الظن لا يغني من الحق شيئا.

(۴) قوله "لي كوم چه لم نه منسوب دي كوم چه دتحقيقاتو او اثبات په معني كښي دي مثلاً لم فعلت هذااي ما علة فعلك هذا.

(۵) قوله "اني" كوم چه ان ته منسوب دي اود تحقيق او اثبات په معني دي، دي برهان ته اني په دي وجه وايي چه داثبوت الحكم في الذهن والنه دپاره مفيد دي او ثبوت العلم في الخارج دپاره مفيد ندي الحاصل برهان په دوه قسمونه دي، اول لمي، دويم اني لمي هغه برهان ته ويل كيږي په كوم كښي دعلت نه معلولپه طرف دلمي راوړي كوميو حكم ته دهني دعلامت نه ثابتول لكه په ځمكه نمر راځي اودهر نمر نه رنرا راځي پس ځمكه رنرا ده نو دلته پدي مثال كښي دكوم نمر نه رنرا وركوونكي دځمي درنرا وركولو علم دي همدغه شان په واقع كښي همدغه نمر لرونكي درنرا



کیدو علت دي خكه دنمر دوجي نه رنرا وي درنرا دوجي نه نمر نه وي يا  
 ددي بَلْ مثال العالم وكل ممكن دموجد. فَأَلْعَالَمُ دموخودُ امن هغه برهان ته  
 ويل کبري په کوم کښي دمعلول نه په علت دليل راوړي يعني دکوم حکم  
 دعلت واقعه نه ثابت کول دي لکه چه داسي اوواڼي چه زمکه رنرا ده او  
 هر رنرا ته نمر راتلونکي وي پس په ځمکه نمر راتلونکي دي پس پدي  
 مثال کښي دزمکي دنرا نه دنمر دوجود علم شو او داپه حقيقت کښي دنمر  
 دلږيدونه علت رنرا نده بلکه نمر عکس دي.

ان يَكُونُ الْأَمْرُ فِي الْوَاقِعِ بِالْعَكْسِ **فصل : الْقِيَّاسُ** (۱)

په حقيقت کښي برعکس دي. فصل: قياس جدلي هغه قياس دي

الْجَدْلِي قِيَّاسٌ مُرَكَّبٌ مِنْ مُقَدَّمَاتٍ مَشْهُورَةٍ أَوْ مُسَلَّمَةٍ عِنْدَ

کوم چه دمشهورو او مسلمه مقدماتو نه مؤلف وي اود خصم په نزد مسلم وي

الْخَصْمِ صَادِقَةٌ كَانَتْ أَوْ كَاذِبَةٌ وَالْأَوَّلُ مَا تُطَابِقُ فِيهِ آرَاءُ قَوْمٍ

مرکب شوي وي اول هغه دي چه مطابق شوي وي پدي کښي اراء دقوم

أَمَّا الْمَصْلَحَةُ عَامَّةٌ نَحْوَ الْعَدْلِ حَسَنٌ وَالظُّلْمُ قَبِيحٌ وَقَتْلُ

او هر چه مصلحت دي عام دي مثلاً عدل ښه شي دي او ظلم بد شي دي او وژل

السَّارِقِ وَاجِبٌ أَوْ لِرَقَّةٍ قَلْبِيَّةٍ كَقَوْلِ أَهْلِ الْهِنْدِ ذُبْحُ الْحَيَوَانَ

دغل واجب دي اوبيا دزړه دنرم والي په وجه وي لکه داهل هنددا قول ځناور حلالول

مَذْمُومٌ أَوْ إِنْفِعَالَاتٍ خَلْقِيَّةٍ أَوْ مِرَاجِيَّةٍ فَإِنَّ لِلْأَمْرِجَةِ وَالْعَادَاتِ

بده خبره ده يا تا ثرات امتزاجي خلقيه ځکه چه دمراجونو اوعاداتو

دَخَلَا عَظِيمًا فِي الْإِعْتِقَادِيَّاتِ فَأَصْحَابُ الْأَمْرِجَةِ الشَّدِيدَةِ

لوي دخل وي یدی کنبی به اعتقادانو کنبی لکه دبدمزاج والا شریسند خلقونه

يَرُونَ الْإِنْتِقَامَ مِنْ أَهْلِ الشَّرَارَةِ حَسَنًا وَأَصْحَابُ الْأَمْرِجَةِ اللَّيِّنَةِ

دبدل اخستل دانيک دي او نرم طبعينه خلق عفو

يَرُونَ الْعَفْوَ خَيْرًا وَلِذَلِكَ تَرَى النَّاسَ مُخْتَلِفِينَ فِي الْعَادَاتِ

خوبوي او اودا خبرکني نو ددي وجه داده جه خلق مختلف الطبع دي

وَالرُّسُومَ وَلِكُلِّ قَوْمٍ مَشْهُورَاتٌ خَاصَّةٌ بِهِمْ وَكَذَلِكَ كُلُّ صَنَاعَةٍ

او رواجونو کنبی او دهر قوم مشهوره خواص وي همدارنگه مشهوره صناعات دي

فَمِنْ مَشْهُورَاتِ التَّخْوِينِ الْفَاعِلُ مَرْفُوعٌ وَالْمَفْعُولُ مَنْصُوبٌ

پکنبی لکه دنجويانو په نزد هرفاعل مرفوع دي او هر مفعول منصوب

وَالْمُضَافُ إِلَيْهِ مَجْرُورٌ وَمِنْ مَشْهُورَاتِ الْأُصُولِيِّينَ الْأَمْرُ

او مضاف اليه مجرور دي دا مشهوره اقوال داصوليونو دي

لِلْجُوبِ وَالثَّانِي مَا يُؤَلَّفُ مِنَ الْمُسَلَّمَاتِ بَيْنَ الْمُتَخَاصِمِينَ

دويم هغه مسلمه قضيه کاني دي کوم چه د دواړو فريقو په نزدمسلمه وي چه دفریقینو

وَالْمَشْهُورَاتِ شِبْهٌ بِالْأَوَّلِيَّاتِ وَتَجْرِيدُ الذَّهْنِ

په نزد مشهور او مسلم دي او مشهوره قضي داوليات سره مشابهت لري او دخالي ذهن

وَتَدْقِيقُ النَّظَرِ يُفَرِّقُ بَيْنَهُمَا وَالْغَرَضُ (۲) مِنْ صَنَاعَةِ الْجَدَلِ الزَّامُ

سره دقيق نظر لرونکو په نزد فرق کوي او غرض دصناعة الجدل مقابل له

**الْخُصْمُ أَوْ حِفْظُ الرَّايِ. فصل : الْقِيَّاسُ (۳) الْخَطَّائِي قِيَّاسٌ مُفِيدٌ**

چپ کول او الزام ورکول دي او دخېلي راڼي حفاظت کول دي. قياس خطايي مفيد دظن

**لِلظَّنِّ وَمُقَدِّمَاتٌ مَقْبُولَاتٌ مَاخُذَاتٌ مِمَّنْ يُحَسِّنُ الظَّنَّ فِيهِمْ**

دي او ددي مقدمات مقبول او د خلقو په نزد حاصل شوي وي چه گمان بناسته کوي

**كَالْأَوْلِيَاءِ وَالْحُكَمَاءِ.**

لکه اولياء حکماء.

(۱) قوله "القياس الجدلي" قياس جدلي علي سبيل الشهرة به فتحي سره دي ددي اجزاء مشهوره يامسلمه کيدل ضرور نه مشهور وي دا هغه قضايا دي کوم چه فيما بين الناس مشهور دي په کوم کښي چه اختلاف زمان او مکان او اختلاف اقوام دوجه نه اختلاف او تبدل وي او مسلمه هغه قضايا دي کوم چه تسليميو او کوم چه صادق هم وي او کاذب کله او کله د دويم فريق په نزد مسلم نه وي مگر چونکه يو فريق هغه تسليموي دي دپاره ددي مسلمانونه دقياس تعبير کوي او نتيجه په لاس راوړي او خصم ته الزام ورکوي او ددي نتيجه صدق کيدل هم ضروري نه وي.

**فائدة :** په مشهوراتو او اولياتو کښي ډير وخت التباس واقع کيږي حالانکه مشهورات کله کله باطل کيږي هم او اوليات تل همدغه په حق سره وي مثلاً لکه اوگوري الصدق منج من النار والكذب ملق في النار دا مشهورات شرعيه دي مگر معتزله دهوکه اوکړه اوداسي په اولياتو کښي شمار کړل لهذا ما به الفرق بين المشهورات والا وليات خان پوهه کړه او هغه دادي چه تاسو په کومه قضيه کښي مشهورات کيدل اوي اوليه کيدل معلومول پکار دي صرف دعقل نه بي طلب کړي او ددي نه غير اشتهوت

وغیرنه قطع نظر اوکړي او دا که چري عقل تسلیم کړي نو هغه به لویه وي مثلاً الصدق منج من النار والكذب ملق في النار دا صرف دعقل نه اودشروع داخبار قطع نظر اوکړي نو عقل به ددي دصدق او کذب بنسودنه اونکړي او لكل قدم مشهورات نه ددي بیان کړي دي.

(۲) قوله "والغرض من صناعة الجدل" صناعة الجدل هغه ملکه ده کومه چه دقیاسات جدلیه دتالیف کولو په ذریعه باندي قدرت لري.

فائدة: صناعة الجدل سائل الزام ورکولو دپاره استعمالیږي کومه چه دمقدمات مسلمة عند الخصم تالیف کول او خصم ته الزام ورکولو دپاره قضایا مشهوره دي او دا کله په حق باندي وي او کله په باطل.

(۳) قوله "القياس الخطابي، قياس خطابي هغه دي کوم چه دمقدماتو مقبوله یامظنونه نه مرکب وي داقیاس دواعظانو په کلام کښي موندل کیږي کوم چه ترغیب الحسنات اوترهیب لمنع السيئات دپاره استعمالوي او تهذیب للاخلاق (یعني داخلاقو دنبائسته کولو دپاره) تعلیم ورکوي دپاره قیاس تمثیل هم ويلي کیدی شي او استقراء هم بلکه قیاس فاسد هم پدي شرط چه مظنون الانتاج وي او ددي عبارت ظاهر الدلالت وي دکوم نه چه اوریدونکي مقصد او مطلب اخستي شي او ددي په نتیجه دده تسلي وشي.

فائدة: مقدمات مقبوله هغه دي کوم چه د اکابر وو فرمودات وي کوم چه به علم او حکمت لویان گنړي او د دوي دکرامات اوتقدس دوجي نه (لکه اولیاء کښي) اویا د دوي دریاضت في العلوم دوجي نه (لکه عطا او حکماء) اومقدمات مظنونه هغه دي کوم کښي چه اتباعا للظن یو طرف ته راجع کیدو عقل حکم کوي حالانکه جانب مخالف هم احتمال لري لکه زید یطوف باللیل مختفيا وكل من یطوف باللیل مختفيا فهو صادق فزید

صادق.

**فائدة:** دي قياس نه خطاي دي دپاره واي چه دا دخطابت طرف ته منسوب دي خكه ددي په ذريعه خطاب كوي او سامعين پوهوي.

وَأَمَّا الْمَأْخُذَاتُ (۱) مِنَ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمْ وَعَلَى نَبِيِّنَا الصَّلَاةُ

او كوم چه دپيغمبرانو عليهم السلام او زمونږ دښي صلي الله عليه وسلم نه اخستل

وَالسَّلَامُ فَلَيْسَتْ مِنَ الْخُطَابَةِ أَنَّهَا أَخْبَارَاتٌ صَادِقَةٌ مِنْ مُخْبِرٍ

نقل شوي وي داد خطابت دقبلي نه ندي خكه چه دا درښتياؤخبري دي او دصادق مخبر

صَادِقٍ دَلَّ عَلَى صِدْقِ الْمُعْجَزَةِ وَلَا مَجَالَ

نه چه دهنه په صدق دلالت كوي اوبه معجزه دال دي او دوهم دپاره پدي كښي

لِلْوَهْمِ فِيهَا حَتَّى يَتَطَرَّقُ إِلَيْهِ الْخَطَاءُ وَالْخَلَلُ فَالْقِيَاسُ الْمُرْكَبُ

گنجائش نشته دي تردي چه دخطا لاري مخه ونيسي اومركب قياس

مِنْهَا بُرْهَانِي قَطْعِي الْمَقْدَمَاتِ أَوْ مَظْنُونَاتٍ يَحْكُمُ فِيهَا بِسَبَبٍ

برهاني دي او قطعي المقدمات وي يا ددي مقدمات او مظنونات حكم كوي په سبب

الرُّجْحَانِ وَيَنْدَرِجُ فِيهَا الْحَدَثِيَّاتُ وَالتَّجْرِبِيَّاتُ وَالتَّوَاتُرَاتُ

درحجان او پدي كښي حدسيات هم داخل دي او د تجريبي او متواترات

الَّتِي لَمْ تَبْلُغْ إِلَى حَدِّ الْحُزْمِ بِسَبَبِ عَدَمِ شُعُورِ الْعِلَّةِ أَوْ عَدَمِ

چه دجزم حدته نه وي رسيدلي په سبب عدم شعور دعلت او عدم

بُلُوغِ عَدَدِ الْمُخْبِرِينَ إِلَى مَبْلَغِ التَّوَاتُرِ وَلِهَذِهِ الصَّنَاعَةُ مَنْفَعَةٌ

بلوغ عدد مخبرينو ته دمتواتر خبر كولو دپاره او ددي صنعت غته فايده ده

عَظِيمَةٌ فِي تَنْظِيمِ أُمُورِ الْمَعَاشِ وَتَنْسِيقِ أَحْكَامِ الْمَعَادِ

به نظم کولو دامودر معاش کښي او تَرْزِيبَ داحکامو دمعادکښي

أَمَّا بِاسْتِعْمَالِهَا أَوْ بِالِاخْتِرَازِ عَنْهَا وَلِذَلِكَ كِبَارُ الْحُكَمَاءِ

اوپا اجتناب کول ورنه او پدي وجه به حکماؤ دغه

يَسْتَعْمَلُونَ تِلْكَ الصَّنَاعَةَ كَثِيرًا وَيَعْظُونَ بِالْكَلَامِ الْخَطَائِي

صنعت استعمالولو او په کلام خطايي سره ته خطاب کوي

جَمًّا غَفِيرًا وَلَا بُدَّ أَنْ تَكُونَ الْمَقَدِّمَاتِ الْمُسْتَعْمَلَةِ فِيهَا مُفِيدَةً

او لابيدي ده چه کوم مقدمات پدي کښي درج او مستعمل شوي دي سا معينو ته

مُفِيدَةٌ لِلْوَاعِظِينَ. **فصل :** الْقِيَاسُ الشَّعْرِي قِيَاسُ

کنايت لرونکي دي او واعظانو ته فايده ورکونکي دي. فصل: قياس شعري هغه

مُؤَلَّفٌ مِنَ الْمُخَيَّلَاتِ الصَّادِقَةِ أَوِ الْكَاذِبَةِ الْمُسْتَحِيلَةِ أَوْ

قياس دي کوم چه د دروغو يا رښتيا خيالي خبرو نه جوړ شوي وي برابر خبره ده چه

الْمُمْكِنَةِ الْمُؤَثَّرَةِ فِي النَّفْسِ قَبْضًا وَدَسْطًا وَالنَّفْسُ مُطَاوَعَةٌ

دعالاتو نه وي يا دممکناتو نه وي پدي شرط چه نفس کښي دقبضي يابسط اثر

لِلتَّخْيِيلِ كَمُطَاوَعَتِهِ لِلتَّضْدِيقِ بَلْ

لرونکي وي او نفس تخييلي ته هم خوښ وي لکه دتضديق دپاره خوښ شوي وي بلکه

ددې نه هم سخت دي او غرض ددې صنعت نه چه نفس په ويره

أَشَدَّ مِنْهُ وَالْعَرَضُ مِنْ هَذِهِ الصَّنَاعَةِ أَنْ يَنْفَعِلَ النَّفْسُ

بِالتَّرْغِيبِ وَالتَّزْهِيبِ وَاشْتَرَطَ فِي الشَّعْرِ أَنْ يَكُونَ الْكَلَامُ

يا په شوق سره وکړي او شعور په شعر کښي شرط دي چه دا کلام به

## جَارِيًا عَلَى قَانُونِ اللُّغَةِ.

دلغت د قانون مطابق جاري وي.

(۱) قوله "واما المأخوذات" الخ، مؤلف ددي ځاي نه ددي بنودل اوبيانول غواړي کومي قضي او مقدمات چه انبياء نه ماخوذ وي هغه مکمل يقيني وي دخطا وحتل پدي کښي دضد نه وي او وهم ته پدي کښي ځاي نه وي کومو خلقو چه دغه قياسات کومو مقدمات چه مؤخوذ من الانبياء نه مرکب دي په خطابت کښي داخل دي دا په سخته غلطې دي لولا اذ سمعتموه قلت ما يَكُونُ لنا ان نتكلم بهذا سبحانه هذابتان عظيم، يعظكم الله ان تعودوا لمثله ابدا دا څومره غټ ظلم دي چه حکماء اوفلاسفه خبرو ته يي دالله تعالي منتخب او دپيغمبرانو ارشادات مبارکه سره برابري کړي دي پيغمبر پيغمبر دي دامت محمديه او بيا دمکاشفات هم رښتيني او صادق دي خصوصا مکاشفات شيخ اکبر ورزقنا حظا وافرا من علومه ومعارفه امين.

مُشْتَمِلًا عَلَى (۱) اِسْتِعَارَاتٍ بَدِيعَةٍ رَائِقَةٍ وَتَشْبِيهَاتٍ اَنِيْقَةٍ فَائِقَةٍ

او په استعاره مشتمل وي او تشبیهاتو ته مشتمل وي پدي شان سره چه په نفس کښي

يَحِثُّ يُؤَثِّرُ فِي النَّفْسِ تَأْثِيرًا عَجِيبًا وَيُورِثُ فَرْحًا وَيُوجِبُ فَرْحًا

عجيب تاثیر وکړي او خوشحالي او سکون ورته ورکوي

وَمِنْ ثَمَّ لَا يَجُوزُ فِيهِ اِسْتِعْمَالُ الْاَوَّلِيَّاتِ الصَّادِقَةِ

ددې وجه نه پدي کښي اوليات صادقه استعمالول جائز نه دي

وَيُسْتَحْسَنُ (۲) اِسْتِعْمَالُ الْمُخَيَّلَاتِ الْكَاذِبَةِ كَمَا قَالَ الْعَارِفُ

او خيالات کاذبه هم بنائسته کوي لکه عارف لکهنوي وئيلي دي

الَّذَيْنِي مُحَاظِبًا لَوْلِيهِ وَفَلَذَةً كَبِيدِهِ، بَيْت:

به وخت دخطاب کښي خپل خوي ته

درشعر مېېچ و درفن او چون اکذب ادست احسن او

داخبره انغښتلي شوي ده چه دروغ هم ددي رښتيا دي.

او يو شاعر وئيلي دي شعر:

وَقَوْلٍ (۳) الْقَائِلِ يَصِفُ الْخَمْرَ:

يالكه شاعر دشرابو صفت بيانوي.

لَهَا الْبَدْنُ كَأَنَّ وَهِيَ شَمْسٌ يُدِيرُهَا

هَلَالٌ وَكَمْ يَبْدُو إِذَا مَرَجَتْ نَجْمٌ

دي محبوبي ته دشرابو کاسه لکه دنمر پشان ده چه ورته تاوېږي او سپوږمۍ

ده ډېروختونه شراب چه کوم څه شي نه خالي شي نو ستوري ښکاره شي.

وقول الشاعر، شعر:

لَا تَعْجَبُوا مِنْ (۴) بَلِي غَلَالَتِهِ قَدْ زَرَّ إِذَا رَأَاهُ عَلَى الْقَمَرِ

دمحبوب دبدن نه تعجب مه کوي چه شليدلو جامو نه يي بدن ښکاري ددي

قميص داسي ښکاري لکه چه په سپوږمي رانښکلي شوي وي.

فَشَبَّهَ الْمَحْبُوبُ بِالْقَمَرِ وَقَالَ لَا تَعْجَبُوا مِنْ إِشْقَاقِ غَلَالَتِهِ

محبوبه يي دسپوږمي سره مشابهه کړې ده او وئيلي يي دي ددي دچمک دمک نه تعجب مه

لأنه قمر زَرَّ عَلَيْهِ الْغَلَالَةُ وَكُلُّ قَمَرٍ كَذَلِكَ فَعَلَالَتُهُ تَنْشَقُّ

کوي ځکه چه دا خو سپوږمي ده اگر که په جامو يي کږښي دي او هره سپوږمي همدا سي



يَنْتَجُ غَلَالَهُ الْمَحْبُوبُ تَنْشُقُ وَقَدْ يَنْتَجُ

وي نو دا جامي غيڙي کيڙي دا نتيجه ورکوي چه محبوبي اغوستلي جامي ښکي دي اکره

اجْتِمَاعُ التَّقِيضَيْنِ نَحْوُ أَنَا مُضْمَرُ الْحَوَائِجِ بِاللِّسَانِ مَظْهَرَهَا

شليدي دي، او كله نتيجه اجتماع دنقيضو ورکوي زه دژي نه پټ شوي يم او به سترگو

بِالْمَدَامِجِ وَكُلُّ مُضْمِرِ الْحَوَائِجِ صَامِتٌ وَكُلُّ مُظْهِرِهَا مُتَكَلِّمٌ

کښي ښکاره شوي يم او هر څوک چه دحاجتونو نه پټ شوي وي دا چپ دي او هغه پرده

يَنْتَجُ أَنَا صَامِتٌ وَلَا يَشْتَرِطُ (ه) الْوَزْنُ فِي الشَّعْرِ عِنْدَ أَرْبَابِ

او دي واي زه چپ يم او په شعر کښي وزن شرط ندي دعلماؤ

الْمِيزَانِ نَعَمْ يُفِيدُهُ حِسًّا وَالْكَلَامُ الشَّعْرِيُّ (٦) إِذَا أَنْشَدَ بِصَوْتِ

منطق په نزد دا منه چه دحسر فائده ورکوي او کلام شعري چه كله ښائسته وي په ښه

طَبِيبٍ إِزْدَادَ تَأَثِيرُهُ فِي النَّفْسِ حَتَّى رُبَّمَا يُزِيلُ قَرُطَ الْبَهَةِ

اواز سره نو په نفسونو کښي تاثیر نور هم زیاتوي تردي چه دیر وخت خوشحالي

الْعَمَائِمِ عَنِ الرُّؤُوسِ وَالْأَوَائِلِ مِنَ الْحُكَمَاءِ الْيُونَانِيِّينَ

کوونکي پټکي يي هم رابښته کوي دسرونو نه او ديو نان اولني حکماء

كَانُوا آخِرَ النَّاسِ عَلَى الشَّعْرِ .

په شعر زيات حريص وو.

(۱) قوله "عَلَى استعارات الخ، استعاره په لغت کښي دیوشي غوښتل ته ویل

کيږي مکر دلته داستعاري مراد دادي چه یو شي ته دبل شي سره تشبيه

ورکړي مکر تشبيه مذکوره نه وي وهذا القدر لیس بکاف لتعريف

الاستعاره ولا یحتمل المقام تفصيلة فان شئت الاطلاع عَلَيْهِ فارجع الي

المطولات الاصول وعلم البيان.

(۲) قوله "وېستحسن، دا مطلب دي چه په شعرونو کښي خيالات کاذبه استعمال زيات پسند کيږي ځکه چه د تصديقاتو نه نفس دومره نه متاثر کيږي څومره چه د دروغو خبرونه متاثر کيږي دي دپاره دبزرگانو معقوله ده چه احسن الشعر اکذبه په شعرونو کښي هغه دي کوم چه ډير دروغزن وي.

او (۳) قوله "وکنقول القائل مؤلف دمثال په طور دتخييلات کاذبه دوه شعرونه پيش کوي اولني شعر دادي.

لها البدر کاس و هي شمس يديرها هلال وکم ييدو اذا مزجت نجم

ترجمه: دشرابو دپاره بدر (دڅوارلسي سپوږمي) پياله ده او شراب نمر دي کوم چه سپوږمي تتوي اوډير وخت چه دوي په شرابو کښي يوځاي کيږي نو ستوري ښکاره کيږي دلته شاعر شراب ته نمر جوړ کړي او بدرانې دډکي پيالي سره او هلال دپيالي سره مستعار کړي او شراب په اوبو کښي ديوځاي کولو وخت کله چه بلبلې پاڅيږي دپته يي دستارو سره تشبيهه ورکړي ده وکذبه لا يخفي علي احد، للخمر وهي ان الخمر يديرها يعني الخمر هلال فاعل يديرها دا قول نجم فاعل ييد و قوله مزجت ضمير المؤنث راجع الي الخمر اودويم شعر دادي.

لا تعجبوا من بلي غلالته قدزرا زاده علي القمر

ترجمه: اذما محبوبي دځندانه ناسي تعجب مه کوي ځکه چه دهغي صدف په سپوږمي لږيدلي دي وائي چه دا يو خالي قسم کپړه ده کوم چه دسپوږمي درنر نه ځمک و هي اءس دشاعر دخيال هواکول اوگوري چه محبوبه دسپوږمي قرار ورکړي دي چه ددي دقميص او جامي پټي رنر سپوږمي هم

نشي برداشت کولي نو اوس چه کله عين سپوږمي دېته اغوستي ده نو پدي باندې هه تعجب تاسي کوي.

(۴) قوله "من بلي: دېلي نه جامه ده ازار غلالته مايلبس نَحْتُ الثوب يعني چه دجامو لاندې يې اچوي هغې ته ازار وايي بتي.

عَلَى القمر يعني محبوبه باندې حاصل دادي چه په ټولو شعرونو کښي د دروغو اشعار ډير خوښيږي.

(۵) قوله "ولا يشترط الوزن" يعني اهو منطق صرف تخيلات اوتشيهات تاليف ته قياس شعري وايي ددوي په نزد دمنطقي کيدو سره د شعر موزون او مقفي کيدل شرط ندي.

(۶) قوله "والکلام الشعري، دامطلب دي چه کلام شعري في نفسه مؤثر في النفوس وي او که په بنائسته اواز سره اوويل شي او واوريدل شي نو ددي ډير اثر وي، دانسان نه علاوه په نورو حيواناتو هم مؤثر ثابت کيږي لکه داوښ خاوند دارزانه اوبښ هم مخمور کيږي او دغريو دپهلوانانو قاعده داده چه اشعار به يې ويل او اورول اوخپل خانونه به يې په خطرته کښي غورزول اوس هم دجنگ په وخت کښي دگانو بجانو اهتمام کولي شي.

## فصل

الْقِيَاسُ السَّفْطِيُّ (۱) هُوَ قِيَاسُ مُرَكَّبٍ مِنْ (۲) الْوَهْمِيَّاتِ الْكَاذِبَةِ

سفسطي هغه قياس دي کوم چه د درغو همدونو نه جوړشوي وي

الْمُخْتَرَعَةِ لِلْوَهْمِ (۳) كَقِيَاسِ غَيْرِ الْمَحْسُوسِ عَلَى الْمَحْسُوسِ

او دخانه جوړې شوي وي او همدونه وي لکه قياس کول د محسوس په غير محسوسو سره

نَحْوُ كُلِّ مَوْجُودٍ مُشَارٌ إِلَيْهِ مُشَابَهَةٌ شَدِيدَةٌ بِالْأَوَّلِيَّاتِ وَلَوْلَا رَدُّ

لکه دهرموجود طرف ته اشاره کبری او دوهیاتود اولیاتو سره دیرسخت مشابعت دي

الْعَقْلِ وَالشَّرْعِ حَكَمَ الْوَهْمِ لَدَامَ الْإِلْتِيَّاسِ بَيْنَهُمَا أَوْ مِنْ

کجري عقل او شريعت وهمونه نه وورد کري نو د دواړوترمنځه به شک هميشه وو

الكَاذِبَةِ الْمُشَبَّهَاتِ بِالصَّادِقَةِ وَهِيَ قَضَايَا يَعْقِدُهَا الْعَقْلُ بِأَنَّهَا

همدغه قضيه ده چه عقل يي منعقد کوي ځکه چه دا

أَوَّلِيَّةٌ أَوْ مَشْهُورَةٌ أَوْ مَقْبُولَةٌ أَوْ مُسَلَّمَةٌ لِمَكَانٍ (۱) الْإِسْتِبَاهِ بِهَا

اوليه او مشهوره ده او مقبوله او مسلمه ده دوجي دلفظي مشابعت نه دلفظ په لحاظ سره

لَفْظًا أَوْ مَعْنَى فَتَوَقَّعْ فِي الْغَلَطِ وَهَذِهِ (۵) الصَّنَاعَةُ كَاذِبَةٌ مَمُوهَةٌ

اوبادمعني په لحاظ سره نوبه غلطې کښي واقع کيږي او دغه صنعت کاذبه دي اووهم

(۶) غَيْرُ نَافِعَةٍ بِالذَّاتِ نَعَمْ نَافِعَةٌ بِالْعَرَضِ بَأَنَّ صَاحِبَهَا لَا يَغْلِطُ

دي اونافع ندي البته دغرض سره نافع دي چه صاحب به يي نه ځان اونه بل ته مغالطه

وَلَا يَغَالِطُ وَيَقْدَرُ عَلَيَّ أَنْ يَغَالِطَ غَيْرُهُ أَوْ يَمْتَحِنَ بِهَا أَوْ يُعَانِدُهُ

ورکوي اوبل دا چه په دي سره امتحان کښي واقع کيږي يا ورسره عناد کوي

وَصَاحِبُ (۷) هَذِهِ الصَّنَاعَةِ إِنَّ قَابِلَ الْحُكْمِ يُسَمِّي سَوْفِسْطَايَا

او ددي فن صفت کوونکي په حکماؤ سره شهرت لري او دا سوفسطايي دي

وَهَذِهِ الصَّنَاعَةُ سَفِسْطَةُ أَيَّ حُكْمُهُ مَمُوهَةٌ مَلْمَعَةٌ وَأَلَّا فَيُسَمِّي

يعني حکمت مموهه ملمعه ، او که داسي نوي نو دا دمشاغبي په نوم سره مسي دي

مُشَاغِبِيًّا وَهَذِهِ مُشَاغِبَةٌ وَعَلَى التَّقْدِيرَيْنِ فَصَاحِبُهُ مُغَالِطُ

او بنا په دواړو تقديرونو ددي صنعت والا غلط دي اوبل ته دهوکه ورکوونکي دي

فِي نَفْسِهِ مُغَالِطٌ لِغَيْرِهِ وَصَنَاعَتُهُ مُغَالِطَةٌ وَهِيَ قِيَاسٌ فَاسِدٌ

في نفسه بل لره دوکه ورکونکي وي اودده عمل هم دوکه ده او دا قیاس فاسدي

إِمَّا مِنْ (۸) جِهَةِ الْمَادَّةِ فَقَطْ أَوْ مِنْ جِهَةِ الصُّورَةِ فَقَطْ

یا صرف دمادي په لحاظ سره او یا صرف دصورت په لحاظ سره فقط

أَوْ كِلَيْهِمَا. فصل: فِي أَسْبَابِ الْغَلَطِ إِعْلَمَنَّ أَنَّ أَسْبَابَ الْغَلَطِ مَعَ

او یا دواړه. فصل: په بیان داسبابو دغلط کښي، پدې پوهه شه چه اسباب دغلطي سره

كَثُرَتْهَا رَاجِعَةٌ إِلَى أَمْرَيْنِ أَحَدُهُمَا سُوءُ الْفَهْمِ فَقَطْ وَثَانِيهِمَا

ددیروالي دوه امرونو ته راجع دي یو په دوي کښي سوء فهم دي فقط، دویم

إِشْتِبَاهُ الْكَوَازِبِ بِالصَّوَادِقِ.

اشتباه کول د دروغ و یونکو په رښتیا و یونکو.

(۱) قوله " السفسطي " دانوم دسوف اسطاطرف ته منسوب دي دا دواړه

یوناني لفظونه دي سوف په معني دحکمت او اسطا په معني دتلبیس قریب

ورکول يعني اسفسط معني حکمت ملتبس شوه.

(۲) قوله " من الوهميات، وهميات هغه قضایا کاذبه دي کوم چه دانسان

دوهم نه جوړیږي.

(۳) قوله " والوهم " وهم ته سلطان القوي الجسمانيه او مخدوم القوي

الجسمانيه ویل کیږي کوم چه په اکثر قضایا او احکام کښي د عقل مقابله

کوي اونفس په غلطي اومغالطه کښي اچوي عقل که چري دا دفع

نکړي او دشریعت مقدسه رنړا کښي نه وي نو انسان دوهمیاتو نه نجات

نشي موندي اویه وهمیاتو او اولیاتو کښي امتیازو فرق نشي کولي دوهمیاتو

دغلبي نه نجات نشي موندي ومن الله الاستعانة.

او(۴) قوله "لَمَّا كَانَ الْاِسْتِبْتَاهُ بِهَا لَفْظًا اَوْ مَعْنًى" دا شتباہ لفظي مثال داسي لکه هُذِهِ عَيْنٌ وَكُلُّ عَيْنٍ يَضِيّ الْعَالَمَ اَوْ دَدِي نَهْ مَرَادُ نَمْرِ دِي مَخَاطَبُ دَاوُبُو چينه معلوموي اَوْ دَدِي نَتِيْجَه رَاوَبَاسِي اَوْ دَاشْتَبَاهُ مَعْنَوِي مثال داسي لکه چه وَاِنِّي هُنْدَافَرَسٌ وَكُلُّ فَرَسٍ صَاهِلٌ اَوْ دَدِه اِشَارَه پَه اِس حَقِيْقِي پَس دِه مَكْر دَسَامَع دَمَنْقَش تَصْوِيْر پَه دِيوَال طَرَف تَه كُوِي اَوْنَتِيْجَه رَاوَبَاسِي.

(۵) قوله " وَهَذِهِ الصَّنَاعَةُ " الخ، دا مطلب دِي چه قِيَاس سَفْسَطِي دروغ وِي دَكُوم چه ظَاهِر بَنَه وِي مَكْر دَهْغِي بَاطِن اَوْنَتِيْجَه فَاسِدَه وِي دِي وَجَه نَه دِيْتَه مَزْخَرَفَه وَاِنِّي دَا قِيَاس بِالذَّاتِ مَفِيْدٌ نَدِي الْبَتَه بِالْعَرَضِ دَدِي دَا فَائِدَه دِه چه پَدِي ذَرِيْعَه سَرَه دَخْصَم مَقَابِلَه نَه بِيْج كِيْدِي شي اَوْ پَه فَاسِد اَوْ غَلْط قِيَاس كَنْبِي اَمْتِيَاز كِيْدِي شي اَوْ هَمْدَارَنَگَه دَوِيْم تَه مَغَالِطَه وَرَكُوْل كِيْرِي اَوْ دَحْضَم اَمْتَحَان هَم اَخْسَتِي شي اَوْ دَحْضَم مَعَانْدِي دَعْنَاد جَوَاب هَم وَرَكُوْلَه كِيْدَه شي.

(۷) قوله " مَمُوهَةٌ مِنَ التَّمْوِيهِ وَهُوَ جَعَلَ ظَاهِرَ الشَّيْءِ حُسَيْنًا مَعَ كَوْنِ بَاطِنِهِ قَبِيْحًا.

(۷) قوله "صَاحِبُ هَذِهِ الصَّنَاعَةِ" دا مطلب دَه چه دَقِيَاس سَفْسَطِي پَه ذَرِيْعَه كَلَه حَكْمِيَه مَسْتَدَل مَقَابِلَه كُوِي شي كَلَه چه دَدِي قَضَايَا مَشَابِه بِالْاَوَّلِيَّاتِ وِي دَغَه وَخْت دَغَه قِيَاس تَه سَفْسَطَه اَوْ دَدِي مُؤَلَف تَه سَوْفَسْطَائِي وِيل كِيْرِي اَوْ كَلَه دَغَه قِيَاس اِسْتِعْمَالْ غَيْرِ حَكِيم مَقَابِلَه كُوِي شي دَغَه وَخْت دِيْتَه مَشَابِه وِيل كِيْرِي اَوْ دَدِي مُؤَلَف تَه شَاغْبِي وِيل كِيْرِي مَشَابِغْتِ يُوْبَلْ سَرَه جَكْرَو تَه وِيل كِيْرِي.

(۸) قوله " اَمَّا مِنْ جِهَةِ الْمَادَّةِ دِمَغَالِطِي مَحْلُور سَبِيْوَنَه دِي، اَوَّل سَبَبِ فَاعِلِي دَا دَعْقَلِي نَاقِص لَبْرُوْلُو سَرَه وَهَم اَوْفَهَم غَالِب وِي، دَوِيْم سَبَبِ غَاثِي دَمَرْتِي.

طلب اوشهرت بَيْنَ الناسِ دي اومغالطه غواري چه عوام دي خما اهتمام وکړي، دريم سبب صوري اودا هغه دروغ اوخيانت اوفريب دي، خلورم سبب مادي يعني يعني کوم قضايا چه کاذبه مشابه بالصادقه وي.

وَالْأَوَّلُ إِنَّمَا بِسَبَبِ انْغِمَاسِ (۱) النَّفْسِ فِي ظُلُمَاتِ الْوَهْمِ حَتَّى

اولني قسم يعني غلط فهمي صرف دهغه سبب په وجه وي چه نفس د وهم په تيارو

يَسْتَيَقِنَ الْكُوَاذِبَ صَادِقَةً بَلْ

کښي دومره اندازه دوکه شي چه په دروغو مقدماتو باندي درشتيا يقين وکړي بلکه

ضُرُورِيَّةٌ نَحْوُ كُلِّ مَا لَيْسَ بِمُبْصِرٍ لَيْسَ بِجِسْمٍ فَالْهَوَاءُ لَيْسَ بِجِسْمٍ

ضرور داسي وکړي لکه چه يو هم په نظر نه راځي هغه جسم نه دي پس هوا جسم نه

وَأَمَّا الثَّانِي فَفِيهِ تَفْصِيلٌ عَلَى مَا سَيَأْتِي وَقَالَ بَعْضُ الْمُحَقِّقِينَ

دي دويم قسم کښي تفصيل شته دي او څنو محققينو ويلي دي چه

تَرْجِعُ إِلَى أَمْرِ وَاحِدٍ وَهُوَ عَدَمُ التَّمْيِيزِ بَيْنَ الشَّيْءِ

د دروغو اسبابو رجوع صرف ديو امر په طرف رجوع ده هغه عدم تميز د دوه شيانو

وَشِبْهِهِ فَقَط. فِصْل : عَدَمُ التَّمْيِيزِ بَيْنَ الشَّيْءِ وَشِبْهِهِ يُنْقَسَمُ إِلَى

عدم تميز په مينځ دشي او دهني دمشابهاتو سره تقسيمېږي په

مَا يَتَعَلَّقُ بِالْأَلْفَاظِ وَ إِلَى مَا يَتَعَلَّقُ بِالْمَعَانِي

هغه پوري کوم چه تعلق لري په الفاظو پوري اوبل هغه کوم چه تعلق لري په معناگانو

الْقِسْمُ الْأَوَّلُ أَعْنِي مَا يَتَعَلَّقُ بِالْأَلْفَاظِ قِسْمَانِ الْأَوَّلُ مَا يَتَعَلَّقُ

پوري اولني قسم يعني هغه چه الفاظو پوري تعلق لري په دوه قسمه دي اول هغه چه په

بِالْفَاظِ مِنْ جِهَةِ التَّرْكِيبِ وَالثَّانِي مَا يَتَعَلَّقُ بِهَا مِنْ حَيْثُ

الفاظ پوري به لحاظ دتركيب سره تعلق لري، دويم هغه چه تعلق دتركيب په لحاظ سره

التَّرْكِيْبُ ثُمَّ الْمُتَعَلِّقُ بِالْأَلْفَاظِ مِنْ جِهَةِ الْأَوَّلِ قِسْمَانِ الْأَوَّلُ مَا

بيا دغه اولني قسم متعلق داول جهت دوه قسمه دي اول هغه چه تعلق په الفاظو پدي

يَتَعَلَّقُ بِالْفَاظِ أَنْفُسُهَا وَذَلِكَ بِأَنْ تَكُونَ الْأَلْفَاظُ مُخْتَلِفَةً فِي

بنفسه لري او دا دادي چه الفاظ به دلالت كسي مختلف وي پدي

الدَّلَالَةِ فَيَقَعُ فِيهِ الْإِسْتِثْبَاهُ فِيمَا هُوَ الْمُرَادُ كَالْغَلَطِ الْوَاقِعِ بِسَبَبِ

دلالت كسي اشتباه واقع كيږي په مراد كسي لكه غلط چه واقع شي په سبب

كُونَ اللَّفْظُ مُشْتَرَكًا لَفْظِيًّا بَيْنَ مَعْنَيْنِ أَوْ أَكْثَرَ وَكَوْنُ أَحَدِ

دبيودن دلفظ چه اشتراك لفظي وي په مينځ د دوه معناگانو كسي يا زياتو كسي

مَعَانِيهِ حَقِيقِيًّا وَالْآخَرُ مَجَازِيًّا وَيَنْدَرِجُ فِيهِ الْإِسْتِعَارَةُ وَأَمْثَالُهَا

چه بويه حقيقي او بل به مجازي معني وي او پدي كسي استعاره او ددي امثال

وَكُلُّ ذَلِكَ يُسَمَّى بِالِإِشْتِرَاكِ اللَّفْظِيِّ كَمَا تَقُولُ لِعَيْنِ الْمَاءِ

داخل دي او دا ټول داشتراك لفظي په نامه مسي دي لكه چه ته وائي چينه د اوبو

هَذِهِ عَيْنٌ وَكُلُّ عَيْنٍ يَسْتَضِي بِهَا الْعَالَمُ فَهَذِهِ الْعَيْنُ يَسْتَضِي بِهَا

داعين دي او هره چينه رڼا وركوي په عالم ته نوداچينه يعني عين عالم ته رڼا وركوي

الْعَالَمُ أَوْ تَقُولُ زَيْدٌ أَسَدٌ وَكُلُّ أَسَدٍ لَهُ.

يا وايي . زید اسد دی او دهر اسد.

(۱) قوله "سَبَبُ الْغَمَاسِ النَّفْسُ" الخ، دسؤفهي سبب دوهم تاريخي.

كسي دوبيدل دنفس بنديدل او دوهم په عقل باندي غالب را تلل دي دكوم

نتيجه كسي چه بحرالاعلاط (دغلطي په درياب كسي) دانسان فهم



دوبیري اوانسان مکمل دروغ جن قضایا اولیه یامتواتر په پوهه کښي اخلي دکاذب اوضروري یامتواتر ترمنځه دامتياز کولو دپاره صرف عقل اوفکر په کار راځي په کوم کښي چه دوهم دخل نه وي همدارنګه دمتواتراتو اوکواذبو امتياز دپاره دغه قرون سابقه او اجال سالفه لحاظ هم ضروري دي چه ددي په ذریعه لس قضایا منقول دي خلاصه دا چه دوهمیاتو او ضروریاتو ترمنځ امتياز کول لوي سخت کار دي الله تعالي چه چاته سلیم عقل ورکړي وي دهغه حصه نشته دي وَذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ .

چونکه په عقلي تدبر او فکر کولو کښي هم خطاواقع کیږي ددي دپاره دوهم ظلمات تیارو نه نجات دپاره دا ضروري دي چه همیشه دالله تعالي ذکر په قلب ولسان جاري وي او دنجاهداتو سره دنفس تزکیه اوشرلکه څنګه چه دصوفیه حضراتو طریقه ده دکومي په ذریعه چه دظلمت وهم نه نجات کښي وي او دقضایا صادق دپاره فطریاتو بلکه دفطري نه واضح وي. فائده: دغلطي اسباب ډیر زیات دي لکه اوږدي خبري چه بي فائدي وي ایا دايي دبحث په وخت دتوقو کول اویادربط کلام سره عکس کول په خبرو کښي وغیره وغیره.

**مَخَالِبٌ (۱) فَزَيْدٌ لَهُ مَخَالِبٌ وَالْغَلَطُ فِي الْأَوَّلِ كَوْنُ لَفْظِ الْعَيْنِ**

پنجي وي. نور زید ته هم پنجې وي او سبب دغلطي په لفظ کښي دادي چه لفظ مشترک

**مُشْتَرَكًا بَيْنَ عَيْنِ الْمَاءِ وَالشَّمْسِ وَفِي الثَّانِي كَوْنُ أَطْلَاقِ لَفْظِ**

وي په عين اوبو او عين نمر کښي، او په دویم کښي اطلاق دلفظ په زید مجازي

الْأَسَدِ عَلَى زَيْدٍ مَجَازِيًّا وَعَلَى الْحَيَوَانِ الْمُفْتَرِسِ حَقِيقِيًّا وَالثَّانِي مَا

او په حيوان مفترس حقيقي او دويم قسم هغه دي چه تعلق په الفاظو پوري لري

يَتَعَلَّقُ بِالْأَلْفَاظِ بِسَبَبِ التَّضْرِيفِ كَالِاسْتِثْبَاءِ الْوَاقِعِ فِي لَفْظِ

په سبب دگردان اگر استثناء وي په لفظ مختار كښي

الْمُخْتَارِ فَإِنَّهُ إِذَا كَانَ بِمَعْنَى الْفَاعِلِ كَانَ أَصْلُهُ مُخْتِئِرًا بِكُسْرِ

خكه چه دا كله دفاعل په معني وي نو ددي اصل مختير په كسري ديا سره وي

الْيَاءِ وَإِذَا كَانَ بِمَعْنَى الْمَفْعُولِ كَانَ أَصْلُهُ مُخْتِئِرًا يَفْتَحِهَا أَوْ بِسَبَبِ

او كله چه په معني دمفعول سره وي ددي اصل په مختير به مفعول سره وي او يا به سبب

الْإِعْجَامِ (۲) وَالْإِعْرَابِ كَمَا يَقُولُ الْقَائِلُ غَلَامٌ حَسَنٌ مِنْ غَيْرِ

دلفظ په لحاظ وي او اعراب سره لكه چه قائل وائي غلام حسن بغير

إِعْرَابٍ فَيُظَنُّ تَارَةً تَرْكِيبًا تَوْصِيفِيًّا وَالْآخَرِي تَرْكِيبًا إِضَافِيًّا

داعراب نه كله ورباندي گمان دتركيب كيږي توصيفي سره او بل تركيب اضافي سره

الْمُتَعَلِّقُ بِالْأَلْفَاظِ مِنْ جِهَةِ التَّرْكِيبِ فَأَمَّا بِالنَّظَرِ إِلَى اخْتِلَافِ

او هغه چه تعلق په الفاظو پوري دهغه دتركيب وي يا په اختلاف درجع سره لكه دا

الْمَرْجِعُ نَحْوَ مَا يَعْلَمُ الْحَكِيمُ فَهُوَ يَعْمَلُ بِمَا يَعْلَمُهُ فَإِنْ عَادَ

حكيم چه په څه پوهيږي په هڅي عمل هم كوي كچري ضمير حكيم ته راجع شي

الضَّمِيرُ (۳) إِلَى الْحَكِيمِ صَدَقَ وَلَا كَذَبَ وَأَمَّا بِإِفْرَادِ الْمَرْكَبِ نَحْوَ

انبياء او كه نه وي دروغ اماهه لحاظ دافرادو مركب لكه

التَّارَنُجُ حُلُوٌ حَامِضٌ صَادِقٌ وَإِنْ جَمَعَ وَقِيلَ طَبِيبٌ مَاهِرٌ كِذْبٌ

التارنج حلو حامض صادق دي اگر چه مفردوي او بعضو وثيلي طبيب ماهر دروغ دي

## فصل : فِي الْأَغَالِيطِ (۱) الَّتِي تَقَعُ بِسَبَبِ الْمَعْنَى وَهَذَا أَيْضًا

فصل: دبیان دغلطیانو کسبې هغه غلطې کومې چې په سبب دمعني واقع کېږي او دا هم

أَقْسَامُ لِأَنَّهَا إِمَّا مِنْ جِهَةِ الْمَادَّةِ أَوْ مِنْ جِهَةِ الصُّورَةِ أَمَّا الَّتِي مِنْ

په څو قسمونو دي يابه د جهته دماډي وي او يابه دجهته دصورت وي کوم چې د جهته

جِهَةِ الْمَادَّةِ كَمَا يَكُونُ بِحَيْثُ إِذَا رَتَّبَ الْمَعَانِي فِيهِ عَلَى وَجْهِ

دماډي وي لکه څنګه چې پدې حيثيت سره چې معناګانو ته تړتیب ورکړي پدې وجه

يَكُونُ صَادِقًا لَمْ يَكُنْ قِيَاسًا وَإِذَا رَتَّبَ عَلَى وَجْهِ يَكُونُ

چې صادق وي قياس نه وي او که په دي تړتیب سره چې

صَادِقًا لَمْ يَكُنْ قِيَاسًا وَإِذَا رَتَّبَ عَلَى وَجْهِ يَكُونُ قِيَاسًا لَمْ

صادق وي په قياس سره نه وي اوچې په قياس سره وي

يَكُنْ صَادِقًا كَقَوْلِكَ الْإِنْسَانُ نَاطِقٌ مِنْ حَيْثُ هُوَ نَاطِقٌ

صادق به نه وي لکه ستا دا قول الانسان ناطق داسي شان سره چې هغه ناطق دي

وَلَا شَيْءٌ مِنَ النَّاطِقِ مِنْ حَيْثُ هُوَ نَاطِقٌ فَلَا شَيْءٌ مِنْ.

اوشته هېڅ شي دناطق نه په حيثيت دناطقيت سره نو نشته څه شي د.

(۱) قوله "مخالب" دمخلب جمع ده دزمرې پنځې په معني.

(۲) قوله "بِسَبَبِ الْأَعْجَامِ الْخ"، دا مطلب دي چې دښك اوغلطي واقع كيدو

كسبې دنقطو هم غټ دخل وي كه چري نقطي پريښودلي شي نوډيري

مغالطي جوړيدي شي حرالحجر حرحر باندي كه چري نقطي ونه لږوي

نوډيري غير معقودي معني گاني به راوړستلي شي او كه نقطي اولږول شي نو

هر شخصي مقصود باندي پوهه شي مثلا داسي قسم نقطي اولږوي

خبر الخبز خیر خبر هم دغه شان لکه نقطي دقیز بر دیوي پیماني نوم دي.  
فائده: درس الخط عدم موافق خط لیكل هم غلطی ده مثلاً چا دغه جمله  
الشرنج اباحني فتی وهوالشافعي داسي اولیکه یا الشرنج اباحنیفه وهو  
الشافعي نوددي مطلب پوهه کښي نه راځي.

(۳) قوله " فان عاد الضمير الخ، دامطلب دے چه بمایعلمه ضمير مرفوع  
مستتر دحکیم طرف ته راجع دي او معني صحيح ده چه کوم شي په حکم  
پوهیږي او هغه عمل کوي په خپل ځان باندي او که ضمير مذکور مایعلمه  
طرف ته راجع کړي نو معني به غلطه وي ځکه چه دعمل نسبت دعلم  
طرف شي حالانکه علم دذوي العقول نه ندي دکوم نه چه عمل مقصور  
کيږي او کوم شي چا حکیم پیژني هني ته علم وبل کیږي.

(۴) قوله " في الاغاليط " داغلوطه جمع ده معني يي ده دهوکه ورکول.

الْإِنْسَانِ بِحَيَوَانٍ إِذْ (۱) مَعَ إغْتِبَارِ قَيْدِهَا مِنْ حَيْثُ هُوَ نَاطِقٌ

الانسان بحیوان ځکه چه قید من حیث هو ناطق

يُكَذِّبُ الصَّغْرِي وَمَعَ (۲) حَذْفِهِ عَنْهَا يُكَذِّبُ الْكُبْرِي وَإِنْ

صغري دروغجنه کوي او حذف سره کيږي دروغجنه کوي او که

حَذَفَ مِنَ الصَّغْرِي وَاتَّبَتْ فِي الْكُبْرِي يَلْزِمُ إختِلَالُ هَيْئَةٍ

په صغري کښي حذف شو او په کيږي کښي ثابت کړي شو نو قياس کښي خلل واقع

الْقِيَاسِ لِعَدَمِ الْإِشْتِرَاكِ وَأَمَّا الَّتِي مِنْ جِهَةِ الصُّورَةِ فَكَمَايَكُونُ

کيږي، دوجي دعدم اشتراك او هغه چه دصورت دجهته وي پس لکه څنگه چه

عَلَى هَيْئَةٍ غَيْرِ نَاجِيَةٍ وَجَمِيعُ ذَلِكَ سَوَاءُ التَّالِيفِ كَقَوْلِ الْقَائِلِ

غير هيئت نتيږي سره وي او دا ټول برابر دي دتاليف متعلق لکه قول، دقائل

الزَّمانُ مُحِيطٌ بِالْحَوَادِثِ وَالْفَلَکُ مُحِيطٌ بِهَا أَيْضًا يَنْتَجُ فَالزَّمانُ

چه زمانه احاطه کونکي ده به حوادثو او فلک محیط دي به زماني همدارنگي نو نتيجه

هُوَ الْفَلَکُ وَهُوَ شَكْلٌ ثَانٍ وَقَدْ قَاتَ فِيهِ شَرْطُ اخْتِلَافٍ

داشو چه زمانه فلک دي او دا دويم شکل دي او پدي کني شرط اختلاف

الْمُقَدَّمَتَيْنِ اِيجَابًا وَسَلْبًا لِيَكُونَهُمَا مَوْجِبَتَيْنِ هَهُنَا وَالْآنَ نَذْکُرُ

مقدمتين فوت شوي دي او به ايجابا اوسلبا کني دوجي دموجبتين دلته او اوس خني

بَعْضُ الْمَغَالِطَاتِ الَّتِي سَبَبُ وَقُوعِهَا فَسَادُ الصُّورَةِ فَنَقُولُ

مغالطات ذکر کور هغه مغالطي چه ذهني په سبب فساد دصورت راخي پس وايو

مِنَ الْمَغَالِطَاتِ الصُّورِيَّةِ الْمُصَادِرَةِ (۲) عَلَيَّ الْمَطْلُوبِ نَحْوَزَيْدٍ اِنْسَانٌ

دصوري مغالطاتو دجملې نه مصادره علي المطلوب ده لکه زَيْدًا نَسَان دې

(۱) قوله اذ مع اعتبار قيد من حيث هو ناطق "الخ، دامطلب دي چه الانسان ناطق من حيث ناطق ددي قيد لبرولو سره قضيه كاذب وي خكه هره ناطق دانسان دپاره ذاتي دي او دذاتي دپاره دذاتياتو ثبوت دكوم علت نه نه وي كوم چه دصغري بيان وو.

(۲) قوله "ومع حذفه عنها يكذب الكُذْبِي الخ، او كه قيد من حيث هو ناطق ته دصغري او كبري دواړو ځايونو نه حذف كړي نو كبري به كاذبه شي خكه چه لاشئ من الناطق بحيوان پاتي به شي نو ددي كذب ظاهردي دي دپاره چه ناطق دانسان فصل دي او حيوان ددي جنس دي اوسلب الجنس عن الفصل جائز ندي او كه من حيث هو الناطق دقيق دصغري نه حذف كړي شي او كبري كني ي باقي پرېږدي او مطلق او مقيد دلته يونه وي نو ددي نه معلومه شوه چه ددي قضيو دشكل دقياس جوړولو كوم

صورت صحیح نه راوځي البته جدا جدا الانسان ناطق هم صادق دي.  
فائده: همدغه شان الغلط بسكون اللام غلط قضيه صادقه ده او الغلط  
صحیح هم قضيه صادقه دي مگر دینه اول شکل ورکړه او داسي اووابه  
الغلط غلط. وکل غلط، صحیح نو نتیجه به دا اوځي چه الغلط صحیح  
حالانکه دا قضیه کاذب ده پس معلوم شوه چه د دوه قضیو ته د قیاس شکل  
ورکولو دوجي نتیجه غلط اووتل، ددي وجه داده چه حد اوسط مکررنه  
دي وجه داده چه حد اوسط مکررندي ځکه صغري چه غلط دي (نتیج  
اللام) محمول دي ددي ترجمه ماصدق عَلَیْهِ الغلط دي او کبيري کوم چه  
مَوْضُوع دي ددي نه خپله لفظ غلط مراد دي.

(۳) قوله "المصادرة على المطلوب" الخ: دمصادره عَلَيَّ المطلوب دا مطلب  
دي چه عين نتیجه يعني مدعي ته. جزء قیاس یا عين قیاس یا جزء مایتوقف  
عَلَیْهِ الدلیل یا عين مایتوقف عَلَیْهِ الدلیل جوړ کړي شي مثلاً کوم مثال چه  
مؤلف ورکړي دي پدي کښي مدعي زید انسان دي او همدغه صغري  
قیاس جوړ کړي داسي وايي لِأَنَّهُ بشر نو دلته چه کوم بشر دي هم هغه  
انسان وي لِهَذَا مصادرة عَلَيَّ المطلوب لازم راغلو.

فائده: دمصادري غلط کیدل ماده پوري متعلق دي یاد صورت نه پدي  
کښي داهل تحقیق اختلاف دي چنانچه امام فخرالدین رازي فرمایلي دي  
چه دي مادي پوري متعلق دي، محقق طوسي وغیره فرمایلي دي چه ددي  
فساد صورت پوري متعلق دي مگر حق دادي چه مصادرة عَلَيَّ المطلوب  
کښي کوم داخل دي نو ماده قیاس سره متعلق دي او که نه وي هغه  
د صورت القیاس سره متعلق دي ځکه چه ماده صادقه ده او ضرورت صحیح  
دي بلکه فساد پدي کښي دي چه د قیاس دپاره دا ضروري ده چه په

صغري او کبري کښي نتيجه کښي دريمه قضيه راوځي او مصادره کښي داسي نه وي لکه څنگه چې علامه شيرازي په شرح حکمت الاشراق کښي ويلي دي.

لَآئِهٖ بَشَرٌ وَكُلُّ بَشَرٍ اِنْسَانٌ وَمِنْهَا اَخَذُ مَا بِالْعَرَضِ مَكَانَ مَا

ځکه بشر دې اوهر بشر انسان دې او ځي دې کښي اخستل دمدې بالعرض په ځاي

بِالذَّاتِ نَحْوَ الْجَالِسِ (۱) فِي السَّفِينَةِ مُتَحَرِّكٌ وَكُلُّ مُتَحَرِّكٍ لَا يَثْبُتُ

وامابالذات لکه ناست په کښي حرکت کوونکي وي او هر حرکت کوونکي په يو

فِي مَوْضُوعٍ وَاحِدٍ مِنْهَا اَنْ لَا يَتَكَرَّرَ الْاَوْسَطُ بِتَمَامِهِ

ځاي کښي نشي اودريدلي اوځي ددې نه هغه دې په کوم کښي چې اوسط ټول نه

كَمَا يُقَالُ الْاِنْسَانُ لَهُ شَعْرٌ وَكُلُّ شَعْرٍ يَنْبُتُ

تکراريږي لکه څنگه چې ويل کيږي د انسان وينتان وي اوهر وينتان زرغونيږي

يَنْتُجُ الْاِنْسَانُ يَنْبُتُ فَاِنَّ الْاَوْسَطَ لَهُ الشَّعْرُ وَلَمْ يَجْعَلْ بِتَمَامِهِ

نتيجه دا شوه چې انسان زرغونيږي ځکه وسط وينتان دې او ټول يې ونه گرځول

مَوْضُوعَ الْكُزْبِيِّ وَمِنْهَا اَنْ لَا يَكُونُ الْاَوْسَطُ مُتَشَابِهًا

دکبري موضوع او بعضي داسي دې چې اوسط مشابه نه وي

فِي الْمَقْدَمَتَيْنِ لِاخْتِلَافِهِ بِالْقُوَّةِ وَالْفِعْلِ نَحْوَ قَوْلِهِ السَّائِكُ مُتَكَلِّمٌ

په دواړو مقوموکښي دوجي داخلاف نه په قوت کښي او فعل کښي لکه خاموش

وَالْمُتَكَلِّمُ لَيْسَ بِسَاكٍ يَنْتُجُ السَّائِكُ لَيْسَ بِسَاكٍ

خبري کوونکي دې او متکلم ساکت نه وي نتيجه دا شوه چې ساکت ساکت نشو او

وَمِنْهَا اخْتِلَافُ التَّرْكِيْبِ بِسَبَبِ شَيْءٍ وَقَعَ بِأَنَّ الْقَيْدَ

خفي ددي نه خلل واقع کوي په ترکیب کښي په سبب د شک چه واقع شي چه قيد

مِنَ الْمَوْضُوعِ أَوْ مِنَ الْمَحْمُولِ كَقَوْلِهِمُ الْإِنْسَانُ وَحَدَهُ ضَاحِكٌ

دموضوع يادعمول کښي لکه دا قول ددوي انسان يوازي ضاحک دي

وَكُلُّ ضَاحِكٍ حَيَوَانٌ يَنْتُجُ الْإِنْسَانُ وَحَدَهُ حَيَوَانٌ وَالْعَلَطُ إِنَّمَا شَأْنٌ

او ضاحک حيوان دي نتيجه داشوه انسان يوازي حيوان دي غلطي په دي وهم کښي

مِنْ تَوَهُّمٍ أَنَّ لَفْظَهُ وَحَدَهُ جُزْءٌ مِنَ الْمَوْضُوعِ وَلَوْ جُعِلَ جُزْءٌ

واقع شوه لفظ يواخي جزء د موضوع شو او دمحمول د جزء نه وگرځيدو

مِنَ الْمَحْمُولِ وَقِيلَ الْإِنْسَانُ هُوَ وَحَدَهُ ضَاحِكٌ

او بعضو ويلي دي انسان يواخي ضاحک دي او هر يو چه يواخي ضاحک وي هغه

وَكُلُّ مَا هُوَ وَحَدَهُ ضَاحِكٌ فَهُوَ حَيَوَانٌ لَصَدَقَتِ النَّتِيجَةُ لِأَنَّهَا إِذَا

حيوان وي نتيجه صادق شوه ځکه نتيجه په صادق شي چه دغه انسان حيوان دي

ذَٰكَ الْإِنْسَانُ حَيَوَانٌ وَالْعَلَطُ (۲) فِي هَذَا الْمِثَالِ بِسَبَبِ سُوءِ

غلط په دي مثال کښي په سبب دبد اعتبار په حمل سره

إِعْتِبَارِ الْحَمْلِ وَمِنْهَا أَنْ لَا يَكُونُ الْأَكْبَرُ مَحْمُولًا عَلَى جَمِيعِ

او خفي ددينه دادي چه اکبر محمول دي په ټولو

أَفْرَادِ الْأَوْسَطِ فِي الْكُبْرَى وَذَٰلِكَ كَمَا تَقُولُ كُلُّ إِنْسَانٍ حَيَوَانٌ

افرادو داوسط په کبري کښي او دا داسي لکه چه مونږ وايو هر انسان حيوان دي

وَالْحَيَوَانُ عَامٌ أَوْ جِنْسٌ أَوْ مَقُولٌ عَلَى كَثِيرِينَ مُخْتَلِفِي الْحَقِيقَةِ

او حيوان عام دي او جنس او مقول په ډيرو باندې دي، چه په حقيقت کښي مختلف



## فَيَنْتَجُ كُلُّ إِنْسَانٍ عَامًّا.

وي نتیجه داشوه هر انسان عام دي.

(۱) قوله "الجالس في السفينة متحرك" الخ، نو دلته ددي قياس نتیجه "فالجاس في السفينة لا يثبت في موضع واحد" دا اووتلو چه ددي کاذب کيدل ظاهر دي اوس پدي کبني دا معلومه کري چه پدي کبني خه غلطي واقع شوي ده هغه داچه په صغري کبني کوم متحرك دي هغه متحرك بالواسطه دي او په کبري چه کوم متحرك (موضوع) دي هلهه متحرك بلاواسطه ده لهذا اوسط مکرر نشو دا د قياس صوري فساد دي کوم چه مؤلف بيانوي اوکه په دواړو ځايونو کبني متحرك بالذات مراد واخلي نو دصغري کذب ظاهر دي او دواړه متحرك بالغرض مراد واخلي نو دکبري کذب ظاهر دي دا فسادې مِنْ حَيْثُ الْمَادَّةُ شو.

(۲) قوله "فالغلط في هذا المثال" يعني دزکر شوي قياس کومه نتیجه چه کاذبه راووتله ددي سبب دادي چه په اصغر باندي داوسط حمل صحيح نشو ځکه چه اصغر صرف انسان وو مکرر وَحْدَهُ ددي جز جوړ کري شونو په قياس کبني فساد پيدا شو حالانکه وَحْدَهُ محمول صغري دي يعني دضاحک جزء وو که چري همدغه جزء جوړ کري وي نو نتیجه صحيح وه.

أَوْ جِنْسٌ أَوْ مَقُولٌ عَلَى كَثِيرِينَ مُخْتَلِفِي الْحَقِيقَةِ وَهُوَ بَاطِلٌ

او جنس دي او يابه محمول په ډيرو افرادو مختلف وي په حقيقت کبني او دا باطل دي

قَطْعًا وَالسَّبَبُ (۱) فِي الْغَلَطِ إِنَّمَا هُوَ إِهْمَالُ كَلِمَةِ الْكُبْرَى إِذْ

او ددي سبب دغلطي ترك كول دكليت دکبري دي ځکه چه

الْكُزْبَى طَبِيعَةً فَلَا يَتَعَدَّى الْحُكْمَ وَمِنْهَا (۲) مَا يَقَعُ بِسَبَبِ مَا

قضیه کبری طبعی ده پس حکم متعدی ندی او خفی ددینه هغه دی کوم چه په سبب

تَقَدَّمَ الرِّوَابِطُ أَوْ تَأَخَّرَهَا عَنِ السُّلُوبِ وَكَذَا إِذَا تَقَدَّمَ الْجِهَةُ عَلَى

د تقدم دروابطو سره او یا دخپل ځای نه دروستوالي په وجه دی، همدارنگه تقدم د طرف

السُّلُوبِ وَتَأَخَّرَهَا عَنْهَا نَحْوُ زَيْدٍ لَيْسَ هُوَ بِقَائِمٍ وَزَيْدٌ هُوَ لَيْسَ

دی په اسلوب باندې اوبادې نه روسته کیدل دي لکه زید لیس هو بقائم وزید هو

بِقَائِمٍ وَبِالضَّرُورَةِ أَنْ لَا يَكُونُ وَلَيْسَ بِالضَّرُورَةِ أَنْ يَكُونُ وَلَا

لیس بقائم او په بالضرورت سره چه هم نه وي ولیس بالضرورت ان یكون ولا یلزم

يَلْزِمُ أَنْ يَكُونُ وَيَلْزِمُ أَنْ لَا يَكُونُ وَتَكَثَّرَ (۳) السُّلُوبُ مِنْ هَذَا

ان یكون ویلزم ان لا یكون او کثرت اسلوب هم دهمدی باب نه دی

الْبَابِ فَإِنَّ مَرَاتِبَ الشَّفَعِيَّةِ كَسَلْبِ سَلْبٍ وَسَلْبِ سَلْبٍ سَلْبٍ

څکه چه دجفت عدد ثابتیدل دي لکه کسلب سلب دسلب سلب سلب

سَلْبٍ اثْبَاتٌ وَالْوَثَرِيَّةُ كَسَلْبِ سَلْبِ السَّلْبِ وَغَيْرِهَا سَلْبٌ

سلب اثبات دي او دطاق عدد لکه کسلب سلب السلب او یا غیر ددی نه سلب دي

وَمِنْهَا أَخَذُ (۴) الْإِغْتِبَارَاتِ الذِّهْنِيَّةِ وَالْمَحْمُولَاتِ الْعَقْلِيَّةِ أُمُورًا

او خفی ددی نه اخستل داعتبارات ذهینه او محمولات عقلیه عینیه دي

عَيْنِيَّةٌ كَمَا إِذَا قِيلَ أَنَّ الْإِنْسَانَ كُلِّيَّ فَيُظَنُّ إِنَّهُ فِي الْأَعْيَانِ كَذَلِكَ

لکه څنګه چه اوویل شي چه انسان کلي دي کمان کيږي چه دا به اعيان سره وي

وَلَيْسَ هَذَا الظَّنُّ بِضَوَابٍ أَنَّ الْكُلِّيَّةَ إِنَّمَا تَعَرَّضُ الْأَشْيَاءَ فِي

همدارنگه او دا کمان صحيح نه دي څکه چه کلیت ذهن کښي اشیاء ته عارض کيږي

الدَّهْنِ دُونَ (۵) الْخَارِجِ وَمِنْ هَذَا التَّحْقِيقِ يَنْحَلُّ اُغْلُوطَةٌ

نه چه خارج کنبي او ددي تحقيق نه ديوي بلي غلطي اجتناب مستفاد دي

اُخْرِي تَقْرِيرُهُ (۶) اَنْ يُقَالَ الْمُمتَنِعُ موجودٌ لِأَنَّهُ اِنْ اِمْتَنَعَ شَيْءٌ

تقرير يي دادي چه او بلي شي ممتنع موجود دي خكه كجري يو شي په خارج كنبي

فِي الْخَارِجِ لَكَانَ اِمْتِنَاعُهُ حَاصِلًا فِي الْخَارِجِ فَيَكُونُ الْمُمتَنِعُ

ممتنع شي نو د هغه امتناع به خارج كنبي حاصل شوي وي نو ممتنع به خارج كنبي

موجود وي نو د ممتنع وجود به لازم شي او دا يقينا باطل دي وجه

موجودًا فِي الْخَارِجِ فَيَلْزِمُ وجودُ الْمُمتَنِعِ وَهُوَ بَاطِلٌ قَطْعًا وَجْهٌ

(۷) اَلْاِنْحِلَالِ اَنَّ اَلْاِمْتِنَاعَ اِعْتِبَارُ ذَهْنِي لَا يَلْزِمُ مِنْ اِتِّصَافِ شَيْءٍ

دحل يي داده چه امتناع يو ذهني اعتبار دي دپوش ديوصفت سره موصوف كيدل ذهني

بِهِ بِوجودِهِ فِي الْخَارِجِ لِيَلْزِمَ وجودُ الْمُتَصِفِ بِهِ فِي الْخَارِجِ

وجه ده خارج كنبي راتلل ندي لازم نو په خارج كنبي به بيا دهغه شي وجود امتناع

وَمِنْهَا اَخَذُ مِثَالُ الشَّيْءِ مَكَانَهُ كَمَا تَقُولُ:

لازمي شي، او بعضي ددي نه اخستل دمثال دپوشي دي دهغه شي په خاي لكه چه ته

لِمِثَالِ النَّارِ اِنَّهُ نَارٌ وَكُلُّ نَارٍ مُحْرِقٌ فَهُوَ مُحْرِقٌ.

وايي د اور دپاره مثال چه دا اور دي او هر اور سوزونكي دي نو دا سوزونكي دي.

(۱) قوله "والسبب في الغلط إلتكاهو اِهْمَالُ كَلِيَةِ الْكِبْرِي" يعني كل انسان

حيوان او حيوان عام دي كومه نتيجه چه كاذبه ووتله ددي وجه داده چه دا

اول شكل دي اود اول شكل دانتاج دپاره ده كليت كبري شرط دي اودلته

كليته نشته دي په صغري كنبي انسان افراد باندي حكم كيږي او كبري

کښي طبيعت حيوان باندي ډاکبر حکم دا صغر طرف ته متعدي نشو  
ځکه چه داوسط ټول افراد باندي اکبر محمول ندي.

(۲) قوله "وَمِنْهَا مَا يَقَعُ بِسَبَبِ" الخ، يعني کله دروابطو تَقْدِيمُ اوتاخیر کښي  
فرق کولو سره مغالطه واقع کيږي همدارنگه جهت لره په سلب باندي  
مقدم کولو مغالطه واقع کيږي مثلاً زيد هُوَ لَيْسَ بِقَائِمٍ سَالِبُهُ دِه (تَقْدِيمُ  
الرابط عَنِ السلب) اوزيد لَيْسَ هُوَ بِقَائِمٍ مَعْدُولُهُ مَوْجِبُهُ دِي (التقدم حرف  
اسلب عَنِ الرابط) وعليك باستخراج الامثله من الجهات.

(۳) قوله "وَتَكْثُرُ اسْلُوبٌ" الخ، يعني دکثرت اسلوب وخت کښي هم  
مغالطات صوريه پيدا کيږي ډير کله دنفي په ځاي اثبات اوداثبات په ځاي  
نفي په فکر کښي راوړي ددي دا قاعده يادولري چه اسلوب شفعيه نه اثبات  
جوړيږي لکه سلب السلب اوسلب سلب سلب سلب اوسلوب وتر  
(طاق عدد) نه نفي جوړيږي لکه يوسلب يسلب سلب اسلب.

(۴) قوله "وَمِنْهَا اخْذُ الِاعتْبَارَاتِ" الخ: يعني کله مغالطه دي دپاره واقع  
کيږي چه اعتبار ذهنيه او محمولات عقليه نه اعيان په پوهه کښي راځي  
لکه څنگه چه مؤلف دالإنسان کي مثال ورکړي دي او داسي څوک اوواڼي  
الحدوث حَدِيثٌ وَكُلُّ حَدِيثٍ نَهْ حَدُوثٌ فَالحدوثُ احدث نودلته امري ذهني  
يعني حدوث ته امري خارجي په علم کښي راوړي اوقياس جوړوي او نتيجه  
کاذب زاوځي.

(۵) قوله دون الخارج، لانها من العوارض الذهنية التي خصوص الوجود الذهني  
هرط لعروضها.

(۶) قوله "تقديره ان يقال" دا د اغلوطي تقدير دي دکوم چه صورت  
القدس دي ان امتنع الشيء في الخارج فكان امتناعه حاصلًا في الخارج وكل

ماکان امتناعه حاصلًا فی الخارج کان موجودًا فی الخارج فالممتنع الوجود فی  
الخارج موجد فی الخارج .

(۷) قوله "وجه الالحلال" یعنی دمغالطی مذکورہ حل دادی چہ مغالطہ  
صغری نہ قضیہ متصلہ لزومیہ جوہرہ کبری ، مونہر ددی لزوم نہ تسلیمو  
خکہ امتناع امرذہنی دی او دا کوم ضروری ندی چہ کوم شی باعتبار  
الذہن وی ہفہ موجود فی الخارج ہم وی پس کلہ چہ دامرذہنی موجود فی  
الخارج کیدل ضروری نہ شو نو دمتنع موجود فی الخارج کیدل ہم لازم  
رانغلل .

وَهَذَا الْإِسْتِبَاهُ (۱) هُوَ الَّذِي اِحتَجَّ بِهِ الْمُنْكَرُونَ لِلْوُجُودِ الذِّهْنِيِّ

او دا ہفہ اشتباہ دہ چہ ددی نہ منکرینو دوجود ذہنی دلیل نیولی دی

حَيْثُ قَالُوا لَوْ حَصَلَتْ الْأَشْيَاءُ بِأَنْفُسِهَا لَرِمَ اِخْتِرَاقُ الذِّهْنِ عِنْدَ

خکہ دوی وئیلی دی کجری اشیاء بنفسہا حاصل کیدلی نو د اور سوزیدو ذہن کنبی

تَصَوُّرِنَا النَّارَ وَاِخْتِرَاقِهِ عِنْدَ تَصَوُّرِ الْجَبَلِ وَاتِّصَافِهِ بِالْبَيَاضِ

او دغہ تصور او ذہنی چاودل او ذہنی دسپین والی او توروالی پہ وخت دتصور ددی

وَالسَّوَادِ عِنْدَ تَصَوُّرِهِمَا وَهَكَذَا حَلُّهُ إِنَّهُ مِنْ بَابِ أَخَذِ مَا

دواہو کنبی متصف لازم کیدل او ہدی ہم خان پوہ کرہ چہ ددی حل دادی چہ دغہ

بِالْعَرَضِ مَكَانَ مَا بِالذَّاتِ يَعْنِي أَنَّ الْإِحْرَاقَ وَالْحَرَقَ وَغَيْرَهُمَا مِنْ

اشیاء اخذ دبالغرض بامکان بالذات دی یعنی دغہ سوزیدلی او چاودل یانور دوی نہ دا

الْعَوَارِضُ الَّتِي تُلْحَقُ الشَّيْءَ إِذَا وُجِدَ بِوُجُودِ أَصْلِي خَارِجِي

دہفہ عارضو نہ دی چہ پہ شی پوری ملحق کیری چہ کلہ داصل وجودسہ پہ خارج

وَلَيْسَتْ مِنَ الْعَوَارِضِ لِلْوُجُودِ الظَّلِيلِ الذَّهْنِي وَمِنْهَا أَخَذَ جُزْءُ

کبني موجود شي نو عارض وي او دا دوجود کي دذهني دعوارضو نه دي او خني ددي نه

الْعِلَّةِ مَكَانَ الْعِلَّةِ كَمَا إِذَا حَمَلَ سَبْعُونَ رَجُلًا حَجَرًا ثَقِيلًا

اخستل دجزء دعلت په ځاي دعلت دي لکه چه اويا کسان يو غټ او لوي کانري

سَبْعِينَ فَرَسًا فَيَتَوَهَّمُ أَنَّ الْوَاحِدَ مِنْهُمْ يَحْمِلُهُ فَرَسًا وَاحِدًا

يوسي ديو فرسخ په اندازه نو ددينه دا وهم هم پيدا کيږي چه يو کس هم دي داغټ

وَمِنْهَا إِجْرَاءُ طَرِيقِ الْأَوَّلِيَّةِ عِنْدَ الْإِخْتِلَافِ

کانري يو ميل وړي وي بعض ددي غلطې نه اجراکول دطريقي داوالت دي په وخت

كَمَا تَقُولُ الْإِنْسَانُ لَيْسَ بِأُولَى بِإِضَافَةِ النَّفْسِ النَّاطِقَةِ

داختلاف کبني لکه چه ته وايي چه انسان اوليت نه دي چه ناطق ورسره واخلي

وَمِنَ الْعَصْفُورِ بَعْدَ مَا إِشْتَرَكَا فِي الْحَيَوَانِيَّةِ وَمِنْهَا مَا وَقَعَ مِنْ قِلَّةٍ

او دچنر چنري چه دواړه په حيوانيت کبني شريک شي او خني ددي نه کوم چه دکم

الْمَبَالَاتِ بِالْحَيَوَانِيَّاتِ وَتَرَكَ الْإِغْتِنَاءَ بِهَا كَقَوْلِ الْقَائِلِ كُلُّ أَبْيَضٍ

پروايي دوجه او ددي دزيات لحاظ ساتل ونکړي لکه قول دقائل هر ابيض

دَخَلَ فِي حَقِيقَةِ الْبَيَاضِ وَزَيْدٌ أَبْيَضٌ فَيَلْزِمُ دُخُولَ الْبَيَاضِ فِي

داخل دي په حقيقت دبياض کبني او زيد ابيض دي نو لازم به شي دخول دبياض په

حَقِيقَتِهِ وَمَنْشَأَ الْغَلَطِ فِيهِ أَنَّ الْبَيَاضَ دَاخِلٌ فِي مَفْهُومِ الْأَبْيَضِ

حقيقت دده کبني، وجه دغلطي پدي کبني داده سپين والي به دهر سپين په حقيقت

مِنْ حَيْثُ إِنَّهُ أَبْيَضٌ لَا مِنْ حَيْثُ إِنَّهُ حَيَوَانٌ وَإِنْسَانٌ

کبني داخل شي ددي حيثه چه داسپين دي نه پدي حيثيت چه دا حيوان دي اوانسان

وَمِنْهَا قَوْلُهُمْ مُمَائِلُ الْمُمَائِلِ مُمَائِلٌ نَحْوَ الْإِنْسَانِ مُمَائِلٌ التَّخْلَةُ

دي او خنو ددي غلطي خني دادي چه مائل دماثل مائل دي لکه انسان دخرمادوني

وَالْتَّخْلَةُ مُمَائِلَةٌ لِلْحَجَرِ فِي كَوْنِهِ غَيْرَ ذِي نَفْسٍ فَيَلْزِمُ كَوْنُ زَيْدٍ

مائل دي او دخرمادنه دکانري مائل دي به بودن دغيرنفس کنبي نو دي سره به زيد

جَمَادًا أَوْ وَجْهُ التَّغْلِيظِ فِيهِ أَنَّ مُمَائِلَةَ التَّخْلَةِ لِلْإِنْسَانِ

جماد والي لازم شي اووجه دغلطي پدي کنبي داده چه وجه دمائلت دانسان دخرمادوني

فِي أَمْرِ وَهُوَ الطُّولُ مَثَلًا:

سره په اوږدوالي کنبي ده مثلا.

(۱) قوله "ولهذا الاشتباه" الخ، ددي مقام وضاحت دادي چه متکلمين اوفلاسفه خپل منځ کنبي داشتباه چه وجود في الخارج متفق دي مکر اختلاف دي کنبي دي چه ايا دوجود نه علاوه في الخارج نه کوم بل وجود هم شته دي يانسته ؟ فلاسفه وايي چه دموجود في الخارج يوجود ذهني هم شته کوم چه د وجود نامه سره مسمي دي او متکلمين ددي نفي کوي او وايي چه که چري دوجو دخارجي نه علاوه وجود ذهني هم وي نو د اور په تصور سره ذهن سوزيدل پکار دي اودانسان دزمکي اودغره په تصور سره ذهن شيدل پکار وو ځکه چه ذهن دومره وسيع شي ندي لکه غرونه او اسمانونه پکنبي راشي لهذا وجود الأشياء صرف همدغه يو دي يعني وجود ذهني او وجود دخارجي څه شي نشته اوس دفلاسفه دلايل او دروي دطرفه دمتکلمينو جوابات واورې.

فلاسفه دا وايي چه څي داسي شيان دي چه دموجود في الخارج ندي بلکه هغه دموجود في الخارج نشي کيدي لکه اجتماع نقبضين اوشريک دباري

تعالی اوکه چری دوجود ذهني څه شي نه وي نو تاسو پدي اشیاء باندي ولي حکم د موجود اولرولو چه موجود في الخارج نشته مثلاً تاسي وائي چه شریک دباري تعالی ممتنع او اجتماع نقیضین محال ده وغیره وغیره تاسي دا هم تسلیم کړي ده چه ځني مفهومات کوم چه متصف بالکلیه دي نو ظاهر ده چه ددوي صفات ذهن دي ځکه چه د دکلي وجود په خارج کښي نشته دي بلکه موجود في الخارج همدغه ټول جزئیات دي نو دا راته وښايي چه که دوجود خارجي نه علاوه کوم بل نشته دي نو صفت کلیت چرته دي او دا هم ستاسو وینا ده که وجود ذهن قبول کړو نو داور دتصور نه دذهن سوزیدل پکار وو او دځمکو او اسمانونو دتصور دذهن شلیدل پکار وو ددي جواب دادي چه موجود في الذهن صرف صورت زهنیه بالوجود ظلي دي اوکه وجود عيني ته موجود في الذهن ووائي نو ذهن شلیدل اوسوزیدل لازم راتلل نو تاسو دا غلطی کړي ده چه غلطه نتیجه مو راویستي ده (هَذَا مَا ذَكَرَهُ الْمُؤَلِّفُ) دویم جواب دادي چه سوزیدل اوشلیدل دا دمدیاتو شان دي او ذهن چونکه مجرد عن الماده دي او ددي دپاره بالفرض که چري دوجود خارجي نه علاوه د دویم وجود نه هم حرق او غرق لازم راتلو نویبا به هم ذهن کښي غرق او حرق نه راتللو.

فائدة: فخرالدين رازي هم دفلاسفه طرف ته دي او دوجود ذهني قائل دي.

وَمُمَائِلَتُهَا لِلْحَجَرِ فِي شَيْءٍ آخِرٍ وَمِمَّا يُوقَعُ فِي الْغَلْطِ

او ممائلت ددي دحجر سره په بل شي کښي دي، بعضي دهغو نه چه په غلطی کښي

أَخَذَ الْعَدَمَ (١) الْمُقَابِلَ لِلْمَلَكَةِ مَكَانِ الصِّدِّ وَالنَّقِیْضِ كَالسُّكُونِ

اچول کوي نیول دعدم مقابل للملکه دي په مقابل دصد او نقیض کښي لکه دانسان



فَإِنَّهُ عَدَمُ الْحَرَكَةِ عَمَّا مِنْ شَأْنِهِ أَنْ يَتَحَرَّكَ كَالْأَعْمَى فَإِنَّهُ عَدَمُ

په ولاړه کښي کوم چه دانسان دشان وو چه دي به حرکت کوي لکه نابينا خکه دنايينا

الْبَصْرِ عَمَّا مِنْ شَأْنِهِ أَنْ يَكُونَ بَصِيرًا فَيُظَنُّ أَنَّ الْمَجْرَدَاتِ

نظر هم وي او دا دده دشان سره مناسب دي (چه نظر ولري) نو گمان کيږي چه مجردات

سَاكِنُهُ وَالْجِدَارُ أَعْمَى وَمِنْ الْمُعَالِطَاتِ (۲) الْمَشْهُورَةُ قَوْلُهُمْ

ساکن دي او ديوال ږوند دي او دمشهور مغالطو ځني دادي دا قول ددوي دي چه

لَا يُمَكِّنُ تَخْصِيلَ مَجْهُولٍ لِأَنَّ ذَلِكَ الْمَجْهُولَ إِذَا حَصَلَ فِيمَا

دمجهول شي حصول ممکن ندي خکه چه مجهول شي حاصل شي په هغه کښي معلوم

يَعْرِفُ إِنَّهُ مَطْلُوبُكَ فَلَا بُدَّ مِنْ بَقَاءِ الْجَهْلِ أَوْ وُجُودِ الْعِلْمِ قَبْلَهُ

شي کوم چه مطلوب دي نو دجهل دبنانه لاږدي ده اويا وجود علم مخکښي دعلم

حَتَّى تَعْرِفَ إِنَّهُ هُوَ وَعَلَى التَّقْدِيرَيْنِ يَمْتَنِعُ تَخْصِيلُهُ

حصول نه تردي چه داوپيژندل شي چه دا همدغه دي په دواړو تقديرونو سره تخصيل

إِمَّا عَلَى الْأَوَّلِ فَلِإِسْتِحَالَةِ مَعْرِفَتِهِ إِذَا وَجَدُ

ددي ممتنع دي داوړل تقدير په بنا پدي وجه چه معرفت ددي محال دي چه کله وموندل

وَأَمَّا عَلَى الثَّانِي فَلِإِمْتِنَاعِ تَخْصِيلِ الْحَاصِلِ وَالْجَوَابُ أَنَّ

شي او په دويم صورت کښي دوجي دامتناع دتخصيل دحاصل نه جواب ورنه دادي دغه

الْمَطْلُوبَ مَعْلُومٌ مِنْ وَجْهِ وَ مَجْهُولٌ مِنْ وَجْهِ قَبْعَدَ حُصُولِ

مطلوب من وجه معلوم دي او ديوي وجه نه مجهول دي وروسته دحصول

الْمَجْهُولِ يَعْلَمُ بِالْوَجْهِ الْمَعْلُومِ الْمُخَصَّصِ إِنَّهُ الْمَطْلُوبُ

دمجهول نه هغه په هغه معلومه وجه معلوم شو په خاص وجه دا معلوم شو

وَهَذَا كَمِثْلِ عَبْدٍ أَبَى إِذَا وَجِدَ فَإِنَّهُ كَانَ مَعْلُومُ الذَّاتِ

ددي مثال لکه دتبتیدلي غلام دي کله چه اوموندلي شي ځکه چه دي معلوم بالذات وو

مَجْهُولُ الْمَكَانِ قَبْعَدَ مَا وَجَدَ عَرِفَتْ بِمَا كُنْتَ عَارِفًا بِهِ مِنْ ذَاتِهِ

او مجهول المكان وو وروسته پيدا کيدو معلوم بالمكان شو او ذات

وَصُورَتِهِ إِنَّهُ أَبَقَكَ أُغْلُوطُهُ: لَوْ لَمْ يُصَدَّقْ قَضِيَّةُ

صورت دده داسي وو چه هغه معلوم وو دا مغالطه ده که چري قضيه صادق نه وي

زَيْدٌ قَائِمٌ وَكَلَّمَا لَمْ يُصَدَّقْ زَيْدٌ قَائِمٌ صَدَقَ نَقِيضُهُ

نو دزيد قيام به صادق نه وو لکه زيد ليس بقائم نتيجه ده او چه کله قضيه صادق نه

أَعْنِي زَيْدٌ لَيْسَ بِقَائِمٍ يَنْتَجِ كَلَّمَا لَمْ يُصَدَّقْ قَضِيَّةُ صَدَقَ زَيْدٌ.

يعني زيد ولاړ ندي نتيجه به داسي هرکله چه دصدق دزيد قضيه صادق نشي

(۱) قوله اخذ العدم "الخ: دا مطلب دي چه دا مغالطه کله کله واقع کيږي

چه عدم شي او نقيض شي او عدم شي اوضد شي امتياز نه کول مثلاً

سکون عدم الحرکت عماين شانه ان يتحرك دي مکر ددي معني عدم

الحرکت واخله مجردات (عن الماده) هم ساکن ويل مغالطه ده همدغه شان

دعني معني عدم البصر نده بلکه عدم البصر عماين شان ان يبصر ده لهذا

ديوال ته عني نشي ويل کيدي ځکه چه پدي کبني دبصر اهليت نشته دي

مکر ځني وخت د عني معني صرف عدم البصر واخله ديوال ته هم اعني

ويل کيږي کوم چه سراسر مغالطه ده پدي دواړو مثالونو کبني مغالطه

ددي دپاره ولږوله چه تقايل عدم او ملک ته تقايل ضدين په ځاي واخستل.

(۲) قوله "ومن المغالطات" الخ، يعني يوه مغالطه دامشهوره ده چه مطلوب

مجهول هم نشي معلوميدي ځکه که چري هغه معلومه وي نو بيا به دهغي دمعلومولو دپاره څه ضرورت پيدا کيدو او که هغه مجهول وو نو دهغه دمعلومول دپاره څنگه معلوم وي چه هم دغه مطلوب دي لهندا جهل باقي پاتي شو ددي جواب دادي چه داتقدير هغه وخت جاري کيږي چه کله دمجهول مطلق تَحْصِيلِ اوکړي شي ليکن داڅه ضروري دي چه مجهول دي وي او همدغه مجهول مطلق دي وي ځکه داهم کيدي شي چه مطلوب مجهول مِنْ وَجْهِ معلوم وي اومِنْ وَجْهِ مجهول وي نو دتول وجه مجهول به په وجه معلوم سره معلوم کړو لهندا تَحْصِيلِ حاصل به رانشي اونه طلب دمجهول مطلق مثال مونږ يو کس دزید په صورت کښي پيژنو چه دا انسان دي او بيا دا حقيقت ته ددي معلومي وجه ذريعه سره معلومول غواړو نو اوس چه مونږ دده حقيقت معلوم کړو نو دابه معلوم شي چه ددي حقيقت معلوم شو والبسط في ذَلِكَ يطلب من شروح السلم.

لَيْسَ بِقَائِمٍ مَعَ إِنَّهُ قَضِيَّةٌ مِنَ الْقَضَايَا وَالْحُلُّ (۱)

او کله چه دزید قیام صادق نه وو باوجود ددي چه دا یوه قضیه ده دقضایانه او حل ددي

أَنَّ التَّقَادِيرَ الْمَاخُودَةَ فِي الْكُبْرَى أَغْنَى قَوْلَكَ كُلَّمَا

دادي چه هغه تقدیرونه کوم چه دکبری نه اخستل شوې دي يعني دا قول ستا چه ترڅو

لَمْ يُصَدَّقْ زَيْدٌ قَائِمٌ صَدَقَ نَقِيضُهُ أَغْنَى زَيْدٌ لَيْسَ بِقَائِمٍ

پوري دزید قیام صادق نه وو نو ددي نقیض به صادق وو يعني زید لیس بقائم

إِنْ كَانَتْ وَاقِعَةً فَصِدْقُهَا مُسَلَّمٌ لَكِنْ لَا إِنْ دَرَجَ إِذِ الْحُكْمُ

کچري دا حقيقت وي نو ددي صوق به مسلم وي ليکن دلته دخول نشته ځکه حکم

فِي الصَّغَرِي إِنَّمَا هُوَ عَلَى التَّقَادِيرِ الْفَرْضِيَّةِ الْغَيْرِ الْوَاقِعَةِ ضَرُورَةٌ

به صغري کسي دا په تقدير فرضيت غير واقعي سره ضرور وو چه عدم صدق اقصيه

أَنَّ عَدَمَ صِدْقِ قَضِيَّةٍ مِنَ الْقَضَايَا مِنَ الْمُتَمَنِّعَاتِ ضَرُورَةٌ أَنَّ

دقضاياوو نه دا دمتنعاتو نه ضرور وو دا قول زمونږ

قَوْلُنَا الْوَاجِبُ مُوجُودٌ أَوْ سَمِيعٌ أَوْ بَصِيرٌ وَاجِبُ الصِّدْقِ فَيَكُونُ

چه واجب موجود دي اوباسميع او بغير واجب الصدق دي نو

عَدَمُ صِدْقِهَا مُحَالًا وَإِنْ كَانَتْ تَقَادِيرُ الْكُبْرَى أَعْمَ مَنَعًا الْكُلِّيَّةَ

عدم صدق ددي محال دي او که دکبري تقدير اهم وو نو مونږ دکلياتو نه انکار وکړو

إِذَا كَذَبَ الشَّيْءُ إِنَّمَا يَسْتَلْزِمُ صِدْقَ نَقِيضِهِ بِحَسَبِ الْوَاقِعِ فَإِنَّهُ

خکه چه دشي تکذيبول په اعتبار دواقع کسي ددي صدق نقيض لازم کيدل دي خکه

جَازَ عَلَى تَقْدِيرِ الْمَحَالِ أَنْ يُكَذَّبَ النَّقِيضَانِ مَعًا لِأَنَّ

چه دهرتقدير محال جائز وي چه د دوو نقيضونو يو ځل رفعه کاذب کړي شي داددي

الْمَحَالُ جَازَ أَنْ يَسْتَلْزِمَ مُحَالًا آخَرَ وَيَقْرَبُ مِنْ هَذِهِ الْأَغْلُوْطَةِ

دپاره چه دمحال اخر مستلزم درست وي. او ددي مغالطې سره نژدې مغالطه

الْمُغَالَطَةُ (۲) الْعَامَّةُ الْوُرُودُ الَّتِي يُمَكِّنُ أَنْ يَتَّبَتْ بِهَا أَيُّ

عامه الورود وي دا هغه مغالطه ده چه پدي سره امکان دثبوت دشي وي يعني مطلوب

مَطْلُوبٌ أَرَدَتْ صَادِقًا كَانَ أَوْ كَاذِبًا فَتَقُولُ الْمُدَّعِي ثَابِتٌ

ممکن وي چه ته اراده وکړي هغه که صادق وي یا کاذب ته اوواي چه مدعي ثابت ده

لِأَنَّهُ لَوْ لَمْ يَكُنِ الْمُدَّعِي ثَابِتًا كَانَ (۳) نَقِيضُهُ ثَابِتًا وَكُلَّمَا كَانَ

خکه کچري ثابته نه وي نو نقيض به يې ثابت وو يوشي به داشياؤ نه ثابت وو

نَقِیْضُهُ ثَابِتًا كَانَ شَيْءٌ مِنَ الْأَشْيَاءِ ثَابِتًا يَنْتَجِ لَوْلَمْ يَكُنْ الْمُدْعَى

او په عکس سره منعکس کېږي نقیض به یې راشي چه یو شي هم داشیاؤ نه ثابت نشته

ثَابِتًا كَانَ شَيْءٌ مِنَ الْأَشْيَاءِ ثَابِتًا وَيُنْعَكِسُ (۱) بِعَكْسِ النَّقِیْضِ

ثابت وي نو یو شي داشیاؤ به ثابت شي او معکوس کولې به شي په عکس نقیض سره

لَوْلَمْ يَكُنْ شَيْءٌ مِنَ الْأَشْيَاءِ ثَابِتًا كَانَ الْمُدْعَى ثَابِتًا مَعَ أَنَّهُ شَيْءٌ

او چه یو شي داشیاؤ نه ثابت نشي نو مدعا به ثابته شي سره ددې نه دا هم یو شي ددې

مِنَ الْأَشْيَاءِ هَذَا خُلْفٌ وَتَحْيِرُ الْعُقَلَاءِ فِي حَلِّهِ فَمِنْ قَائِلٍ يَقُولُ إِنَّا

اشیاونه اوداقول خلاف دواقع دي او سپکاوي د عقلأو دي که څوک اعتراض وکړي مونږ

لَا نُسَلِّمُ أَنَّ تِلْكَ الشَّرْطِيَّةَ تُنْعَكِسُ بِهَا الْعَكْسُ إِلَى هَذِهِ الشَّرْطِيَّةِ.

دانه قبلوو چه دغه شرطیه به معکوسه شي پدې عکس سره ددې شرطیې سره

(۱) قوله "والحل" يعني ددي اغلوطه. داخل دي چه په کېږي کېږي که

چري تقادير دواقعي په بنا باندې حکم جاري وي نو دهغي بصدق مسلم دي

مگر پدې صورت کېږي داصغر اندراج تحت الاکبر نه وي ځکه چه په

صغري کېږي کوم حکم وي هغه فرضیه تقادير غیر واقعیه بنا باندې وي

دي دپاره چه یوه قضیه هم صادق نه وي هغه به دغه شان نشي کیدي

ځکه واجب الوجود داوالو اوجب سمیع یابصیر ضروري الصدق قضایا دي

پس کله چه تحت الاکبر داصغر اندراج نه وي نو قیاس به هم صحیح مرتب

نه وي او که چري په صغري کېږي چه کوم حکم دي هغه تقادير فرضیه

او دواقعیه نه اعم وي نو داصغر اندراج تحت الاکبر کېږي نه وي مگر کېږي

کلیه نه وي ځکه دکېږي دا حکم چه کله لم یصدق زید قائم صدق

نقیضه صرف په یوتقدیر سره وي يعني په تقدیر واقعي سره او ددې وجه

داده چه دکومي قضيه صدق دهني دنقيض صدق بحسب الواقع همدغه ته مستلزم کيدي شي او بحسب الفرض داضروري ندي چه کذب القضيه ددي دنقيض دصدق ته مستلزم وي خکه چه محال دويم محال ته مستلزم کيدي شي پس که چري ارتفاع نقیض لازم راغلو نو خه حرج به نه وي او دبالجمله فرض بنا باندي کليه کبري نه وي لهذا نتيجه به مستلزم نه وي.

(۱) قوله "المغالطة العامة الورود" ددي دعامة الورود کيدو وجه تسميه مؤلف داقول ان يثبت بها الخ، نه معلوميري چه ديته عامه الورود دي دپاره وائي چه دا هر مدعي او هر مطلوب کبني جاري کيدي شي.

قائده: خني اهل تحقيق وائي چه دا مغالطه عامه الورود نده بلکه صرف پدي قاعده باندي وارديري چه دکومي موجب کليه عکس موجب کليه راخي.

(۲) قوله "كان لقيضه" لآله لم يثبت لزوم ارتفاع النقيضين وهو محال.

(۳) قوله "ينعكس" اي بعكس النقيض علي طور القدماء.

كَيْفَ (۱) وَالشَّيْئَانِ فِي الْأَصْلِ وَالْعَكْسِ مُخْتَلِفَيْنِ بِالْعُمُومِ

خکه چه هريو شي په عموم او خصوص سره مختلف وي

وَالْخُصُوصُ بَلْ عَكْسِ هَذِهِ الشَّرْطِيَّةِ قَوْلُنَا كُلَّمَا لَمْ يَكُنْ ذَلِكَ

بلکه ددي شرطيه عکس زمونږ دا قول دي چه کله هغه شي ثابت نشي

الشَّيْءُ ثَابِتًا كَانَ الْمُدَّعَى ثَابِتًا وَهُوَ حَقٌّ وَإِنْ شُكَّتْ قُلْتُ بِتَقْرِيرِ

نو مدعا ثابت وي او دا حق دي او که ته اوغواړي نو په بل تقرر سره اووايه

آخِرَ إِنَّ عَكْسَ تِلْكَ الشَّرْطِيَّةِ لَوْ لَمْ يَكُنْ شَيْءٌ مِنَ الْأَشْيَاءِ

چه ددي شرطيه عکس دادي چه مېوشي هم په اشياؤ کبني ثابت نشي

ثَابِتًا فِي ضَمْنِ نَقِيضِ الْمُدْعَى كَانَ الْمُدْعَى ثَابِتًا وَمِنْ مُجِيبٍ (۲)

نو دتقیض مدعا په ضمن کښي به ثابت شي او ځني جواب کوونکي

يُجِيبُ بِأَنَّ الْمُقَدَّمَ فِي الْعَكْسِ مُحَالٌ وَالْمَحَالُ جَازٌ أَنْ يَسْتَلْزِمَ

داوالي چه مقدم عکس کښي محال دي او محال جائز دي چه خپل نقیض مستلزم وي

نَقِيضُهُ فَلَا خُلْفَ وَقَدْ وَقَعَ الْإِظْنَابُ فِي تَفْصِيلِ هَذَا الْبَابِ لِمَا

پس خلاف نشته دي او ددي باب په تفصیل کښي اوږدوالي پدي وجه واقع شو چه

أَنَّ الرِّسَائِلَ الْمُدَوَّنَةَ فِي هَذَا الْفَنِ الَّتِي جَرَتْ فِي زَمَانِي هَذَا إِعَادَةٌ

کومي رسالي زماني وي ده سره جاري شويدي مونږ دمغالطي بحث نه خالي لوستل کړي

قِرَاءَتُهَا خَالِيَةٌ عَنْ تَفْصِيلِ بَابِ الْمُغَالَطَةِ فَرَأَيْتُمْ أَنْ أَوْشَحَ

دي ددي دپاره مونږ فکر اوکړو چه دغه باب په ذکر کښي مزین دي

يَذْكُرُهُ رِسَالَتِي هَذِهِ لِتَكُونَ نَافِعَةً لِلْمُتَعَلِّمِينَ مُفِيدَةً لِلطَّالِبِينَ.

دپاره متعلمينو او طالب علمانو دپاره مفیده دي.

**فصل:** وَلَا بُدَّ أَنْ يَعْلَمَ أَنَّهُ إِذَا كَانَ إِحْدَى مُقَدِّمَتَيِ الْقِيَاسِ غَيْرَ

فصل: او ددي پېژندل لازمي دي چه دقياس په دوه مقدمو کښي يوه مقدمه غیر برهاني

بُرْهَانِيَّةٌ بَلْ كَانَتْ جَدَلِيَّةً أَوْ خَطَابِيَّةً أَوْ شِعْرِيَّةً أَوْ غَيْرَهَا

وي بلکه جدلي ، خطابي يا شعري وي نو

كَانَ الْقِيَاسُ أَيْضًا غَيْرَ بُرْهَانِيٍّ وَكَذَا الْكَلَامُ فِي الْقِيَاسِ الْجَدَلِيِّ

قياس به هم غیربرهاني وي او دغه شان کلام به په همدغه قياس جدلي کښي وي

وَنَظَائِرِهِ وَبِالْجُمْلَةِ (۳) الْمُؤَلِّفِ مِنَ الرَّاجِحِ وَالْمَرْجُوحِ

او ددي په امثالو کښي او خلاصه داده چه کوم قياس راجح او مرجوح نه مرکب وي هغه

وَهَهُنَا قَدْ تَمَّ بَحْثُ الصَّنَاعَاتِ الْخَمْسِ وَبِهِ تَمَّ مَقَاصِدِ الْفَنِّ

مرجوح وي او لته د صناعات خمه بحث ختم شو او د فن مقاصد هم

بِنَوْعِيهِ أَغْنَى مُوَصِّلِ إِلَى التَّصَوُّرِ وَالْمُوَصِّلِ إِلَى التَّصْدِيقِ.

د خپلو دواړو نوعو سره ختم شول يعني موصل الي التَّصَوُّرِ او موصل الي التصديق.

**خاتمه: لِكُلِّ عِلْمٍ ثَلَاثُ أُمُورٍ:**

خاتمه دهر يو علم دپاره دري امور وي.

(۱) قوله "كيف والشيطان مختلفان الخ"، يعني قضيه شرطيه کوم قياس چه نتیجه راوباسي دهغي عکس دهغي نقیض نه وي کوم چه تاسو اوبښودلو بلکه دهغي عکس کَلَّمَائِمَ يَكُنُ الشَّيْءُ ثَابِتًا كَانَ الْمُدْعَى ثَابِتًا دې او تاسي غلطې کښي پدي وجه راقع شوي بي چه داصل اودعکس اختلاف في العموم والخصوص چه تاهي لحاظ اونکړو حالانکه د عکس دپاره دا ضروري دي چه داصل په طور اعم يا اخص وي مگر دلته لفظ شی کوم چه په نتیجه کښي دي هغه اخض دي ځکه ددي نه نقیض دنتیجې مراد دي او عکس کښي چه کوم لفظ شی دي هغه عام دي.

(۲) قوله "ومن مجيب یکن" ځنو اهل علمو ددي مغالطې داسي جواب

ورکړي دي چه خلف دي. دپاره اعم وو دي دپاره چه عکس نتیجه خلف

معلوم کړي حالانکه پدي ده بي څه خلف نشته دي ځکه مقدم يعني

لَوْلَمْ يَكُنْ الْأَشْيَاءُ ثَابِتًا مَحَالٌ دې 'هَذَا' که چري دا تالي محال لازم کړي نو

څه حرج نشته دي والحال جازان یستلزم نقیضه.



(۳) قوله "وبالجملة" دادمقدر سوال جواب دي دسوال تقدير دادي چه دصناعاتو په پنځو قسمونو تقسيمول مونږ نه تسليموو ځكه چه دقياس نور قسمونه هم راويستلي شو مثلاً داچه دقياس يوه مقدمه برهاني اودويمه جدلي وي يوه برهاني اوبله وهي ياخطايي وي.

جواب: ددي حاصل دادي چه كوم قياس چه د دوه مختلف مقدماتو نه مؤلف وي هغه داخس المقدمتين تابع وي مثلاً كه چري يوه مقدمه برهاني اوبله جدلي وي نوقياس به هم جدلي وي علي هذاالهدا مذكوره سابقه په پنځو صاعاتو كښي يونه يو ضروري داخل وي.

أَحَدَهَا (١) الْمَوْضُوعَ وَهُوَ مَا يَبْحَثُ فِي الْعِلْمِ عَنْ عَوَارِضِهِ

يوه موضوع ده پدي كښي دعلم دعوارضو نه بحث كېږي

أَوْ لَوَاحِقِهِ الذَّاتِيَّةِ كَبَدَنِ الْإِنْسَانِ لِعِلْمِ الطَّبِّ وَالْكَلِمَةِ وَالْكَلَامِ

او ددي لواحقو ذاتيه وو نه لكه بدن دانسان دعلم طب دپاره ده او كله او كلام

لِعِلْمِ التَّحْوِ وَالْمِقْدَارِ الْمُتَّصِلِ لِعِلْمِ الْهَنْدَسَةِ وَالْمَعْلُومِ التَّصَوُّرِيِّ

دعلم نحو دپاره او مقدار متصل دعلم هندسه دپاره او معلوم تصوري

وَالْمَعْلُومِ التَّصْدِيقِيِّ لِصَنَاعَتِي هَذِهِ وَيَنْبَغِي أَنْ يَعْلَمَ إِنَّهُ

او معلوم تصديقي ددي علم دپاره او مناسب دي چه اويژني دوجود

لَا يَبْحَثُ عَنْ وُجُودِ الْمَوْضُوعِ وَلَا يَبْحَثُ عَنْ مَا هِيَ فِي الْعِلْمِ

دموضوع او ماهيت ددي وجود نه په موضوع كښي بحث نه كېږي په هغه علم كښي

الَّذِي هُوَ مَوْضُوعٌ لَهُ فَلَا يَبْحَثُ الطَّبِيبُ عَنْ بَدَنِ الْإِنْسَانِ مِنْ

كوم چه ددي دپاره وضع شوي وي، طبيب دانسان دبدن نه بحث نه كوي

حَيْثُ إِنَّهُ مُوجُودٌ أَوْ جِسْمٌ نَائِمٌ أَوْ حَيَوَانٌ نَاطِقٌ وَلَا التَّخَوُّي عَنْ

پدی حیثت چہ دا موجود دی او یا جسم نایمی دی او یا حیوان ناطق دی او نحویان

حَقِيقَةُ الْكَلِمَةِ وَالْكَلَامِ وَمِنْ ثَمَّ (۳) لَمَّا كَانَ مَوْضُوعٌ عِلْمِ الطَّبِيعِيِّ

دحقیقت کلام نہ او دهمدی وجہ نہ دعلم طبیعی موضوع دہ جسم مطلق

الْجِسْمِ الْمُطْلَقِ وَكَانَ صَاحِبُ الْفَنِّ يُورِدُ مَبَاحِثَ الْهَيُولِيِّ

او صاحب ددی فن مباحث دہیولی راوری

وَالصُّورَةُ فِي الطَّبِيعِيَّاتِ أَشْكَلٌ عَلَيْهِ أَنَّ الْهَيُولِيَّ وَالصُّورَةَ مِنْ

او صورت دفن پہ طبعیاتو کنبی پھی بانندی اعتراض کیدی شی چہ دا ہیولی او صورت

أَجْزَاءِ الْجِسْمِ وَمَقْشُورَاتِهِ فَكَيْفَ يُورِدُ هَذِهِ الْمَبَاحِثَ فِي

داجزاء دجسم نہ دی او جسم دمقدماتو نہ دی نو پہ طبعیاتو کنبی دا قسم بحث

الطَّبِيعِيَّاتِ وَأَعْتَذَرَ مِنْ قِبَلِهِ هَذِهِ الْمَبَاحِثَ الْإِسْطِظْرَادِيَّةَ

خنکہ راورلی شی دصاحب فن دطرفہ پہ طور دعذر ويلي شی چہ دا مباحث طبعی

وَتَأْنِيهَا (۱) مَبَادِيَّةٌ وَالْمَبَادِي مَا يَنْتَهِي عَلَيْهِ الْمَسَائِلُ

راورلی شوی دی ، او دویم دا چہ دامبادی دی او مبادی ہفہ دی چہ کوم تہ انتہاء

وَهِيَ إِمَّا تَصَوُّرِيَّةٌ أَوْ حُدُودٌ (۵) تُورِدُ لِمَوْضُوعِ الصَّنَاعَةِ

دمسائلو کبری۔ او دا پہ دوہ قسمہ دی یا بہ تصوری وی یعنی حدود وی او تعریف

وَأَجْزَائِهِ وَجُزْئِيَّاتِهِ وَأَعْرَاضِهِ الدَّائِيَّةِ أَوْ

موضوع فن او یا اجزاء دفن او جزئیات دفن د اعراض ذاتیہ دپارہ راورلی شوی وی او یا بہ

التَّصْدِيقِيَّةِ وَهِيَ الْمُقَدَّمَاتُ الَّتِي تُؤَلَّفُ مِنْهَا قِيَاسَاتُهُ

تصدیقی فی دا ہفہ مقدمات دی دکوم نہ چہ ددی فن قیاسات مرکب شوی وی

## إِمَّا بَدِيهِيَّةٌ وَإِسْتِي

قوله "أَحَدُهُمَا الْمَوْضُوعُ" دیو علم دَمْوَضُوع دپاره دومره اندازه ضروري دي چه دَمْوَضُوع ذاتیات په هغه علم کښي مسلم وي.

فأئده: دیو علم متعدد مَوْضُوع گاني کیدی شي لکه د علم نحو مَوْضُوع کلمه او کلام دي او د علم مَوْضُوع معلوم تصوري او معلوم تصديقي دي.

(۲) قوله "وَيَنْبَغِي أَنْ يَعْلَمَ" الخ، ددي دا مطلب دي چه د علم دننه دهغه دَمْوَضُوع وجود او دهغي دماهیت نه بحث نه کيږي بلکه دهغي دعوارض ذاتیه او لواحق ذاتیه نه بحث کيږي لکه څنګه چه دَمْوَضُوع په تعريف کښي تیر شو پس که چرې د علم دننه دهغي دَمْوَضُوع موجود او دهغي داجزاء اوماهیت نه بحث وکړي نو مَوْضُوع ته به مَوْضُوع وئیل صحیح نه وي ځکه ترخوږوري وجود مَوْضُوع اوماهیت مَوْضُوع معلومات نه وي نو هغه به مَوْضُوع څه ګه جوړشي دکوم دعوارض نه چه بحث وي اوس تاسي که چرې وجود مَوْضُوع اوماهیت مَوْضُوع ته پدي علم کښي معلومات وي کوم چه ددي مَوْضُوع. نو توقف الشئ علي نفسه به لازم شي دي دپاره چه علم موقوف وو په مَوْضُوع باندي تیریدوته او مَوْضُوع موقوف شوه ددي علم پیژندلو باندي.

(۳) قوله "وَمِنْ ثَمَّ" الخ، يعني چونکه دَمْوَضُوع وجود او دهغي دماهیت نه پدي علم کښي بحث نه وي کوم چه ددي مَوْضُوع وه ددي دپاره دي مؤلفینو باندي دا اعتراض کیدی شي چاچه په خپلو کتابونو کښي په علم طبعي کښي تصنيف کړي دي دهیولي اودصورت بحثونه يي ذکر کړي دي دا اعتراض حاصل دادي چه د علم طبعي مَوْضُوع جسم مطلق دي او هیولي

اوصورت دجسم مطلق اجزادي لِهَذَا دهیولي او دصورت په علم طبعي کښي ذکر کول صحیح ندي ځکه چه په یو علم کښي دهغه علم مَوْضُوع یاد مَوْضُوع اجزاء نه بحث نه وي ددي اعتراض دا جواب ورکول کیږي چه دهیولي اودصورت بحث په علم طبعي کښي طبعاً او استطراداً راځي فلا حرج. (۴) "قوله وثانیها مبادیه" یعنی دیو علم ځني چنانچه مبادي هم وي مبادي د علم هغه څه ته ویل کیږي په کوم چه د علم مسائل موقوف وي مبادي دمبداء جمع ده په معني دهویت ځای لره مبداء دیوشي موقوف عَلَیْهِ ته ویل کیږي.

(۵) قوله "اي حدود" یعنی د علم مبادي تصویریه دهغي د مَوْضُوع تعریفات اود مَوْضُوع اجزاء تعریفات همدارنگه دهغي جزئیات او اعراض ذاتیه وضاحت ته ویل کیږي لکه څنگه چه په علم نحو کښي کلمه او کلام تعریف او اجزاء دکلمه لفظ او وضع وغیرهما تعریف کوي.

الْعُلُومَ (۱) الْمُتَعَارَفَةِ أَوْ غَيْرِ بَدِیْهِیَّةٍ بَلْ نَظَرِیَّةٍ مُسَلِّمَةٍ

متعارفه دي او یابه غیر بديهي دي بلکه نظري به وي پس داتسليم کول چه

فَإِنْ كَانَ التَّسْلِيمُ عَلَى سَبِيلِ حُسْنِ الظَّنِّ مِمَّنْ أَلْقَاهُ إِلَيْهِ

که چرې ددي شخص د حسن ظن ساتلو سبب سره وي کوم یي چه ده ته ښودلي دي نو

تُسَمَّى أَصُولًا (۲) مَوْضُوعَةً فَإِنَّ التَّسْلِيمَ مَعَ الْإِسْتِنَاكِارِ يُسَمَّى

ددي نوم د مَوْضُوع اصول کیښودلي شوي دي او که تسلیم په وجود انکاری سره وو نو

مُصَادَرَةٌ وَتَالِثُهَا (۳) الْمَسَائِلُ وَهِيَ الَّتِي اشْتَمَلَ الْعِلْمُ عَلَيْهَا

دهغي نوم وجود مصادر کیښودلي شوي دي، دریم ځني مسائل دي چه علم هغه لره

وَيُحَاوَلُ اثْبَاتَهَا بِالذَّلِيلِ **فصل (۱) في الرؤوس الثمانية: اعلم**

شامل دي دهني د دليل ثابتولو دپاره. فصل: دي په بيان رؤوس ثمانية کښي پوهه شه

**أَنَّ الْقَدَمَاءَ كَانُوا يَذْكُرُونَ فِي مَبَادِي الْكُتُبِ أَشْيَاءَ ثَمَانِيَّةً**

چه متقدمينو به د کتاب په اول کښي اته اشياء ذکر کول او رؤوس ثمانية به يي

**وَيَسْمُونَهَا الرُّؤُوسُ الثَّمَانِيَّةَ أَحَدَهَا (هـ) الْعَرَضُ أَعْنِي الْعِلَّةُ**

مسي کولې شي په رؤوس ثمانية سره، يو غرض ده يعني علت غاښه ځکه چه

**الْغَايَةُ لِئَلَّا يَكُونَ النَّازِرُ غَايًا وَثَانِيهَا الْمُنْفَعَةُ لِتَيْسَهَلَ عَلَيْهِ**

ناظر غاښ نشي، دويم منفعت دي دپاره ددي چه مشقت اسان شي

**الْمَشَقَّةُ فِي تَحْصِيلِهِ وَثَالِثُهَا التَّسْمِيَةُ (و) أَعْنِي عُنْوَانُ الْعِلْمِ**

په تحصيل ددي کښي دريم تسية ده يعني دعلم عنوان دي دپاره ددي چه

**لِيَكُونَ عِنْدَ النَّازِرِ إِجْمَالُ مَا يُفَصِّلُهُ الْغَرَضُ.**

دناظر سره اجمال موجودوي دهغه کوم چه په تفصيل سره بيانوي دغرض خپل نه.

(۱) "قوله العلوم المتعارفه" علوم ورته پدي وجه وائي چه دا تصديقات

وي اود تصديقاتو دعلم کيدل ظاهردي اومتعارفه ورته پدي وجه وائي چه

بدیهي وي.

(۲) قوله "اصولا موضوعة" لکه اقليدس شکل اول بيان ته ويل کيږي لنا

ان فصل بين کل نقطيتين بخط مستقيم وان يعمل باي بعد شيئا نقطة

خطاوبكل نقطة شياء دائرة.

(۳) "قوله وثالثها المسائل" دعلم موضوع او ددي مبادي ته اومسائلو ته

ځنو دعلم اجزاء ويل دي مگرداغلط دي اومساحت ضروري دي ځکه

چه مسائلوته اجزاء وبل صحیح دي مگر مبایدي چونککه وسائل دي دي وجه نه علم ندي حُککه بحث في العِلْم پدي باندي موقوف ندي.

(۴) "قوله فصل" پدي فصل کنبی مؤلف اوس رُوس ثمانیه ذکر کړي دي حُککه کله کله دي مبایدي ته رُوس ثمانیه وائي لَهَذَا دسابق مضمون نه ددي فصل ربط ظاهر دي.

(۵) قوله "أَحَدًا غَرَضٌ" کوم خه شي چه په فعل باندي مرتب وي دفاعل صدور ددي فعل دپاره سبب اوعلت وي دپته غرض اوعلت وبل کبري اوکه داسي نه وو نوبیادپته فائده او منفعت وبل کبري.

(۶) قوله "التسمية" ددي وجه نه تسمیه مراد ده لکه چه دتسمیه وجه دکتاب په شروع کنبی بنودلي شوي ده مصادرة، دي دپاره چه ددي نه مسائل صادروي په کوم چه داموقوف وي .....إِعْلَمَ ان بَيِّنَ الغاية والمنفعة فرقا وَهُوَ ان يترتب عَلَى الفعل ان كَانَ باعثا عَلَى صدور هَذَا الفعل من الفاعل يُسْتَبَي غرضاً وغاية وَإِنْ لَمْ يَكُنْ باعثا فهوا المنفعة.

وَرَابِعُهَا (۱) الْمُؤَلَّفُ يُسْكِنُ قَلْبَ الْمُتَعَلِّمِ وَخَامِسُهَا إِنَّهُ فِي آيٍ

خلورم مؤلف دپاره ددي چه دمتعلم زړه مطمئن شي پنځم دا چه دے په کومه مرتبه

مَرْتَبَةٍ هُوَ لِيَعْلَمَ عَلَى آيٍ (۲) عِلْمٌ يَجِبُ تَقْدِيمُهُ وَعَنْ آيٍ عِلْمٌ

کنبی دي دپاره ددي چه معلومه شي چه ددي دکوم علم نه روسته کول او دکوم علم نه

يَجِبُ تَأْخِيرُهُ وَسَادِسُهَا إِنَّهُ مِنْ (۳) آيٍ هُوَ هُوَ يَطْلُبُ مَا يَلِيْقُ

ځنکنبی کول ضروري دي شپږم دکوم علم نه چه دايي طلب کوي کوم چه مناسب دي

وَسَابِعُهَا الْقِسْمَةُ هُوَ أَبْوَابُ الْعِلْمِ وَالْكِتَابِ وَثَامِنُهَا أَخْصَاءُ التَّعْلِيمِ

اووم قسمت او دا دعلم بابونه دي او کتابت اتم تعلیم دانواعو او قسمونه يعني تقسیم

وَهِيَ (۱) التَّقْسِيمُ وَالتَّحْلِيلُ وَالتَّحْدِيدُ وَالْبُرْهَانُ لِيَعْرِفَ أَنَّ

او تحلیل او تحدید او برهان دپاره ددې چه معلومه شي چه دا کتاب

الْكِتَابُ مُشْتَمِلٌ عَلَى كُلِّهَا أَوْ بَعْضُهَا أَقُولُ وَأَنَا مُحَمَّدٌ فَضْلُ الْإِمَامِ

تولو او يا بعضو ته شامل دي او زه محمد فضل الامام

الْخَيْرِ أَبَادِي هَذَا آخِرُ مَا أَوْرَدْنَا جَمْعَهُ فِي هَذِهِ الرِّسَالَةِ مِنْ كُتُبِ

خبرابادي يم دا هغه اخيري څه دي چه مارا جمع کړي دي او تاليف کړي ي دي پدې

الْأَقْدَمِيَيْنِ وَكَلِمَاتِ الْمُتَأَخِّرِينَ وَالْغَرَضُ مِنْ هَذَا التَّالِيفِ لَيْسَ

رساله کښي دپخوانو کتابونو نه اودمتاخرينو کلي دي او غرض ي ددې د تاليف نه

إِلَّا تَعْلِيمُ الْمُبْتَدِيَيْنِ وَتَسْهِيلُ الْأَمْرِ عَلَى الطَّالِبِينَ فَإِنْ نَفَعَكَ

تعليم ورکول دي نوو طالب علمانو ته که نفع ي درته ورسوله

أَيُّهَا الطَّالِبُ الرَّاعِبُ فِي هَذِهِ الْعُجَالَةِ نَفْعًا يَسِيرًا فَلَا تَنْسِي

اي طالبه رغبت لرونکيه دي رسالي ته دفاندي لږي هير نکړي ما لږه

بِدَعَاءِ حُسْنِ (۵) الْحَاتِمَةِ وَالنَّجَاةِ مِنْ حَرِّ الْحَاطِمَةِ (۶)

بځپله نيکه دعا کښي دحسن خاتمه او نجات اخروي متعلق

وَصَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ خَاتَمِ النَّبِيِّينَ أَوَّلًا وَآخِرًا

نزول درحمت کامله دي وي په سردار زمونږ چه اخري دانبياء دي په اول اوپه اخرکښي

وظَاهراً وَبَاطِناً وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ .

ظاهرا اوباطنا. پس دحمد لائق خاص الله تعالي دي چه پرورش کونکي دتمام عالم دي

(۱) قوله "وَرَابِعُهَا الْمُؤَلَّفُ" يعني په رؤس ثمانيه کښي څلورم شي مؤلف

کتاب ذکر کړي دي ددي دپاره چه دطالب العم زړه مطمئن شي ځکه چه دهر شخص کلام قایل قبول اوداعتماد لائق نه وي.

(۲) قوله "عَلَيَّ اِي علم" الخ، لکه څنګه چه د علم منطق متعلق وي شي چه داخلاقو دتهذيب نه روسته څه ناڅه هندسياتو ذريعي سره د فکر صحيح کولو نه وروسته دمنطق وئيل ضروري دي اومحقق دواڼي دا وائي دخپلي زماني مناسبت سره چه نن ورځ څومره قابليت لرل پکار دي چه دعربي عبارت صحيح اوائي ددي دپاره چه دعلم منطق تعليم اوددي په مسائلو ځان پوهول دده دپاره اسان شي.

(۳) قوله "من اِي علم هو" يعني داچه هغه علم دکوم جنس نه نقلي دي عقلي فرعي دي که اصلي.

(۱) قوله "وهي التقسيم" دبره نه لاندي طرف تکثير ته تقسيم وائي اودلاندي طرف نه بره طرف تکثير ته تحليل وائي اوبرهان هغه يقيني لاري ته وائي کوم چه حق ته رسوونکي وي.

(۵) قوله "حسن الخاتمه، لا يخفي مافي العبارة من البديع وَهُوَ ذَكَرَ حَسَنَ الخاتمه في اخر الكتاب.

(۶) قوله "الحاطمة اي نارجهنم كما قال الله عزوجل لينبذن في الحطمة.

تمت بالخير.

پښتون ترجمه وکميوز:

أَبُو هِلَالٍ عَبْدُ الْخَالِقِ

خَرِيجُ الْجَامِعَةِ إِمْدَادُ الْعُلُومِ الْإِسْلَامِيَّةِ بِشَاوَرٍ / وفاضل وفاق المدارس العالمية (ايم

۱۷ اسلاميات) رابطہ نمبر: ۳۳۳۹۱۲۱۱۹۶